

Ansvar og værdier

En undersøgelse i børnefamilier

Dines Andersen
Anne-Dorthe Hestbæk

Socialforskningsinstituttet
99:22

Ansvar og værdier

Hvilke værdier lægger nutidens forældre vægt på i deres børneopdragelse? Og hvordan ser de på ansvarsfordelingen mellem det offentlige og forældrene selv, når det gælder børnenes udvikling og opdragelse, undervisning og sociale adfærd? Er der forskel på holdningerne til disse spørgsmål i forskellige befolkningsgrupper?

Det er nogle af de spørgsmål, denne rapport - som bygger på interview med ca. 1.700 forældre til børn i alderen 3-15 år og ca. 1.100 interview med 10-15-årige børn - søger at besvare.

Rapporten belyser også de 10-15-åriges ansvar og indflydelse i familien. Hvor meget deltager de store børn i husholdningen? Hvor meget bestemmer de selv vedr. påklædning, lektier, rygning og alkohol, og om de må være alene ude om aftenen? Hvilke tanker gør de unge sig om arbejdsliv og børneopdragelse? Og i hvilket omfang er disse forestillinger udtryk for en kulturel overførsel af forældrenes værdier og praksis til næste generation?

|

99:22 *Ansvar og værdier*

|

Ansvar og værdier

En undersøgelse i børnefamilier

Dines Andersen & Anne-Dorthe Hestbæk

København 1999
Socialforskningsinstituttet
99:22

Ansvar og værdier

En undersøgelse i børnefamilier

Forskningsleder: Vita Bering Pruzan

Forskningsgruppen om børn, unge og familier, etniske minoriteter og velfærdsfordeling

Sekretærarbejdet er udført af forskningssekretær Jette Buntzen

Undersøgelsens følgegruppe:

Lektor Bjarne Hjorth Andersen, Sociologisk Institut

Seniorforsker Dines Andersen, Socialforskningsinstituttet

Konsulent Jan Helmer-Petersen, Kulturministeriet

Seniorforsker Anne-Dorthe Hestbæk, Socialforskningsinstituttet

Seniorforsker Søren Rudbæk Juul, Socialforskningsinstituttet

Fuldmægtig Hanne Bonne Jørgensen, Sundhedsministeriet

Fuldmægtig Lone Larsen, Socialministeriet

Forskningsleder Vita Bering Pruzan, Socialforskningsinstituttet

Pædagogisk konsulent Jette Stegmann, Undervisningsministeriet

Konsulent Peter Uldall, Socialministeriet

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-630-9

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principlayout af Bysted A/S

Omslag og illustrationer: © Hjørdis Lorenzen

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets

publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

Ansvar for børnene, deres velfærd og opdragelse, er forældrenes. Til daglig tilbringer børnene imidlertid mange timer i offentlige institutioner (børnehave, skole og SFO), som derfor er med til at præge børnene. Hvordan forholder moderne forældre sig – holdningsmæssigt og mere praktisk – til denne deling af ansvaret med institutionerne? Kan divergencer i holdning og praksis føres tilbage til forældrenes forskellige ståsted i samfundet? Det er nogle af de temaer, som denne rapport om ansvar og værdier i børnefamilien belyser.

Vi har til undersøgelsen haft SFI-SURVEY til at interviewe ca. 1.500 forældre til børn i alderen 3-15 år samt ca. 1.100 børn og unge i alderen 10-15 år fra de samme familier. Forældrene er blevet interviewet om deres grundlæggende værdier for børneopdragelse samt deres holdninger til ansvarsfordelingen mellem forældre og det offentlige på udvalgte områder. Hvem har ansvaret for at gribe ind i tilfælde af mobning? Skal forældrene eller børnehaven sørge for, at børnene kommer til de sundhedsforebyggende undersøgelser, og at de bliver vaccineret etc.? Vi har også søgt at indfange forældrenes faktiske adfærd på nogle områder. Deltager de fx i forældremøder, griber de ind ved problemer i dagtilbud og skole, er de aktive sammen med deres børn – og handler de i overensstemmelse med deres værdier?

De 10-15-årige er blevet interviewet bl.a. om deres opdragelsesværdier, værdier for forældrenes arbejdslevsmodel samt om hvordan ansvaret er fordelt internt i familien. På hvilke områder har de selvbestemmelse eller medbestemmelse, og på hvilke områder bestemmer forældrene suverænt? Det gælder både husholdningspligter, og det gælder graden af selvbestemmelse, hvad angår tøj, forbrug, hjemkomsttider mv. Ved at interviewe forældre og børn fra de samme familier har vi haft den unikke analysemulighed at undersøge, hvorvidt forældrenes værdier og praksis afspejler sig i deres børns adfærd.

Rapporten er en udredning, hvori der afrapporteres en lang række empiriske resultater. I et kommende forskningsprojekt er det hensigten at gå dybere ned i forståelsen af børnefamiliernes værdier. Hypoteser og tolkningsmulig-

heder vil på baggrund af den foreliggende undersøgelse blive afprøvet i en dybtgående kvalitativ undersøgelse.

Der har som led i Socialforskningsinstituttets kvalitetssikring været nedsat en følgegruppe til undersøgelsen. Desuden har lektor ved Den Sociale Højskole i Århus, Ole Langsted, læst manuskriptet og givet mange nyttige kommentarer. Vi skal hermed takke alle for deres indsats.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker Dines Andersen, som har skrevet kap. 3-6, samt seniorforsker Anne-Dorthe Hestbæk, som har skrevet kap. 7-13. Kapitlerne 1 og 2 samt data- og metodebilaget er forfattet i fællesskab. Stud.scient.pol. Mette Lykke Knudsen har været student på undersøgelsen, mens tidligere statistisk konsulent ved Socialforskningsinstituttet, Peter Linde (nu Danmarks Statistik) har ydet vejledning i forbindelse med og udarbejdet visse af de statistiske analyseredskaber.

Undersøgelsen er blevet til på opfordring fra Regeringens Børneudvalg. Den er finansieret af Socialministeriet, Kulturministeriet, Sundhedsministeriet samt Undervisningsministeriet.

København, december 1999

Jørgen Søndergaard

Indhold

Kapitel 1	
Sammenfatning og perspektiver	9
1.1. Problemstilling	9
1.2. Hovedresultater	10
1.3. Diskussion og perspektiver	24
Kapitel 2	
Baggrund og problemstilling	31
2.1. Ansvar og værdier	31
2.2. Undersøgelsens baggrund	33
2.3. Undersøgelsens problemstilling	39
2.4. Rapportens opbygning	41
Kapitel 3	
Karakteristik af familierne	43
3.1. Familietyper	43
3.2. Lokalisering og familietyper	43
3.3. Forældrenes uddannelse	49
3.4. Forældrenes beskæftigelse	52
3.5. Familier med forskelligt arbejdsomfang	55
3.6. Livsformer	59
3.7. Anvendelse af livsformer i denne undersøgelse	61
3.7. Resume	68
Kapitel 4	
Værdier i opdragelsen	71
4.1. Værdier	71
4.2. Forældrenes holdninger til opdragelse	76
4.2.1. Individuel frihed	78
4.2.2. Initiativ og konkurrence	80
4.2.3. Tolerance og solidaritet	84
4.2.4. Ærlighed og ansvarlighed	87
4.3. Hvor søger forældrene støtte?	92
4.4. Faktoranalyse af opdragelsesværdier	96
4.5. Variationer i opdragelsesværdiernes vægt	100
4.5.1. Ansvarlighed	100
4.5.2. Ærlighed	103
4.5.3. Solidaritet	104

4.5.4. Konkurrence	106
4.5.5. Personlig frihed	106
4.5.6. Konklusion	107
4.6. Resume	108

Kapitel 5

<i>Ansvaret for børns udvikling og sundhed .....</i>	113
5.1. Indledning	113
5.2. Sundhedsundersøgelser og vaccinationer	114
5.3. Samarbejde om barnets udvikling	120
5.3.1. Brug af børnehaven	120
5.3.2. Forældremøder	122
5.3.3. Konflikter med personalet	125
5.3.4. Konflikter med andre børn	128
5.4. Almindelig opdragelse	129
5.5. Småbørn og undervisning	133
5.6. Børn og kultur	137
5.7. Resume	141

Kapitel 6

<i>Ansvar for børn i skolealderen .....</i>	145
6.1. Indledning	145
6.2. Forældre og SFO/fritidshjem	146
6.3. Skole og hjem	152
6.3.1. Skolens ansvarsområde	152
6.3.2. Forældrene om ansvarets placering	154
6.3.3. Forældrenes erfaringer med skolen	173
6.3.3.1. Deltagelse i forældremøder	176
6.3.3.2. Mobning	178
6.4. Resume	185

Kapitel 7

<i>At klare sig og trives i skolen .....</i>	189
7.1. Trivsel i skolen	191
7.2. At klare sig i skolen	194
7.3. Lektiehjælp	198
7.4. De sociale relationer og skoletrivsel	202
7.5. Mobning	207
7.6. Madpakker	214
7.7. Resume	218

Kapitel 8

Efter skoletid	221
8.1. Lige hjem fra skole?	221
8.2. Der er ofte nogen hjemme	223
8.3. Skulle mor og far være mere hjemme?	226
8.4. Hvor går de hen, når de ikke går hjem?	227
8.5. Alene hjemme	230
8.6. Efter skoletid i byen og på landet	232
8.7. Resume	233

Kapitel 9

Fritidsaktiviteter	235
9.1. Faste fritidsinteresser	235
9.2. Tidsforbrug til fritidsaktiviteter	240
9.3. Hvem bestemmer fritidsaktiviteterne?	241
9.4. Fælles fritid for børn og forældre	242
9.5. Flere fritidsaktiviteter?	244
9.6. At læse bøger	244
9.7. Resume	248

Kapitel 10

Lommepenge og lønindkomst	251
10.1. Lommepenge	251
10.2. Fritidsjob og lønindkomst	255
10.3. Betaling af eget forbrug	259
10.4. Resume	260

Kapitel 11

Ansvar og pligter i hjemmet	263
11.1. Omfanget af opgaver i hjemmet	264
11.2. Flittige piger og dovne drenge?	265
11.3. Forældrenes baggrund	269
11.4. Pålagte og aftalebaserede opgaver	272
11.5. Resume	273

Kapitel 12

Medindflydelse og ansvar	275
12.1. Hvem bestemmer i dagligdagen?	276
12.2. Køn og medbestemmelse	279
12.3. Med- og selvbestemmelse stiger med alderen	280
12.4. Forældrenes baggrund	281

12.5. Oplevelsen af selvbestemmelse	285
12.6. Resume	287

Kapitel 13

<i>Værdier om arbejdsliv og opdragelse .....</i>	<i>289</i>
13.1. Værdier om arbejdsliv og familieliv	289
13.2. Forældrebaggrund og arbejdslivsideal	293
13.3. Overensstemmelse mellem idealer og praksis	296
13.4. Værdier for børneopdragelse	298
13.5. Resume	301

<i>Bilag: Data og metode .....</i>	<i>303</i>
---	-------------------

<i>Litteratur .....</i>	<i>313</i>
--------------------------------	-------------------

<i>Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998 .....</i>	<i>319</i>
--	-------------------

Sammenfatning og perspektiver

1.1. Problemstilling

Hvordan opfattes forældreansvaret i nutidens familier, og hvilke forhold er bestemmende for denne ansvarsopfattelse? Det er det overordnede spørgsmål, som i denne rapport dels besvares via en kortlægning af forældrenes *holdning* til placering af ansvaret for deres børn i forskellige sammenhænge, dels belyses ved at se på forældrenes *adfærd*, hvad de faktisk har gjort for at leve op til deres ansvar.

Familien kan for det første betragtes som en enhed med *eksterne* relationer. Diskussionen af ansvarets placering er i denne forbindelse en diskussion af forholdet mellem familien og en omverden, eksemplificeret ved de offentlige institutioner på dagtilbuds- og skoleområdet, som i praksis er familiens med- eller modspiller, når det gælder børnenes opdragelse og udvikling. For det andet kan familien ses som en gruppe med *interne* relationer mellem forældre og børn. I årene omkring puberteten sker en glidende selvstændiggørelse af de unge. Hvilken karakter har de unges med- eller selvbestemmelse i forskellige familier?

I bestræbelserne for at udpege de forhold, som bestemmer forældrenes ansvarsopfattelse, har vi inddraget en række oplysninger om forældrenes position i samfundet (uddannelse, erhvervs- og familieforhold etc.) såvel som mere holdningsprægede eller ideologiske forhold. Således indgår holdningen til en række opdragsværdier i rapportens analyser.

De unges dagligliv og holdninger analyseres dels ved hjælp af de nævnte forældreoplysninger, dels ved at inddrage data om de unges egne forhold. Rapporten undersøger endvidere, om forældrenes værdier synes at gå i arv til børnene. Hvilke forestillinger gør

de 13-15-årige, som en gang i fremtiden selv skal danne familie, sig om den ideelle arbejdslivs- og familielivsmodel, og hvilke værdier ønsker de selv at sætte i højsædet?

1.2. Hovedresultater

I denne undersøgelse er børnefamilien afgrænset til familier med børn i alderen 3-15 år. Således falder både spædbarnsfamilien og familien med de ældste teenagebørn uden for undersøgelsens rammer. Rapporten bygger på data indsamlet ved en spørgeskema-baseret interviewundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af familier med 3-15-årige børn. En af forældrene samt alle 10-15-årige børn i familien blev interviewet. I alt medvirkede ca. 1.700 forældre og godt 1.100 børn.

Værdier i børneopdragelsen

Med afsæt i tidligere undersøgelsers udpegning af værdier, som nyder tilslutning i brede kredse, blev de interviewede forældre i denne undersøgelse konfronteret med et udvalg af værdier, som de skulle forholde sig til. Inden for rammerne af det forelagte udvalg kunne vi konstruere *fem værdier*, som var forskellige og ikke overlappende. I rapporten benævnes de: personlig frihed, konkurrence, ansvarlighed, solidaritet og ærlighed.

Forældrenes værdimæssige grundlag kan sammenfattes således: Hovedparten mener, at den personlige *frihed* som værdi skal dyrkes med måde. Forældrenes opgave er at "sætte grænser", men det er samtidig en opgave at bidrage til børnenes udvikling som frie og selvstændige mennesker, der kan og vil tage del i debat og beslutninger. De ældste forældre på 45 år og derover lægger mere vægt på individuel frihed end yngre forældre under 35 år gør.

Konkurrence som element i opdragelsen er et tema, der er stærkt delte meninger om, ligesom det synes påkrævet at se nuanceret på emnet. Der er således en betydelig modstand imod konkurrence i generel forstand (fx mellem børn i skolen), samtidig med at konkurrenceelementet synes at være acceptabelt på velafgrænsede områder (fx i sport og spil). Det er også en udbredt holdning, at ini-

tiativ skal belønnes. Fædre lægger meget mere end mødre vægt på konkurrence i opdragelsen. Endvidere skiller forældre med en karriereorienteret livsform sig ud ved mere end andre at lægge vægt på konkurrence.

Et meget stort flertal af forældrene går ind for at lære deres børn *ansvarlighed* (eller pligtopfyldenhed, som er et næsten lige så dækkende ord). At aftaler forpligter, gælder i særlig grad, når barnet selv har været med til at indgå aftalen. Det er navnlig de yngre forældre, som betoner denne værdi. Forældre med en kort skoleuddannelse (9. klasse) og forældre med en lærlingeuddannelse er overrepræsenterede blandt dem, der lægger relativt stor vægt på ansvarlighed (pligtopfyldenhed). Forældre med studentereksamen og en mellemlang eller lang videregående uddannelse er ikke helt så tilbøjelige til at lægge vægt på denne værdi.

Solidaritet, forstået dels som et udtryk for tolerance over for mennesker med en anden baggrund end ens egen, dels som et krav om at tage hensyn til andre og om at dele med dem der ikke har så meget, er noget de fleste forældre vil tillægge betydelig vægt i opdragelsen. Kvinder lægger mere vægt på solidaritet, end mænd gør. Og forældre med lang skoleuddannelse (student el. lign.) mere end forældre med kun 9 års skolegang.

Forældre lægger ubetinget vægt på *ærlighed*, når der hermed tænkes på at sige sandheden, når man bliver spurgt (en slags lydighedsideal), hvorimod der er stærkt delte meninger, når ærlighed stilles op som en modsætning til det hensyntagende ved nogle gange ikke at sige hele sandheden. Forskelle i betoningen af ærlighed hænger først og fremmest sammen med erhvervsuddannelsen. Forældre med en lærlingeuddannelse lægger relativt meget vægt på ærlighed, hvorimod forældre med en mellemlang eller lang videregående uddannelse lægger mindre vægt herpå.

Forsøg på at kombinere de fem værdier i bestemte mønstre, som skulle være særlig fremtrædende blandt visse grupper af forældre, har ikke i nævneværdig grad båret frugt. En mulig konklusion er,

at værdierne ikke optræder i et fast hierarkisk forhold, men tværtimod tillægges en vægt, der afspejler den konkrete situation, personen befinder sig i. Man kunne formulere det sådan: værdigrundlaget blandt mange af nutidens forældre synes snarere at være skiftende og situationsbestemt end udtryk for en sammenhængende, fasttømret ideologi.

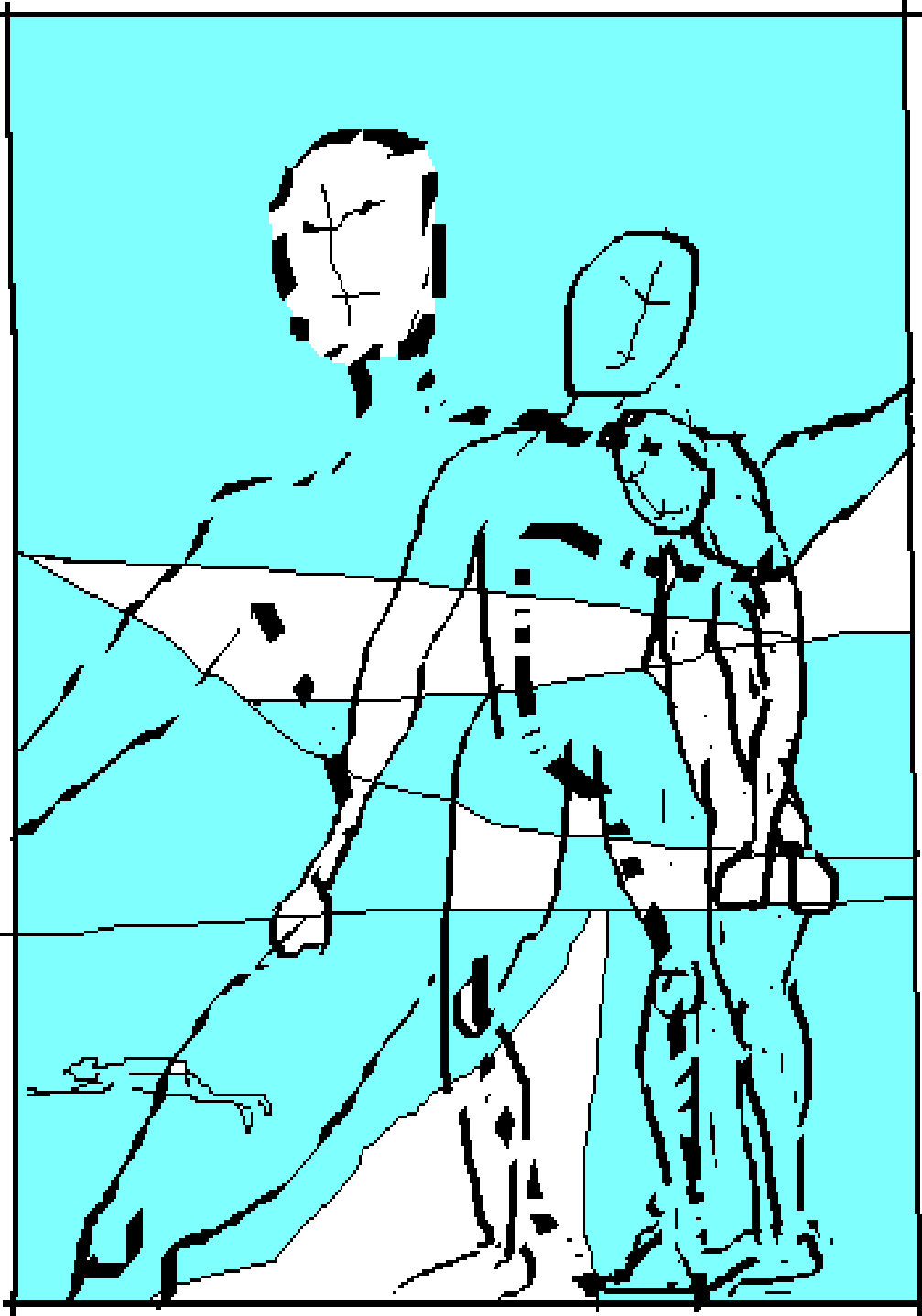
Blandt en række opdragelsesværdier foretrækker unge 13-15-årige ærlighed og ansvarlighed samt at "have en god familie". Det sidste er ikke, hvad vi normalt vil karakterisere som en værdi, men det udtrykker dog noget ønskværdigt (jf. definitionen af værdibegrebet i kap. 2), og det var noget, de unge selv lagde stor vægt på. Hvad det præcis dækker over, kan være svært at sige; formentlig har det noget med tryghed, overskuelighed, harmoni og ordnede familieforhold at gøre. Man må antage, at de fleste børn og unge anser familien for at være en helt basal ramme for opvæksten.

Der er i meget lille udstrækning sammenhæng mellem forældrenes værdier og de unges værdier. Det er altså ikke sådan, at de forældre, der lægger mest vægt på fx ansvar, også har børn, der lægger relativt meget vægt på ansvar. Heraf kan man dog ikke slutte, at opdragelse er ligegyldig – og det skal bemærkes, at vi på visse områder finder en overensstemmelse mellem forældrenes værdier og børnenes faktiske praksis.

Forældrenes måde at kombinere arbejds- og familieliv på er noget, de unge kan forholde sig til. For mange er den et eksempel til efterfølgelse. Det gælder især for den del af de unge, som – uanset forældrenes faktiske arbejdsomfang – ikke mener, at forældrene arbejder for meget eller er for lidt hjemme. Hvis de unge med andre ord oplever, at deres forældre kan få arbejds- og familielivet til at passe sammen, kommer de til at tjene som model og inspiration for de unge selv.

Når de unge ønsker sig en anden relation mellem familieliv og arbejdsliv end forældrenes – og det gør en fjerdedel – er det en kortere arbejdstid og et større nærvær i familien, de efterlyser.

Derved adskiller de sig imidlertid ikke fra den voksne del af befolkningen. Også blandt de voksne er der en udbredt tendens til at *ønske* sig en kortere arbejdstid end den, de faktisk har – og en langt mindre udbredt tendens til at *realisere* dette ønske!

Samarbejde omkring børn i børnehavealderen

Forældrenes holdninger til placering af ansvaret, når det gælder spørgsmål om sundhed og udvikling for børn i førskolealderen, kan stort set sammenfattes i et *status quo*. Hovedparten ønsker ikke på nogen måde at løbe fra, at forældre har et ansvar. Samtidig er de realitetsbevidste og udtrykker interesse i samarbejde med de institutioner, som i praksis har en stor indflydelse på deres barns dagligdag. Nogle mindre nuancer i dette grundsyn kan dog spores.

Den gennemgående holdning til ansvaret for, at børn får foretaget de *forebyggende sundhedsundersøgelser* og får de *vaccinationer*, som tilbydes, er, at det fortsat bør ligge hos forældrene selv. Denne holdning ses hyppigere og i stærkere form blandt mødre end blandt fædre. Fædre synes hyppigere end mødre villige til at lade det offentlige påtage sig et (med)ansvar. Tilbuddet om gratis vaccinationer er faktisk blevet modtaget af langt de fleste småbørnsforældre. Blandt de relativt få personer, som ikke fuldt ud havde fulgt vaccinationsprogrammet, var der snarere tale om et bevidst fravalg end om glemsomhed.

Skal daginstitutionernes personale blande sig, hvis der er noget unormalt i et barns udvikling? Forældre i moderniteten er principielt åbne for vejledning og kritik (de forventer det måske ligefrem) fra det personale, som har fået betroet børnene i dagtimerne. Netop i kraft af personalets faglighed forventer forældrene at have en ressource til rådighed, som forbedrer deres mulighed for at leve op til deres forældreansvar. Grundlæggende udtrykker forældrene en *samarbejdsholdning*. De er indstillet på at bakke deres institution op og deltage i de fælles arrangementer; mødre i lidt stærkere udtalt grad end fædre. xMen selv blandt fædre

mener 9 ud af 10, at forældrene bør deltage mest muligt i de fælles arrangementer.

Et af de fælles arrangementer, som forældre kan deltage i, er institutionens forældremøder. Der er stor forskel på hyppigheden af fædres og mødres deltagelse. Undersøgelsen viser, at *fædrene har et problem*. Deres fremmøde til den slags aktiviteter står helt klart ikke mål med den holdning, de lægger for dagen. Denne konklusion gentages, når vi går opad i alder og spørger til holdning og adfærd i forbindelse med sfo eller fritidshjem.

Afhængigt af, hvad der mere præcist skal forstås ved *undervisning i førskolealderen*, giver et flertal af forældrene udtryk for, at de ikke er så bange for den slags aktiviteter, når blot der tages individuelle hensyn. Der må ikke være tale om obligatorisk undervisning, men gerne en træning af de børn, som er parate til det, fx leg med bogstaver og små ord. Den positive holdning til at lade børnene lære noget, endnu inden de starter i skolen, er mest fremtrædende blandt forældre, som i opdragelsen lægger relativt stor vægt på konkurrence som værdi i børneopdragelsen.

Konflikter i dagtilbud og sfo

I det store og hele er forældrene godt tilfredse med deres barns dagligdag i børnehaven eller for de lidt ældres vedkommende i sfo eller fritidshjem. Det udelukker dog ikke, at der hen ad vejen kan være opstået *konflikter med personalet*, som forældrene helst havde været foruden. Hver tredje forælder til et børnehavebarn har været i den situation. Det er hyppigere forældre med en mellemlang eller lang videregående uddannelse og mindre hyppigt forældre uden erhvervsuddannelse, som havde haft kontroverser med personalet. Lidt under halvdelen af disse forældre havde fået løst problemet på en tilfredsstillende måde, idet personalet var blevet mere lydhørt over for forældrenes ønsker. En mindre del mente derimod, at deres henvendelse til institutionen havde været resultatløs. Og en femtedel af dem, der havde været involveret i konflikter, havde draget den vidtgående konsekvens at flytte deres barn til en anden institution.

Forældrene kommer tilsyneladende ikke så hyppigt i konflikt med personalet i sfo eller fritidshjem. Måske fordi det, der foregår her, ikke tillægges helt samme betydning, som i børnehaven. Nu er det skolen og dens aktiviteter, som tager forældrenes opmærksomhed. På dette alderstrin synes konflikterne altovervejende løst konstruktivt efter samtaler med personalet.

Når det gælder *konflikter i forhold til andre børn*, mente halvdelen af forældrene ikke, at deres barn kom ud for den slags problemer, mens den anden halvdel svarede bekræftende på spørgsmålet. Over halvdelen af disse forældre havde håndteret problemet ved at tale med deres barn om det, og næsten lige så mange havde talt med personalet. Påfaldende få (8 pct.) havde taget problemet op med forældre til de børn, deres eget barn havde været i konflikt med. Hvorfor det forholder sig sådan, kan undersøgelsen ikke sige noget om, men det tyder på, at daginstitutionen her står med et problem, som forældrene ikke kan eller vil tage ansvaret for.

Er det skolens eller forældrenes opgave?

I kølvandet på børnefamiliens ændrede situation i forhold til den forrige generation (mors udearbejde) er folkeskolen blevet inddraget i løsning af stadig flere opgaver af social og opdragelsesmæssig karakter. Er det forældrenes ønske, at skolen skal tage ansvar for den slags opgaver, eller skal den i højere grad koncentrere sig om det, nogle betragter som dens kerneydelse: læringsprocessens faglige side? Næsten to ud af tre forældre kunne tilslutte sig det noget konservativt formulerede udsagn: *skolens opgave er at lære børnene noget, ikke at opdrage dem*. Stærkest var tilslutningen blandt de forældre, som har en kort skolegang og lægger mest vægt på opdragelsesværdien ansvarlighed. Mens mange forældre således vægter den faglige indlæring højt, er det samtidig deres indtryk, at skolens dagligdag rent indholdsmæssigt lever op til dette grundsynspunkt.

Viljen til *samarbejde*, som vi har set udtrykt i forhold til dagtilbud og sfo, er også til stede i forhold til skolen. Forældrene er næsten enstemmigt af den opfattelse, at de *bør støtte op omkring deres*

barns klasse og deltage mest muligt i de fælles aktiviteter (– men det er også et udsagn, det er vanskeligt at være uenig i).

En af de mest oplagte lejligheder, forældrene har til at vise deres gode vilje til samarbejde med skolen, er forældremøderne. Tre ud af fire forældre angiver, at de deltager, hver gang skolen har bud efter dem, og fremmødet er usvækket op gennem skoleforløbet. Som det er tilfældet med den slags møder i børnehave og sfo, er det også i skolen fortrinsvis mødre, der deltager og således står for familiens kontakt med skolen. Fædre er langt fra usynlige i denne forbindelse, men eksempelvis er de fleste af den lille gruppe på ca. 5 pct., som aldrig møder op til forældremøder, fædre. Det viser sig også, at forældre uden erhvervsuddannelse hyppigere end forældre med en uddannelse angiver, at de sjældent deltager i forældremøder. Endelig er det de forældre, hvis børn har problemer i forhold til klassen, som hyppigst undlader at deltage i forældremøderne.

Når elever *forstyrrer undervisningen*, og der er *uro i klassen*, er det umiddelbart et problem mellem lærer og elever. Men er det ikke forældrenes ansvar, at deres børn har fået en opdragelse, så de ikke forstyrrer i timerne, og der er ro i klassen? Eller er det lærerens eget problem at holde ro og orden? Det er der langt fra enighed om, når forældrene spørges. Det er først og fremmest blandt de forældre, som lægger størst vægt på ansvarlighed i opdragelsen, viljen til at tage medansvar for, at deres barn ikke forstyrrer undervisningen, kommer til udtryk. Endvidere er det hyppigst de kortuddannede forældre (kort skoleuddannelse og ingen erhvervsuddannelse), der fralægger sig ansvaret for, at der er uro i klassen.

Mobning

Grundlæggende er der i alle forældregrupper en udtalt vilje til at tage medansvar for at hindre eller stoppe mobberi. Tanken, om at *mobberi i skolen er noget skolen selv må løse, det skal forældrene ikke blande sig i*, afvises med stor styrke af forældrene. Det er især forældrenes egen skoleuddannelse og deres holdning til solidaritet i børneopdragelsen, som har betydning for svarenes fordeling. For-

ældre med en lang skoleuddannelse og forældre, der lægger relativt stor vægt på værdien solidaritet, er mest tilbøjelige til at vedkende sig et medansvar for, hvad der sker henne i skolen børnene imellem.

Mobning er et problem, hvis udbredelse er vanskelig at fastslå præcist. Det afhænger af, hvordan der spørges, og tilsyneladende også af hvem der spørges. Denne undersøgelse antyder, at mellem 17 og 28 pct. af danske børn har været udsat for mobning ifølge såvel børns som forældres svar. Det betyder, at omkring 60 pct. går i en klasse, hvor de selv eller klassekammerater er blevet mobbet. Og omvendt at ca. 40 pct. af alle skoleklasser stort set er fri for egentlig mobning. Det er i øvrigt sjældent kun en enkelt elev i klassen, der udsættes for mobning. Forældre, hvis eget barn er blevet mobbet, kender også til andre børn i klassen, som har været udsat for den slags. Med stigende alder synes mobningen at aftage. Det er i al fald, hvad de 10-15-årige selv rapporterer.

Mobning påvirker selvsagt forholdet til kammeraterne i klassen. De 10-15-årige, som er eller har været udsat for mobning, synes, at det er relativt svært at finde en i klassen at snakke fortroligt med, hvis de har problemer, og de har i relativt stor udstrækning deres kammerater uden for klassen. Det er imidlertid ikke kun i forhold til klassekammeraterne, disse børn har noget at kæmpe imod. De synes også, at de taler dårligere med deres mor og far om problemer, at mor arbejder for meget, og at forældrene interesserer sig for lidt for dem. Denne (lille) gruppe er således i en udsat position, hvad angår de sociale relationer.

Når en klasse udsættes for mobning, er der både mobbere og mobbeofre til stede i klassen. Lidt under halvdelen af de 10-15-årige erkender, at de selv har været med til at mobbe andre. Det er ikke sikkert, at deres egne forældre ved noget om det, men lidt over halvdelen af mobberne (knap hver fjerde af samtlige 10-15-årige) mener, at forældrene kender til mobberiet. Lægges forældrenes svar til grund, er 10-15 pct. af forældrene til børn i aldersgruppen fra 7 til 15 år klar over, at deres eget barn har været med

til at mobbe andre børn. Der er således en del forældre, der ikke ved, at deres barn er blandt mobberne. Omkring halvdelen af de børn, som har mobbet andre, er også selv blevet mobbet.

Forældrenes holdning til mobningsproblemet er klar: det har de selv et ansvar for at gøre noget ved. Det, de gør, er først og fremmest at tale med deres eget barn og med lærerne om det, der er sket. Drejer det sig om større børn, kan det også ske, at problemerne tages op på et forældremøde, men der tages ikke så hyppigt kontakt til modparten, dvs. de kammerater som driller eller deres forældre. Man må således konkludere, at forældreklubben som en kollektiv størrelse ikke spiller nogen fremtrædende rolle som direkte aktør, når mobningsproblemet skal angribes, hvilket således står noget i modsætning til deres holdninger hertil. Den fælles behandling af problemet er til gengæld mere fremtrædende i lærerens håndtering af situationen, idet det mest benyttede værktøj her er at tage problemet op i klassen samt at tage en direkte snak med de elever, som mobber. Det er også, hvad der sker, når de halvstore børn selv skal svare på, hvordan mobningsproblemet gribes an i klassen. Desuden oplyser en lille fjerdedel af de 10-15-årige, at de selv taler om problemerne uden for timerne.

Nærværende – men helst ikke for synlige?

Forældre til børn i puberteten mødes på den ene side af de unges krav om mere med- eller selvbestemmelse; på den anden side ønsker de halvstore børn, at deres forældre fortsat er nærværende og parat til at støtte og hjælpe, når det er deres behov.

Forældrenes opbakning af skolen og især deres eget barn kommer blandt andet til udtryk i det omfang, de viser interesse for skolearbejdet. To ud af tre 10-15-årige giver udtryk for, at deres forældre ofte spørger, om de har lavet lektier. Drengene i højere grad end pigerne, og de yngste i denne aldersgruppe mere end de ældste. Det er navnlig de forældre, som lægger mest vægt på opdragelsesværdien ansvarlighed, der oftest spørger deres børn, om de har lavet lektier. Forældreinteressen synes i vid udstrækning at modsvare børnenes behov, idet tre fjerdedele af de 10-15-årige

mener, at de af og til har brug for hjælp til lektierne. De fleste får den hjælp, de efterspørger, men omkring hver tiende kunne godt bruge mere hjælp fra forældrenes side.

Langt de fleste halvstore børn synes, at deres forældre er gode at snakke med om problemer i forhold til kammerater i skolen. Der er dog den forskel, at mødre oftere end fædre får dette prædikat. Den lille gruppe, som ikke har et sådant fortrolighedsforhold til deres mor eller far, er oftere end andre karakteriseret ved, at de ikke klarer sig så godt i skolen og ikke er så glade for at gå i skole. De synes med andre ord at være en udsat gruppe.

Viser forældrene efter de 10-15-åriges mening tilstrækkelig interesse for, hvordan de unge har det i hverdagen, eller er det ved at blive for meget? Langt de fleste (87 pct.) er godt tilfredse med tingenes tilstand, men der er dog også tegn på, at den klassiske konflikt omkring puberteten (de unges krav om selvstændighed) melder sig i hurtigere tempo, end forældrene kan og vil acceptere) gør sig gældende. Blandt de utilfredse er det de yngste, som synes, at forældrene interesserer sig for lidt for deres dagligdag, mens de ældste omvendt synes, at de blander sig for meget. Det er endvidere navnlig de unge, som ikke er glade for at gå i skole, og som ikke synes, de klarer sig godt i skolen, der mener, at forældrene blander sig for meget i deres dagligdag.

Lommepenge og pligter – forhandling eller diktat?

Forestillingen om, at de unge gradvis opnår en øget selvstændighed, er afprøvet i forbindelse med spørgsmålet om lommepenge. Tre ud af fire 10-15-årige får lommepenge af deres forældre. Selve beløbet er i langt de fleste tilfælde fastsat af forældrene, men hver fjerde mener dog, at det er aftalt efter forhandling mellem barn og forældre. Der forhandles mest i de familier, som er karakteriseret ved, at faderen har en lang skoleuddannelse bag sig, og i funktionærfamilier. Derimod spiller barnets alder ingen rolle for, hvor hyppigt familien på dette felt praktiserer en forhandlingskultur.

Med lommepenge (og fritidsjob) følger nogle gange et krav om, at den unge selv skal betale for noget af sit (luksus)forbrug. Mere end halvdelen skal fx selv betale den musik, de anskaffer på cd, bånd mv. Lidt mindre end halvdelen skal selv betale de bøger og blade, de køber, mens de færreste er pålagt samme krav, hvad angår deres køb af tøj. Er det en ordning, de unge selv har ønsket, eller er det et ensidigt pålæg fra forældrene? Omkring halvdelen af de unge angiver, at der er tale om en fælles aftale med forældrene, en fjerdedel mener, at det er noget, forældrene har bestemt, mens omvendt hver femte angiver, at det er sket på deres egen foranledning. Pigerne er i fletal blandt dem, der selv har taget initiativ til ordningen, mens drengene er i overtal blandt dem, der mener, at forældrene har bestemt. Heller ikke her ses nogen aldersbestemt udvikling i de unges indflydelse.

De unge repræsenterer en ressource, som (uanset lommepenge eller ej) kan tildeles et ansvar/pålægges nogle pligter i hjemmet. Andelen, som mere eller mindre hyppigt tager del i udførelsen af de 10 opgaver, som er belyst i denne undersøgelse, varierer selvsagt med opgavetyper. Opgaver, som ligger tættest på de unge selv (lægge eget tøj på plads, gøre rent på eget værelse og smøre egen madpakke), er den type pligter, flest unge oftest har. Derimod er pligterne få, når det gælder rengøring i øvrigt og vask af familiens tøj.

Som ventet har de ældste børn flere pligter end de yngste. På næsten alle områder deltager piger mere i husholdningsarbejdet, end drenge gør. Endvidere finder vi, at drenge i familier, hvor der kun er drenge, deltager mindre i husholdningsarbejdet, end drenge i familier med både drenge og piger. Piger i rene pigefamilier deltager omvendt allermest i det huslige arbejde. Endelig deltager unge, som bor med en enlig mor (eller i ganske få tilfælde: far), hyppigere i husarbejdet end deres jævnaldrende i parfamilier gør. Det er derimod bemærkelsesværdigt, at forældrenes baggrund og holdninger til børneopdragelse *ikke* spiller nogen rolle for, i hvilket omfang deres halvstore børn har pligter i hjemmet.

En fjerdedel af de 10-15-årige angiver, at deres opgaver i hjemmet er pålagt dem af forældrene. Lidt under halvdelen har forhandlet med forældrene om omfanget af pligter, mens den sidste tredjedel mener, at der er tale om en blanding af forhandling og pålæg. Drengene giver oftere end piger udtryk for, at forældrene pålægger dem pligter, mens alderen i denne sammenhæng til gengæld ikke spiller nogen rolle. Undersøgelsen viser endelig, at unge, hvis forældre har træk af lønarbejderlivsformen, oftere end andre mener, at de har fået opgaverne pålagt.

Alt i alt kan man konkludere, at børn og unge ifølge deres eget udsagn i relativt stor udstrækning har medbestemmelse eller decideret selvbestemmelse på en række områder i deres hverdagsliv, som også forventet. Pigerne oplever imidlertid at have større indflydelse end drengene, der oftere end pigerne føler, at forældrene bestemmer over dem. Mens alderen ikke spiller nogen rolle for diskussionen af lommepengenes størrelse, i hvilken udstrækning man finansierer sit eget forbrug, eller for, om pligter i hjemmet er pålagt eller forhandlet, er det sådan, at de 10-15-årige med stigende alder får mere og mere indflydelse på, hvad de må i bestemte dagligdags situationer (fx hjemkomsttider, forbrug af tv og video, tøj køb, lektielæsning samt rygning).

Forældrenes baggrund er ikke uden betydning. Lidt firkantet kan man sige, at høj social position, stræben efter indflydelse er befordrende for også at give sine børn indflydelse. Det er nemlig børn af forældre med længst skoleuddannelse bag sig, børn af funktionærer og tjenestemænd samt børn af karriereorienterede forældre, der oplever at have mest indflydelse. Sammenhængene er dog ikke helt gennemgående. I nogle tilfælde er skoleuddannelse udslagsgivende, i andre er det fx stilling på arbejdsmarkedet.

På egen boldgade

De områder af hverdagslivet, som det måske er allervigtigst for de unge selv at få kontrol over, er deres egne arenaer. Det handler om, hvordan man er i stand til at agere i sammenhæng med andre unge: hvilket tøj man må tage på i skole, hvor længe man må være

ude om aftenen, om man må blive og sove hos en kammerat, om man må ryge og drikke alkohol, hvilke film og tv-programmer man må se. Undersøgelsen viser, at de 10-15-åriges indflydelse på, hvad de må og ikke må, varierer meget fra område til område. Generelt har de unge en stigende indflydelse med stigende alder. Men det er også sådan, at drenge oftere end piger mener, at det er forældrene, som alene har bestemt, hvad de må.

Påklædning og disponering af tid til lektielæsning er områder, som forældrene forholdsvis tidligt giver slip på. To ud af tre i 10-11-års alderen bestemmer selv på disse områder. Når det gælder rygning kommer retten til selv at bestemme noget senere. Lidt under halvdelen af de 14-15-årige må selv bestemme, om de vil ryge. Lige så mange angiver, at det bestemmer (forbyder) forældrene. På alkoholområdet er forældrene efter de unges udsagn endnu mere restriktive, idet "kun" hver tredje 14-15-årig selv kan bestemme. Til gengæld rapporterer lidt flere i denne alder, at det er et område, hvor tingene besluttes i fælleskab med forældrene. Endelig er spørgsmålet om, hvornår de unge skal være hjemme om aftenen, øjensynligt så følsomt, at kun få i 14-15-års alderen selv kan bestemme. De fleste angiver, at forældrene alene træffer beslutningen, mens lidt færre mener, det sker i fælleskab mellem dem selv og forældrene.

Forældrebaggrunden spiller ind på udvalgte områder. Børn og unge af forældre med en videregående uddannelse samt børn af forældre med karriereorientering får i større udstrækning mulighed for selv at bestemme. Der er altså en (om end ikke gennemgående) tendens til, at stigende uddannelsesniveau og/eller karriereorientering fremmer demokratiseringen i de 10-15-åriges hverdagsliv forstået som øget ansvar og medindflydelse.

Hvilke faktorer betyder mest?

Som det fremgår af metodebilaget, har vi anvendt mange forskellige baggrundsfaktorer i de forskellige analyser af henholdsvis forældre og børn, såvel de traditionelle socioøkonomiske variabler som mere holdningsprægede variabler. Set under et er det interessant

at konstatere, at der ikke viser sig et tydeligt mønster i, hvilke baggrundsvariabler der betyder noget, og hvilke der ikke gør. På nogle områder kan fx forskelle i alder, køn og fars erhvervsuddannelse forklare forskelle i de 10-15-åriges adfærd. På andre områder er det måske forældrenes holdning til konkurrence, mors uddannelse og barnets alder, der er udslagsgivende.

Af de mange mulige baggrundsfaktorer er det *barnets køn*, *barnets alder* samt *samlivsstatus* (hvorvidt barnet eller den unge bor med en enlig forsørger eller med to voksne), der er de hyppigst udslagsgivende baggrundsfaktorer i børneanalyserne – altså rene demografiske variabler. Herefter kommer fars arbejdsstilling, forældrenes holdning til konkurrence, om de er aktive på deres børns arealer og parfamiernes samlede ugentlige arbejdstid.

Men alt i alt må man konstatere, at der er tale om et relativt fragmenteret mønster – måske afspejlende en befolkning, der værdimæssigt og adfærdsmæssigt også lever relativt fragmenteret og ikke kan rubriceres i entydige kategorier, der er stabile over tid.

1.3. Diskussion og perspektiver

Når et forskningsprojekt afsluttes, og rapporten fremlægges for offentligheden, mødes man ofte med spørgsmålet: Hvad blev du mest overrasket over i forbindelse med dette projekt? Ind imellem kan det være svært at besvare, når resultatet – som det ofte er tilfældet i socialforskningen – “blot” består i at afkræfte en række mere eller mindre fantasifulde myter, som har vundet fodfæste i den offentlige debat.

Værdiernes situationsbestemte betydning

Ansvar og værdier er to noget oversete begreber, som “pludselig” er kommet til at fylde meget i den samfundsmæssige debat. Det kan hænge sammen med, at en række klassiske modsætninger i samfundet er om ikke forsvundet, så dog nedtonet. Det, at de afgørende forskelle i det politiske billede ikke længere kun handler om højre og venstre, men i lige så høj grad handler om andre parametre, har givet plads til en mindre dogmatisk samfundsde-

bat, hvor det er tilladt at tage egne traditionelle standpunkter op til fornyet overvejelse. Et samfund, som forandrer sig med eksplosiv hastighed samt en øget udveksling med den omgivende verden og en stigende tilflytning af mennesker med en anden kulturbaggrund, har bidraget til at sætte spørgsmålstegn ved ting, vi før anså for givne. Vi fornemmer en ideologisk rådvildhed og føler trang til at spørge, hvor supertankeren "velfærdsstaten" egentlig er på vej hen, og om det er den vej, vi ønsker, at den skal sejle? Hvad er det for nogle værdier, vi styrer efter?

Vi har i denne rapport forsøgt at indkredse, hvilke værdier danske børnefamilier læner sig op ad, og hvordan disse værdier sætter sig igennem i forhold til beslutninger og adfærd i dagligdagen – specielt adfærden i forhold til forældreansvaret. Det billede, rapporten tegner, er mildt sagt uklart. Værdier spiller kun ind imellem en rolle med hensyn til at forklare forældrenes adfærd. En række traditionelle, objektivt konstaterbare forhold (som køn, samlivsstatus, uddannelsesmæssig baggrund og beskæftigelsesforhold), der tilsammen udtrykker noget om den enkeltes placering i samfundet, er mindst lige så vigtige forhold. Når værdierne spiller en rolle, er det tilmed forskelligt, hvilke værdier det drejer sig om.

Vi sidder således tilbage med et meget ad hoc-præget billede af deres betydning. Den enkeltes prioritering mellem forskellige værdier forekommer i høj grad at være bestemt af den konkrete situation, personen befinder sig i. Man gør, hvad der er hensigtsmæssigt eller lad-sig-gørligt i den enkelte sag. En positiv fortolkning af dette er, at moderne forældre tilpasser sig og benytter sig af de rådende muligheder alt efter den enkelte families behov. Der er ikke behov for rigide fortolkningsskemaer.

En anden fortolkning kan være den negative side af individualiseringstendenserne. Man bekymrer sig især om sin egen families og sit eget barns ve og vel, men måske ikke så meget om helheden – slet ikke, hvis det sker på bekostning af egne interesser. De fleste forældre har fx en værdi om, at det er hensigtsmæssigt for det danske samfund, at børn af flygtninge og indvandrere integreres

på en eller anden måde. Men hvis denne integration implicerer, at antallet af børn med anden etnisk baggrund end dansk vokser i ens eget barns klasse, så kan tolerancen ofte ligge på et meget lille sted.

Man kan altså sige, at det i dag er vanskeligt at putte forældre ind i entydige kategorier, der er gensidigt udelukkende og stabile over tid. Og på den måde kan det også være sværere at føre politik. Ikke fordi værdierne er forsvundet, men fordi forældrenes værdier og ønsker er differentierede.

Kønsroller

Samfundet er ikke længere så kønsopdelt, som det har været. Men en række af de gammelkendte skillelinier kan stadig iagttages. Denne rapport understreger således, at mødrene er de mest aktive på børnenes hverdagsarenaer, fx til forældremøder i skole, dagtilbud og sfo. Ideologisk bakker fædrene op omkring samarbejdet med disse institutioner, men når det kommer til praksis, er det blandt fædrene, vi finder de mindst aktive. Det er også kvinderne, som klarest er fortalere for, at ansvaret for børnene skal forblive hos forældrene. Mændene synes mere villige til at lade det offentlige tage (med)ansvar for en række opgaver.

Forældrenes traditionelle kønsrollemønstre afspejles også tydeligt i de 10-15-åriges deltagelse i husholdningsarbejdet – og måske mere tydeligt, end mange bryder sig om. Det viser sig nemlig, at også blandt de 10-15-årige, dvs. den kommende generation af forældre, er kønsarbejdsdelingen entydigt traditionel. På næsten alle områder laver piger betydeligt mere end drenge i hjemmet. Det er naturligvis interessant i lyset af de foregående årtiers diskussioner om, hvorvidt samfundet skal tilstræbe, at børn oplever såvel fædre som mødre være aktive i forhold til deres hverdagsliv i fx skole og dagtilbud. Såfremt det er tilfældet, står man med den udfordring at gøre det mere attraktivt for fædrene at melde sig under disse faner. At give dem en følelse af, at disse områder også er deres ansvar. Ligeledes gælder det, at hvis det er samfundsmæssigt ønskværdigt, at mænd og kvinder deltager på lige fod i husholdnings-

arbejdet, så har forældrene – stadig – en stor udfordring foran sig. For det første i at vise deres børn, at de selv kan finde ud af at deltage ligeligt i husarbejdet. For det andet i at stille enslydende krav om ansvar for husholdningspligterne til deres børn, uanset om de er drenge eller piger.

De kønsbetingede forskelle gælder også oplevelsen af medindflydelse. Drenge føler oftere end piger, at forældrene bestemmer over dem, mens pigerne derimod oplever større muligheder for selv at få indflydelse. Når det er så gennemgående et fænomen, som tilfældet er, kan man få den overvejelse, om vi forholder os fair til drengene, eller om der er for mange forbud og grænser over for dem. Føler vi som forældre, at der a priori er brug for stærkere intervention over for drenge? Eller er det sådan, at drenge med deres adfærd oftere udfordrer forældrenes grænser? Giver pigernes demokratiske opvækst dem et forspring i deltagelsen i det sociale liv senere hen i kraft af bedre forhandlingsresultater? Eller er der tale om, at piger oplever, de har et relativt stort rum for indflydelse, men i virkeligheden beslutter de sig bare for det, som forældrene gerne vil have, de skal – altså pseudoindflydelse? Disse spørgsmål har vi ikke mulighed for at besvare ud fra de foreliggende data, men det ville være interessant at nuancere vores viden omkring børn og unges deltagelse i beslutningerne i hjemmet.

Ryging og alkohol

Som nævnt må en forholdsmæssig stor del af især de 14-15-årige selv bestemme, hvorvidt de vil ryge eller nyde drikkevarer med alkohol i. Og i en pæn del af familierne har forældre og børn slet ikke diskuteret disse forhold. Disse konstateringer må siges at være noget i modstrid med de offentligt proklamerede bestræbelser på at imødegå børn og unges stigende tendens til drikkeri og rygning samt evt. misbrug knyttet hertil, understreget af bl.a. forbudet mod at sælge alkohol til børn under 15 år.

Mobning

Både børn og unge såvel som forældre rapporterer i den foreliggende undersøgelse et noget mindre omfang af mobning i folke-

skolen end den danske del af WHO-undersøgelsen (Due, Holstein & Schultz Jørgensen, 1999). Dette rokker ikke ved, at mobning er et væsentligt problem, ikke mindst for de involverede parter. Samtidig understreger det, at forskellige spørgemetoder kan føre til forskellige resultater, samt at der måske ikke er fuld enighed om, hvori mobningsfænomenet består. Der synes at være et behov for at udarbejde fælles, accepterede standarder for måling af mobning. Når Due & Holstein (1997) finder ekstremt store forskelle i forekomsten af mobning mellem forskellige skoler, er det så udtryk for, at så store forskelle findes, eller at man i forskellige kulturer og lokalområder forstår mobningsbegrebet forskelligt?

I en skolesammenhæng er det også interessant, at forældrene oftest forlader sig på systemets løsning af mobningsproblemet – dvs. at det tages op i klassen, mens der ikke er initiativ til en personlig kontakt med mobberne eller deres forældre. Dette, selv om forældrene på holdningsplanet mener, at de har et ansvar for at gribe ind ved mobning.

Familieliv og arbejdsliv

Forholdet mellem familieliv og arbejdsliv er jævnligt genstand for offentlig debat i disse år, og der knytter sig mange myter til relationen her imellem. På den ene side i debatten står synspunkter, som at mange forældre – og dermed børn – er alt for hårdt spændt for på grund af erhvervsarbejdet, og at det knap nok er muligt at etablere et tilfredsstillende familieliv, når begge forældre skal arbejde. På den anden side findes synspunkter, som at nutidens forældre er forkælede. Nu har arbejdsmarkedet strakt sig langt med 5 ugers ferie, omsorgsdage, feriefridage og frihed på barnets første sygedag. Hvad kan vi så gøre mere, hvis der også skal arbejdes?

Undersøgelsen giver en ganske god oversigt over tilknytningen til arbejdsmarkedet hos familier med børn i alderen 3-15 år. Det er værd at fremhæve, at i over halvdelen af parfamilierne har begge voksne mindst fuldtidsarbejde (hver fjerde arbejder tilmed 41

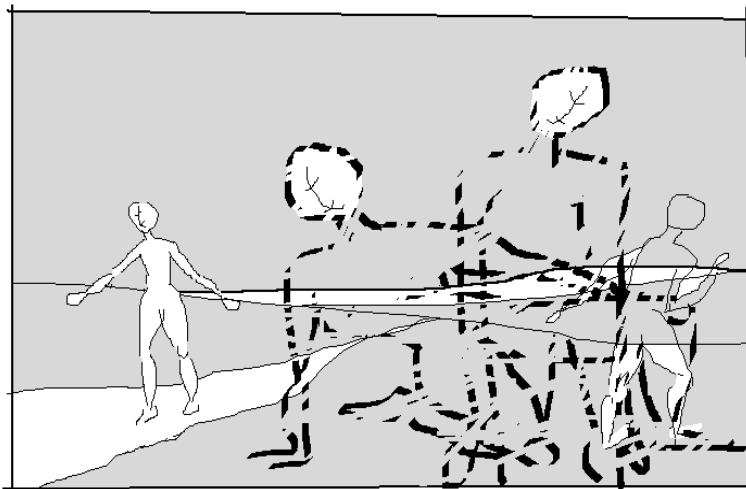
timer om ugen eller mere). Så objektivt set har mange børn altså forældre, der må være relativt meget væk fra hjemmet. I betragtning heraf er det interessant at konstatere, at mange forældre ofte er hjemme, når barnet får fri fra skole – myten om en hel generation af nøglebørn kan altså ikke bekræftes her. Der er dog stadig nogen, som synes, deres mor og far er for meget væk. Hver fjerde ønsker, at forældrene var mere hjemme om eftermiddagen. Og langt flere, end tilfældet er, kunne godt tænke sig en mor eller far på deltid eller hjemme.

Der er således grund til at nuancere debatten om konsekvenserne af, at mange familier har to forsørgere. Resultaterne viser da også, at det ofte ikke er forældrenes samlede arbejdstid, der påvirker trivsel og relationen til forældrene. Det er derimod om forældrene – uanset arbejdstid – magter at etablere et godt børneliv, hvor forældre er nogen, man også kan snakke fortroligt med, som interesserer sig for en, som giver en medbestemmelse.

Udsatte børn og familier

Undersøgelsen viser, uden at det kommer som nogen overraskelse, at der er grupper af børn og unge, som er mere udsatte end andre børn og unge. En del af de børn og unge, som ikke er glade for at gå i skole, klarer sig heller ikke særlig godt, de bliver måske mobbet, og de har svært ved at tale med deres forældre om problemer, og synes, at forældrene blander sig for meget i deres privatliv. Og det viser sig også, at de forældre, hvis børn har problemer, relativt ofte ikke møder op til forældremøder.

Spørgsmålet er, om man som professionel eller privat person får øje på de børn, der mistrives, uden at de nødvendigvis meddeler dette aktivt til deres omverden? Og hvad man i givet fald skal gøre ved problemerne? Her er ikke tale om de egentligt truede børn og unge, der ofte vil være kendt af systemet, men om børn og unge, der ikke trives og ikke er glade for deres liv, men som dog formår at holde hverdagen gående uden at falde helt ud af skole eller kammeratskabsrelationer.

Videre forskning

Som ofte, når der er tale om undersøgelser baseret på kvantitative data, afføder resultaterne nye spørgsmål, som ikke kan besvares ud fra de foreliggende data. Som antydnet ovenfor kan der være gode grunde til at gå mere i dybden med at undersøge børns opfattelse af mobning som fænomen for at validere de forskningsresultater, der allerede findes.

Endnu mere centralt er det imidlertid at supplere den tilvejebragte viden om værdier og ansvar. Tidligere undersøgelser har peget på, at mennesker ofte lægger noget forskelligt i de samme begreber, alt afhængigt af deres socio-kulturelle baggrund. Hvad mener børn og unge, når de siger, at det vigtigste i børneopdragelse er at lære sine børn at have en god familie? Hvad mener forældrene med ansvar – føler de fx et ansvar for at inddrage indvandrere- og flygtningebørnene i klassen og tage dem med til fødselsdag, eller et ansvar for at tage de "skæve" børn med til fælles fritidsaktiviteter?

Denne form for problemstillinger er svære at belyse nuanceret i en survey som denne, fordi man af metodiske årsager er nødt til at begrænse sig til relativt enkle spørgsmål med forhåbentligt lige så enkle, forudbestemte svarkategorier. Derfor vil det være interessant at undersøge tilsvarende problemstillinger med kvalitative metoder som måleredskaber.

Baggrund og problemstilling

2.1. Ansvar og værdier

Begrebet ansvar spiller en central rolle i denne undersøgelse. Det er velkendt og benyttes i daglig tale af alle kredse. Det er også et flertydigt begreb, hvilket kan synes uheldigt i en forskningsmæssig sammenhæng. I hvert fald er det en omstændighed, som gør det nødvendigt at præcisere, hvordan ansvarsbegrebet skal forstås i denne undersøgelse.

Ansvar taler vi om i forbindelse med personer, evt. en gruppe af personer (fx en familie, en organisation). Vi siger om en person, at hun eller han har (står til) ansvar for noget og forventer dermed, at den ansvarlige tager sig af en bestemt opgave. Vi kan kræve en redegørelse for, hvad der er sket med det, personen har haft ansvaret for og således stille personen til regnskab for sine handlinger. Med ansvaret følger altså en *forpligtethed* til at handle og til evt. at gøre rede for sine handlinger.

Det flertydige i ansvarsbegrebet hænger sammen med, at det dels kan forstås rent *formelt*, fx som en retlig forpligtethed i juridisk forstand. Ansvarer indebærer her en forpligtelse til at bære de retlige følger af en bestemt handling. I en given sag undersøger vi, hvem ansvaret kan gøres gældende over for. Dels kan ansvaret ses fra en *følelsesmæssig* synsvinkel, hvor det centrale er oplevelsen af ansvar, en slags moralsk forpligtethed tæt forbundet med solidaritetsbegrebet. Om en person, der føler et ansvar for noget, vil vi forvente, at vedkommende også handler i overensstemmelse med sin opfattelse af at være forpligtet ifølge dette ansvar.

I dagligdagen kan vi nemt komme ud for at have en anden opfattelse af, hvad der er ret og rimeligt, end hvad der er udtrykt i gældende ret. Det juridiske og det moralske ansvarsbegreb er i så fald i *konflikt* med hinanden. Måske handler vi så uden større lyst, som det juridiske ansvarsbegreb tilsiger os at gøre, fordi hensynet

til lov og ordens opretholdelse trods alt vejer tungere end vores personlige moralopfattelse. Men det kan også ske, at vi "følger hjertet og ikke forstanden", dvs. tilsidesætter det formelle, juridiske ansvarsbegreb og i stedet følger vor moralske overbevisning.

Denne undersøgelse er ikke en juridisk afhandling om familiens ansvar. Det er derimod en sociologisk undersøgelse af, hvordan forældre og deres 10-15-årige børn oplever ansvaret i forskellige sammenhænge i en børnefamilies hverdagsliv. Inden for en sociologisk forståelsesramme kan man tale om flere former for ansvarsoplevelse. Dels kan ansvar betragtes i et *konsensus*perspektiv. Vi taler i så fald om, at der tilstræbes enighed om en fælles ansvarsopfattelse. Dels kan ansvaret opfattes som relateret til bestemte samfundsgrupper, hvis begreber om ansvar er i indbyrdes *konflikt*.

Følelsen af ansvarlighed bygger bl.a. på en opfattelse af, hvad der er godt og skidt, på at tilværelsen rummer noget værdifuldt, som det er vigtigt at værne om. På den måde hænger ansvarsbegrebet og værdibegrebet sammen. Værdibegrebet spiller en central rolle i nærværende undersøgelse, idet værdier antages at kunne bidrage til forklaring af forældres holdning og adfærd i bestemte situationer, og diskuteres af Gundelach & Riis (1992), som skriver:

"Værdier handler om, hvad der er godt og ondt, hvad man vurderer positivt eller negativt. Værdier er forbundet med moral og normer som anvisninger på adfærd. Værdier handler altså ikke så meget om, hvad man gerne vil gøre. De handler snarere om, hvad man mener, man selv eller andre bør gøre. Man må forvente, at en person stræber efter at virkeliggøre sine værdier i handlinger. Men der kan være mange barrierer, der forhindrer det."
(Gundelach & Riis, 1992, p. 1).

Vi vil i rapporten betragte forældrenes værdier som ønsker til, hvordan forskellige elementer i tilværelsen ideelt set skulle være indrettet. Det er vores forventning, at disse ønskeforestillinger i nogle tilfælde er styrende eller i al fald influerende på forældrenes handlinger. Det vil sige, at der er overensstemmelse mellem deres

værdier og deres faktiske adfærd. I andre tilfælde viser analyserne formentlig, at der er en diskrepans mellem værdier og adfærd, det vil sige, at forældrene i deres faktiske handlinger af en eller anden grund ikke søger deres værdier realiseret. Der er i så fald tale om værdier, der ikke er handlingsanvisende, men abstrakte idealer – og dermed snarere ideologier? – noget man kan bekende sig til, men som ikke nødvendigvis skal gøres til virkelighed.

Tidligere undersøgelser har nemlig peget på, at der i mange tilfælde ikke er overensstemmelse mellem befolkningsgruppers værdier og deres praksis. Et godt belyst eksempel er forældres ønsker om kortere arbejdstid. Den helt overvejende andel af forældre har dette som et ideal, men kun få realiserer det (Bertelsen, 1991; Hestbæk, 1995; Holt & Thaulow, 1996). Derfor er det særlig interessant at studere værdier og faktisk adfærd i sammenhæng.

2.2. Undersøgelsens baggrund

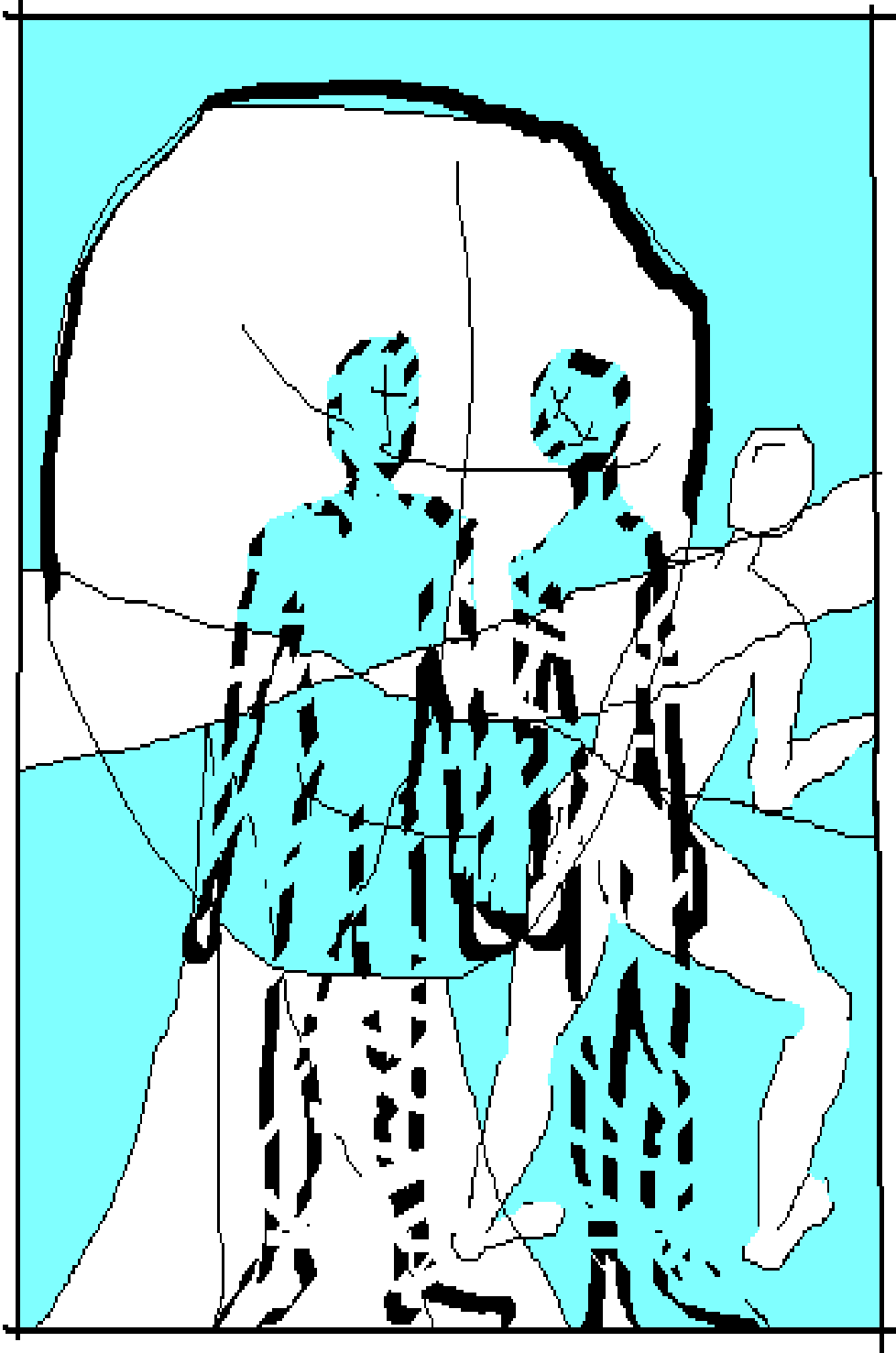
Samfundet i slutningen af det 20. århundrede er i endnu højere grad end tidligere præget af en dynamisk udvikling. Forhold, som for blot få årtier siden blev anset for uforanderlige, ændres i en sådan takt, at meget af det, der tidligere lå fast, ikke længere tages for givet. Vante forestillinger rykkes op ved rode; alt kan sættes til overvejelse (refleksion, jf. Giddens, 1990), diskussion og forhandling. Værdierne er gået fra at være noget, man er fælles om i samfundet, til noget der er mere individuelt eller knyttet til bestemte dele af samfundet (Christensen, 1990). I det moderne samfund med vægt på individets muligheder udvises der større forståelse for borgernes private, følelsesbetonede moralopfattelser. Med autoriteternes delvise opløsning er der blevet plads til en mangfoldighed af synspunkter. Det er blevet vanskeligere at tale om én fælles samfundsmoral, én fælles kultur. Det moderne samfund synes at udvikle sig bort fra et monokulturelt og i retning af et pluralistisk, flerkulturelt samfund.

Familien ses traditionelt som en af samfundets grundlæggende institutioner. Hvordan har de samfundsmæssige forandringer påvirket familien? Hvilke forventninger har de voksne selv til deres rol-

le som forældre? Både udadtil i forhold til det offentlige, der på forskellige områder har påtaget sig opgaver, som før blev varetaget af familien selv. Og indadtil i forhold til børnene. Moderne børneopdragelse er langt mindre autoritær og konform end tidligere tiders (Akker, Halman & de Moor, 1994; Hestbæk, 1995; Sommer, 1999; Wærness, 1998). Der lægges vægt på demokrati og medbestemmelse, på at inddrage børn i beslutninger som vedrører dem selv. Som baggrund for denne undersøgelse om *ansvar og værdier i børnefamilien* skal her peges på nogle træk i samfundsudviklingen, der har haft betydning for undersøgelsens problemformulering.

Gennem de sidste 30-40 år er efterkrigstidens traditionelle *familiemønstre*, som hvilede på en arbejdsdeling mellem kønnene (han gik på arbejde og tjente pengene; hun passede hjemmet og børnene), afløst af mere pluralistiske familiemønstre. I mange parfamilier har begge parter en uddannelse og bruger den på arbejdsmarkedet. I hjemmet er faderen kommet en del mere på banen, samtidig med at børnepasningen i hverdagen i vidt omfang varetages af professionelle. Børnenes pasning og opdragelse (og dermed personlige udvikling) er således *i praksis* blevet et fælles anliggende for familien og det offentlige.

Fra nogle sider beskrives udviklingen ligefrem som det offentliges "kolonisering af familien", hvorved menes, at det offentlige har overtaget pasning og opdragelse af børnene i en sådan grad, at forældrene på det nærmeste er skudt til side. Grundlæggende er børn dog fortsat familiens ansvar. Dette har da også været undersøgelsens udgangspunkt. Forældrene er i udgangspunktet de primære personer i barnets opvækst. Men allerede tidligt kommer andre vigtige personer – socialiseringsagenter – på banen, fx dagplejere, pædagoger og lærere i det. Dencik (1994) betegner som udenomsfamiliære omsorgsinstitutioner (UFO). Langsted & Sommer (1988) samt Dencik (op. cit.) benytter begrebet "dobbeltsocialisering" til at betegne det fænomen, at socialiseringen i hjemmet i det senmoderne samfund er blevet suppleret med nye, komplementære socialiseringsarenaer.

Et vigtigt spørgsmål er, hvilken betydning det ændrede familiemønster har for efterspørgslen efter offentlige serviceydelser? Hvilke forventninger har forældrene til de offentlige institutioner, som må betragtes som medspillere, al den stund det er her, børnene tilbringer mange af deres vågne timer? Hvilke praktiske opgaver i dagligdagen skal institutionerne på forældrenes vegne tage sig af? Og hvad er det bedst, forældrene selv klarer? – når forældrene selv skal sige deres mening, vel at mærke.

Det offentliges dagtilbud til børn i førskole- og skolealderen har tre formål: et *pasningsformål*, dvs. at tilbyde et sted at være, der imødekommer barnets basale behov for sikkerhed, for et sted, der er trygt og godt, hvor barnet ikke risikerer at komme til skade eller blive syg, samt et *socialt* – og et *pædagogisk* formål der angiver ydelsens indholdsmæssige side, dvs. de pædagogiske og udviklingsorienterede aspekter ved pasningen. Så længe forældrene slås med det grundliggende problem at få en plads til barnet, er der sjældent kræfter til eller mulighed for at interessere sig så meget for, *hvilken* plads der tilbydes. Men i takt med at man nogle steder nærmer sig en reel pladsgaranti, vil stadig flere forældre have overskud til at se kritisk på indholdet i dagtilbuddet. Hvad sker der henne i børnehaven, på fritidshjemmet, i sfo'en? Er det aktiviteter, som fremmer udvikling af de personlige egenskaber, jeg ønsker for mit barn? Mange moderne forældre er i deres opvækst selv blevet opdraget til demokrati og medbestemmelse. De tør stille krav og forventer at blive hørt. Familier, som ønsker en mere bevidst, reflekteret stimulering af deres børn, vil som brugere af de offentlige dagtilbud stille krav om klargøring af de pædagogiske målsætninger og midler. Spørgsmålet er i den forbindelse, hvilke forestillinger forældre af i dag gør sig om den gode opdragelse. Hvilke værdier og egenskaber ønsker de fremmet hos deres egne børn?

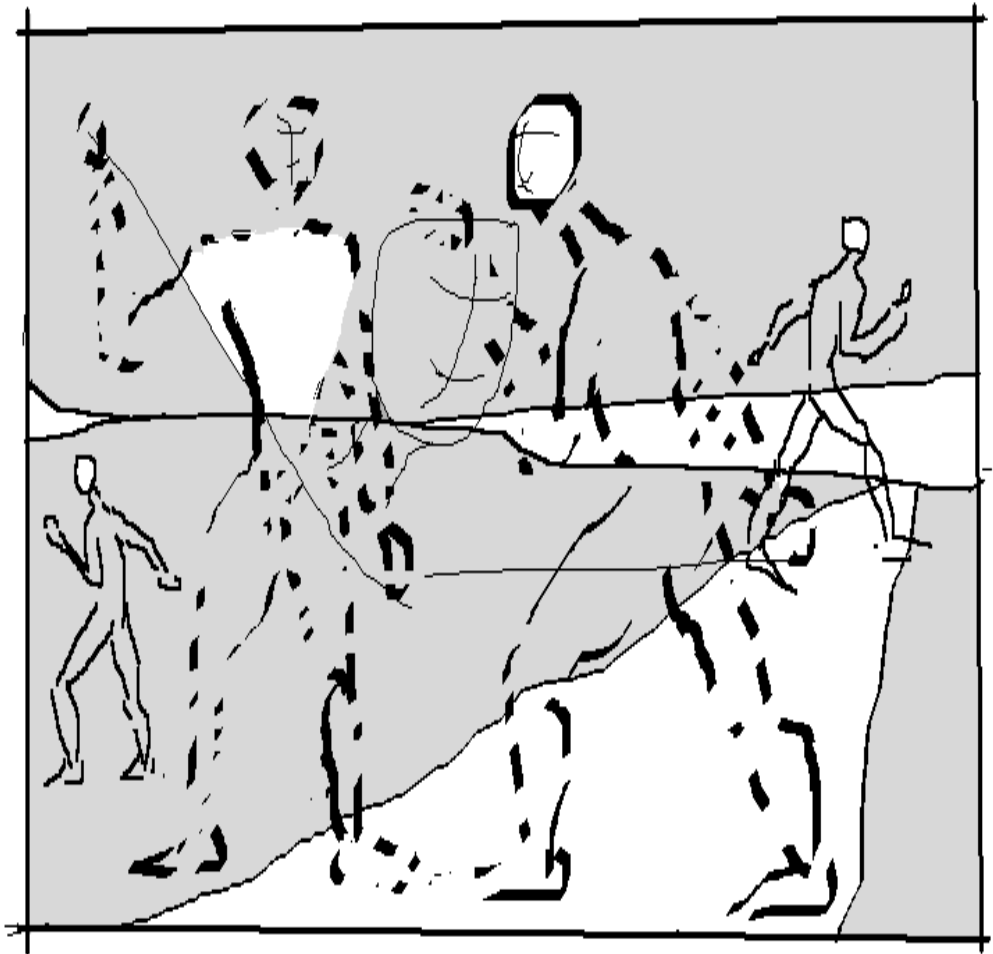
Internationaliseringen, de åbne grænser, den globale markedsøkonomi, som i stadig stærkere omfang sætter sig igennem i helt almindelige, dagligdags forhold, er udtryk for en øget konkurrence, fx mellem mennesker der er vokset op i forskellige lande og kul-

turtraditioner og således opdraget og undervist i systemer med forskelligt værdigrundlag. Vi ser i dag en øget interesse for at måle vores eget uddannelsessystem med andre landes for at finde ud af, om det er lige så effektivt som deres. Internationale læse- og regneundersøgelser har stort gennemslag. Man vil i fremtiden forholde sig mere kritisk til ydelserne fra det offentlige uddannelsessystem. Der opstilles mål og delmål for undervisningen, laves handlingsplaner og iværksættes evalueringer af aktiviteten.

Den danske folkeskole adskiller sig fra andre landes grundskolesystem ved en markant betoning af mål, der rækker ud over den blotte tilegnelse af faglige færdigheder, og som kan sammenfattes i målsætningen om udvikling af bestemte personlige kvalifikationer hos eleverne. Selvstændighed og kreativitet, selvtillid og tolerance, kritisk sans og evne til samarbejde. Det er egenskaber, som tillægges værdi i det moderne (danske) samfund. Når skolen pålægges at fokusere mere bevidst på opdragelse (udvikling af personlige kvalifikationer), må der også fokuseres mere på samarbejdet mellem skole og hjem, for de to parter skal helst trække på samme hammel. Spørgsmålet er, hvad befolkningen mener om disse ting. Hvilke værdier tillægger almindelige børnefamilier vægt i deres opdragelsesmæssige praksis? Hvilke opgaver er det efter deres opfattelse skolens ansvar at løse, og hvilke vil de selv tage hånd om? Den aktuelle debat om dette vidner om, at det er et felt i bevægelse; grænserne er ikke stabile.

Internationaliseringen sætter sig ikke blot igennem i forhold til uddannelsessektoren. Denne sætter på sin side pres på det forudgående led i fødekæden, dagtilbudene i førskolealderen. Man vil her blive tvunget til at revurdere sine målsætninger i lyset af skolestarten. Kan børnehaven på en rimelig måde bidrage til at øge børnenes parathed til egentlig undervisning, når de starter i skole? Skal beskæftigelse med tal og bogstaver være et tilbud til de ældste i børnehaven? Skal andre færdigheder eller egenskaber udvikles allerede i børnehaven? Hvor står forældrene i denne diskussion? Ønsker de at sætte gang i sådanne aktiviteter, endnu før børnene starter i skolen?

Den samfundsøkonomiske ramme angiver grænserne for, hvad den offentlige sektor kan påtage sig. I velfærdsstatens vækst- og udbygningsperiode var det acceptabelt at lade den offentlige sektors økonomi vokse hurtigere end den samlede økonomi i samfundet. Det er det ikke længere. Skattetrykket må ikke stige yderligere. Men der opstår stadig nye opgaver, som det offentlige forventes at tage sig af. Derfor må der prioriteres om på midlerne. Nye berettigede krav om en offentlig indsats må modsvares af anvisninger på, hvor det offentlige aktivitet kan dæmpes eller helt undværes. Dermed rejser det værdiorienterede spørgsmål om grænserne for den offentlige sektors engagement. Hvad skal staten (kommunerne) tage sig af? Og hvad skal være borgernes eget ansvar? Spørgs-

målet er, hvor familierne selv mener, at grænsen mellem det offentlige og borgernes ansvar går? På hvilke områder er de selv parat til at stille op?

2.3. Undersøgelsens problemstilling

De samfundsmæssige ændringer, som er skitseret ovenfor, efterlader en vis usikkerhed med hensyn til, hvordan den moderne børnefamilie forholder sig til de udfordringer, som følger heraf. Det gælder ikke mindst i forhold til forældreansvaret, som udgør denne undersøgelses overordnede tema. Hvordan opfatter almindelige familier deres egen rolle som hovedansvarlig for deres barns trivsel og udvikling?

Måske er det ikke længere (hvis det da nogensinde har været) meningsfuldt at tale om børnefamilier i éntal, at søge en enkelt skabelon krænget ned over alle børnefamilier, som om det lod sig gøre at fastholde en monokulturel opfattelse af det danske samfund. Måske skal vi i højere grad, end vi har haft for vane, til at beskæftige os med forskellige typer af børnefamilier. Et formål bliver i så fald at få afgrænset grupperne, hvordan de er sammensat, hvor de holdningsmæssigt står i forhold til hinanden og deres relative størrelse.¹⁾

Forældreansvaret, der som tidligere nævnt skal forstås i sociologisk og ikke juridisk betydning, har i denne undersøgelse to dimensioner. Den ene, *eksterne*, dimension vedrører afgrænsning af familiens ansvar i forhold til den offentlige sektors ansvar (medborgerskabssolidariteten jf. ovenfor). Den anden, *interne*, dimen-

---

1) Undersøgelsens muligheder for at tegne et dækkende billede vedr. den flerkulturelle dimension lider under, at datagrundlaget er indsamlet ved hjælp af interview *på dansk* med de udvalgte forældre. Hvis dette på grund af utilstrækkelige dansk kundskaber hos respondenterne ikke var muligt, blev interviewet ikke gennemført. Personer fra lande uden for Europa, som typisk vil have en anden kulturel baggrund, må derfor antages at være underrepræsenteret i undersøgelsen, jf. rapportens bilag. Analyser af forskelle mellem danske og ikke-danske familiers opfattelse af ansvar og værdier er i øvrigt udeladt af denne rapport. Dertil er antallet af forældre med en ikke-dansk baggrund for lille.

sion vedrører fordelingen af ansvar i familien mellem forældre og de store børn (civilsamfundssolidariteten).

Den eksterne dimension belyses gennem interview med forældre, der har børn i alderen 3-15 år. Baggrunden for ikke også at medtage forældre med børn under 3 år er, at denne gruppes forhold belyses indgående i 1. fase af Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse (Hjorth Andersen, 1997; Nygaard Christoffersen, 1997), samt i afrapporteringen fra 2. fase, der publiceres i løbet af år 2000.

Interviewene med forældrene behandler overordnet følgende 3 problemstillinger. For det første sættes fokus på forældre med børn i børnehvealderen (3-6 år) om deres holdninger og praksis, hvad angår dagtilbud til børn i denne alder. De samme forældre er desuden spurgt om deres holdninger til, hvem der har ansvaret for de små børns sundhed og udvikling. For det andet sættes fokus på forældre til skolebørn under 16 år, idet forældrene bl.a. er spurgt om holdningen til, hvor ansvaret i en række givne situationer skal placeres, hos forældre eller skole? For det tredje er denne forældregruppe med skolebørn under 16 år også udspurgt om holdningen til samarbejde mellem lærer og forældre, og om forældres ansvar i forbindelse med problemer i klassen, herunder mobning.

Uanset børnenes alder er alle forældre blevet spurgt om deres generelle opdragelsesværdier. Synes de, at det er sundt med konkurrence mellem børn, eller bør man begrænse det? Skal børn lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen, eller leger lige børn bedst? Disse og en række andre udsagn har forældrene taget stilling til.

Det er ikke blot de voksnes udsagn, vi har ønsket at høre. Vi har også sat fokus på 10-15-åriges egen beskrivelse af deres hverdagsliv. At vi netop har valgt "kun" at interviewe de 10-15-årige og ikke også yngre børn, har bl.a. en metodologisk begrundelse. Inddragelse af børn som respondenter i spørgeskemaundersøgelser

stiller nogle store krav til spørgeskemaets udformning, da børn naturligvis ikke kan svare på lige så komplekse spørgsmål som voksne. Det var vores ønske at udnytte denne relativt sjældne mulighed for at få interviewet et repræsentativt udsnit af børn og unge for at få svar på nogle komplekse spørgsmål.

De 10-15-årige er således interviewet om flere af de arenaer, de bevæger sig på: For det første er de blevet spurgt om ansvarsfordelingen mellem dem selv og deres forældre på bestemte hverdagslivsområder; hvilket ansvar er de tillagt i husholdningsarbejdet, og hvem bestemmer, hvad de må i udvalgte situationer? Her har vi også spurgt til beslutningsmønstrene: Bestemmer forældrene suverænt, bestemmer den 10-15-årige selv, eller forhandler man om det? Desuden er de blevet stillet en lang række spørgsmål med henblik på at belyse deres trivsel i skolen, og hvordan hverdagslivet efter skoletid former sig. Endelig har vi spurgt til deres værdier for børneopdragelse og til deres idealer for forældrenes arbejdsliv.

Kort fortalt er kernen i undersøgelsens *problemstilling* således:

- at undersøge forældrenes holdninger til børneopdragelse samt deres holdninger og praksis, hvad angår ansvarsfordelingen mellem det offentlige og familien selv på udvalgte områder,
- at undersøge hvordan de 10-15-årige opfatter ansvarsfordelingen mellem dem selv og forældrene på udvalgte områder samt undersøge deres holdninger til børneopdragelse og arbejdsliv.

2.4. Rapportens opbygning

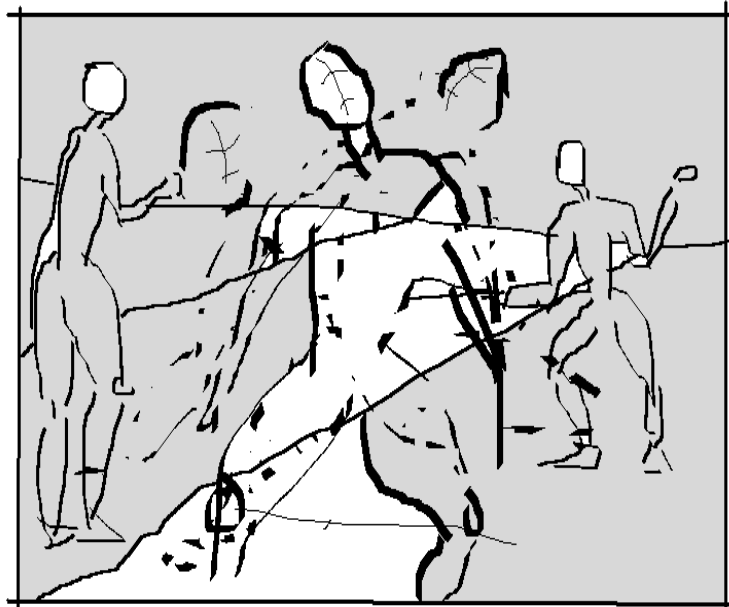
I *kap. 3* redegøres der for analyseudvalgets sammensætning, dvs. de deltagende familier. Hvordan konstituerer de sig fordelt på samlivsstatus, uddannelsesbaggrund, stilling på arbejdsmarkedet, antal arbejdstimer samt geografisk fordeling?

I kapitlerne 4-6 analyseres der på forældrenes besvarelser. I *kap. 4* redegøres der for forældrenes værdier for børneopdragelse. Resultatet af analysen bearbejdes til 5 grundlæggende opdragelsesværdier – ansvarlighed, personlig frihed, ærlighed, solidaritet og kon-

kurrence – der tilsammen udgør et redskab for de videre analyser i rapporten. I *kap. 5* ses der på forældrenes opfattelse af, hvem der har ansvaret for børns sundhed og udvikling. Hvem skal fx have ansvaret for de forebyggende sundhedsundersøgelser. I *kap. 6* er holdningerne til ansvarsfordelingen mellem skole og hjem i fokus. Har forældrene et ansvar for, at undervisningen forløber i god ro, og hvem skal sørge for, at problemer med mobning løses?

I kapitlerne 7-13 analyseres der på de 10-15-åriges besvarelser. I *kap. 7* fokuseres der særligt på skoletrivlsen, mens der i *kap. 8* ses på hverdagen efter skoletid. I *kap. 9* behandles børns og unges fritidsaktiviteter og i *kap. 10* spørgsmålet omkring indkomster via lommepenge og fritidsjob. *Kap. 11* undersøger, i hvilken udstrækning børn og unge får ansvar for opgaver i husholdningen, og hvorvidt dette er pålagt eller til forhandling. I *kap. 12* fortsættes diskussionen af ansvar, idet der ses på, hvem i familien der bestemmer i typiske dagligdags situationer i den 10-15-åriges liv. Endelig er *kap. 13* rettet mod de 10-15-åriges værdier. Hvilke holdninger har de til børneopdragelse, og hvordan skulle forældrene indrette arbejdslivet, hvis børnene kunne bestemme?

Bagest i rapporten er et data- og metodebilag.

Karakteristik af familierne

3.1. Familietyper

Denne rapport om børnefamiliernes ansvar og værdier bygger på interview med forældre og deres store børn (de 10-15-årige). De udvalgte familier har alle mindst ét barn i alderen fra 3 til 15 år. De helt små børn under 3 år er således udeladt af denne undersøgelses fokus. Før vi i de næste kapitler vender os mod de centrale temaer: ansvar og værdier, vil det være hensigtsmæssigt at få et billede af undersøgelsens familier. Hvordan er familierne fordelt med hensyn til forhold (variable), der senere i rapporten vil blive inddraget som mulige forklaringer (årsagsvariable)? Hvilken alder har forældrene? Hvad er deres uddannelsesmæssige baggrund og tilknytning til arbejdslivet? Det er nogle af de forhold vi vil se på i dette kapitel.

Flere af de forhold, som her fremdrages til beskrivelse af undersøgelsens familier, findes tillige oplyst for hele befolkningen i forskellige former for officiel statistik. Derfor skulle det i princippet være muligt at sammenholde undersøgelsens udsnit af børnefamilier med undergrupper fra den officielle statistik, således at undersøgelsens repræsentativitet kunne udsættes for en nærmere prøvelse. I praksis lader det sig imidlertid ikke gøre. Det skyldes, at undersøgelsens population er *familier med mindst et hjemmeboende barn i alderen fra 3 til 15 år*. Offentligt tilgængelige statistiske oplysninger opererer ikke med en sådan familiegruppe. Den nærmest sammenlignelige gruppe ville være *familier med børn* (under 18 år). Enkelte gange vil vi i dette kapitel foretage sammenligninger mellem undersøgelsens tal og tal fra andre kilder. Det bør så erindres, at sammenligningerne må tages med forbehold, idet grupperne, som sammenlignes, ikke er afgrænset fuldstændig ens.

3.2. Lokalisering og familietyper

Befolkningens holdninger og kulturelle adfærd har tidligere kunnet påvises at være påvirket af regionale og urbaniseringsmæs-

sige forhold (Kühl m.fl., 1966). Men det er også dokumenteret, at der i de seneste årtier er sket en betydelig udligning i så henseende mellem by og land (Fridberg, 1994). Det er således et åbent spørgsmål, om vi i denne undersøgelse vil finde, at familiernes forskellige geografiske lokalisering spiller en selvstændig rolle for deres værdier og holdninger i ansvarsdiskussionen.

Undersøgelsen baseres på interview med knap 1.700 familier. Når disse skal beskrives ud fra regionale forhold, kan det være nyttigt at betragte landet som bestående af to hovedområder: Øst- (dvs. Øerne) og Vestdanmark (dvs. Jylland). Inden for hvert af de to områder kan så yderligere udskilles et centerområde, som på øerne er Hovedstadsregionen (dvs. Københavns og Frederiksberg Kommuner samt Københavns, Frederiksborg og Roskilde Amter), og i Jylland er Århus Amt. Herefter fremstår følgende *geografiske regioner*: 1. Hovedstadsregionen (33 pct.), 2. Øerne i øvrigt (21 pct.), 3. Århus Amt (13 pct.) og 4. Jylland i øvrigt (34 pct.). Procenttallene angiver, hvor stor en andel af de interviewede børnefamilier, der hører hjemme i de nævnte regioner.

Man kan også placere familierne efter lokalområdets karakter. Har det storbyens karakteristika, eller er der tværtimod tale om et landområde? Hver tiende familie i denne undersøgelse bor i et hus på landet, og ca. 7 pct. i et småbyområde med mindre end 200 indbyggere. Når vi i det følgende skelner mellem "familier på landet" og "byfamilier" er det denne bystørrelse, som ligger til grund for grænsedragningen. Familier, som bor i småbyer eller i rene landdistrikter, regnes som boende på landet, og alle andre regnes for byfamilier. Det vil sige, at *hver sjette af undersøgelsens familier bor på landet; resten i byerne*. Andelen, som bor på landet, varierer kraftigt mellem de fire geografiske regioner. Således bor kun 4 pct. af Hovedstadsregionens familier på landet; i Århus Amt drejer det sig om noget flere (13 pct.). På Øerne i øvrigt (28 pct.) og i resten af Jylland (26 pct.) findes de største andele af familier på landet.

De familier, som indgår i undersøgelsen, er udvalgt via et af familiens børn (født 1983-1995). De interviewede forældre er med

andre ord udvalgt indirekte, som tilhørende et af de udvalgte børns familie. En sådan familie kan enten være en kernefamilie, dvs. en familie hvor barnet bor sammen med begge sine biologiske forældre, eller det kan være en sammenbragt familie, hvor en af de biologiske forældre er blevet erstattet af en stedfar eller -mor – eller der kan være tale om en enlig far eller mor. Det vil så typisk være moderen, der bor sammen med barnet. Enlige fædre er der ikke ret mange af. En følge heraf er, at datamaterialet, når det opdeles på *køn*, rummer flere interview med mødre (ca. 60 pct.) end med fædre (ca. 40 pct.).

Samtlige danske børnefamilier fordelte sig i 1995 med ca. 81 pct. parfamilier og 19 pct. enlige. Også i vor undersøgelse udgør familierne med kun én voksen ca. 19 pct., altså svarende til landsgenemsnittet.

Der skulle i hver familie interviewes én forælder. I familier med en enlig forsørger (typisk en enlig mor), gav valget af interviewperson sig selv. I parfamilierne skulle det hver anden gang være moderen og hver anden gang faderen. Det fremgår imidlertid af tabel 3.1, at der i parfamilier er interviewet flere mødre end fædre. Hvorfor nu det? Før familien blev kontaktet med henblik på deltagelse i undersøgelsen, var det fastlagt, hvem af de to forældre til det udvalgte barn, der skulle interviewes. Det skete på grundlag af oplysninger i det centrale personregister, som ikke altid vil afspejle den virkelighed, interviewer møder, når familien kontaktes. I nogle tilfælde fremgår det ikke af registeret, at den eneste biologiske forælder, som bor sammen med barnet, har en (ny) samlever, dvs. en person, som uden at være gift med forælderen har en forældrefunktion i forhold til barnet. En sådan familie forventedes ud fra registeroplysningerne kun at have én forsørger, der så automatisk blev udvalgt til deltagelse i undersøgelsen. Efterfølgende (ved interviewingen) viste det sig imidlertid, at nogle af de "enlige forsørgere" havde en samlever og således tilhørte en parfamilie.

Man kan sige det på den måde, at nogle enlige (fortrinsvis mødre) som konsekvens af det, de oplyste ved interviewingen, i tabel 3.1

Tabel 3.1.

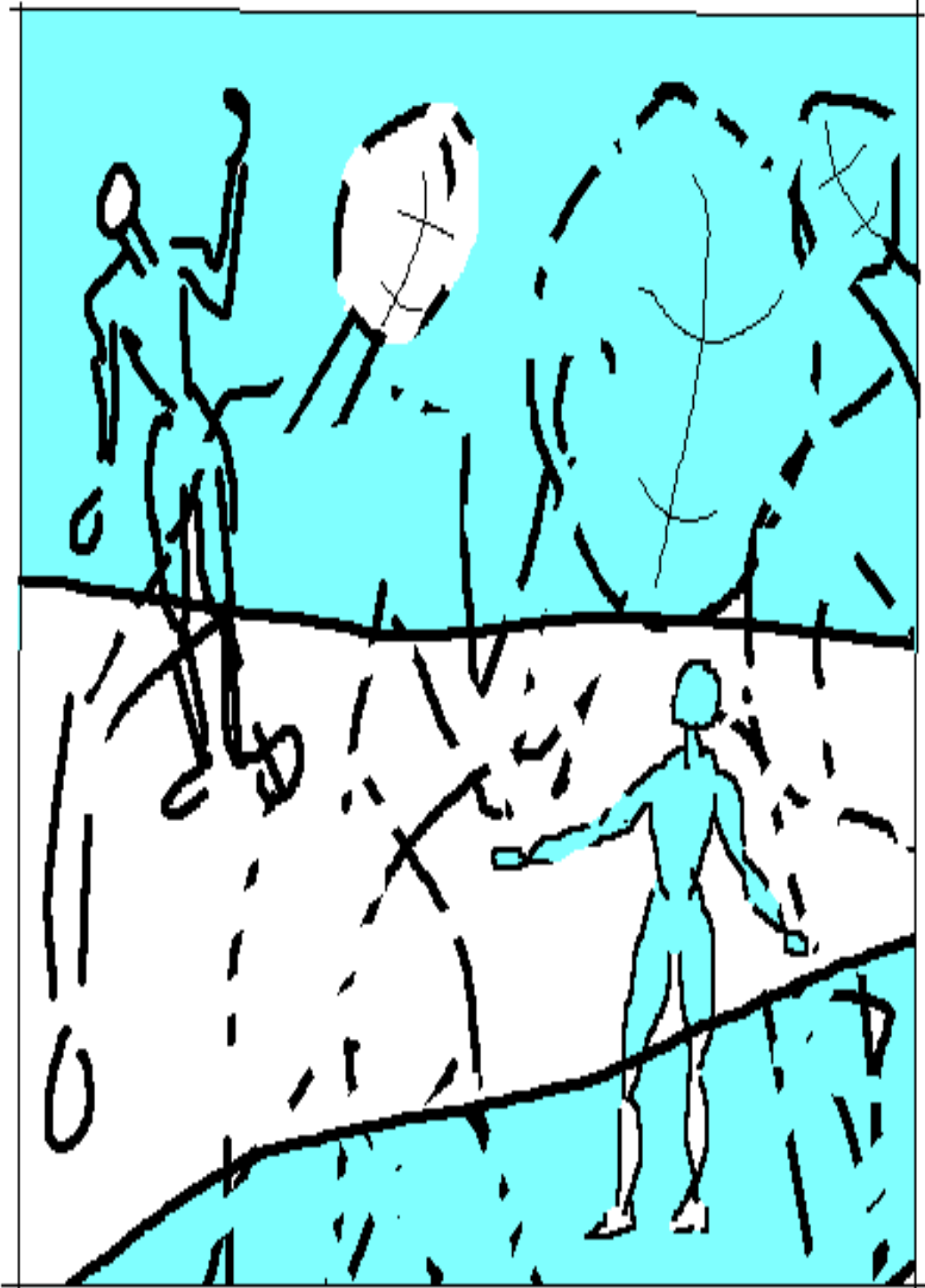
De medvirkende familier opdelt efter geografisk region. Fordelt efter køn og familietype. Procent.

	Hovedstads- regionen	Øerne i øvrigt	Århus Amt	Region: Øvrige Jylland	I alt
Parfamilie, mand	35	41	37	39	37
Parfamilie, kvinde	40	38	44	50	43
Enlig, mand	3	3	1	2	2
Enlig, kvinde	23	19	17	11	17
I alt	101	101	99	102	99
Procentgrundlag	551	348	210	572	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

er blevet flyttet over til gruppen af parfamilier. Dette forhold samt den omstændighed, at gennemførelsesprocenten var lidt højere blandt kvinder (70 pct.) end blandt mænd (68 pct.), forklarer, at datamaterialet rummer lidt flere interview med mødre i parfamilier end med fædre fra parfamilier.

Enlige forsørgere bor andre steder end parfamilier. Således udgør enlige forsørgere en langt større andel af familierne i Hovedstadsregionen end i det øvrige Jylland (uden for Århus Amt). Man kan også sige det på denne måde: Mens en tredjedel af samtlige børnefamilier er hjemmehørende i Hovedstadsregionen, gælder det for enlige mødre, at 43 pct. af denne gruppe bor i regionen. Det øvrige Jylland, som også rummer en tredjedel af samtlige børnefamilier, er til gengæld kun hjemsted for 21 pct. af de enlige mødre i undersøgelsen. Opdeles familierne efter, om de bor i byområder eller på landet, viser det sig, at ca. 80 pct. af parfamilierne bor i byerne, mens den tilsvarende andel for enlige forsørgere er 92 pct.

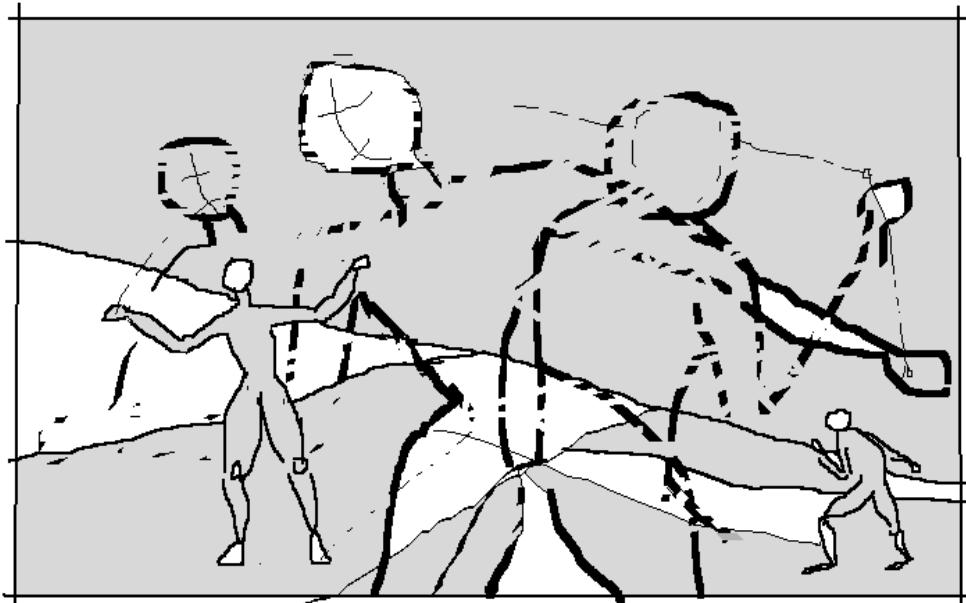

Undersøgelsens familier er kendetegnet ved at have mindst ét hjemmeboende barn, som er født i perioden 1983-95, hvilket på interviewtidspunktet (oktober 1998) svarede til, at de yngste børn var knap 3 år gamle, og de ældste knap 16 år. Familien vil ofte have mere end det ene barn, som gav anledning til udvælgelsen. 60 pct. af de udspurgte familier har mere end ét barn. Ifølge den officielle statistik over børnefamilier har kun lidt over halvdelen (ca. 52 pct.) flere børn. En væsentlig grund til, at *andelen af flerbørnsfamilier er noget større i vor undersøgelse*, er de snævrere aldersgrænser, som er sat for vor population af børnefamilier. En del familier med 0-2-årige børn vil kun have dette ene barn, ganske enkelt fordi de endnu ikke har fået deres andet barn. Da den officielle statistik definerer børn som personer under 18 år, vil samtidig en del familier med flere, store børn, hvoraf dog kun det yngste er under 18, i statistikken forstand blive opfattet som en étbarnsfamilie. Det er ikke tilfældet i vor undersøgelse.

Antallet af børn i parfamilier er større end det tilsvarende antal børn i familier med en enlig forsørger (mor eller far). Tre ud af fire parfamilier i denne undersøgelse har således flere børn (den sidste fjerdedel har kun ét barn). Heroverfor står, at kun godt 40 pct. af de enlige forsørgere har flere børn. Flertallet (ca. 60 pct.) af denne gruppe har kun ét barn.

Da de helt unge familier med første barn under 3 år ikke indgår i denne undersøgelse, vil forældrenes alder også gennemgående være lidt højere end den er, når forældrenes alder i samtlige landets børnefamilier bruges som sammenligningsgrundlag. I vor undersøgelse er 30 pct. af forældrene under 35 år gamle, mens det er tilfældet for hele 36 pct. blandt samtlige børnefamilier. Det opvejes af en større andel 35-44-årige i vor undersøgelse (50 pct.) end blandt samtlige børnefamilier (44 pct.).

En lille tredjedel (30 pct.) af familierne har ét eller flere børn i *børnehvealderen* (3-5 år); knap halvdelen (48 pct.) har mindst ét barn i *sfo-alderen* (dvs. skolesøgende børn under 10 år – født i 1989 eller senere). Endelig har lidt over halvdelen (55 pct.) af fa

miliene *store skolebørn*, som er født i perioden 1983-88. Det er disse 10-15-årige, som selv er blevet interviewet til undersøgelsen. Opgjort som her vil det bemærkes, at summen af procenterne overstiger 100. Det skyldes, at nogle familier har børn i flere aldersgrupper og således indgår i flere delmængder af det samlede materiale.

3.3. Forældrenes uddannelse

De interviewede forældres baggrund med hensyn til *skolegang* er sådan, at en fjerdedel højst har en 9. klasse bag sig. Godt 40 pct. har forladt skolen efter 10. klasse, og den sidste tredjedel har en studentereksamen eller tilsvarende i bagagen.

Når forældrene opdeles efter køn, ser billedet noget forskelligt ud (tabel 3.2). Andelen, som forlod skolesystemet efter 9. klasse er klart højere (33 pct.) blandt fædre end blandt mødre (18 pct.). Omvendt har relativt flere mødre (35 pct.) end fædre (27 pct.) en studentereksamen bag sig. Der er også forholdsvis flere mødre med 10 års skolegang (45 pct.) end fædre (38 pct.). Alt i alt har de interviewede mødre således gået længere tid i skole end fædre har.

Tabel 3.2.

De medvirkende familier opdelt efter familietype samt den interviewede forælders køn. Fordelt efter interviewpersonens skoleuddannelse. Procent.

	Familietype:			Køn:		I alt
	Par/mor interviewet	Par/far interviewet	Enlig/mor interviewet	Mand	Kvinde	
Højest 9. klasse	16	33	22	33	18	24
10. klasse	46	38	44	38	45	42
Student/hf	37	27	31	27	35	32
Andet	2	2	3	2	2	2
I alt	100	100	100	100	100	100
Procentgrundlag	730	632	283	668	1.013	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Sammenholdes gruppen af enlige mødre med mødre i parforhold, skal det noteres, at der blandt de enlige mødre er relativt lidt flere med kun 9 års skolegang (22 pct. imod 16 pct. blandt mødre i parfamilier) og færre med en studentereksamen.

Der er betydelige geografiske forskelle med hensyn til den uddannelsesmæssige baggrund (tabel 3.3). Således har hele 41 pct. af de interviewede forældre i hovedstadsregionen og i Århus Amt en studentereksamen eller tilsvarende, hvorimod andelen i de øvrige dele af landet kun er 25 pct. Omvendt er andelen med kun 9 års skolegang relativt lav i centerområderne og høj i det øvrige land.

Efter afsluttet skolegang gennemfører de fleste en *erhvervsuddannelse*. Det har ca. 80 pct. af de interviewede forældre gjort (tabel 3.4). En lille tredjedel har en lærlingeuddannelse bag sig, en femtedel har en kort videregående uddannelse (på under 3 år), og godt en fjerdedel har en mellemlang eller lang videregående uddannelse som ballast.

Tabel 3.3.

De medvirkende familier opdelt efter geografisk region og den interviewede forælders køn. Fordelt efter interviewpersonens skoleuddannelse. Procent.

	Hovedstads- regionen	Øerne i øvrigt	Århus Amt	Region: Øvrige Jylland	I alt
Højest 9. klasse	18	27	18	29	24
10. klasse	39	47	37	45	42
Student/hf	41	25	41	25	32
Andet	2	1	4	1	2
I alt	100	100	100	100	100
Procentgrundlag	551	348	210	572	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Mænd og kvinder gør ikke i samme grad brug af de forskellige uddannelsesretninger. Således har en noget større andel (40 pct.) af de interviewede fædre end af mødrene (26 pct.) en efg-/lærlingeuddannelse. Til gengæld er andelen med kort videregående uddannelse større (22 pct.) blandt interviewede mødre end blandt fædrene (13 pct.). Endelig skal det bemærkes, at restgruppen (dvs. dem uden nogen form for erhvervskompetencegivende uddannelse) er lidt større blandt mødrene (24 pct.) end blandt fædrene (18 pct.). Selv om fædrene hyppigere end mødrene har forladt skolen allerede efter 9. klasse, så er den dårligst uddannede del (restgruppen) dog større blandt mødrene end blandt fædrene.

Opdeles mødrene, efter om de er eneforsørgere, eller indgår i en parfamilie, viser det sig, at der blandt enlige mødre er en særlig stor ophobning (34 pct.) af personer, som ikke har gennemgået en erhvervskompetencegivende uddannelse (restgruppen).

Tabel 3.4.

De medvirkende familier opdelt efter familietype samt den interviewede forælders køn. Fordelt efter interviewpersonens erhvervsuddannelse. Procent.

	<i>Familietype:</i>			<i>Køn:</i>		I alt
	Par/mor interviewet	Par/far interviewet	Enlig/mor interviewet	Mand	Kvinde	
Ingen erhvervsuddannelse	20	18	34	18	24	21
Lærlingeuddannelse	28	39	18	40	26	31
Kort uddannelse under 3 år	22	13	22	13	22	19
Mellem/lang uddannelse	29	29	25	29	28	28
I alt	99	99	99	100	100	99
Procentgrundlag	730	632	283	668	1.013	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

Vi så ovenfor, at forældre i de to centerregioner adskilte sig fra forældre i det øvrige land ved at have gået længere i skole. Ses i stedet på forældrenes erhvervsuddannelse synes der snarere at kunne drages en skillelinie mellem Hovedstadsregionen og de tre andre områder. Således er andelen med en mellemlang eller lang videregående uddannelse en del højere (37 pct.) i hovedstadsregionen end i landet som helhed. Til gengæld er der relativt få med en efg-/lærlingeuddannelse i dette område.

3.4. Forældrenes beskæftigelse

Forældrene, som indgår i undersøgelsens datagrundlag, er for det store flertals vedkommende *i erhvervs* *massig beskæftigelse*. De 17 pct., som på interviewtidspunktet var uden arbejde, fordelte sig med 6 pct. arbejdsløse, andre 6 pct. var under uddannelse, 1½

Tabel 3.5.

De medvirkende familier opdelt efter familietype samt den interviewede forælders køn. Fordelt efter interviewpersonens arbejdsstilling. Procent.

	Familietype:			Køn:		I alt
	Par/mor interviewet	Par/far interviewet	Enlig/mor interviewet	Mand	Kvinde	
Selvstændig	5	15	3	15	4	8
Funktionær uden underordnede	44	27	38	27	43	36
Funktionær med underordnede	17	25	13	24	16	19
Faglært arbejder	4	15	2	15	4	8
Ikke-faglært arbej- der	10	12	10	12	10	11
Uden arbejde p.t.	20	6	34	7	24	17
I alt	100	100	100	100	101	99
Procentgrundlag	730	632	283	668	1.013	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

pct. på orlovsordning, og yderligere 3½ pct. var af forskellige grunde uden tilknytning til arbejdsmarkedet. De 17 pct. dækker over en kønsmæssig skævhed, idet 7 pct. af de interviewede fædre og 24 pct. af mødrene var uden arbejde. I gruppen af enlige mødre var hver tredje (34 pct.) uden arbejde (tabel 3.5).

To tredjedele af dem i arbejde (eller ca. 55 pct. af samtlige forældre) er ansatte med funktionærstatus. Det er især den del af arbejdsmarkedet, der domineres af kvinder, som præges af funktionæransættelser. Fire ud af fem ansatte kvinder er funktionærer. Opdeles funktionærerne i underordnede og ledende funktionærer,

Tabel 3.6.

De medvirkende familier opdelt efter geografisk region og den interviewede forælders køn. Fordelt efter arbejdsstilling. Procent.

	Hovedstads- regionen	Øerne i øvrigt	Århus Amt	Region: Øvrige Jylland	I alt
Selvstændig	6	8	8	11	8
Funktionær/tjenestemand	67	49	56	49	56
Faglært arbejder	5	9	9	10	8
Ikke-faglært arbejder	6	12	9	15	11
Interviewperson uden arbej- de	15	23	18	15	17
I alt	99	101	100	100	100
Procentgrundlag	551	348	210	572	1.681

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

er det indbyrdes forhold mellem grupperne nogenlunde som to til én. Blandt mænd er der imidlertid næsten lige så mange over- som underordnede funktionærer. Det betyder på den anden side, at de kvindelige funktionærer i helt overvejende grad er underordnede. Omkring 8 pct. af forældrene er selvstændige; langt flere mænd end kvinder. Alt i alt er knap 40 pct. af fædrene således selvstændige eller ansat i ledende stillinger (med underordnede). Den tilsvarende andel blandt mødrene er halvt så stor.

Der er ikke blot forskel på andelen af forældre i de fire regioner, som for tiden har arbejde. Ses på de beskæftigedes arbejdsstilling er der ligeledes klare regionale forskelle. Den antalmæssigt dominerende funktionærgruppe udgør i Hovedstadsregionen to tredjedele af alle forældre i dette område (svarende til 80 pct. af de beskæftigede i regionen), hvorimod funktionærerne i det øvrige Jyl-

land (uden for Århus Amt) er knapt så dominerende. Her udgør de halvdelen af samtlige forældre (og knap 60 pct. af de beskæftigede). Omvendt udgør faglærte og ikke-faglærte arbejdere en større andel af forældrene i det øvrige Jylland, og en meget lille andel i Hovedstadsregionen.

De geografiske variationer i arbejdsstillingsgruppernes udbredelse afspejler forskelle i regionernes erhvervsstruktur. I den ene ende af spekteret finder vi Hovedstadsregionen, hvor 47 pct. af forældrene er beskæftiget i den private sektor, mens 37 pct. er ansat i det offentlige (stat og kommune). Det andet yderpunkt udgøres af det øvrige Jylland. Her tegner den private sektor sig for en noget større andel (55 pct.), mens en tilsvarende mindre andel (30 pct.) har ansættelse i den offentlige sektor.

3.5. Familier med forskelligt arbejdsomfang

Indtil nu har vi beskrevet undersøgelsens familier ud fra det, interviewpersonen har oplyst om sine egne forhold. Eksempelvis er det interviewpersonens egen uddannelsesmæssige baggrund, som ligger til grund for opdelingerne i tabel 3.3 og 3.4. I de fleste familier er der imidlertid også en ægtefælle eller samlever. Vi indsamlede derfor de tilsvarende oplysninger om denne persons uddannelse og beskæftigelse. Og ved i parfamilierne at kombinere de to forældres data kan vi nu danne nye grupper af familier.

En enkelt af disse inddelinger, som tager udgangspunkt i forældrenes kombinerede arbejdsomfang (regnet i arbejdstimer pr. uge), skal her præsenteres.

Når mænd har erhvervmæssig beskæftigelse, er det næsten altid på fuld tid (i omegnen af 37 timer om ugen) – eller mere end fuld tid. Kvinders arbejdsomfang varierer mere, om end andelen med deltidsbeskæftigelse er faldende og andelen med fuldtidsjob omvendt stigende. En opdeling af familier efter forældrenes arbejdstid bliver således først og fremmest en opdeling, der afspejler kvindens arbejdsomfang.

I tabel 3.7 er først de enlige forsørgere skilt ud i to særskilte grupper. Dernæst kommer en gruppe med familier, hvor begge forældre for tiden er uden beskæftigelse. De følgende fire grupper er alle karakteriseret ved at være parfamilier, hvor manden er fuldtidsbeskæftiget. Herefter er kriteriet for indplacering i en af de fire grupper: kvindens arbejdsomfang. Endelig opsamles de familier, som ikke har ladet sig indplacere i en af de foregående grupper, i den ottende (rest)gruppe.

Det er navnlig grupperne 4-7, som har interesse med henblik på analyser, hvor familiens samlede arbejdsomfang indgår som en afgørende faktor. *Deltidsbeskæftigelse* svarer til en ugentlig arbejdstid på højst 30 timer. Almindelig *fuldtidsbeskæftigelse* er sat til 31-40 timer om ugen, og *lang fuldtidsbeskæftigelse* svarer til mindst 41 timer om ugen.

Tabel 3.7.
Familietyper i undersøgelsen.

Arbejdstidskombination	Antal	Pct.
1. Enlig far	36	2
2. Enlig mor	283	17
3. Par: Begge uden arbejde	45	3
4. Far på fuld tid eller mere/mor uden arbejde	209	12
5. Far på fuld tid eller mere/mor på deltid	253	15
6. Begge på alm. fuld tid (31-40 timer)	430	26
7. Begge på fuld tid; mindst én dog på lang tid	339	20
8. Alle øvrige kombinationer (inkl. uoplyst)	86	5
I alt	1.681	100

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Forældrenes uddannelsesmæssige baggrund varierer en del mellem de forskellige familietyper. Hvor 22 pct. af mødrene i familietype 4 (hvor moderen er uden arbejde) højst har gået i skole til 9. klasse, er den tilsvarende andel i familietype 7 (hvor den samlede arbejdsuge overstiger, hvad der svarer til almindelig fuldtidsbeskæftigelse for to personer) 12 pct. Samtidig er andelen med studentereksamen eller tilsvarende 27 pct. blandt mødre i familietype 4, men 41 pct. i familietype 7. Det gælder ikke blot for mødre, men er en generel tendens, at forældre i familietype 7 har en længere skolegang bag sig end forældre i familietype 4.

Tabel 3.8.

Udvalgte parfamiliers uddannelsesmæssige baggrund. Procent.

Erhvervsuddannelse	Familietype 4:		Familietype 5:		Familietype 6:		Familietype 7:	
	Far	Mor	Far	Mor	Far	Mor	Far	Mor
Ingen erhv.uddannelse	24	37	15	17	14	15	14	15
Efg-/lærlingeuddannelse	40	24	39	27	45	33	38	30
Kort uddan. (under 3 år)	13	23	12	28	15	20	12	16
Mellemlang-/lang videreg. udd.	22	14	34	28	25	31	36	38
Uoplyst	2	2	0	0	1	1	0	0
I alt	101	100	100	100	100	100	100	99
Pct.grundlag	214	214	253	253	430	430	338	338

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Fokuseres i stedet på *erhvervsuddannelsen*, viser der sig også her at være betydelige forskelle på uddannelsesniveaet i de to familietyper. Familietype 7 præges for begge forældres vedkommende af et højt og jævnbyrdigt uddannelsesniveau, hvorimod familietype 4, som er karakteriseret ved, at kun faderen (for tiden) har er-

hvervsmæssig beskæftigelse, er præget af uddannelsesmæssig ulighed mellem kønnene samt for begge køn af et relativt lavt uddannelsesniveau. Hele 37 pct. af mødrene i denne familietype tilhører den uddannelsesmæssige restgruppe, dvs. de har ikke opnået nogen form for erhvervskompetencegivende uddannelse.

Fædrene i familietype 7 er ikke blot veluddannede. I arbejdsmæssig sammenhæng er de også placeret i ledende positioner. Hele 60 pct. er således enten selvstændige eller ansat i funktionærjob med ledelse af et varierende antal underordnede. Herved adskiller de sig væsentligt fra fædrene i familietype 4, hvor kun halvt så mange indtager tilsvarende poster.

I de tre familietyper, hvor moderen har erhvervsarbejde, er billedet mere ensartet. Det skyldes ikke mindst den meget høje andel på over 60 pct. i alle tre grupper, som er underordnede funktionærer. Dog er det igen blandt mødre i familietype 7, vi hyppigst støder på positionerne selvstændig og overordnet funktionær.

Tabel 3.9.
Udvalgte parfamiliers arbejdsstilling. Procent.

Arbejdsstilling	Familietype 4:		Familietype 5:		Familietype 6:		Familietype 7:	
	Far	Mor	Far	Mor	Far	Mor	Far	Mor
Selvstændig	14	-	24	7	4	1	24	11
Funktionær med underordnede	17	-	29	7	22	13	36	13
Funktionær uden underordnede	28	-	22	67	37	63	21	64
Faglært arbejder	19	-	17	7	19	6	8	3
Ikke-faglært arbejder	21	-	8	12	18	16	10	9
I alt	99	-	100	100	100	99	99	100
Pct.grundlag	214	-	253	253	430	430	338	338

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

3.6. Livsformer

Når vi benytter forskellige, personlige kendetegn til gruppering af mennesker, der indgår i en undersøgelse, udvælger vi den slags kendetegn, som bevirker, at de dannede grupper skiller sig ud fra hinanden. Kendetegn, som har stor forklaringsværdi i mange forskellige sammenhænge, vil helt naturligt få stor opmærksomhed. Forskere søger til stadighed at udvikle nye variable, som kan give en bedre forklaring på de forhold, som observeres. I denne søgen konstrueres nye indeks, eller eksisterende oplysninger kombineres på nye måder. Konstruktionen af familietyper på grundlag af forældrenes kombinerede arbejdstider (afsnit 3.5) er et eksempel herpå. Socialgruppeinddelingen, som gennem årene har været flittigt anvendt i SFI's undersøgelser, er et andet.

Vi vil nu præsentere en inddeling efter livsform inspireret af bl.a. Thomas Højrup (1983).

Livsformsbegrebet skal – med dagligdags ord – hjælpe os til at kunne indfange forskellige hverdagskulturer og verdensbilleder, der er grundlæggende forskellige fra hinanden. Udgangspunktet er, at mennesker har hver deres kulturelle begrebsverden, hvor livet leves og forstås forskelligt. Derfor er det vigtigt ikke at betragte menneskers levkår løsrevet fra deres kulturelle og sociale sammenhæng, men derimod også at se på levkårenes betydning for eller i bestemte grupper.

Til forskel fra inddelingen af befolkningen efter objektive kriterier som fx erhvervsuddannelse eller stilling på arbejdsmarkedet påpeges det nemlig i livsformsanalysen, at man ikke kan nøjes med disse objektive kriterier. Det er nødvendigt også at undersøge befolkningsgruppers subjektive oplevelse for at kunne bestemme livsformen. Livsformen er nemlig en helhed af materielle og ideologiske aspekter, som vi kun kan opdele rent analytisk. De materielle aspekter vedrører især den måde, man er knyttet til arbejdsmarkedet på, mens de ideologiske aspekter drejer sig om bl.a. værdier for, hvordan det gode liv bør leves, for opdragelse – hele verdensbilledet.

Livsformen er ikke noget, der pludselig opstår, når man bliver voksen. Den er blevet indlejret, formet og forandret gennem hele opvæksten, ved at den enkelte har erfaret de holdnings- og handlingsmønstre, der har været i omgivelserne. De behøver ikke at have været entydige, og mange har derfor træk af flere livsformer.

I denne rapport vil vi koncentrere os om tre livsformer.¹⁾ *Den selvstændige livsform* er kendetegnet ved, at den enkelte livsformsbærer ejer og kontrollerer sin virksomhed, og selv arbejder der. Det er fx landmanden, den lille selvstændige næringsdrivende, indehaverne af konsulentbureauet etc. Den selvstændige livsform er kendetegnet ved, at arbejde og fritid smelter sammen i en slags dagsværk. Det er nemlig ofte ikke til at afgøre, hvornår arbejdet slutter, og fritiden begynder.

I *lønarbejderlivsformen* står arbejde og fritid i kontrast til hinanden. Lønarbejderen sælger sin arbejdstid på et marked, og arbejdet er derved et middel til at tjene penge. Selve indholdet i tilværelsen ligger i fritiden uden for arbejdet. Der er altså tale om et mere instrumentelt arbejdsbegreb. Mennesker med træk af lønarbejderlivsformen kan sagtens være dygtige og engagerede medarbejdere, men der er en grænse for, hvor meget arbejdet må fylde både tidsmæssigt og følelsesmæssigt.

Endelig er der *den karrierebundne livsform*, som på nogle leder har paralleller til den selvstændige livsform. Arbejdet og fritiden står ikke over for hinanden som kontraster. Der er ikke faste arbejdstider, for den karrierebundne lever af opgaveløsning, og man vurderes på kvalifikationer og præstationer. Økonomisk set er den karrierebundne person lønmodtager, men stræber efter stadig større indflydelse på og dispositionsret over sit eget arbejde. Det er i lige så høj grad gennem arbejdet som i familien, livet får sin mening for den karrierebundne person. Fritidsinteresserne kan så-

---

1) Lone Rahbek Christensen (1987) har videreudviklet to kvindespecifikke livsformer (husmørlivsformen og baglandslivsformen), som ikke vil blive benyttet her.

ledes dyrkes såvel med familien som i et samvær med bestemte personer fra arbejdslivet.

Det er vigtigt at erindre sig, at livsformsbegrebet er en teoretisk abstraktion. I det levede liv går vi ikke rundt som inkarnationer af de rene livsformer, men har på samme tid træk af fx lønarbejderlivsformen og den karrierebundne livsform.

Træk fra forskellige livsformer kan støde sammen, såvel i det enkelte menneske, som hos fx par, der har hver sin livsform. Den kvindelige sygeplejerske med træk af lønarbejderlivsformen kan fx have svært ved at forstå, at hendes mand er fuldstændig optaget af sin egen, lille servicevirksomhed inden for grafisk design; hun har celerer over, at han sidder mange aftener og løser opgaver for forskellige kunder, mens søndagene bruges til regnskaber. Han er omvendt lykkelig for at kunne realisere sig selv på den måde og for, at det overhovedet kan køre rundt.

3.7. Anvendelse af livsformer i denne undersøgelse

For en given person i undersøgelsen gælder det om at bestemme den livsform, som er den dominerende. Set i forhold til de inddelingskriterier (variable), som hidtil er præsenteret i dette kapitel, har livsformsbegrebet således den ulempe som analyseredskab, at der ikke kan sættes vandtætte skotter mellem de enkelte livsformer. Hvor det er muligt entydigt at indplacere enhver person efter sit køn, sin alder eller arbejdsstilling, forholder det sig anderledes med livsformerne. I en del tilfælde vil den enkelte person rumme så forskellige og indbyrdes modstridende træk, at en klassifikation bliver umulig eller i hvert fald meningsløs.

Lønarbejderlivsformen har sin modsætning i den selvstændige livsform, og i betydelig grad tillige i den karrierebundne livsform. I et metodestudie (Hjorth Andersen, 1993) fandt man frem til en serie survey-spørgsmål, som tilsammen gav et tilfredsstillende mål for i hvilket omfang en person kunne siges at rumme træk af en lønarbejderlivsform. Disse 6 spørgsmål er i denne undersøgelse stillet til forældre, som har et arbejde.

Først blev forældrenes *adfærd* i forhold til eget arbejde belyst. *Hvor ofte gør du noget af følgende? a) tænker på arbejdsopgaver efter fyraften? b) tager arbejdsopgaver med hjem om aftenen? c) tager arbejdsopgaver med hjem i weekenden?* Der kunne svares: "ofte", "af og til", "sjældent" eller "aldrig". Personer med en lønarbejderlivsform vil ikke tage arbejdet med hjem (hverken i tankerne eller i konkret fysisk form). Det vil derimod ofte være tilfældet blandt personer med stærke træk af de to øvrige livsformer (den selvstændige og den karrierebundne). Et andet spørgsmål, der skulle belyse *holdningen* til eget arbejde, lød: *De udsagn, jeg nu læser op, udtrykker forskellige holdninger til det at arbejde. Hvordan passer din opfattelse med følgende udsagn? a) Mit arbejde er altid mere eller mindre i mine tanker. b) Et arbejde er kun noget, jeg udfører i den fastsatte arbejdstid. c) Når jeg har fri, tænker jeg aldrig på arbejdet.* Der kunne svares, at det "passer fuldkommen", "passer nogenlunde", "passer ret dårligt" eller "passer slet ikke".

Alt efter svaret på det enkelte spørgsmål, blev svarpersonen tildelt fra 1 til 4 point. Herefter blev pointsummen noteret. Den kunne være mellem 6 og 24, hvor en høj pointsum er udtryk for, at personen har stærke træk af en lønarbejders livsform, og en lille sum omvendt er udtryk for, at personen kun har svage træk af lønarbejderlivsformen. Dette sidste vil vi (skønt det strengt taget er at gå ud over begrebernes definitions-mæssige afgrænsning) tillade os at opfatte som synonymt med, at der er stærke træk af en selvstændig eller karrierebunden livsform. Den således opstillede skala blev endelig opdelt i de samme fire intervaller, som Hjorth Andersen anvendte i sit arbejde. Det skal understreges, at en persons indplacering i en af de fire grupper afhænger af, hvor grænserne mellem intervallerne lægges.

Knap 1.400 forældre kunne klassificeres med hensyn til livsform. De sidste 300, som på interviewtidspunktet var uden arbejde, kunne ikke indplaceres. Det drejer sig i overvejende grad (ca. 80 pct. af de 300) om mødre. Med de intervalgrænser, som er valgt, kan 24 pct. af de livsformsklassificerede henføres til gruppen med klare træk af lønarbejderlivsformen, mens andre 40 pct. klart sav-

Tabel 3.10.

De medvirkende familier opdelt efter køn. Fordelt efter IP's livsform. Procent.

	Livsform:			I alt	Pct.- grundlag
	Karriere ej løn	Mellem- gruppe	Løn ej karriere		
Mand	48	31	21	100	615
Kvinde	34	38	27	100	768
I alt	40	35	24	100	1.383

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

ner træk af denne livsform (det er den gruppe, vi i det følgende vil benævne: gruppen med klare træk af en karrierebunden/selvstændig livsform). Imellem disse yderpoler finder vi en midtergruppe på 35 pct., som i højere grad repræsenterer blandingsformer. I anvendelsen af livsformsskalaen refererer vi ofte kun til de to yderpunkter af skalaen (fx i størst hhv. mindst udstrækning træk af lønarbejderlivsformen, da det naturligvis er her, vi finder de største forskelle.

Der er en tydelig forskel på, hvordan de to køn fordeler sig over livsformer (tabel 3.10). En relativt stor andel af mændene har karrierelivsformen (48 pct. over for kvindernes 34 pct.), mens en tilsvarende stor del af kvinderne er mere lønarbejderorienterede eller befinder sig i mellemgruppen.

Der er ligeledes en klar sammenhæng mellem *livsform og uddannelse*. Jo længere skolegang, jo mere sandsynligt er det, at man har en karriereorienteret eller selvstændig livsform. Personer med kort skoleuddannelse bag sig har i større udstrækning træk af lønarbejderlivsformen.

Sammenhængen er om muligt endnu tydeligere, hvis livsformen holdes op imod forældrens erhvervsuddannelse (tabel 3.11). 62

Tabel 3.11.

De medvirkende familier opdelt efter IP's erhvervsuddannelse. Fordelt efter IP's livsform. Procent.

	Livsform:			I alt	Pct.- grundlag
	Karriere ej løn	Mellem- gruppe	Løn ej karriere		
Ingen erhvervsuddannelse	27	35	38	100	221
Lærlingeuddannelse	29	39	31	100	463
Kort uddannelse < 3 år	36	38	26	100	250
Mellem/lang uddannelse	62	28	10	100	446
I alt	41	34	25	100	1.380

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

pct. af forældre med en mellemlang eller lang videregående uddannelse giver udtryk for, at de har en karriereorienteret livsform, mens kun 10 pct. af denne gruppe har en lønarbejderlivsform. Blandt forældre, som ingen erhvervsuddannelse har, er det kun 27 pct., hvis livsform er klart karriereorienteret, mens 38 pct. har en lønarbejderlivsform.

Opdeles forældrene efter deres *arbejdsstilling*, ses det, som man kunne forvente, at personer med træk af den karrierebundne/selvstændige livsform optræder særlig hyppigt blandt selvstændige (tabel 3.12).

83 pct. af de selvstændige har denne livsform i udpræget grad, mens andelen med en lønarbejderlivsform som ventet er meget lille: 1 pct. Overordnede funktionærer (dvs. med mindst én underordnet) følger nærmest efter de selvstændige, idet 59 pct. er indplaceret i gruppen med en klart karriereorienteret livsform. Andelen med en lønarbejderlivsform er også her meget beskedent: 7 pct.

Tabel 3.12.

De medvirkende familier opdelt efter IP's arbejdsstilling. Fordelt efter IP's livsform. Procent.

	Livsform:			I alt	Pct.- grundlag
	Karriere ej løn	Mellem- gruppe	Løn ej karriere		
Selvstændig	83	16	1	100	139
Funktionær uden underordnede	35	38	26	100	607
Funktionær med underordnede	59	34	7	100	324
Faglært arbejder	16	37	47	100	137
Ufaglært arbejder	12	36	51	100	177
I alt	40	35	24	100	1.383

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

I klar modsætning til de to nævnte grupper, som har det til fælles, at de bestrider ledende poster i arbejdslivet, står grupperne af faglærte og ikke-faglærte arbejdere. Deres livsform er helt overvejende lønarbejdslivsformen.

Det viser sig endvidere, at blandt forældre med lønmodtagerstatus (dvs. de er ansat hos en arbejdsgiver) er andelen med en karriereorienteret livsform størst, når vi betragter gruppen af offentligt ansatte. Lønarbejderlivsformen er mere fremtrædende blandt de privat ansatte.

Opdeles parfamilierne efter forældrenes kombinerede arbejdstider, viser nogle tydelige forskelle sig. Familietype 7, hvor begge parter har fuldtidsarbejde (den ene endda på mere end fuld tid), lever op til vore forhåndsforventninger ved at være den familietype, hvor lønarbejderlivsformen er mindst synlig, og karrierelivsformen omvendt mest fremtrædende. 55 pct. af interviewpersonerne fra så-

Tabel 3.13.

De medvirkende familier opdelt efter forældres kombinerede arbejdstid. Fordelt efter IP's livsform. Procent.

	Livsform:			I alt	Pct.- grundlag
	Karriere ej løn	Mellem- gruppe	Løn ej karriere		
Familietype 4	50	23	26	100	93
Familietype 5	36	40	25	100	252
Familietype 6	30	41	29	100	427
Familietype 7	55	30	15	100	335
I alt	40	35	24	100	1.383

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

danne familier bærer på stærke træk af karrierelivsformen (tabel 3.13). Kun 15 pct. placerer sig i den modsatte kategori: lønarbejderlivsformen.

Ligeledes når interviewpersonen tilhører familietype 4, hvor manden er eneforsørger, idet konen ikke har noget arbejde, vil denne person forholdsvis hyppigt have en karriereorienteret livsform. Dette må ses i lyset af, at der er relativt mange selvstændige i denne gruppe.

De to øvrige familietyper bærer i langt højere grad præg af lønarbejderlivsformen. Det kan i den forbindelse give anledning til umiddelbar undren, at familietype 6 med to forældre på fuld tid adskiller sig så markant fra familietype 7, hvor der også er to ægtefæller på fuld tid, men hvor den ene dog arbejder mere end fuld tid. Forklaringen på dette umiddelbart mærkelige resultat skal formentlig søges i de to gruppers forskellige sammensætning med hensyn til uddannelse og arbejdsstilling. Således er 38 pct. af de interviewede fra familier med mere end dobbelt fuldtidsjob selv-

Tabel 3.14.

Fædre og mødre i parfamilier med ét eller flere børn. Fordelt efter IP's livsform. Procent.

	Livsform:			I alt	Pct.- grundlag
	Karriere ej løn	Mellem- gruppe	Løn ej karriere		
Fædre med flere børn	28	50	22	100	446
Mødre med flere børn	19	53	28	100	442
Fædre med ét barn	36	49	15	100	141
Mødre med ét barn	16	61	23	100	142
I alt	23	53	25	101	1.382

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

stændige eller overordnede funktionærer, hvorimod kun 25 pct. af interviewpersonerne fra familier med netop to fuldtidsjob tilhører disse arbejdsstillingskategorier.

Er der en sammenhæng mellem børneflokkens størrelse og familiens livsform? Forventninger om en sådan sammenhæng skulle tage afsæt i, at den karriereorienterede livsform ses som udtryk for værdier, der snarere henter inspiration på arbejdspladsen end i familien. Det kan forekomme vanskeligt at få tid til børn og familie, hvis man har en karriereorienteret livsform.

For fædrenes vedkommende er der en forholdsvis klar tendens til, at den karriereorienterede livsform hyppigere forekommer i familier med kun ét barn. Den samme tendens kan derimod ikke findes, når det er moderen, som blev interviewet. En mulig fortolkning af denne kønsforskel kunne være, at mødre med en karriereorienteret livsform ikke i samme grad som fædrene synes at ville fravælge det at få mere end ét barn for at kunne realisere den valgte livsform. En anden forklaring kan være, at der er høj status i at have (flere) børn. Har man to forældre med karriereorientering og

deraf følgende karrierejob, har familien ofte gode forudsætninger for at betale sig fra mange praktiske opgaver, hvilket gør det nemmere at have (flere) børn.

Livsformernes stærke sammenhæng med uddannelse og arbejdsstilling kommer ikke bag på os. På det bevidsthedsmæssige plan kan livsformen (den ideologiske side) være blevet påvirket af disse objektive forhold. Derfor kan det også for en umiddelbar betragtning forekomme ulogisk at ville benytte en sådan afhængig variabel (livsform) som uafhængig variabel i de følgende kapitlers analyser. Grunden til, at det alligevel kan være en fornuftig disposition, er, at livsformen udtrykker mere end personens arbejdsstilling. I livsformen er også hele opvækstmiljøet indlejret (var forældrene fx selvstændige eller lønarbejdere?), påvirket af senere uddannelses- og erhvervs erfaringer samt af andre kulturelle forhold.

Det afgørende er, at det samlede mål for effekten af en lang række forhold, som livsformsbegrebet er udtryk for, giver os et bedre instrument til forklaring af menneskers holdninger og adfærd, end de underliggende forhold i sig selv kunne give os.

3.8. Resume

Vi har i dette kapitel beskrevet undersøgelsens knap 1.700 familier ud fra forhold, der vil indgå som mulige forklaringsvariable i de efterfølgende kapitlers analyser.

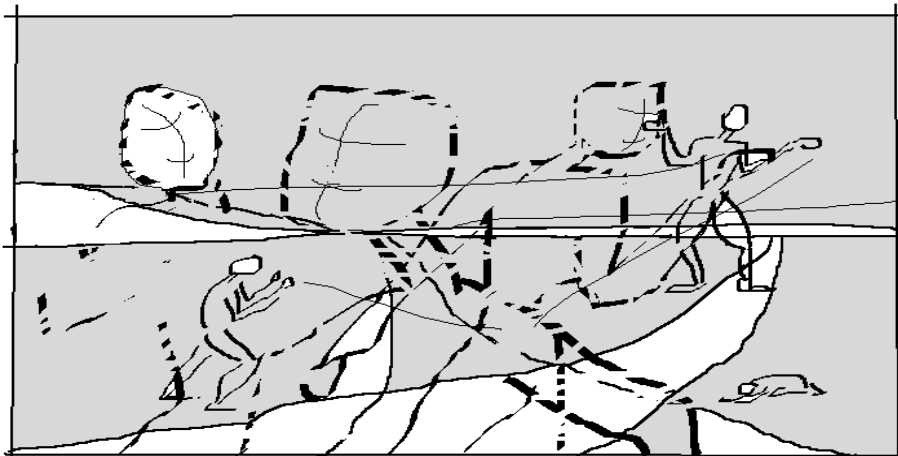
Vi fandt, at:

- Set i forhold til den traditionelle definition af begrebet: børnefamilier (familier med børn under 18 år) har denne undersøgelse et indsnævret synsfelt, idet den sætter fokus på familier med børn i alderen 3-15 år. Derfor er aldersspredningen blandt forældrene også mindre end blandt samtlige børnefamilier. I denne undersøgelse befinder halvdelen af forældrene sig i aldersgruppen 35-44 år. Af resten er der flere under 35 end over 44 år.
- En femtedel (19 pct.) af undersøgelsens familier er enlige, først og fremmest mødre. Det svarer til de enlige forsørgeres

andel af samtlige børnefamilier i landet. Opdeles familierne efter, om der er ét eller flere børn, udgør flerbørnsfamilierne i denne undersøgelse en større andel (60 pct.) end blandt samtlige landets børnefamilier. En af årsagerne hertil er, at vor undersøgelse ikke omfatter familier med børn i 0-2-års alderen, som hyppigt er etbarnsfamilier.

- Hver tredje familie bor i Hovedstadsregionen og en femtedel på Øerne i øvrigt. Det betyder, at knap halvdelen er hjemmehørende i Jylland, heraf de 13 pct. i Århus Amt. Opdeles familierne i stedet efter, om de bor i byerne eller på landet, viser det sig, at rundt regnet en sjettedel af familierne bor på landet (inkl. småbyer med mindre end 200 indbyggere).
- Forældrenes skolemæssige baggrund er sådan, at en fjerdedel højst har en 9. klasse bag sig. Godt 40 pct. har forladt skolen efter 10. klasse, og den sidste tredjedel har en studentereksamen eller tilsvarende i bagagen. Taget under ét har mødrene gået længere tid i skole end fædrene.
- Efter skolen har omkring 80 pct. af forældrene gennemført en uddannelse med erhvervskompetence. Den sidste femtedel tilhører således, hvad der sædvanligvis benævnes: den uddannelsesmæssige restgruppe. Selv om fædrene hyppigere end mødrene har forladt skolen allerede efter 9. klasse, så er den dårligst uddannede del (restgruppen) dog større blandt mødrene end blandt fædrene. Knap 30 pct. har fået en lang eller mellem-lang videregående uddannelse, mens en femtedel har en kort uddannelse på under 3 år i bagagen. Endelig har en lille tredjedel gennemført en lærlingeuddannelse.
- Fem ud af seks forældre i undersøgelsen har erhvervsmæssig beskæftigelse. De væsentligste grunde til ikke at være i arbejde er arbejdsløshed og uddannelse. 7 pct. af fædrene, men 24 pct. af mødrene er uden arbejde. To tredjedele af dem i arbejde (eller 55 pct. af samtlige forældre) er ansatte med funktionærstatus. En lille femtedel i ledende stillinger (med underordnede) og dobbelt så mange i underordnede positioner. Ca. 8 pct. er selvstændige. Andelen, som er selvstændige eller indtager ledende positioner i firmaet, er dobbelt så stor blandt fædre som blandt mødre.

- Hver femte familie i undersøgelsen er en parfamilie med stor arbejdsmængde, idet begge ægtefæller har fuldtidsbeskæftigelse; den ene arbejder endog på mere end fuld tid. Set i forhold til andre parfamilier er denne familietype (7) karakteriseret ved et højt og jævnbyrdigt uddannelsesniveau for begge ægtefæller. I arbejdslivet er fædrene endvidere hyppigt (60 pct.) placeret i ledende positioner. I modsætning hertil står en anden type parfamilie (4), hvor faderen er eneforsørger, idet moderen er uden erhvervsarbejde. Her råder en uddannelsesmæssig ulighed mellem kønnene. Og samtidig er begge køns uddannelsesniveau relativt lavt.
- Knap 1.400 af de i alt ca. 1.700 forældre i undersøgelsen har kunnet klassificeres med hensyn til livsform. En fjerdedel heraf har klare træk af lønmodtagerlivsformen, mens 40 pct. på den anden side har klare træk af den karrierebundne eller selvstændige livsform. Begge køn kan mønstre flere med en karriereorienteret livsform, men blandt mødre er der dog relativt mange med stærke træk af lønmodtagerlivsformen. Endvidere gælder, at jo længere skolegang, jo mere sandsynligt er det, at man har en karriereorienteret eller selvstændig livsform. Som ventet er der også en stærk sammenhæng mellem livsform og arbejdsstilling. Et flertal af arbejderne kan henføres til denne livsform, hvorimod næsten ingen af de selvstændige eller overordnede funktionærer kan klassificeres sådan.

Værdier i opdragelsen

Hvordan opfattes forældreansvaret i nutidens familier, og hvilke forhold er bestemmende for denne ansvarsopfattelse? Det er denne undersøgelses overordnede spørgsmål. I forrige kapitel præsenteredes en række objektivt konstaterbare kendetegn (køn, alder, geografisk lokalisering, uddannelses- og beskæftigelsesforhold, familietype), der kunne formodes at øve indflydelse på ansvarsopfattelsen. Endvidere introducerede vi det mere sammensatte begreb, livsform, som kombinerer adfærd og holdninger hos den udsurgte. Vi vil i dette kapitel forfølge det holdningsmæssige spor yderligere, idet vi antager, at forældrenes grundholdninger spiller en rolle for, hvordan forældreansvaret forvaltes. Konkret vil disse grundholdninger blive belyst gennem spørgsmål om holdningen til børneopdragelse.

4.1. Værdier

Kan det nytte at opdrage sine børn? Ind imellem rammes de fleste forældre af den tanke, at det er skønne spildte kræfter, når de igen og igen prøver at påvirke deres børns adfærd. Men alene det, at fortsætter hermed, viser, at de har taget stilling til det grundliggende spørgsmål om arv og miljø som forklaring på, hvorfor mennesker er, som de er. Troen på, at kulturen spiller en rolle, at man som forældre i det mindste har visse muligheder for at påvirke sit barns personlighed, afspejler sig i de hyppige diskussioner om, hvilken form for børneopdragelse, der er den bedste.

Alle børn opdrages. I nogle familier hviler opdragelsen på forældrenes bevidste overvejelser herom. I andre familier er der snarere tale om en ubevidst formidling af traditionsbestemte værdier. Uanset hvor høj bevidsthed forældrene har om deres rolle som opdragere, vil den faktiske prægning af børnene være udtryk for et kompromis mellem forskellige hensyn. En række værdier, hvoraf nogle understøtter hinanden, mens andre er i indbyrdes konflikt, indgår med forskellig vægt i en mosaik, der på den ene side er spe-

cifik for den enkelte familie, men på den anden side ikke mere speciel end, at man på grundlag af de fælles lighedstræk familierne imellem kan tale om forskellige typer af opdragelse.

Hvilke er da de værdier, forældre mere eller mindre bevidst søger at bygge ind i deres børns personlighed? Hvad er det for nogle personlige kvalifikationer, de ønsker udviklet hos dem?

Tidligere undersøgelser har vist, at de fleste danskere i deres børneopdragelse lægger stor vægt på værdierne ansvarsfølelse, tolerance og selvstændighed, samt at mange desuden peger på "gode manerer", "tænker på andre" og fantasi (Gundelach & Riis, 1992). Ifølge en anden undersøgelse hører begreberne selvstændighed og ansvarsfølelse, fantasi og tolerance til dem, der nyder stor opbakning blandt forældre (Hestbæk, 1995). En tredje undersøgelse nævner, at ærlighed er den egenskab, som hyppigst nævnes, når forældre selv skal angive, hvilke værdier de forsøger at opdrage deres børn efter (Juul, 1998).

Endvidere peges på værdier, der udtrykker en solidarisk grundholdning (social forståelse, ansvarlighed, tolerance), individualistiske værdier (selvstændighed, selvtillid, social kompetence) samt autoritetstro eller konservative værdier (disciplin, velopdragenhed, arbejdsomhed).

En af de personlige egenskaber, som går igen i ovennævnte undersøgelser, er selvstændighed. De fleste kan tilsyneladende hurtigt blive enige om det vigtige i gennem opdragelsen at udvikle barnets selvstændighed. Når man skal forklare, hvad der menes hermed, falder begreber som individuel frihed, selvtillid, handlekraft og social kompetence i pennen. Mennesker med selvstændighed vil være i besiddelse af initiativ og virketrang. Man kan også sige det på den måde, at begrebet selvstændighed er vanskeligt at definere entydigt. Det har en række forskellige betydninger, hvilket peger på behovet for en begrebsmæssig afklaring. Uden en sådan står man uvægerlig tilbage med en usikkerhed om, hvilken af de mange betydninger interviewpersonen har i tankerne, når hun

svarer? Og er det overhovedet det samme spørgsmål, forskellige interviewpersoner svarer på, hvis de tillægger det samme ord forskellig betydning?

De ovennævnte undersøgelser anvendte forskellige metoder til belysning af spørgsmålet om opdragelsesmæssige værdier. I Gundelach & Riis's undersøgelser blev interviewpersonen stillet følgende spørgsmål: "Jeg viser Dem her et kort med en række egenskaber, børn kan opmuntres til at lære hjemme. Hvilke af disse anser De for særlig vigtige? (Max. fem markeringer)." På kortet var opregnet følgende 11 egenskaber: 1) gode manerer, 2) selvstændighed, 3) hårdtarbejdende, 4) ansvarsfølelse, 5) fantasi, 6) tolerance og respekt over for andre, 7) sparsommelighed, 8) beslutsomhed/udholdenhed, 9) opdragelse i den kristne tro, 10) tænker på andre og 11) lydighed. Ved at bringe samtlige valgmuligheder frem for interviewpersonen sikres det, at alle har fuld oversigt over valgmulighederne. Universet af muligheder er ikke afhængigt af, hvad den enkelte her og nu kan komme i tanke om. Til gengæld er svarpersonen afskåret fra at pege på en ikke nævnt egenskab, fx ærlighed. Endvidere rummer spørgsmålet den indbyggede svagheit, at indholdet af de enkelte egenskaber ikke er præciseret nærmere. Det er med andre ord op til interviewpersonen selv at afgøre, hvad hun helt konkret vil forstå ved fx "gode manerer". Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, at en person, der er opvokset i en gammeldags, borgerlig bykultur, lægger noget andet i "gode manerer" end en person, der er opvokset på landet, gør.

Hestbæks undersøgelse bygger på samtaler (kvalitative interview), hvorved den interviewede har mulighed for at forklare og præcisere sine holdninger, som så efterfølgende undergives forskerens tolkning. Metoden er velegnet til udledning af forklaringer på, hvorfor mennesker tænker og handler, som de gør. Et særligt fortrin er, at metoden giver rum for nye ideer, som forskeren ikke havde tænkt på forhånd. Men på grund af den tidskrævende proces er det sjældent muligt at gennemføre noget større antal interview. Metoden er derfor ikke egnet til at fastslå antalsmæssige hyppigheder.

Juuls undersøgelse bygger lige som Gundelach & Riis's på spørgeskemabaserede interview, men Juuls spørgsmål var formuleret åbent: "Hvilke to egenskaber er det efter din mening allervigtigst at lære sine børn?" Det var så op til interviewpersonen selv at formulere sit svar, som blev nedskrevet af interviewerens, og efterfølgende tolket (kodet) af forskeren. Med denne spørgeform bliver det muligt at opfange besvarelser, som forskeren ikke på forhånd havde tænkt over. Men da det nedskrevne svar sædvanligvis vil have en stikordsagtig form, overlades det til forskeren at tolke stikordenes betydning og gruppere svarene, uden at han har mulighed for at checke sin tolkning med interviewpersonens egen forståelse heraf. Når Juul finder frem til, at ærlighed er den hyppigst nævnte egenskab, efterlader det os med et spørgsmål om, hvad der mere konkret skal forstås herved. Er det fx ærlighed over for andre (du må ikke lyve, når du bliver spurgt) eller ærlighed over for sig selv (du skal stå ved dine handlinger og idealer, ikke gå på kompromis)?

Vi har til denne undersøgelse valgt at sætte fokus på nogle af de værdier eller værdiaspekter, som ifølge de tidligere undersøgelser synes at spille en rolle for mange mennesker. Metoden er lidt anderledes end Gundelach & Riis's, idet vi har valgt at formulere 16 udsagn, som interviewpersonerne skulle erklære sig mere eller mindre enige i. Ved at anføre en hel sætning i stedet for et enkelt ord har vi søgt at præcisere, hvilken delbetydning af ordet, der skulle tages stilling til. Endvidere dækker de 16 udsagn blot 7 hovedværdier. Det vil sige, at hver værdi belyses ved flere udsagn. Værdierne og de udsagn, som skal belyse disse, fremgår af oversigten nedenfor.

Det skal understreges, at de 7 værdier udgør et udvalg blandt mange mulige. Og dette udvalg er naturligvis med til at definere, hvilke modeller eller sæt af livsværdier der kan udledes som kendetegnende for moderne forældres børneopdragelse. Havde vi valgt anderledes, kunne analyserne og de billeder, som følger heraf, være blevet anderledes. Vi har fx undladt udsagn, der kunne belyse mere konservative værdier som velopdragenhed, arbejdsomhed og sparsommelighed.

<i>Individuel frihed</i>	Børn skal have lov til at gøre, som de selv vil. Forældre skal ikke sætte grænser for deres børns frie udfoldelse. Børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger.
<i>Initiativ</i>	Børn skal altid belønnes, når de udviser initiativ. Børn skal presses til at yde mere, end de selv gerne vil.
<i>Konkurrence</i>	Det er sundt for børns udvikling at konkurrere indbyrdes i sport og spil. Man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt.
<i>Tolerance</i>	Børn skal lære at "lige børn leger bedst". Børn skal lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen.
<i>Solidaritet</i>	Børn skal lære, at de, der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget. Børn skal lære, at hensynet til fællesskabet nogle gange vejer tungere end hensynet til egne interesser
<i>Ærlighed</i>	Børn skal lære altid at sige sandheden, når de bliver spurgt. Børn skal lære, at det nogle gange er bedre at tie end at sige sandheden.
<i>Ansvarlighed</i>	Børn skal lære, at når man er begyndt på noget, gør man det også færdigt. Børn skal lære at overholde de aftaler, de selv har truffet. Børn skal vide, hvad de må og ikke må.

Det skal endvidere bemærkes, at flere udsagn har en sådan karakter, at de kunne knyttes til flere af de angivne dimensioner. Eksempelvis er udsagnet: "Børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger" opfattet som et ønske om at styrke barnets selvtillid og mod til at formulere meninger, også når disse måtte gå på tværs af forældrenes eller andre autoriteters holdninger. Barnet skal kort sagt opleve, hvad individuel frihed er. Samtidig udtrykker forældrene ved at lade barnet komme til

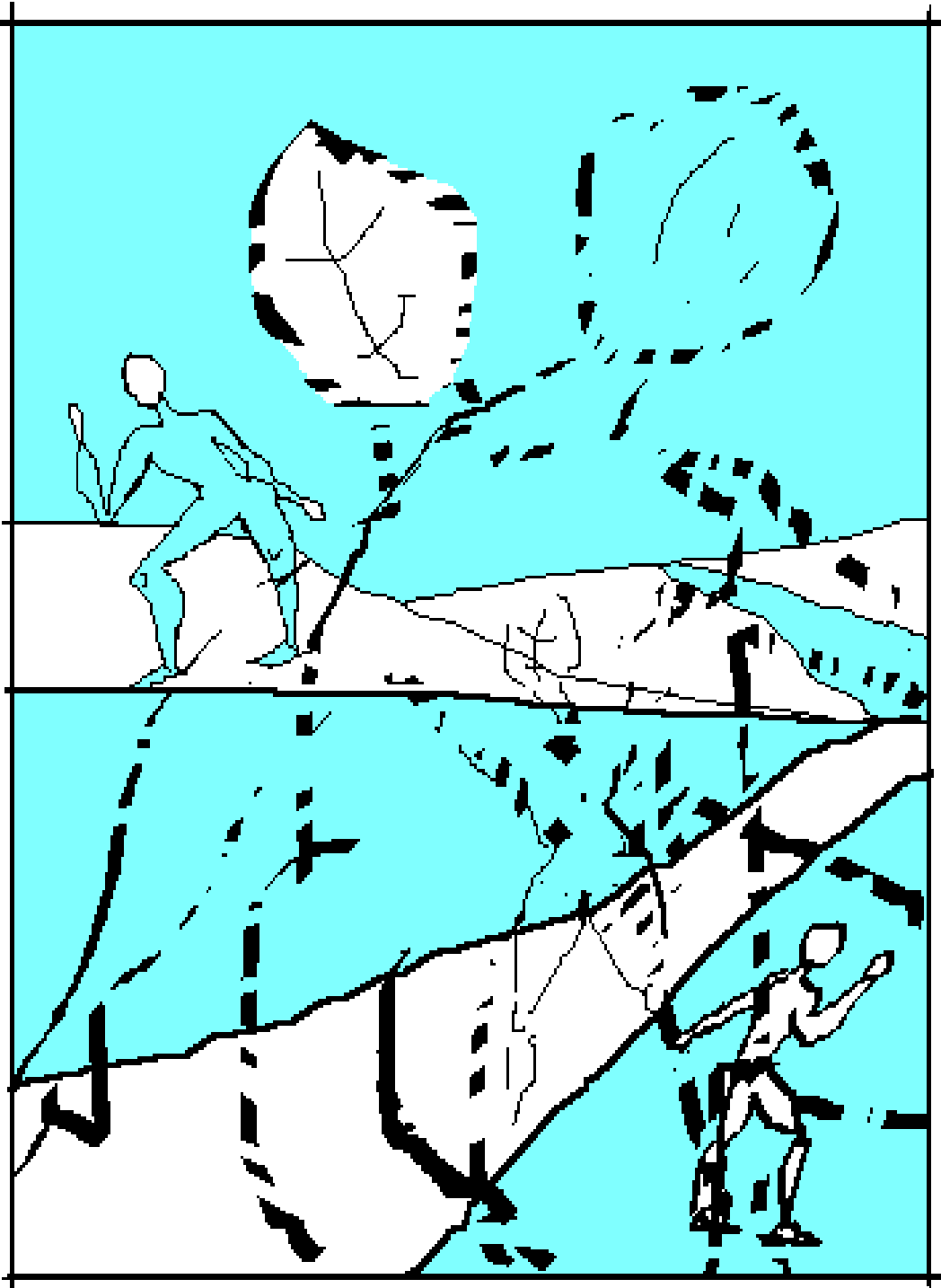
orde en tolerance over for andres meninger. Derved kommer ud-sagnet til også at lægge sig tæt på tolerance-dimensionen.

4.2. Forældrenes holdninger til opdragelse

I forbindelse med data indsamlet ved hjælp af spørgeskemaer kendes som allerede nævnt det problem, at man ikke kan vide, om interviewpersonen har forstået spørgsmålene på samme måde som den, der formulerede dem. Eller sagt på en anden måde: svarer interviewpersonen på det, han bliver spurgt om? Dette forståelsesproblem har i praksis ringe betydning, hvis det gælder faktuelle forhold. Man misforstår sjældent et spørgsmål om egen alder, uddannelse, bopælsadresse etc. Når det derimod drejer sig om holdningsspørgsmål, er fejlmulighederne betydeligt større. Det hænger bl.a. sammen med, at et konkret spørgsmål opfattes og forstås i forhold til svarpersonens almindelige livsopfattelse. Personer med forskellige verdensbilleder (fx lønarbejder- kontra karrierelivsform) vil i nogle tilfælde fortolke betydningen af det samme spørgsmål forskelligt og derfor i realiteten svare på hver sit spørgsmål. Dertil kommer, at der ofte findes "rigtige" og "forkerte" eller ligefrem "forbudte" holdninger. Hvad holdninger til børneopdragelse angår, er det oplagt, at de faglige autoriteter (i det omfang de er enige) lægger et pres på børnefamilierne ved gennem bøger, ugeblade, radio og tv at udstikke retningslinier for den gode børneopdragelse. Spørgsmålet er derfor, om interviewpersonerne har svaret *ærligt*, dvs. givet udtryk for egne holdninger uden hensyn til, hvad der i situationen er "politisk korrekt", eller om de har forholdt sig *taktisk* og svaret, hvad de mente, var det "rigtige svar" på spørgsmålet (altså opfattet situationen som en slags gættekonkurrence, hvor det gælder om at få flest muligt "rigtige"). Hvis 90 pct. af de adspurgte tilslutter sig en bestemt holdning, er det så udtryk for, at dette altovervejende flertal deler den pågældende mening eller blot, at de kender det "rigtige" svar på spørgsmålet?

Vi vil i det følgende gå ud fra, at de adspurgte mener det, de siger. Men bevidstheden om, at der findes en fejkilde (af ukendt størrelse), bevirker at vi samtidig vil udvise stor forsigtighed med hensyn til fortolkning af de interviewedes holdninger.

4.2.1. Individuel frihed

Mens opdragelsesidealet i 1970'erne bar præg af en forkærlighed for kollektive og solidariske værdier, er disse værdier tonet kraftigt ned i 1990'erne, hvor værdier, der betoner det enkelte individs fortrin og kompetencer, til gengæld har fået en mere central placering i bevidstheden. Sådan beskrives udviklingen i befolkningens værdier og holdninger ofte. Imidlertid foreligger der ikke sådanne videnskabelige undersøgelser, som kunne dokumentere påstanden. Dermed være ikke sagt, at den er forkert. Det er blot et tema, som er meget lidt belyst. I denne undersøgelse prøver tre udsagn at opfange forældrenes holdning til begrebet individuel frihed som pejlemærke i opdragelsen.

En forudsætning for, at den enkelte kan udvikle sig til et selvstændigt og ansvarligt menneske, er, at den individuelle frihed tillægges værdi, at der findes et personligt råderum. Danske forældre er tydeligvis af den holdning, at dette råderum skal have sine grænser. Ca. 70 pct. lægger afstand til udsagnet: "børn skal have lov til at gøre som de selv vil". (34 pct. er meget uenige og lidt flere, 37 pct., er noget uenige). Hver sjette forælder er til gengæld moderat tilhænger af en sådan "laissez faire"-holdning. En anden og mere direkte formulering af dette forhold fremgår af udsagnet: "forældre skal ikke sætte grænser for deres børns frie udfoldelse". Her svarer hver tredje forælder, at man er mere eller mindre enig i udsagnet, altså tilhænger af, at børnene har en betydelig grad af frihed. Men 60 pct. går også i denne formulering ind for at "sætte grænser" for børnenes frie adfærd. Uanset om friheden (eller i den negative udgave: begrænsningen) formuleres positivt eller negativt, er det omkring hver tredje forælder, der hylder den udstrakte frihed til børnene, hvorimod en nogenlunde dobbelt så stor andel mener, at der må sættes nogle grænser. Hvor snævre disse skal være, siges der imidlertid ikke noget om.

Der er en lille tendens til, at fædre hyppigere end mødre vil tilslutte sig, at børn skal have lov til at gøre, som de selv vil. Opdeles forældrene i stedet efter længden af deres egen *skoleuddannelse*, viser der sig at være en klar forskel mellem uddannelsesgrupperne.

Tabel 4.1.

Forældres holdning til udsagn om individuel frihed i børneopdragelse. Procent.

Udsagn	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Børn skal have lov til at gøre, som de selv vil	1	17	10	37	34	1	100
Forældre skal ikke sætte grænser for deres børns frie udfoldelse	9	23	9	35	24	1	101
Børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger	70	25	3	1	0	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er samtlige 1.681 forældre, som er interviewet til undersøgelsen.

Vi har opdelt forældrene i tre grupper: dem der højst har 9 års skolegang, dem der gik ud efter 10. klasse, og endelig dem, der har en studentereksamen eller lignende. Jo længere skoleuddannelse jo mere enig er forældrene i, at børn skal have lov til at gøre, som de selv vil. Forskellene, som statistisk set er signifikante, skal imidlertid kun opfattes som nuanceforskelle. Både blandt forældre med kort og med lang skoleuddannelse finder et klart flertal på hhv. 75 pct. og 65 pct., at de er uenige i dette udsagn. Men der er altså en tendens til, at jo længere skolegang jo mere ændres holdningen i retning af, at udsagnet er acceptabelt.

Forældrenes skoleuddannelse vil, som det fremgår nedenfor, ofte vise en vis sammenhæng med holdningen til børneopdragelse. Det er hver gang sådan, at forældre med kort skolegang placerer sig i den ene ende af en skala, forældre med lang skolegang i den

anden ende. Den tredje gruppe, som består af forældre med 10 års skolegang, placerer sig et sted imellem de to yderpunkter. For at gøre fremstillingen så enkel som mulig, vil vi i det følgende nøjes med at præsentere yderpunkterne, hvilket så betyder, at midtergruppen (forældre med 10. klasse) forbigås.

Opdeles forældrene efter *livsform*, fremtræder gruppen med stærke træk af den selvstændige eller karriereorienterede livsform som relativt mere tilbøjelige til at betone børnenes individuelle frihed. Gruppen med stærke træk af lønarbejderlivsformen tager hyppigst afstand fra denne holdning.

Fædre og mødre ser tilsyneladende nogenlunde ens på spørgsmålet om, hvor meget den individuelle frihed skal betones i opdragelsen. I hvert fald er der kun ringe forskel på, hvordan fædre som gruppe betraget besvarer spørgsmålene sammenholdt med gruppen af mødres besvarelser. Om der også i den enkelte familie er overensstemmelse mellem holdningerne, kan vi ikke vide, idet kun den ene af forældrene er interviewet.

Et andet af de synspunkter, forældrene skulle tage stilling til, satte fokus på det at have egne meninger og lysten til at forfægte dem gennem deltagelse i (demokratiske) beslutningsprocesser. Det lød: "Børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger". Som det fremgår af tabel 4.1 er der nærmest total opbakning til dette synspunkt. 70 pct. erklærer sig meget enige, og yderligere 25 pct. er noget enige. Ikke desto mindre kan vi konstatere forskel på styrken i fædres og mødres tilslutning. Fædrene giver ikke så hyppigt som mødrene udtryk for en uforbeholden enighed i udsagnet. Opdeles forældrene efter deres uddannelsesmæssige baggrund, er det forældrene med en studentereksamen, som hyppigst tilslutter sig udsagnet uforbeholdent.

4.2.2. Initiativ og konkurrence

Den individuelle frihed, fraværet af begrænsninger, kan ses som forudsætning for, at mennesker kan tage initiativ. Vi har set, at flertallet af moderne forældre mener, der må være grænser for,

hvor stort et personligt råderum deres børn skal gives i opdragelsen. Betyder det så også, at forældrene ser negativt på initiativ?

Nej, slet ikke. En stor majoritet på 75 pct. af forældrene er enige i det synspunkt, at "børn skal altid belønnes, når de udviser initiativ". En lille femtedel er til gengæld uenige.

Hvor langt skal forældrene gå i bestræbelserne på at tilskynde deres børn til en bestemt adfærd? Skal man lade fremskridtene komme af sig selv, når barnet er modent dertil – eller er det i orden at skubbe bagpå for derved at forcere en udvikling? Udsagnet: "børn skal presses til at yde mere end de selv gerne vil" skulle belyse denne problemstilling. To ud af tre forældre er ikke enige i udsagnet, dvs. de finder det forkert at presse deres barn. På den anden side kan hver fjerde forælder give sin (moderate) tilslutning til dette synspunkt.

Ordet, presse, har i manges ører en negativ klang. Det skal tages i betragtning, at vi med et andet ordvalg sandsynligvis ville have opnået en anden fordeling af svarene. Hvis der fx i stedet for "pres" havde stået "mildt pres" ville antallet af forældre, der erklærer sig uenige i udsagnet, formentlig have været mindre.

En samlet tolkning af svarene på de to udsagn kan være, at forældreflertallet finder det godt, at deres børn udviser selvstændighed ved at tage initiativer og dermed udvikler sig. Men det skal komme af sig selv. Forældrene skal absolut ikke begynde at presse deres børn til noget, før de er parate til det.

Fædrene er hyppigere end mødrene af den holdning, at man skal belønne børnene, når de udviser initiativ. Når det gælder at lægge afstand til udsagnet om, at børn godt må presses, er der derimod ikke forskel på de to køns holdning. Opdeles forældrene i stedet efter deres skuluddannelse, er det i forhold til udsagnet om, at "børn skal presses til at yde mere end de selv gerne vil", vi finder en vis forskel. Forældre med højst 9 års skolegang tager kraftigst afstand fra denne holdning.

Tabel 4.2.

Forældres holdning til udsagn om initiativ og konkurrence i børneopdragelse. Procent.

Udsagn	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Børn skal altid belønnes, når de udviser initiativ	35	40	7	14	4	0	100
Børn skal presses til at yde mere, end de selv gerne vil	3	23	8	26	39	0	99
Det er sundt for børns udvikling at konkurrere indbyrdes i sport og spil	28	38	16	13	5	1	100
Man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt	17	27	17	27	11	0	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er samtlige 1.681 forældre, som er interviewet til undersøgelsen.

Forældre med en karriereorienteret livsform adskiller sig fra andre forældre ved ikke så hyppigt som disse at være uenige i udsagnet om, at børn skal presses til at yde mere, end de selv gerne vil.

Indstillingen til, om det er godt eller skidt at lade børn konkurrere indbyrdes, blev belyst ved to udsagn, hvoraf det ene var formuleret i positive vendinger og sigtede konkret imod sport og spil ("det er sundt for børns udvikling at konkurrere indbyrdes i sport og spil"). Det andet var givet en negativ formulering og sigtede mere generelt på konkurrenceelementet ("man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt"). Som det fremgår af tabel 4.2 er konkurrence et af de temaer, der deler forældregruppen

rent holdningsmæssigt. To tredjedele er i varierende grad enige i, at konkurrenceelementet kan indvirke positivt på børnenes udvikling. Men en lille femtedel er uenige heri. Og så er der næsten lige så mange, som ikke rigtig ved, hvad de skal svare. De er hverken enige eller uenige. Man kunne herefter forvente, at det flertal på to ud af tre forældre, som kan se noget positivt i at lade børnene konkurrere indbyrdes, ville tage afstand fra udsagnet om, at konkurrence mellem børn skal begrænses mest muligt. Det gør kun 38 pct. af forældrene. Samtidig erklærer lidt flere (44 pct.) sig enige i udsagnet.

De to udsagn om konkurrencens gavnlige eller skadelige indflydelse ser mænd og kvinder temmelig forskelligt på. Fædre er noget hyppigere (74 pct.) end mødre (61 pct.) tilhængere af at lade børnene konkurrere indbyrdes i sport og spil, hvorimod mødre tydeligst af de to køn går ind for, at man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt. Ja, faktisk er der her tale om, at de to køns "flertal" trækker i hver sin retning. Fædre tager således hyppigere afstand fra (47 pct.) end tilslutter sig (36 pct.) synspunktet, hvorimod mødre med 50 pct. hyppigere tilslutter sig end tager afstand fra (32 pct.) den konkurrencebegrænsende holdning.

Når forældrene opdeles efter skoleuddannelse, ses en tydelig forskel i graden af tilslutning til det sunde i, at børn konkurrerer indbyrdes i sport og spil. 39 pct. af forældrene med 9 års skolegang er meget enige i udsagnet, hvorimod kun halvt så mange (19 pct.) af forældrene med studentereksamen erklærer sig for meget enige. Normalt anses konkurrence for at gavne de stærke. Umiddelbart kan det derfor synes overraskende, at de almindeligvis så ressourcestærke forældre med en studentereksamen i bagagen er mindre tilbøjelige til at ville lade deres børn konkurrere indbyrdes, end de forældre, som traditionelt anses for resourcesvage, dem med kort skolegang, er. Pointen kan være, at det er konkurrence i sport og spil, der spørges til, og det er et område, hvor de bogligt intellektuelle ressourcer ikke nødvendigvis kommer til udfoldelse. Tværtimod kan det ses som et felt, hvor bogligt svage,

praktisk orienterede børn kan gøre sig gældende. Set i det lys er det endvidere forståeligt, at det andet, mere generelt udformede udsagn om konkurrence, "man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt", hyppigst finder stærk tilslutning blandt forældre med kort skolegang. Her er der ikke tvivl om, at konkurrencen også gælder de områder i livet, hvor de boglige og veludannede står med en række trumfer på hånden.

Der er endvidere en klar sammenhæng mellem forældrenes livsform og holdningen til at begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt. Forældre med en karrierelivsform er hyppigere end gennemsnittet uenige i synspunktet, hvorimod forældre med en lønarbejderlivsform hyppigere er enige. Holdningen til at lade børn konkurrere indbyrdes i sport og spil er derimod ikke signifikant forskellig blandt de forskellige livsformsgrupper.

En sammenhængende forklaring på de tilsyneladende modstridende holdninger til konkurrence, kunne være, at der blandt forældre (og vel dermed i befolkningen som helhed) er en betydelig modstand mod konkurrence i generel forstand (mellem børn i skolen, mellem lønmodtagere på arbejdsmarkedet etc.), men at der samtidig er velafgrænsede områder, hvor konkurrenceelementet er acceptabelt (fx i sport og spil).

4.2.3. Tolerance og solidaritet

Tolerance som opdragelsesideal blev belyst gennem det positivt formulerede udsagn: "børn skal lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen" og det negativt formulerede: "børn skal lære at "lige børn leger bedst"". Begge udsagn sigter imod at afdække et pluralistisk livssyn, hvorefter der skal være plads til alle, og man skal kunne omgås alle uanset deres forskelligheder. Tabellen viser, at der er en meget stærk tilslutning til det førstnævnte synspunkt, idet 80 pct. af forældrene er meget enige, og yderligere 16 pct. er noget enige i den anførte formulering. Det andet synspunkt, som benytter den kendte, negative formulering, "lige børn leger bedst" skulle derfor, som udtryk for en konsekvent stillingtagen, afvises af langt de fleste. Det sker da og-

så, idet præcis hver anden forælder er meget uenig, mens en fjerdedel er noget uenige. Rundt regnet hver sjette forælder giver på den anden side i større eller mindre grad tilslutning til udsagnet. Det spiller med andre ord en rolle for graden af tilslutning/afvisning, hvordan det pluralistiske ideal formuleres.

Når det gælder udsagnene, som udtrykker et pluralistisk livssyn, markerer mødrene en mere klar tilslutning end fædrene til, at børn skal lære at omgås mennesker med en anderledes baggrund end deres egen. Samtidig er det også mødrene, som hyppigst klart afviser den holdning, at der er forskel på folk, og man skal holde sig til sine egne (de andre, de fremmede, skal man holde sig fra. Lige børn leger bedst).

Opdelt efter skoleuddannelse afslører forældrene klare holdningsforskelle, især hvad angår udsagnet: "lige børn leger bedst". 26 pct. af forældre med 9 års skolegang, men kun 7 pct. af dem med studentereksamen er meget eller noget enig i, at børn skal opdrages efter dette grundsyn. Afvisningen heraf er på den anden side hyppigst forekommende (86 pct.) blandt de forældre, som har en studentereksamen eller lignende. Blandt forældre med 9 års skolegang er det 66 pct., som er meget eller noget uenige i denne holdning.

Om end et stort flertal af forældre med lønarbejderlivsformen er uenige i det synspunkt, at lige børn leger bedst, så forekommer tilslutning til holdningen dog signifikant hyppigere inden for denne gruppe. Jo stærkere træk af en karrierelivsform forældrene har, jo hyppigere er de til gengæld uenige i, at lige børn leger bedst.

Tolerance og solidaritet er beslægtede begreber. Det er vanskeligt at forestille sig solidaritet med mennesker, man ikke kan tolerere. Solidaritet er her belyst gennem to udsagn: "børn skal lære, at de, der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget" og "børn skal lære, at hensynet til fællesskabet nogle gange vejer tungere end hensynet til egne interesser". En meget betydelig del

Tabel 4.3.

Forældres holdning til tolerance og solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

Udsagn	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Børn skal lære at "lige børn leger bedst"	9	8	8	25	50	0	100
Børn skal lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen	80	16	2	1	1	0	100
Børn skal lære, at de, der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget	33	40	14	8	4	0	99
Børn skal lære, at hensynet til fællesskabet nogle gange vejer tungere end hensynet til egne interesser	57	34	6	2	1	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er samtlige 1.681 forældre, som er interviewet til undersøgelsen.

af forældrene (73 pct.) er mere eller mindre enig i, at børn skal lære at dele med andre. Men det skal noteres, at den lidt forbeholdne tilslutning (noget enig) benyttes hyppigere end den uforbeholdne (meget enig) gør. En direkte afvisende holdning til dette synspunkt tilkendes af hver ottende forælder. Tilslutningen til det andet udtryk for solidaritet, at man skal vise hensyn og ikke altid sætte sig selv i forgrunden, er her i jantelovens fædreland noget stærkere. Mere end halvdelen af samtlige forældre er meget enige i formuleringen, og yderligere en tredjedel er noget enige. Tilsammen giver det en tilslutning på ca. 90 pct. Næsten ingen forældre tilkendegiver, at de er uenige i synspunktet.

Begge køn tilslutter sig de udsagn, som udtrykker en solidarisk holdning, men kvindernes holdning kommer dog klart stærkere til udtryk end mændenes, når det gælder om, at lære børn, at de, der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget. Kønsforskellen kommer knapt så klart til udtryk i forbindelse med udsagnet om, at børn skal lære at hensynet til fællesskabet nogle gange vejer tungere end hensynet til egne interesser.

Forældre med lang skoleuddannelse er hyppigere (79 pct.) end forældre med kun 9 års skolegang (65 pct.) enige i, at værdigrundlaget for deres børneopdragelse skal bygge på den holdning at de, der har meget, skal dele med dem der ikke har så meget. Men, som det også er påpeget ovenfor, er det nuanceforskelle, signaler om, i hvilken retning langvarig skolegang synes at trække holdningerne. Grundlæggende er der hyppig tilslutning til det solidariske synspunkt inden for begge uddannelsesgrupper.

Holdningen, at man skal vise hensyn og ikke altid sætte sig selv i forgrunden, nyder som nævnt tilslutning fra ikke mindre end 90 pct. af forældrene. Alligevel kan vi finde nuanceforskelle i uddannelsesgruppernes tilslutning. Forældre med studentereksamen eller lignende er lidt hyppigere meget enige, og forældre med kun 9 års skolegang er hyppigere i den situation, at de har svært ved at tage stilling (de er hverken enige eller uenige). Tilsvarende gælder for den gruppe af forældre, som har en lønarbejderlivsform. De er knap så hyppigt meget enige, og har hyppigere svært ved at tage stilling.

4.2.4. Ærlighed og ansvarlighed

Begrebet ærlighed spiller i de fleste menneskers liv og forestillingsverden en central rolle. Det har noget med sandhed og gennemskuelighed at gøre. Den voksne, som har ansvaret, må kunne forvente ikke at blive misinformeret. Børn skal svare ærligt. Men kan ærlighed ikke drives for vidt? Er der situationer, hvor hensynsløs ærlighed gør mere skade end gavn? Er det nu også nødvendigt at sige *hele* sandheden? Ærlighed er et spørgsmål om at kunne regne

med sine medmennesker. Man må kunne stole på dem, man skal samarbejde med.

Denne undersøgelses forældre blev præsenteret for to udsagn vedrørende ærlighed: "børn skal lære altid at sige sandheden, når de bliver spurgt" og "børn skal lære, at det nogle gange er bedre at tie end at sige sandheden". Umiddelbart synes de to udsagn at være hinandens modsætning. Hvor det første i en noget bombastisk formulering kan siges at udtrykke et ideal med elementer af lydighed i sig, viser det andet snarere hen til en kompliceret situation, hvor det ikke blot gælder om at vælge mellem sort og hvidt, der er også en række nuancer herimellem. Derved lægger udsagnet sig op ad en hensyntagende tankegang. Til det første udsagn er der en massiv og indiskutabel tilslutning. Hele 77 pct. af forældrene er meget enige, og lægges hertil de 20 pct., som er noget enige i formuleringen, bliver den samlede tilslutning på 97 pct. Som ventet er forældrene derimod splittede, når det gælder holdningen til den tanke, at det i nogle tilfælde kan være det bedste ikke at sige hele sandheden. Hver sjette er meget enig, og knap en tredjedel er noget enig. Alt i alt er næsten halvdelen af forældrene således overvejende enige i synspunktet. Men næsten lige så mange er uenige. Hver fjerde endda meget uenig.

I betragtning af den massive tilslutning til ærlighedsidealet (børn skal altid sige sandheden, når de bliver spurgt), er det bemærkelsesværdigt, at der dog kan påvises signifikante forskelle i graden af tilslutning mellem forældre med en karriereorienteret – og en lønarbejderlivsform. Inden for sidstnævnte gruppe er 85 pct. meget enige, hvorimod "kun" 72 pct. af forældrene med en karrierelivsform kan udtrykke en så klar tilslutning til holdningen.

Forældrenes holdning til begrebet *ansvarlighed* blev belyst gennem to udsagn. Det ene, "børn skal lære, at når man er begyndt på noget, gør man det også færdigt" samler tilslutning fra lidt under 90 pct. af forældrene, mens 6 pct. er uenige i denne holdning. De mange, som tilslutter sig synspunktet, fordeler sig med 55 pct., der er meget enige, og 32 pct., der blot er noget enige. Det skal

Tabel 4.4.

Forældres holdning til ærlighed og ansvarlighed i børneopdragelse. Procent.

Udsagn	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Børn skal altid lære at sige sandheden, når de bliver spurgt	77	20	2	1	0	0	100
Børn skal lære, at det nogle gange er bedre at tie end at sige sandheden	16	31	9	18	26	0	100
Børn skal lære, at når man er begyndt på noget, gør man det også færdigt	55	32	6	5	1	0	99
Børn skal lære at overholde de aftaler, de selv har truffet	80	16	2	1	0	0	99
Børn skal vide, hvad de må og ikke må	90	8	1	0	0	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er samtlige 1.681 forældre, som er interviewet til undersøgelsen.

her bemærkes, at udsagnet ikke fortæller noget om, på hvis foranledning, man er begyndt på det, der under alle omstændigheder ønskes fuldført. Det kan være forældrene (eller en arbejdsgiver), som har udstedt en ordre, og enighed i udsagnet betyder i så fald, at børnene skal lære at efterkomme en ordre. Men det kan også betyde, at barnet blot skal lære at afslutte en opgave, ikke at give op på halvvejen, når problemerne melder sig.

Det andet udsagn inddrog som en forudsætning, at barnet selv havde været med til at tage beslutningen. Det lød: "børn skal lære at overholde de aftaler, de selv har truffet". Denne gang er forældrenes tilslutning næsten total, idet hele 80 pct. er meget enige i udsagnet, og yderligere 16 pct. er noget enige. Den større grad af tilslutning, som opnås i dette tilfælde, må kunne tolkes på den måde, at medindflydelse forpligter. Selv om disciplin i almindelighed anses for en god eller i det mindste nødvendig egenskab, så er det muligt at skelne mellem pålagte og selvvalgte opgaver. Efter forældrenes opfattelse skal børn lære, at kravet til selvdisciplin er større, når man har været medbestemmende om det, der skal gøres.

Der er ikke forskel på fædres og mødres holdning til disse spørgsmål. Opdeles derimod efter skoleuddannelse, finder vi, at forældre med kort skolegang (9. klasse) meget ofte (67 pct.) giver deres uforbeholdne støtte (meget enig) til lydighedsudsagnet (når man er begyndt på noget, gør man det også færdigt). En tilsvarende stærk tilslutning kommer kun fra 42 pct. af forældrene med studentereksamen. Det er først og fremmest inden for denne uddannelsesgruppe, vi finder de relativt få forældre, som tager direkte afstand fra udsagnet. Forældre med en lønarbejderlivsform giver på samme måde forholdsvis hyppigt (65 pct.) deres fulde tilslutning til udsagnet om lydighed.

Opfattelsen, at man er forpligtet af de aftaler, man selv har været med til at indgå, giver forældrene som nævnt i helt overvældende grad deres tilslutning til. Alligevel er det muligt at nuancere billedet en smule, idet de bedst uddannede forældre kun for 71 pct.'s vedkommende er meget enige i udsagnet. Blandt forældre med kort skolegang er den tilsvarende andel 85 pct. Alt i alt er forældre med den længste skoleuddannelse (studentereksamen eller lignende) således mindre tilbøjelige til at ville foreholde deres børn, at de skal fuldføre de opgaver, de er i gang med. Uanset om disse er blevet dem pålagt eller de selv har været med til at aftale dem.

Antiautoritære strømninger har præget den pædagogiske debat i årtier, og gennem årene har denne linje sat sig tydelige spor i den

voksne befolknings holdning til børn og til opdragelse. På et eller andet tidspunkt må et så omfattende kursskifte nødvendigvis føre til en modreaktion, til at nogen stiller spørgsmålet, om vi nu er ved at gå for vidt. Er vi, i almindelig iver efter på alle områder at støtte en fri pædagogik, ved at overse et naturligt behov hos børnene for faste holdepunkter, noget de kan orientere sig efter? Er vi ved at blive så liberale, så forstående og accepterende over for vore børn, at det grænser til ligegyldighed? Er opdragelse, når det kommer til stykket, ikke at formidle og argumentere for sine holdninger til, hvad der er rigtigt og forkert, at markere hvor grænsen mellem acceptabel og uacceptabel adfærd går? Omtrent sådan kunne et argument, der går mod strømmen, lyde. For at få et bud på forældrenes holdning til dette spørgsmål, blev de præsenteret for følgende udsagn: "børn skal vide, hvad de må og ikke må". Opbakningen til synspunktet er næsten total, idet 90 pct. erklærer sig meget enige og yderligere 8 pct. svarer, at de er noget enige i udsagnet. En sådan tilslutning er naturligvis kun mulig, når udsagnet bakkes op af begge køn. Vi kan dog pege på en lidt kraftigere markering blandt mødre end blandt fædre. Ligeledes er tilslutningen mest udpræget blandt forældre med 9 års skolegang (95 pct. er meget enige og 4 pct. noget enige), og lidt mere forbeholden blandt forældre med studentereksamen. Her er kun 83 pct. meget enige. På samme måde er tilslutningen til synspunktet stærkere blandt forældre med en lønarbejderlivsform (96 pct. er meget enige) end blandt de karriereorienterede forældre, hvor "kun" 87 pct. er meget enige.

Besvarelsen af dette udsagn samt de tidligere nævnte vedrørende individuel frihed i opdragelsen synes at vise, at det store flertal af forældre går ind for en børneopdragelse, der sætter grænser og derved markerer, hvilke spilleregler der gælder, hvad der er god og dårlig adfærd. Med et udtryk, der er lånt fra arbejdslivet, kunne man måske sige, at forældrene ønsker at praktisere "synlig ledelse" i forhold til deres børn.

Afslutningsvis skal det nævnes, at de tre udsagn, som her bruges til illustration af begrebet, ansvarlighed, kun dækker en del af de

mange facetter ved dette begreb. Eksempelvis vil det at gå ind og tage affære, når noget udvikler sig på en u hensigtsmæssig måde, dvs. tage et initiativ, påtage sig et ansvar for egen og evt. andres situation, tage ledelsen og give sig til at handle, være udtryk for en ansvarlig handle måde. Det er imidlertid ikke den form for ansvarlighed, de anførte udsagn belyser. Det drejer sig mere om noget, der også kunne beskrives med ord som pligt opfyldenhed og konsekvens.

4.3. Hvor søger forældrene støtte?

Holdninger er vi ikke født med, det er noget, vi hver især har erhvervet os – gennem et langt livs mere eller mindre passive tilegnelse af en uendelig række af påvirkninger, eller for nogle holdningers vedkommende: på bestemte tidspunkter som resultat af skelsættende begivenheder eller af en aktiv og formålsrettet søgeproces. De fleste forældres holdninger til børneopdragelse vil være et miks af overleverede forældreholdninger (sådan gjorde mine forældre, det vil jeg også gøre) og holdninger skabt af forskellige former for sagkundskab. Men blandingen kan tage sig meget forskellig ud, alt efter hvilke grupper af forældre vi vælger at fokusere på. For at få et billede af, hvad eller hvem nutidens forældre støtter sig til i spørgsmål om børneopdragelse, blev de stillet følgende spørgsmål: *Hvorfra henter du mest viden og inspiration om børneopdragelse? Jeg vil nu nævne en række mulige kilder og bede dig pege på de tre vigtigste.* Af tabel 4.5 fremgår, hvilke 12 kilder, der kunne vælges imellem og, hvor hyppigt den enkelte mulighed blev nævnt.

Behovet for at få suppleret sin viden om børneopdragelse kan dels være af generel karakter (man har altid brug for at blive klogere), dels kan det være et akut behov for råd, der kan hjælpe til løsning af et konkret problem. Der er ikke skelnet mellem de to behovstyper. Forældrene er blot spurgt om, hvilke personer eller medier de støtter sig til, når de har brug for mere viden om emnet.

Den klart vigtigste kilde er *venner og bekendte*, som nævnes af 62 pct. Derefter følger den interviewedes *egne forældre* med 37 pct. Uanset om det er mødre eller fædre, som blev interviewet, har de

Tabel 4.5.

Hvorfra henter forældre mest viden og inspiration om børneopdragelse? Opdelt efter køn.

	Køn:		I alt
	Mand	Kvinde	
Læser bøger om emnet	19	36	29
Læser aviser/ugeblade	22	23	22
Ser tv-programmer	19	16	17
Egne forældre	37	38	37
Svigerforældre	14	7	9
Søskende	30	22	25
Anden familie	24	18	20
Venner og bekendte	61	63	62
Personale i daginstitution	21	25	24
Skolelærer	18	20	19
Læge, sundhedsplejerske	7	14	11
Andre i offentligt system	3	4	4
Procentgrundlag	668	1.013	1.681

Anm.: SFI's undersøgelse om Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

med samme hyppighed peget på disse to kilder. Sådan forholder det sig imidlertid ikke, når vi ser på de næstfølgende informationskilder. For mødre er *bøger om emnet* en lige så vigtig informationskilde, som egne forældre. 36 pct. af mødrene har peget på bøger, som en af de tre vigtigste kilder. Blandt fædre er den tilsvarende andel blot 19 pct. Omvendt har fædrene sat egne eller

ægtefælles *søskende* højt på listen, idet denne gruppe nævnes af 30 pct. af fædre (men kun af 22 pct. af mødre).

Ovennævnte kan sammenfattes på denne måde: forældre støtter sig først og fremmest på familien og den nærmeste omgangskreds, når det drejer sig om børneopdragelse. Mødrene gør dog også i betydeligt omfang brug af en anden type informationskilde, idet de læser bøger om emnet.

Mens bøger i udpræget grad er et medie, som kvinder benytter sig af, forholder det sig anderledes med *aviser og ugeblade* samt *tv-mediet*. Disse kilder peger fædre i lige så høj grad som mødre på; for tv's vedkommende ligger fædrenes andel endog lidt højere end mødrenes.

Den tredje type af informationskilde, som forældrene har til rådighed, udgøres af de forskellige grupper af sagkyndigt personale, som forældrene kommer i berøring med vedr. deres børn: læge og sundhedsplejerske, daginstitutionspersonale, skolelærere etc. Kontakten til sådanne personalegrupper er knyttet til bestemte perioder i barnets liv, hvorimod familie og øvrig bekendtskabskreds består uanset barnets alder. Når man skal vurdere *de sagkyndiges* relative betydning som rådgiver og informationskilde, vil det derfor være mest hensigtsmæssigt at se på spørgsmålet inden for den relevante forældregruppe. Hvor hyppigt nævnes fx *personale i daginstitution* blandt forældre, der faktisk har et barn i førskolealderen?

Ses alene på den forældregruppe, som for tiden har mindst ét barn i børnehvealderen, fremstår *venner og bekendte* (med 60 pct.) som den vigtigste inspirationskilde. Dernæst følger med lige stor hyppighed *egne forældre* samt *personale i daginstitution mv.* (ca. 40 pct.). For mødrenes vedkommende rangerer endvidere *bøger* på dette niveau (40 pct.).

Blandt den relativt store gruppe af forældre med ét eller flere børn i skolealderen er *venner og bekendte* (62 pct.) så langt den vigtigste kilde til viden og råd om børneopdragelse. Godt og vel hver tredje

(36 pct.) nævner *egne forældre*, mens omtrent hver fjerde forælder angiver, at *bøger* (især nævnt af mødre), *søskende*, *skolelærere* eller *aviser/ugeblade* er en af de tre vigtigste kilder.

Når forældrene opdeles efter deres egen skoleuddannelse, viser det sig, at forældre med den længste skoleuddannelse (student/hf) i langt højere grad end forældre med kortvarig skoleuddannelse (9. klasse) benytter *de trykte medier* (bøger samt aviser og ugeblade) til at skaffe sig viden og inspiration om børneopdragelse. Til gengæld støtter forældre med den korteste skolegang i bagagen sig hyppigere end gennemsnitligt til tv-mediet og samtaler med egne forældre.

Opdeles forældrene efter uddannelsesniveau, ses en klar forskel med hensyn til hvor hyppigt de trykte medier angives som en vigtig informationskilde. Forældre med en mellemlang eller lang videregående uddannelse (de mest boglige uddannelser) nævner dobbelt så hyppigt som forældre med en lærlinge- eller slet ingen uddannelse, at de trykte medier spiller en vigtig rolle. Omvendt spiller egne forældre og skolelærere en relativt vigtigere rolle for sidstnævnte forældregruppe end for de veluddannede.

De knap 1.400 forældre, som kan indplaceres efter livsform, svarer ikke helt ens på spørgsmålene. Således orienterer forældre med stærke træk af lønarbejderlivsformen sig forholdsvis hyppigt gennem familienetværket, (sviger)forældre og søskende, og de benytter ligeledes tv-mediet hyppigere end andre. Til gengæld er læsning af bøger og ugeblade samt venner og bekendte ikke så hyppig en vej til information for forældre, der har en lønarbejderlivsform. Forældre med stærke træk af den karriereorienterede eller selvstændige livsform forholder sig omvendt. De betjener sig forholdsvis hyppigt af trykte medier samt venner og bekendte. Til gengæld spiller egne forældre samt tv-programmer ikke så stor en rolle for disse forældre.

Meningerne om, hvordan børn skal opdrages, har gennem tiderne ændret sig mærkbart. Nye teorier opstår og debatteres blandt fag-

folk, hvorefter tankerne spredes til befolkningen gennem trykte og elektroniske medier samt ved mundtlig overlevering. Når det drejer sig om hastigheden, hvormed ny viden massespredes, kan sidstnævnte formidlingsform ikke hamle op med de førstnævnte. Vi har set, at forældre som hovedregel støtter sig meget til råd og vink om børneopdragelse fra nærtstående familiemedlemmer, fx egne forældre. Specielt bedsteforældrene kan formodes at videregive viden, som måske var ny, da de selv havde børn i den alder, men som nu snarere er udtryk for en *traditionel visdom*. Omvendt vil de trykte og elektroniske medier hyppigt søge at bringe *den nyeste viden* til torvs. Vi vil med andre ord forvente, at mennesker, som orienterer sig flittigt ved hjælp af bøger, aviser og ugeblade samt radio- og tv-programmer, alt andet lige vil have synspunkter, der er mere moderne end dem, forældre, der næsten udelukkende lytter til familienetværket, har.

På baggrund af denne opfattelse af, gennem hvilke kanaler hhv. den traditionelle og moderne visdom formidles, kan vi drage den slutning, at der bør være en tendens til, at forældre med en karriereorienteret eller selvstændig livsform har mere moderne holdninger til børneopdragelse, mens forældre med en stærk lønarbejderlivsform har mere traditionbundne synspunkter. Det kan så tilføjes, at det svarer meget godt til selvforståelsen blandt mennesker, hvis livsform er karriereorienteret. De opfatter sig selv som moderne mennesker.

4.4. Faktoranalyse af opdragelsesværdier

Vi har hidtil beskæftiget os med holdningstilkendegivelserne enkeltvis og beskrevet, hvordan styrken i den enkelte holdning varierer mellem grupper med forskellige kendetegn. Flere af udsagnene er udformet sådan, at man med nogen ret kan spørge, om de i grunden ikke udtrykker ét og det samme. Er der for eksempel forskel på at sige: "børn skal have lov til at gøre som de selv vil" og "forældre skal ikke sætte grænser for deres børns frie udfoldelse"? Hvis interviewpersonerne mener, at de to udsagn har samme betydning, vil de også svare enslydende på de to udsagn. Dette forhold vil vi nu udnytte til statistisk at undersøge, hvilke udsagn re-

spondenterne har opfattet som mest overlappende (identiske). Det statistiske redskab hertil er en *faktoranalyse*. Faktoranalysens ide er at udpege og samle de spørgsmål (variable), som respondenterne i særlig høj grad svarer enslydende på. Som udgangspunkt vil vi naturligvis forvente, at analysen vil bekræfte vor egen gruppering af udsagnene (se oversigten side 99). Men vi har tidligere i dette kapitel været inde på, at det samme spørgsmål kan blive opfattet forskelligt af forskellige mennesker, fordi deres forståelsesrammer er forskellige. Spørgsmålet er derfor, hvilke spørgsmål *interviewpersonerne* har opfattet som nært beslægtede?

Hvor vi oprindeligt opererede med 7 værdier, medførte faktoranalysen (jf. oversigten nedenfor) en omgruppering til kun 5 værdier (faktorer), idet tolerance og initiativ ikke kunne opretholdes som selvstændige værdier. Hvad angår værdierne, *ærlighed* og *ansvarlighed*, udpeger faktoranalysen de samme udsagn, som blev formuleret til belysning af netop disse værdier. Derimod kobles det ene af de to udsagn, som oprindeligt var valgt til belysning af toleranceværdien, "børn skal lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen", nu i stedet til værdien: *solidaritet*. Man kan sige det på den måde, at solidaritet i respondenternes bevidsthed ikke blot er et spørgsmål om at dele med andre og at give plads for andre hensyn end egne interesser, det er også et spørgsmål om tolerance eller kulturel rummelighed.

Udsagnet, "børn skal lære, at "lige børn leger bedst"", indplaceres efter faktoranalysen som komponent i værdien, *individuel frihed*, således at en afstandtagen fra udsagnet skal forstås som en tilslutning til frihedsværdien. Frihedsværdien er ikke blot påvirket af, at et udsagn blev føjet til; samtidig gled et af de oprindelige udsagn ud. Det drejer sig om: "børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger". Interviewpersonerne har ikke opfattet det som et udtryk for individuel frihed. Udsagnet afveg åbenbart så meget fra de øvrige, at det efter faktoranalysen slet ikke indgår som komponent i nogen af de fem værdier. Det samme gælder udsagnet: "børn skal presses til at yde mere end de selv gerne vil", der oprindeligt var tænkt til belysning af værdien: initiativ.

Endelig fører faktoranalysen til opretholdelse af værdien: *konkurrence*. Dog i en lidt bredere forstand, idet udsagnet, "børn skal altid belønnes, når de udviser initiativ" tilføjes som et tredje element i værdien.

Efter denne omgruppering af spørgsmålene er svarene på disse givet en talværdi. Med værdien, individuel frihed, som eksempel kan vi sige, at jo mere enig man er i det første udsagn ("børn skal have lov til at gøre som de selv vil"), jo mere vægt lægger man på børnenes personlige frihed, og jo flere point gives for svaret. Det næste udsagn er man også enig i, hvis man lægger vægt på børnenes frihed. Men det tredje udsagn ("børn skal lære at "lige børn leger bedst") må forstås sådan, at man tager afstand fra det (erklærer sig uenig), hvis man lægger vægt på værdien frihed. Jo mere uenig man er i dette udsagn, jo flere point skal der derfor gives for svaret. Pointene for de tre svar lægges herefter sammen til et samlet mål for den vægt, respondenterne i sin opdragelse lægger på udvikling af barnets personlige frihed.

De fem værdier vil i senere analyser indgå som mulige årsagsvariable, idet vi i forhold til hver enkelt værdi vil foretage en tredeling af interviewpersonerne (den omtrentlige fjerdedel, der lægger *mest* vægt på den pågældende værdi, den fjerdedel, der lægger *mindst* vægt på værdien, og en *midtergruppe* bestående af den resterende halvdel).

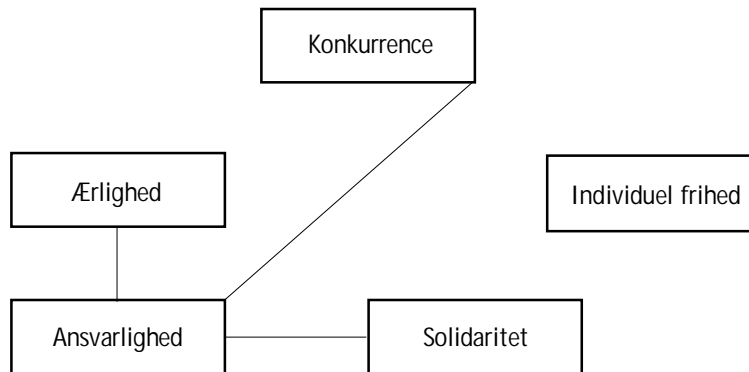
Som nævnt er faktoranalysens idé at samle de variable (spørgsmål), som interviewpersonerne har besvaret ensartet, i særskilte grupper eller faktorer (heraf navnet: faktoranalyse). Det førte til dannelse af fem faktorer. Det indgår imidlertid også i analysens teoretiske fundament, at der skal være (en høj grad af) uafhængighed imellem de enkelte faktorer. Jo større uafhængighed, jo mere sikre er vi på, at der virkelig er tale om fem *indbyrdes forskellige* værdier. En test af den indbyrdes afhængighed mellem de fem værdier gav et resultat, som er gengivet grafisk i figur 4.1. Værdien, *ansvarlighed*, viser en mindre grad af sammenhæng med værdierne: *solidaritet*, *ærlighed* og *konkurrence*. Derimod er der ingen

Faktor	Udsagn
1. Ansvarlighed	Børn skal lære, at når man er begyndt på noget, gør man det også færdigt. Børn skal lære at overholde de aftaler, de selv har truffet. Børn skal vide, hvad de må og ikke må.
2. Solidaritet	Børn skal lære, at de, der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget. Børn skal lære, at hensynet til fællesskabet nogle gange vejer tungere end hensynet til egne interesser. Børn skal lære at omgås mennesker med en anden baggrund end deres egen.
3. Konkurrence	Børn skal altid belønnes, når de udviser initiativ Det er sundt for børns udvikling at konkurrere indbyrdes i sport og spil. Man skal begrænse konkurrencen mellem børn mest muligt.
4. Individuel frihed	Børn skal have lov til at gøre, som de selv vil. Forældre skal ikke sætte grænser for deres børns frie udfoldelse Børn skal lære at "lige børn leger bedst".
5. Ærlighed	Børn skal lære altid at sige sandheden, når de bliver spurgt. Børn skal lære, at det nogle gange er bedre at tie end at sige sandheden.
Udsagn som ikke blev anvendt	Børn skal presses til at yde mere end de selv gerne vil. Børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger.

sammenhæng med værdien: *frihed*, som i det hele taget er uden sammenhæng med nogen af de øvrige værdier. Alt i alt kan vi konkludere, at der er en rimelig høj grad af uafhængighed mellem de fem værdier.

Figur 4.1.

Sammenhænge mellem de fem opdragelsesværdier.

4.5. Variationer i opdragelsesværdiernes vægt

De fem opdragelsesværdier, som faktoranalysen førte frem til, har karakter af *skalaer*, der hver især er inddelt i tre trin. De opsummerer ved hjælp af en talværdi graden af tilslutning til et antal holdningsspørgsmål. Fordi der netop indgår flere spørgsmål i skalaen, har det ingen mening at beskrive, hvor mange point forskellige grupper af forældre opnår på den enkelte skala. Derimod er det interessant at analysere grupper indbyrdes placering på skalaen. Hvordan er fx den fjerdedel af interviewpersonerne, som har opnået flest point på solidaritetsskalaen, sammensat i forhold til den fjerdedel, der opnåede færrest point? Ved hjælp af *multivariat regressionsanalyse* har vi undersøgt, hvilken indvirkning en række baggrundsforhold har på hver af de fem værdier.

4.5.1. Ansvarlighed

Når det tages i betragtning, hvilke udsagn der konstituerer opdragelsesværdien, *ansvarlighed* (jf. oversigten, side 99), må det understreges, at begrebet navnlig viser hen til ansvarlighed over for en opgaves udførelse. Derved minder det meget om pligtopfyldenhed. Den relative vægt, forældre lægger på at opdrage deres barn

til ansvarlighed (eller pligtopfyldenhed), afhænger ifølge den multivariate analyse af flere forhold. Vigtigst er forældrenes *alder*. Som det ses af tabel 4.6 udgør unge forældre (under 35 år) 19 pct. af samtlige forældre. Men inden for den gruppe, som lægger mest vægt på ansvarlighed, er deres andel noget større: 25 pct. Blandt dem, der lægger mindst vægt på ansvarlighed, er de unge forældre til gengæld underrepræsenteret, idet de kun udgør 11 pct. af gruppen. Vi kan således konkludere, at unge forældre lægger større vægt på værdien, ansvarlighed, end ældre forældre gør.

I forbindelse med de analyseresultater, som fremlægges her, er det vigtigt at understrege, resultaternes *relative* karakter. Som det fremgik af tabel 4.4 svarede et overvældende flertal af de udspurgte forældre, at de var enige i de tre udsagn, som danner værdien: ansvarlighed. Forskellene bestod først og fremmest i, at nogle svarede "meget enig", mens andre kun var "noget enig". Det er sådanne nuanceforskelle, som i sidste ende fører frem til konklusionen: unge forældre lægger *relativt mere* vægt end ældre på at opdrage deres børn til ansvarlighed. Det vil derfor også være direkte forkert at formulere konklusioner i absolut sprogbrug, fx af typen: "ældre forældre lægger ikke vægt på ansvarlighed". For det gør de, men sammenlignet med yngre forældre lægger de ikke helt så meget vægt på denne værdi.

Næst efter alder spiller såvel forældrenes *skole-* som *erhvervsuddannelse* en vigtig rolle med hensyn til vægtningen af ansvarlighed. Forældre med en studentereksamen eller lignende er klart underrepræsenterede i gruppen, der lægger mest vægt på at opdrage deres børn til ansvarlighed (pligtopfyldenhed), og omvendt overrepræsenterede blandt dem, der lægger forholdsvis mindre vægt herpå. Når forældrene opdeles efter deres erhvervsuddannelse, finder vi, at dem med en erhvervsfaglig uddannelse (dvs. en lærlingeuddannelse) lægger forholdsvis stor vægt på at videregive værdien, ansvarlighed, til deres børn, hvorimod forældre med en mellem- eller lang videregående uddannelse forholdsmæssigt lægger mindre vægt på denne værdi. Man kan spørge sig, om det, vi her ser som tendens, er en spejling af forskellige befolkningsgruppers

Tabel 4.6.

Forældre opdelt efter den relative vægt, der lægges på opdragelsesværdien: ansvarlighed. Fordelt efter alder og erhvervsuddannelse. Procent.

	<i>Relativ vægt på ansvarlighed:</i>			Alle
	Mindst	Mellem	Mest	
<i>Alder:</i>				
- 34 år	11	17	25	19
35 - 44 år	50	51	50	50
45 år -	40	32	25	30
I alt	101	100	100	99
<i>Skoleuddannelse:</i>				
Højst 9. klasse	16	21	30	24
10. klasse	36	46	46	43
Student eller lignende	48	33	24	33
I alt	100	100	100	100
<i>Erhvervsuddannelse:</i>				
Ingen	20	19	23	21
Lærlingeuddannelse	23	28	38	32
Kort uddannelse (< 3 år)	16	21	19	19
Mellemlang/lang uddannelse	41	33	20	29
I alt	100	101	100	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

arbejdslivserfaringer. Er det sådan, at forældre med længerevarende uddannelse relativt ofte har job, der både giver en acceptabel løn og et tilfredsstillende livsindhold, hvorimod forældre med en traditionel erhvervsfaglig uddannelse primært ser arbejdet som et

middel til indkomsterhvervelse (underforstået: – det der giver livet mening, foregår i fritiden)? Det skulle så føre til, at langvarigt uddannede lægger relativt stor vægt på, at man skal være *motiveret* for det man gør, hvorimod personer med korterevarende uddannelse (og lønarbejderholdning) finder grund til at understrege, at man skal være pligtopfyldende (for at få sin løn).

Forudsætningen for at opnå en lang videregående uddannelse, vil i langt de fleste tilfælde være, at man har en studentereksamen eller lignende. Derfor kan man spørge, om det i virkeligheden er skole- og ikke erhvervsuddannelsen, der er årsagen til, at nogle forældre lægger mere vægt på ansvarlighed, end andre gør. Det er imidlertid ikke tilfældet. Den multivariate analyse viser, at begge forhold yder selvstændige (dvs. af hinanden uafhængige) bidrag til forklaring af holdningen til opdragelsesværdien: ansvarlighed.

4.5.2. Ærlighed

Forældrenes holdning til værdien, *ærlighed*, baseres på to udsagn, hvor der er udbredt tilslutning til den ene (børn skal sige sandheden, når de bliver spurgt), mens meningene er mere delte på det andet (nogle gange er det bedre at tie end at sige sandheden). Derfor er det navnlig forskelle med hensyn til besvarelsen af det sidste spørgsmål, som sætter sig igennem. Eller sagt med andre ord: det er først og fremmest synet på det formålstjenlige i altid at sige hele sandheden, der afgør, om en person lægger stor eller mindre vægt på den værdi, vi har valgt at kalde: ærlighed. Den multivariate analyse viser, at forældrenes *erhvervsuddannelse* er den helt dominerende variabel til forklaring af den relative vægt, der lægges på ærlighed i opdragelsen.

Som det fremgår af tabel 4.7 placerer forældre med en erhvervsfaglig uddannelse (lærlingeuddannelserne) sig forholdsvis hyppigt blandt dem, der lægger mest vægt på ærlighed, hvorimod forældre med en mellemlang eller lang videregående uddannelse er overrepræsenteret i gruppen, der relativt set lægger mindst vægt på ærlighed i opdragelsen. Det er samme mønster, som vi så vedrørende ansvarlighed. Ingen af de øvrige forhold, som har været inddra-

Tabel 4.7.

Forældre opdelt efter den relative vægt, der lægges på opdragelsesværdien: ærlighed. Fordelt efter erhvervsuddannelse, alder og livsform. Procent.

	Relativ vægt på ærlighed:			Alle
	Mindst	Mellem	Mest	
<i>Erhvervsuddannelse:</i>				
Ingen	22	18	23	21
Lærlingeuddannelse	22	34	37	32
Kort uddannelse (< 3 år)	20	16	20	19
Mellemlang/lang uddannelse	36	31	20	29
I alt	100	99	100	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

get i analysen, udviser statistisk signifikante sammenhænge med ærlighed.

4.5.3. Solidaritet

De tre udsagn, som udgør grundlaget for værdien *solidaritet*, drejer sig om tolerance over for mennesker med en anden baggrund end ens egen, om at tage hensyn til andre og om at dele med andre. Det fremgår ikke af de enkelte formuleringer, om solidariteten er et krav, den enkelte skal stille til sig selv, eller et krav man kan stille til sine omgivelser. Især udsagnet: "Børn skal lære, at de der har meget, skal dele med dem, der ikke har så meget", er åbent for begge udlægninger.

Når flere mulige årsagsforhold analyseres samtidig viser det sig, at forældrenes *køn* og *skoleuddannelse* giver de største forklaringsbidrag. Blandt dem, som lægger mest vægt på solidaritet i opdragelsen, udgør kvinder to tredjedele. Det er noget mere end kvindernes forholdsmæssige andel af samtlige forældre i undersøgelsen,

Tabel 4.8.

Forældre opdelt efter den relative vægt der lægges på opdragelsesværdien: solidaritet. Fordelt efter køn, skoleuddannelse og geografisk region. Procent.

	Relativ vægt på solidaritet:			Alle
	Mindst	Middel	Mest	
<i>Køn:</i>				
Mænd	49	40	33	40
Kvinder	51	60	67	60
I alt	100	100	100	100
<i>Skoleuddannelse:</i>				
Højest 9. klasse	32	22	20	24
10. klasse	42	48	40	43
Student eller lignende	25	29	40	33
I alt	99	99	100	100
<i>Geografisk region:</i>				
Hovedstadsregionen	24	34	37	33
Øerne i øvrigt	25	21	18	21
Århus Amt	12	12	13	12
Øvrige Jylland	40	33	31	34
I alt	101	100	99	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

som er på 60 pct. Ses i stedet på gruppen, som lægger mindst vægt på solidaritet, er der stort set balance mellem kønnene. Alt i alt lægger kvinder således større vægt på solidaritet, end mænd gør.

Holdningen til solidaritet viser, som det fremgår af tabel 4.8, tydelig sammenhæng med forældrenes skoleuddannelse. Der er så-

ledes en klar overrepræsentation af forældre med den længste skoleuddannelse (studentereksamen og lignende) blandt dem, der lægger mest vægt på solidaritet, hvorimod forældre med kun 9 års skolegang er overrepræsenterede i gruppen, der lægger forholdsvis ringe vægt på solidaritet.

Ud over de nævnte forhold, som leverer de stærkeste forklaringsbidrag, yder også en tredje faktor, den geografiske regionsopdeling, et selvstændigt bidrag til forståelse af forældrenes vægtning af værdien: solidaritet. I Hovedstadsregionen er der således relativt få forældre, som ikke lægger så meget vægt på solidaritet, hvorimod der i det øvrige Jylland (uden for Århus Amt) er forholdsvis mange forældre, som lægger forholdsvis ringe vægt på solidaritet.

4.5.4. Konkurrence

Som det allerede er fremgået, ser mænd og kvinder forskelligt på flere af de værdier, som er taget under behandling i dette kapitel. Stærkest er kønsforskellen, når det drejer sig om *konkurrence* som værdi i opdragelsen (tabel 4.9). Gruppen, som lægger relativt størst vægt på konkurrence, består af flere fædre end mødre. Dette til trods for at mændenes andel af hele materialet blot er 40 pct. Omvendt har gruppen med den relativt laveste prioritet til konkurrence en meget klar overvægt af mødre. Der er med andre ord en klar tendens til, at mænd i opdragelsen lægger større vægt på konkurrence, end kvinder gør.

Et andet forhold, som spiller nogen rolle, er *livsformen*. Der er således i gruppen, som lægger mest vægt på konkurrence, en klar overrepræsentation af forældre med en karriereorienteret livsform. Det modsvares i nogen grad af, at forældre med en lønarbejderlivsform optræder med en overhyppighed blandt dem, der lægger relativt beskeden vægt på konkurrence.

4.5.5. Personlig frihed

Forældre, der lægger vægt på *personlig frihed* i opdragelsen, går ind for åbenhed eller pluralisme, at børn skal have lov til at gøre, som de selv vil, og at forældre ikke skal sætte grænser. Den multivaria-

Tabel 4.9.

Forældre opdelt efter den relative vægt der lægges på opdragelsesværdien: konkurrence. Fordelt efter køn, livsform og geografisk region. Procent.

	Relativ vægt på konkurrence:			Alle
	Mindst	Mellem	Mest	
<i>Køn:</i>				
Mænd	27	37	54	40
Kvinder	73	63	46	60
I alt	100	100	100	100
<i>Livsform:</i>				
Karriereorienteret	35	37	49	40
Mellem	38	37	30	35
Lønarbejder	27	25	21	24
I alt	100	99	100	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

te analyse af en række baggrundsvariables betydning for, hvor stor vægt der lægges på værdien, giver ikke så markante udslag, som det har været tilfældet for de øvrige værdier. Det betyder, at individuel frihed kun i mindre grad viser sammenhæng med de inddragne enkeltfaktorer. Størst er sammenhængen med forældrenes *alder*. Der er, som det ses af tabel 4.10, en tendens til, at ældre forældre (på 45 år eller derover) lægger mere vægt på at opdrage til personlig frihed, end de yngste forældre (under 35 år) gør. Analyserne viser også, at køn og erhvervsuddannelse giver beskedne bidrag til forklaring af holdningsforskelle med hensyn til personlig frihed.

4.5.6. Konklusion

Formålet med de multivariate analyser, som er præsenteret i det foregående, har været at udpege de forhold, som ligger til grund

Tabel 4.10.

Forældre opdelt efter den relative vægt der lægges på opdragelsesværdien: personlig frihed. Fordelt efter køn, alder og erhvervsuddannelse. Procent.

	Relativ vægt på personlig frihed:			Alle
	Mindst	Mellem	Mest	
<i>Alder:</i>				
- 34 år	22	19	17	19
35 - 44 år	51	52	48	50
45 år -	27	29	35	30
I alt	100	100	100	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

for forældrenes forskellige holdning til fem opdragelsesværdier. Hvad er det, der bestemmer, at forældre mener noget forskelligt om solidaritet, individuel frihed, ansvarlighed osv.? Det er karakteristisk, at ingen enkelt variabel er gået igen med signifikante forklaringsbidrag i alle fem analyser. Det er således iøjnefaldende, at det er forskellige forhold, der bestemmer holdningen til forskellige værdier. Eller sagt med andre ord: det er et meget sammensat billede, der tegner sig af forskellene i holdning til børneopdragelse blandt nutidens danske forældre.

Tabel 4.11 giver i oversigtsform et samlet billede af, hvilke baggrundsvARIABLE der er afgørende for holdningen til de fem opdragelsesværdier. Jo flere stjerner, jo større betydning har den enkelte faktor.

4.6. Resume

Vi har i dette kapitel sat fokus på danske forældres værdimæssige grundlag for deres børneopdragelse. Med afsæt i tidligere undersøgelser udpegning af værdier, som nyder tilslutning i brede kredse, blev de interviewede forældre i denne undersøgelse kon-

Tabel 4.11.

Sammenhænge mellem de fem opdragelsesværdier og en række baggrundsvariable.

Baggrundsvariabel	Personlig frihed	Konkurrence	Solidaritet	Ærlighed	Ansvarlighed
Køn	***	***	***		
Alder	***				***
Geografisk region			***		
Skoleuddannelse			***		***
Erhvervsuddannelse	*			***	***
Arbejdsstilling					
Livsform		**			

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

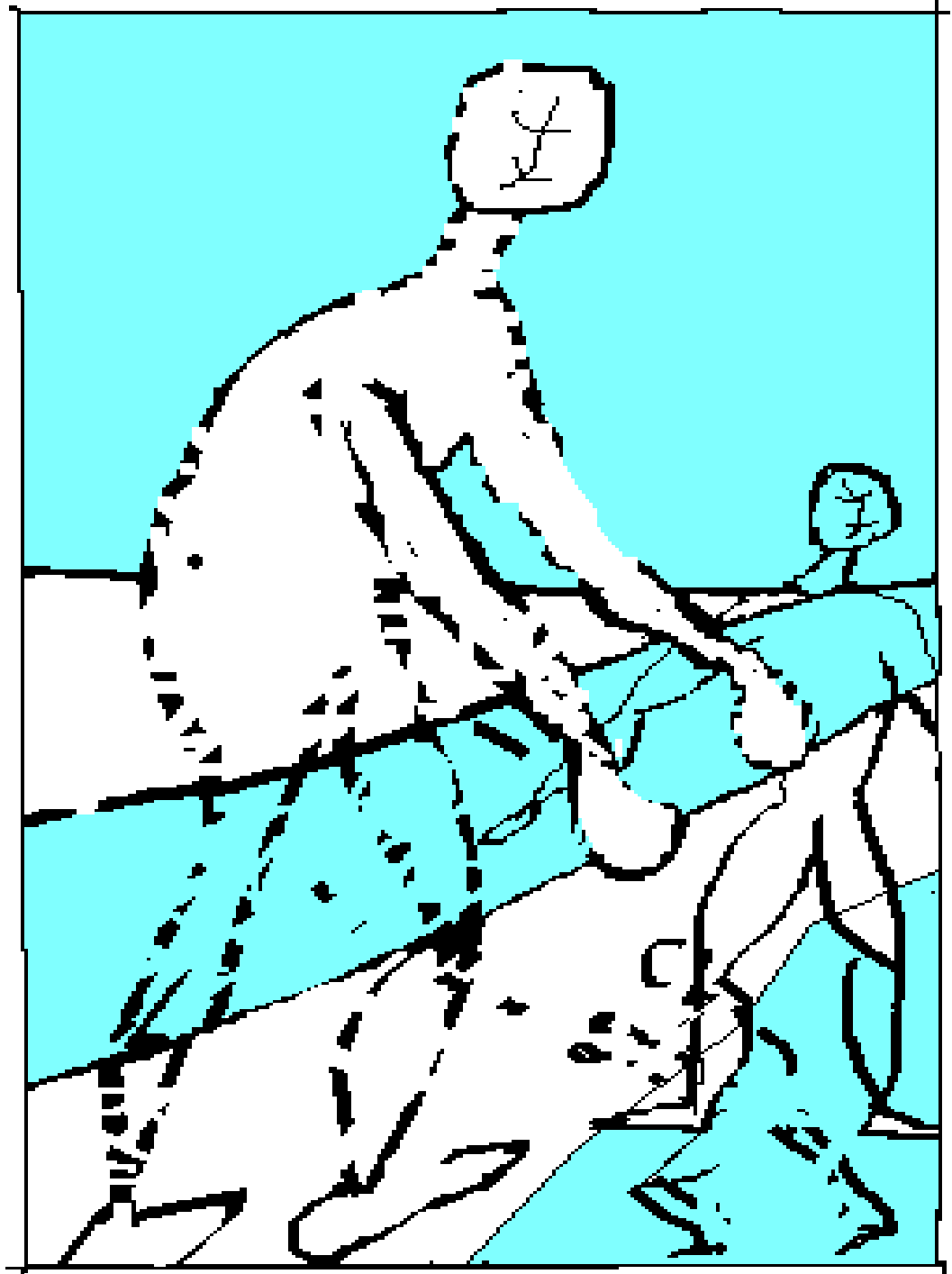
Anm.: *** betyder at sammenhængen er signifikant på 0,1 pct.-niveau, altså den stærkeste sammenhæng; ** at sammenhængen er signifikant på 1 pct.-niveau; og * at sammenhængen er signifikant på 5 pct.-niveau.

fronteret med et udvalg af værdier, som de skulle forholde sig til. Inden for rammerne af det forelagte udvalg viser analyserne følgende om danske børneforældres holdning til børneopdragelse:

- Forældrene opfattede de 16 udsagn om børneopdragelse som udsagn knyttet til fem uafhængige værdier: personlig frihed, konkurrence, ansvarlighed, solidaritet og ærlighed.
- Hovedparten af forældrene mener, at den personlige *frihed* som værdi skal dyrkes med måde. Forældrenes opgave er at "sætte grænser", men det er samtidig en opgave at bidrage til børnenes udvikling som frie og selvstændige mennesker, der kan og vil tage del i debat og beslutninger. De ældste forældre (på 45 år og derover) lægger mere vægt på individuel frihed end yngre forældre (under 35 år) gør.

- *Konkurrence* som element i opdragelsen er et tema, der er stærkt delte meninger om, ligesom det synes påkrævet at se nuanceret på emnet. Der er således en betydelig modstand imod konkurrence i generel forstand (fx mellem børn i skolen), samtidig med at konkurrenceelementet synes at være acceptabelt på velafgrænsede områder (fx i sport og spil). Det er også en udbredt holdning, at initiativ skal belønnes. Fædre lægger meget mere end mødre vægt på konkurrence i opdragelsen. Endvidere skiller forældre med en karriereorienteret livsform sig ud ved at lægge mere vægt end andre på konkurrence.
- Et meget stort flertal af forældrene går ind for at lære deres børn *ansvarlighed* eller pligtopfyldenhed. At aftaler forpligter, gælder i særlig grad, når barnet selv har været med til at indgå aftalen. Flere forhold, alder og uddannelse, er bestemmende for den vægt, forældre lægger på ansvarlighed. Det er således navnlig de yngre forældre, som betoner denne værdi. Forældre med en kort skoleuddannelse (9. klasse) og forældre med en læringeuddannelse er overrepræsenterede blandt dem, der lægger relativt stor vægt på ansvarlighed (pligtopfyldenhed), mens forældre med studentereksamen og en mellemlang eller lang videregående uddannelse lægger relativt beskeden vægt på denne værdi.
- *Solidaritet* forstået dels som et udtryk for tolerance over for mennesker med en anden baggrund end ens egen, dels som et krav om at tage hensyn til andre og om at dele med dem, der ikke har så meget, er noget de fleste forældre vil tillægge betydelig vægt i opdragelsen. Forældrenes køn og skoleuddannelse bidrager mest til forklaring af, hvilken vægt der lægges på solidaritet. Kvinder lægger mere vægt på solidaritet, end mænd gør. Og forældre med lang skoleuddannelse (student el. lign.) mere end forældre med kun 9 års skolegang.
- Forældre lægger ubetinget vægt på *ærlighed*, når der hermed tænkes på lydighed (at sige sandheden når man bliver spurgt), hvorimod der er stærkt delte meninger om det at tage hensyn

til andre ved ikke at sige sandheden. Forskelle i betoningen af ærlighed hænger først og fremmest sammen med erhvervsuddannelsen. Forældre med en lærlingeuddannelse lægger relativt meget vægt på ærlighed, hvorimod forældre med en mellem-lang eller lang videregående uddannelse lægger mindre vægt herpå.

Ansvar for børns udvikling og sundhed

5.1. Indledning

Det er forældrene, som har ansvaret for deres børns sundhed og udvikling. Så kort kunne det siges, hvis man alene gik efter den formelle ansvarsplacering, og ikke var til sinds at lade sig distrahere af kendsgerninger fra virkelighedens verden. Det er imidlertid ikke til at komme uden om, at hovedparten af danske børn under skolealderen gør brug af et offentligt dagtilbud. Omkring 90 pct. af alle 4-5-årige var i 1997 indskrevet i et af de kommunale dagtilbud (primært børnehave).¹⁾ Det betyder, at børnenes opdragelse og udvikling er en opgave, som forældrene i praksis deler med personalet i deres barns institution. Der må samarbejdes, hvis opgaven skal løses tilfredsstillende.

Set i lyset af de forældreholdninger vi blotlagde i forrige kapitel, kunne man stille det spørgsmål, om forældre og personale har de samme mål for børnenes opdragelse, hvilket må være en forudsætning for et frugtbart samarbejde. Denne undersøgelse inddrager imidlertid kun forældre som interviewpersoner, ikke personale fra nogen af de institutioner (børnehave, skole, sfo eller fritidshjem), børnene bruger. Derfor kan samarbejdet kun belyses fra den ene side: forældrenes.

Et samarbejde kan dels bestå i, at opgaver løses *i fællesskab* (formulering af fælles mål, deltagelse i fælles arrangementer, udflugter mv.), dels i en aftalt *arbejdsdeling*, som sikrer, at begge parter ved, hvem der gør hvad. Hvordan ser nutidens forældre på samarbejdet med personalet i deres barns daginstitution? Hvad gør forældrene for at tage del i fællesskabet og søge indflydelse på udformningen af rammerne for deres børns hverdag? Hvor skal ansvaret

---

1) Statistiske Efterretninger, serien om sociale forhold, sundhed og retsvæsen. 1999:2, tabel 6.

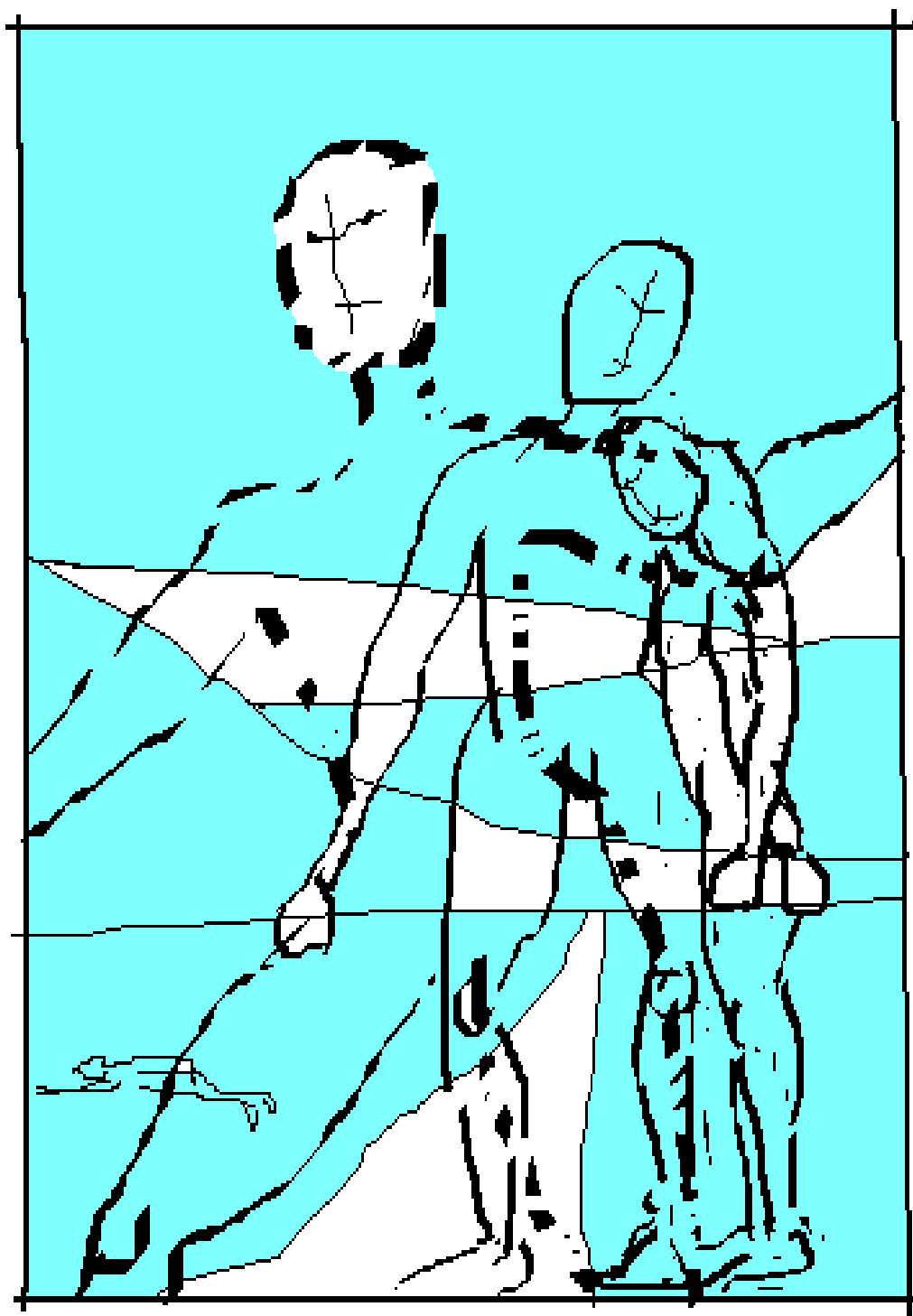
for en række opgaver i forbindelse med børnenes udvikling og sundhed efter forældrenes mening placeres? Er der forskel på, hvordan forskellige grupper af forældre ser på dette spørgsmål?

Offentlige pasningstilbud råder over personale, der er uddannet til at varetage denne opgave. I mødet mellem forældre og faguddannet personale vil der være en risiko for, at de professionelle tager styringen, at forældrene lader sig "kolonisere" af eksperterne. For at undgå dette må personalet på sin side både i ord og handling være serviceorienteret, være åbent over for forældrenes ønsker og holdninger. Og forældrene må på deres side udvise konsekvens, således at der er overensstemmelse mellem deres ord og handlinger. Hvis forældre mener, at de selv bør tage ansvaret for, at deres barn gennemgår de sundhedsundersøgelser og vaccinationsprogrammer, som tilbydes, lever forældrene så i praksis op til dette ansvar? Og hvis de mener, at deltagelse i fælles aktiviteter i deres barns institution er vigtig, møder de så op til disse ting, når børnehaven kalder?

Vi vil i dette kapitel dels belyse forældrenes holdninger til ansvarets placering, når det gælder spørgsmål om sundhed og udvikling for børn i førskolealderen, dels vil vi på udvalgte punkter konfrontere de udtrykte holdninger med forældrenes faktiske adfærd. Omkring 500 af de 1.700 forældre, som er interviewet til denne undersøgelse, havde på interviewtidspunktet et eller flere børn i børnehvealderen. Det er denne delmængde af det samlede datamateriale, som ligger til grund for fremstillingen i dette kapitel.

5.2. Sundhedsundersøgelser og vaccinationer

Alle børn under den skolepligtige alder tilbydes en række *forebyggende sundhedsundersøgelser*. Frem til 1996 indebar tilbuddet i alt 8 undersøgelser, heraf de 4 i barnets første leveår. Fra og med 1996 blev tilbuddet reduceret til 7 undersøgelser, idet undersøgelserne i 10- og 15-måneders alderen blev slået sammen til én undersøgelse. Desuden tilbydes alle personer under 18 år *gratis vaccination* mod difteri, stivkrampe, kighoste, polio og oral polio, mod

Hæmofilus influenza (Hib) samt den såkaldte MFR-vaccination (mod mæslinger, fåresyge og røde hunde).

Hvad sundhedsundersøgelserne angår, har de en udnyttelsesgrad (dvs. den andel af aldersgruppen, som benytter tilbuddet) på 95 eller derover i de første leveår, men under 90 i 4. og kun ca. 75 i det 5. leveår. Langt de fleste af børnevaccinationerne har en udnyttelsesgrad over 90 pct.²⁾ Når samfundet vederlagsfrit stiller et program med forebyggende undersøgelser og vaccinationer til rådighed for befolkningen, er det naturligvis intentionen, at (næsten) alle skal benytte sig af tilbuddet. Det ultimative mål kan næppe sættes lavere end 100 pct. Skønt tallene viser en stor grad af succes for disse programmer, som bygger på, at det er forældrenes ansvar at udnytte tilbuddene, kan man spørge, om det offentlige (fx via de institutioner børnene passes i) burde pålægges et (med)ansvar for, at også de sidste børn kommer til at nyde godt af den forebyggende indsats på dette felt. For at belyse forældrenes egen holdning hertil blev de præsenteret for fire udsagn, som de kunne erklære sig mere eller mindre (u)enige i. De fire udsagn ses i tabel 5.1 og 5.2.

Det fremgår af tabel 5.1, at den gennemgående holdning til forebyggende sundhedsundersøgelser er, at det er noget, forældrene mener, de selv bør tage ansvaret for. Således er 85 pct. meget enige i udsagnet: "Forældrene bør selv sørge for, at deres børn får de forebyggende sundhedsundersøgelser, som tilbydes". Yderligere 9 pct. er noget enige i synspunktet. Kun 3 pct. erklærer sig for uenige i, at det er en opgave, forældrene selv skal løse.

Spiller det nogen rolle for besvarelsen, hvordan ansvarstemaet formuleres? For evt. at kunne afdække nuancer i holdningen til ansvarsfordeling blev forældrene præsenteret for et andet udsagn, hvorefter "børnehaven burde – lige som skolen – tage ansvar for, at børnene gennemgår de forebyggende sundhedsundersøgelser, som tilbydes i småbørnsalderen". Dette synspunkt afvises af langt de fleste, idet 60 pct. er meget uenige og yderligere 21 pct. noget

---

2) Sundhedsministeriet, 1997, p. 23 ff.

Tabel 5.1.

Forældrenes holdning til placering af ansvar for forebyggende sundhedsundersøgelser. Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Forældrene bør selv sørge for, at deres børn får de forebyggende sundhedsundersøgelser, som tilbydes	85	9	1	2	1	2	100
- heraf mænd	80	12	2	2	1	2	99
- heraf kvinder	88	6	0	2	1	2	99
Børnehaven burde, ligesom skolen, tage ansvar for, at børnene gennemgår de forebyggende sundhedsundersøgelser, som tilbydes i småbørnsalderen	4	7	6	21	60	2	100
- heraf mænd	7	12	7	25	47	2	99
- heraf kvinder	1	4	4	17	71	2	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er de 498 forældre (hvv. 208 fædre og 290 mødre), som har mindst ét barn i børnehvealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, men som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

uenige. Uanset om ansvarstemaet formuleres som et forældre- eller institutionsansvar, reagerer langt de fleste forældre konsekvent til fordel for forældreansvaret. Men når det er sagt, skal det noteres, at 11 pct. af de adspurgte forældre med børn i børnehvealderen går ind for, at institutionen tager (med)ansvar, når udsagnet udtrykkelig nævner dette.

Det fremgår endvidere af tabellen, at de to køn forholder sig lidt forskelligt til udsagnene. Mødre tilkendegiver hyppigere og i stærkere form end fædre, at ansvaret har sin plads hos forældrene. Specielt hvad angår udsagnet om institutionens (med)ansvar for, at børnene får de rutinemæssige sundhedsundersøgelser, som tilbydes, synes der at være nogen tilslutning fra fædre til, at det kunne være et rigtigt synspunkt. 19 pct. er enige i udsagnet, og kun halvdelen (47 pct.) er meget uenige.

Forældrenes holdning til ansvaret for børnenes *vaccinationer* fremgår ligeledes via to modsatrettede formuleringer. Udsagnet, hvorefter det offentlige bør påtage sig ansvaret, afvises af fire ud af fem forældre, samtidig med at det andet udsagn, som placerer ansvaret hos forældrene selv, nyder tilslutning fra 85 pct. af forældrene. Hovedparten af småbørnsforældrene er altså af den klare opfattelse, at ansvaret på dette felt skal hvile på deres egne skuldre. Sådan som det faktisk gør i dag. Igen ser vi, at der er forskel på fædres og mødres holdninger. Fædrene synes hyppigere end mødrene villige til at lade det offentlige påtage sig et (med)ansvar for børnenes vaccinationer.

Spørgsmålet om at gå til nogle undersøgelser og vaccinationer kan ses som noget rent praktisk eller administrativt. Man skal blot sørge for, at tingene sker. Den indholdsmæssige side af sagen overlades derimod til lægen, som har den faglige indsigt til at vurdere, om alt går vel. Forældrenes fastholden af eget ansvar i denne situation er således ikke udtryk for, at almindelige mennesker (forældre) opkaster sig til eksperter. De vil bare ikke sættes under administration.

Der er, som vi har set, nuanceforskelle mellem fædres og mødres holdning til ansvarsplaceringen. Fædre kan hyppigere end mødre acceptere, at ansvaret ikke er deres. Opdeles forældrene efter skoleuddannelse, viser det sig, at udsagnet, "det bør alene være forældrenes ansvar, at børnene får de vaccinationer, de skal have", besvares lidt anderledes af forældre med studentereksamen. De er ikke så hyppigt som andre meget enige i udsagnet.

Tabel 5.2.

Forældrenes holdning til placering af ansvar for vaccinationer. Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Det offentlige bør - fx i vuggestue og børnehave - sørge for, at alle småbørn (med forældrenes accept) gennemfører de vaccinationsprogrammer, som tilbydes i førskolealderen	7	5	7	17	62	2	100
- heraf mænd	11	9	10	20	48	2	100
- heraf kvinder	3	2	4	16	72	3	100
Det bør alene være forældrenes ansvar, at børnene får de vaccinationer, de skal have	76	10	3	6	2	2	100
- heraf mænd	64	15	7	10	3	2	101
- heraf kvinder	85	7	1	3	1	2	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er de 498 forældre (hhv. 208 fædre og 290 mødre), som har mindst ét barn i børnehvealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, men som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

Et er at have de rette holdninger, noget andet er at leve op til dem. Hvordan forholder forældre sig i praksis? Sundhedsstyrelsens statistik viser som nævnt, at mere end 90 pct. af børnene får

de gratis vaccinationer, som tilbydes i løbet af småbørnsalderen. Hvem er det så, der ikke tager imod tilbuddet? Er det forældre med særlige holdninger?

92 pct. af undersøgelsens forældre med mindst ét barn i børnehaveralderen svarede "ja" på et spørgsmål, om deres barn havde fået alle de tilbudte vaccinationer? De ca. 35 personer, som ikke svarede ja, blev herefter spurgt om årsagen til vaccinationens fravalg. Omkring hver tredje gav som begrundelse, at de ikke ville udsætte barnet for den risiko, man løber ved vaccinationen. Nogle få mente, at det var bedre at opnå immunitet på naturlig måde. Endvidere havde en lille tredjedel af de 35 forældre helt specielle, individuelle begrundelser for fravalget: fx medfødte lidelser eller handicap, som gjorde vaccination særlig risikabel. Kun to forældre svarede, at de havde glemt vaccinationen.

Blandt den lille gruppe på ca. 5 pct., som ikke kunne svare ja til, at vaccination af børnene er forældrenes eget ansvar, finder vi tre gange så mange forældre med børn, der ikke er blevet vaccineret i fuldt omfang, som forældre med børn, der har gennemgået hele programmet. På grund af det meget beskedne talgrundlag kan vi imidlertid ikke sige, at denne forskel er statistisk signifikant. Det længste vi kan gå i retning af en konklusion på spørgsmålet, om der er overensstemmelse mellem forældrenes ord og handling, vil således være en påpegning af, at det spinkle talmateriale tyder på, at det især er forældre, som har en afvigende holdning til ansvarsplaceringen (de tilslutter sig ikke, at ansvaret for vaccinationerne alene er forældrenes), der har undladt at lade deres barn vaccinere. Men uanset konklusionens karakter af en indlysende banalitet, er det statistisk set en højst usikker konklusion.

5.3. Samarbejde om barnets udvikling

5.3.1. Brug af børnehaven

Langt de fleste 3-5-årige går i børnehave eller lignende kommunalt dagtilbud. Blandt denne undersøgelses 472 familier med mindst ét barn i alderen fra 3 år og op til skolestart oplyste 94 pct., at deres barn for tiden benyttede et kommunalt dagtilbud. I

gennemsnit tilbringer børnene knap 7 timer daglig i deres børnehave. Set i forhold til en undersøgelse SFI gennemførte 13 år tidligere (i 1985) er der ingen ændring sket. Også den gang var den gennemsnitlige pasningstid for 3-6-årige 7 timer daglig.³⁾

Gennemsnittet på de knap 7 timer dækker over en vis spredning. En tredjedel (34 pct.) af børnene tilbringer i gennemsnit højst 6 timer daglig i børnehaven. En fjerdedel er der i op til 7 timer daglig og lige så mange i op til 8 timer. 11 pct. er der i op til 9 timer daglig, og endelig er 2 pct. der i mere end 9 timer daglig, hvilket stort set er ensbetydende med hele åbningstiden, som på landsplan er opgjort til 51 timer om ugen.⁴⁾

Set fra barnets synsvinkel vil det normalt ikke være ønskværdigt at tilbringe alt for mange timer i børnehaven. Hvor grænsen for det tilladelige skal trækkes, kan være svært at afgøre. Det afhænger bl.a. af, hvornår de andre børn kommer om morgenen og, hvornår de bliver hentet igen om eftermiddagen. Det er ikke sjovt altid at være den sidste, der bliver hentet. De 12 pct., som i gennemsnit bruger institutionen mere end 8 timer daglig, er de relativt dårligst stillede børn. Det er karakteristisk, men ikke overraskende, at der blandt enlige mødre er relativt mange (21 pct.), som oplyser, at barnet er i børnehaven mere end 8 timer dagligt. Enlige har ikke de samme muligheder for fleksibilitet i dagligdagen, som parfamilierne har.

Familier med gode muligheder for fleksibilitet (fordi kun en af forældrene for tiden er på arbejdsmarkedet) bruger ikke institutionen så intensivt som andre. Hele 60 pct. af disse forældre svarer således, at barnet højst er i børnehaven 6 timer daglig. I familier, hvor begge ægtefæller er fuldtidsbeskæftigede, oplyser relativt mange (18 pct.), at barnet bruger institutionen mere end 8 timer daglig.

---

3) Nygaard Christoffersen m.fl. (1987), p. 109.

4) Statistiske Efterretninger, serien om sociale forhold, sundhed og retsvæsen. 1999:2, tabel 7.

Forældrene blev spurgt om deres holdning til, at daginstitutionernes personale som eksperter går ind og blander sig. "Personalet i daginstitutioner mv. bør straks gribe ind, hvis der er noget unormalt i et barns udvikling", lød udsagnet, som næsten alle forældre erklærede sig mere eller mindre enige i. Se tabel 5.3.

I god overensstemmelse hermed tager tre ud af fire forældre afstand fra den modsatrettede formulering: "Forældre er bedst til at vurdere, om deres barns udvikling forløber normalt. Det skal personale i daginstitution ikke blande sig i". Her er dog et lille, men måleligt mindretal på 13 pct., som erklærer sig for enige, dvs. forfægter deres egen position som eneansvarlige for deres børns ve og vel.

En samlet konklusion på forældrenes holdning til de to udsagn kunne være, at moderne forældre principielt er åbne for vejledning og kritik (forventer det måske ligefrem) fra det personale, som har fået betroet børnene i dagtimerne. Netop i kraft af personalets faglighed forventer forældrene at have en ressource til rådighed, som forbedrer deres mulighed for at leve op til deres forældreansvar. Grundlæggende udtrykker forældrene en *samarbejds-holdning*. Set i det lys er det helt forståeligt, at forældrene svarer så positivt på udsagnet om at bakke deres institution op og deltage mest muligt i de fælles arrangementer. 78 pct. er meget enige i udsagnet, og yderligere 16 pct. noget enige. Som det ses af tabel 5.3 har mødrene hyppigere end fædre benyttet den stærkeste kategori af enighed. Men selv blandt fædre er 9 ud af 10 (meget eller noget) enige i, at forældrene bør deltage mest muligt i de fælles arrangementer.

5.3.2. Forældremøder

Et af de fælles arrangementer, som forældre kan deltage i, er institutionens forældremøder. Vi spurgte forældrene: *Hvor ofte deltager du i forældremøder og lignende i dit barns institution?* Næsten to ud af tre forældre (63 pct.) svarer, at de deltager i forældremøder *hver gang*, der er et sådant. Yderligere en lille fjerdedel (23 pct.) deltager hver anden gang, hvilket fx kan være udtryk for, at forældrene

Tabel 5.3.

Forældres holdning til placering af ansvar for børns udvikling. Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Personalet i daginstitutioner mv. bør straks gribe ind, hvis der er noget unormalt i et barns udvikling,	68	26	2	3	0	2	101
- heraf mænd	63	29	3	3	0	2	100
- heraf kvinder	71	24	1	2	0	2	100
Forældrene er bedst til at vurdere, om deres barns udvikling forløber normalt. Det skal personale i daginstitution ikke blande sig i,	4	9	8	41	36	2	100
- heraf mænd	5	11	11	40	31	2	100
- heraf kvinder	4	7	6	41	39	2	99
Forældrene bør støtte op omkring deres barns institution og deltage mest muligt i fælles arrangementer,	78	16	2	1	1	2	99
- heraf mænd	71	20	4	1	1	2	99
- heraf kvinder	84	13	1	0	0	3	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er de 498 forældre (hvh. 208 fædre og 290 mødre), som har mindst ét barn i børnehvealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, men som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

skiftes til at gå til møderne. Endelig svarer 14 pct., at de deltager sjældent eller aldrig.

Der er stor forskel på hyppigheden af fædres og mødres deltagelse. Hvor tre fjerdedele af mødrene kommer hver gang, der indkaldes til forældremøde i børnehaven, svarer kun halvdelen af fædrene, at de møder op hver gang. Det er også blandt fædrene, de helt fraværende hyppigst skal findes. En fjerdedel af fædrene (25 pct.) oplyser, at de kun sjældent eller ligefrem aldrig møder frem, når børnehaven indkalder til forældremøde. Den tilsvarende andel blandt mødrene er blot 5 pct.

Det skal nævnes, at vi har inddraget en lang række af forhold i analysen af, hvad der karakteriserer forældre, som ikke deltager (så meget) i forældremøder.⁵⁾ Den eneste variabel, som giver et statistisk signifikant bidrag til forklaring heraf, er imidlertid kønnet.

Sammenholdes andelen, der udtrykker den holdning, at forældre bør deltage mest muligt i daginstitutionens fælles aktiviteter, med hyppigheden af faktisk deltagelse i forældremøder, må vi på den ene side konstatere, at der tilsyneladende er en god grund til fædrenes lidt forsigtigere tilslutning til udsagnet. På den anden side er det ikke nok til at bortforklare, at *fædrene har et problem*. Deres fremmøde til den slags aktiviteter står helt klart ikke mål med den holdning, de lægger for dagen. Det ses af, at en femtedel af de fædre, som er "meget enige" i, at de bør deltage mest muligt, samtidig angiver, at de kun sjældent eller aldrig møder op, når børnehaven indbyder til forældremøde. Den tilsvarende andel af mødrene er blot 3 pct.

---

5) Logistisk regression (SAS version 6.07 – Proc Probit-programmet). Samtlige multivariate analyser i dette kapitel er gennemført som logistisk regression, hvor analysemodellen har omfattet følgende variabler: køn, alder, geografisk region, skoleuddannelse, erhvervsuddannelse, arbejdsstilling, familiens kombinerede arbejdstid, livsform samt de fem værdier for børneopdragelse (personlig frihed, konkurrence, solidaritet, ansvarlighed og ærlighed).

Tabel 5.4.

Hvor ofte deltager du i forældremøder og lignende i dit barns institution? Opdelt efter køn. Procent.

	Hver gang	Hver 2. gang	Sjældent	Aldrig	Uoplyst	I alt	Antal
Mænd	48	27	14	11	0	100	186
Kvinder	75	20	3	2	1	100	256
I alt	63	23	8	6	0	100	442

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

5.3.3. Konflikter med personalet

I det store og hele er forældrene godt tilfredse med deres barns dagligdag i børnehaven. På spørgsmålet: *Er der i det daglige overensstemmelse mellem dine ønsker til aktiviteter og pædagogik i den nuværende pasningsordning og det, der faktisk foregår?*, har godt en tredjedel benyttet den mest positive svarmulighed: "ja, fuldstændig", mens lidt under halvdelen "i det væsentlige" er tilfredse. Men der er dog også en lille femtedel, som tilkendegiver en vis utilfredshed. 13 pct. er "af og til ikke tilfredse" med aktiviteter og pædagogik, mens 5 pct. går så vidt som til at sige, at de "ret tit ikke er tilfredse". Samtidig med, at institutionernes personale kan glæde sig over en bred kreds af tilfredse forældre, må de dog også erkende et problem, idet en mindre gruppe forældre ikke kan tilslutte sig den positive vurdering.

Fædre er også i forhold til dette spørgsmål mere forsigtige med at tilkendegive stærk tilfredshed, end mødre er. En kritisk stillingtagen til børnehavens dagligdag forekommer lidt hyppigere blandt forældre med langvarig erhvervsuddannelse end blandt dem, der ingen uddannelse har.

Selv om forældrene stort set er tilfredse med barnets institution, kan der jo godt hen ad vejen være opstået konflikter, som foræl-

drene helst havde været foruden. Så er det, forældreansvaret skal stå sin prøve: fører utilfredsheden til handling? Et godt samarbejde mellem forældre og institutionspersonale betyder bl.a., at problemer tages op og løses. Men er det ikke muligt at finde frem til noget, begge parter kan tilslutte sig, må forældrene overveje mere radikale udveje, som fx en flytning af barnet til en anden institution. For at belyse omfanget af konflikter med personalet, blev forældrene spurgt: *Har du eksempler på, at dit barn i nuværende eller tidligere pasningsordninger er blevet behandlet på en måde, som du ikke bryder dig om?* Hver tredje (33 pct.) har svaret ja på spørgsmålet.

Er der baggrundsforhold, som kan forklare, hvorfor nogle forældre hyppigere oplever problemer i forhold til deres barns institution, end andre gør? En hypotese kunne være, at oplevelsen af konflikter navnlig forekommer blandt forældre med ideer om børneopdragelse, der afviger fra de gængse normer, som institutionerne nødvendigvis må følge for ikke at komme i konflikt med flertallet af deres brugere. Analysen har inddraget såvel faktuelle som holdningsvariable. Det er bemærkelsesværdigt, at kun den faktuelle variabel, erhvervsuddannelse, giver et statistisk signifikant udslag. Forældre, som har oplevet kontroverser med deres barns institution, findes hyppigere (42 pct.) inden for gruppen med en mellemlang eller lang videregående uddannelse og mindre hyppigt (22 pct.) blandt forældre uden erhvervsuddannelse.

De forældre (ca. 130 personer), som gav udtryk for, at de havde oplevet problemer med den måde, personalet behandlede deres barn på, blev herefter spurgt, hvad de gjorde ved det. En mindre andel på 14 pct. havde ikke gjort noget ved det, fordi de (trods alt) anså det for et mindre problem eller, måske fordi de ikke magtede at gøre noget ved det. Flertallet (56 pct.) havde dog forelagt problemet for personalet, som i de fleste tilfælde (44 pct.) lovede at tage mere hensyn til forældrenes ønsker. Man kan altså sige, at lidt under halvdelen af de forældre, som på et tidspunkt var løbet ind i problemer omkring institutionens behandling af deres barn, havde fået løst problemet på en tilfredsstillende måde:

Tabel 5.5.

Har du eksempler på, at dit barn i nuværende eller tidligere pasningsordninger er blevet behandlet på en måde, som du ikke bryder dig om? Opdelt efter IP's erhvervsuddannelse. Procent.

Erhvervsuddannelse	Ja	Nej	I alt	Antal
Ingen erhvervsuddannelse	22	78	100	98
Lærlingeuddannelse	35	65	100	132
Kort uddannelse (<3 år)	24	76	100	68
Mellemlang/lang videregående uddannelse	42	58	100	141
I alt	33	67	100	422

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er inkl. forældre med uoplyst erhvervsuddannelse.

personalet var herefter mere lydhørt over for forældrenes ønsker. Men der var også 12 pct., som mente, at deres henvendelse til institutionen havde været resultatløs. Endelig var der en femtedel (21 pct.), som havde draget den vidtgående konsekvens at flytte deres barn til en anden institution.

Den mest vidtgående tolkning af forældrenes besvarelser vil være at se det som udtryk for manglende ansvarlighed, hvis de opgav at gøre noget ved problemet eller anså egen henvendelse for resultatløs, uden at dette i øvrigt førte til yderligere handling i form af institutionsskift. I så fald har op mod hver fjerde familie med problemer i forhold til institutionen (det svarer til under 10 pct. af samtlige familier med børn i dagpasning) undladt at leve op til deres forældreansvar. Den enkelte familie kan imidlertid have flere grunde til at foretrække andre reaktionsmønstre. I nogle kommuner kan det være meget vanskeligt at komme igennem med et institutionsskift, og på grund af barnets alder eller flytteplaner i familien kan der være tale om, at barnet under alle omstændighe-

der snart skal holde op i institutionen. Der forekommer således at være større grund til at hæfte sig ved hovedkonklusionen, nemlig at det store flertal af forældre, som har haft problemer i forhold til institutionen, (efter eget udsagn) har levet op til deres forældreansvar ved at handle, primært: samarbejdsorienteret, og hvis det ikke førte til noget: ved at søge nye græsgange til deres barn.

5.3.4. Konflikter med andre børn

Livet i daginstitutionen er ikke blot et forhold mellem barn og forældre på den ene side og institutionens personale på den anden side. Der indgår også en tredje part: de andre børn.

Forældrene blev derfor spurgt: *Sker det, at der opstår konflikter mellem dit barn og et eller flere andre børn i nuværende pasningsordning?* Halvdelen af forældrene mente ikke, at deres barn kom ud for den slags problemer (i hvert fald ikke i et sådant omfang, at de fandt det umagen værd at nævne), mens den anden halvdel svarede bekræftende på spørgsmålet. 22 pct. mente, at konflikterne forekom "sjældent", mens lidt flere (26 pct.) svarede "af og til". Endelig var 4 pct. af den opfattelse, at konflikterne forekom "ofte".

Hvordan håndterer forældrene så den slags konflikter mellem deres eget og andre børn? De ca. 220 forældre, som havde haft konflikter af denne type, blev spurgt: *hvad har du gjort ved det?* Over halvdelen (58 pct.) havde talt med deres barn om det, og næsten lige så mange (53 pct.) havde talt med personalet. Kun 8 pct. havde taget problemet op med forældre til de børn, deres eget barn havde været i konflikt med. Endelig havde hver fjerde forælder ikke foretaget sig noget i den anledning.

Det er påfaldende så få forældre, der vælger at tage en snak med de andre forældre, som er berørt af problemet. Det kan i nogen grad skyldes, at man ikke har så godt kendskab til disse forældre og derfor måske er usikker på, hvordan situationen skal tackles. Institutionens personale, som forældrene drøfter disse ting med i langt højere grad, kender forældrene ganske godt, og de er der hver dag, når barnet hentes og bringes. Men det kan også tænkes,

at forældrene har den opfattelse, at problemer i børnehaven er noget, personalet skal gøre noget ved, at det er deres ansvar.

5.4. Almindelig opdragelse

Hvem skal opdrage børnene? Man kommer ikke uden om, at børn, der tilbringer mange af dagens timer uden for hjemmet, vil være under påvirkning fra de mennesker, de omgås. I enhver daginstitution gælder nogle spilleregler. Må børnene give sig til at spise, når de er sultne, eller foregår den slags samlet på bestemte tider? Skal børnene sove til middag? Bestemmer de selv, om de vil være inde eller ude? Bestemmer forældrene – eller pædagogerne? Er det institutionens opgave at lære børnene færdselskultur, at lære dem at tale pænt til hinanden, ikke at slås osv. – eller er det ting, som forældrene i videst mulig udstrækning selv skal tage sig af? For at få et billede af hvordan forældre forholder sig til ansvarsdimensionen i sådanne almindelige opdragelsesspørgsmål, blev de stillet over for tre udsagn, som de igen kunne være enige eller uenige i. Svarfordelingen på det første fremgår af tabel 5.6.

Det ses, at hovedparten (72 pct.) af forældrene er enige i, at *daginstitutioner bør lære børnene at sidde pænt ved bordet, spise ordentligt osv.* På den anden side mener hver sjette forælder, at det er en opgave, institutionen ikke skal tage ansvaret for. Når forældrene herefter opdeles efter *skoleuddannelse*, viser det sig, at forældre med studentereksamen eller lignende lægger mindre vægt end andre på, at det er en opgave for børnehaven at lære børnene gode manerer. Om det også er et udtryk for, at disse forældre i det hele taget har en mere afslappet holdning til begrebet gode manerer, kan vi ikke på dette grundlag sige noget om.

Multivariate analyser af forældrenes holdning til, hvem der skal lære børnene at sidde pænt ved bordet etc., viser, at skoleuddannelse er den faktor, som bedst forklarer forskelle i forældreholdningen hertil. Endvidere er der en svagere sammenhæng (signifikant på 5 pct.-niveau) med den vægt, forældrene lægger på *ansvarlighed* i opdragelsen. Forældre, som lægger mest vægt på ansvarlighed, er også dem, der hyppigst svarer "meget enig", mens

Tabel 5.6.

Forældres holdning til udsagnet: "Daginstitutioner bør lære børnene at sidde pænt ved bordet, spise ordentligt osv." Opdelt efter skoleuddannelse. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Højest 9. klasse	51	27	8	4	4	5	99
10. klasse	48	28	7	12	5	1	101
Student eller lignende	26	41	13	10	8	1	99
Alle	39	33	10	10	6	2	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

de forældre, som lægger mindst vægt på ansvarlighed, hyppigere har benyttet den svagere formulering: "noget enig".

Ønsket om, at institutionen skal spille en rolle på opdragelsesområdet, betyder imidlertid ikke, at forældrene vil fralægge sig ansvaret. To ud af tre er nemlig enige i, at *det er forældrene – ikke børnehaven, som skal lære deres egne børn "gode manerer"*. Det kan også formuleres på den måde, at et flertal af forældrene vedkender sig et hovedansvar for deres børns opdragelse på dette område, men de forventer samtidig, at institutionen yder et aktivt medspil i denne proces.

De to udsagn om at lære børnene god opførsel sigter begge imod at afdække, hvor forældrene vil placere ansvaret for denne opgave. Men hvor det første udsagn i sin formulering fokuserer på kravet til børnehaven, er det andet formuleret som et krav, forældrene stiller til sig selv. Det er interessant, at forældrenes uddannelses-

Tabel 5.7.

Forældres holdning til udsagnet: "Det er forældrene – ikke børnehaven – som skal lære deres egne børn "gode manerer"". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på konkurrence i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på konkurrence	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	40	32	14	10	3	0	99
Mellem	43	28	14	12	4	0	101
Mest	34	29	17	14	5	0	99
Alle	40	30	15	12	4	0	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

mæssige baggrund (skoleuddannelse) spiller en afgørende rolle for besvarelsen af det første spørgsmål, men ikke for besvarelsen af det andet.

Det er i det hele taget vanskeligt at udpege stærke (signifikante) sammenhænge mellem det andet udsagn og den række af faktuelle og holdningsbestemte variable, som indgår i dette kapitels analyser. De største forskelle ses, når forældrene opdeles efter, hvilken vægt de lægger på *konkurrence* i deres børneopdragelse (tabel 5.7). Den omtrentlige fjerdedel af forældrene, som lægger mest vægt på konkurrence-værdien, er i mindre omfang end andre forældre enige i, at ansvaret er deres alene.

Forældrenes vilje til selv at påtage sig ansvaret er også synsvinklen på det tredje udsagn: *Det er forældrene – ikke børnehaven, som skal lære børnene at færdes i trafikken*. Lidt over halvdelen (60 pct.) er

Tabel 5.8.

Forældres holdning til udsagnet: "Det er forældrene, - ikke børnehaven - som skal lære børnene at færdes i trafikken". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på ærlighed i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på ærlighed	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	18	31	31	17	2	0	99
Mellem	31	32	25	11	1	0	100
Mest	35	30	22	10	3	0	100
Alle	29	31	25	12	2	0	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

enige, mens hver fjerde forholder sig neutralt til udsagnet. De er hverken enige eller uenige og tilkendegiver således, at det er en opgave, som ikke alene påhviler forældrene. Daginstitutionen har også en opgave at løse i denne sammenhæng.

Med udsagnet om, hvem der skal lære børnene trafiksikkerhed, har vi et nyt eksempel på, at holdningsforskelle ikke kan forklares med henvisning til faktuelle baggrundsforhold. I dette tilfælde finder vi den stærkeste sammenhæng med den holdningsbestemte variabel: *ærlighed* (tabel 5.8). Forældre, der lægger mindst vægt på at opdrage deres børn til ærlighed, er samtidig den gruppe, som er mindst enig i, at ansvaret for børnenes trafiksikkerhed er deres alene.

Alt i alt er det vanskeligt at pege på forhold, der på en systematisk måde viser sammenhæng med forældrenes holdning til de tre udsagn om almindelig opdragelse, som er benyttet i denne undersø-

gelse. Dette gælder i særlig grad, når udsagnene er formuleret sådan, at ansvaret placeres hos forældrene selv. Lægger udsagnet derimod op til at tilkendegive, i hvilken grad institutionen bør påtage sig et ansvar, ses en klar tendens til, at forældre med den længste skoleuddannelse vil stille de svageste krav.

5.5. Småbørn og undervisning

I Danmark indtræder undervisningspligten det kalenderår, hvor barnet fylder 7. Det er senere end i de fleste andre lande. Men billedet sløres af, at næsten alle børn går i børnehaveklasse. På dette trin foregår imidlertid principielt ingen undervisning. Spørgsmålet er dog, hvilke aktiviteter der henregnes til undervisning, og hvilke der "blot" sigter mod barnets udvikling. For at det kan få udbytte af undervisningen, skal barnet rent udviklingsmæssigt være på et vist niveau, det skal være skolemodent. Dette udviklingsstade nås ikke med et urværks præcision i en bestemt alder, men er undergivet individuelle variationer. Derfor foregår til sidst en diskussion af, hvornår den egentlige undervisning bør starte, og om det er tilrådeligt at tyvstarte med aktiviteter, der knapt nok kan kaldes undervisning. Den omstændighed, at danske skoleelever i internationale sammenligninger af faglige færdigheder har klaret sig dårligere end forventet, har tilsyneladende givet ekstra vind i sejlene til dem, der mener, at undervisningen med fordel kunne starte tidligere end, den gør nu. I 1996 tog Socialministeriet og Undervisningsministeriet initiativ til et tættere samarbejde lokalt mellem dagtilbud og skoler ved skolestart. Der er i dag større opmærksomhed omkring den side af børnehavens dagligdag, som sigter mod sproglig stimulering af børnene. Mange kommuner og deres daginstitutioner satser nu mere bevidst end tidligere på højtlesning, rim og remser og lignende sprogligt stimulerende aktiviteter. For at få et billede af, hvordan forældrene stiller sig på dette punkt, blev de præsenteret for tre udsagn om aktiviteter af undervisningslignende karakter i børnehaven.

Det noget bastant formulerede udsagn: *Børn skal under ingen omstændigheder "undervises", før de kommer i skole*, er der relativt beskeden tilslutning til (tabel 5.9). Kun hver fjerde forælder (27

Tabel 5.9.

Forældres holdning til udsagnet: "Børn skal ikke under nogen omstændigheder "undervises", før de kommer i skole". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på konkurrence i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på konkurrence	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	22	18	6	32	22	0	100
Mellem	10	16	13	35	27	0	101
Mest	8	13	4	36	39	0	100
Alle	12	15	9	34	30	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

pct.) er enig i synspunktet. Langt flere (64 pct.) erklærer sig uenige. Synspunktets afvisning kan ikke fortolkes på den måde, at et flertal af forældrene går ind for en generel sænkning af alderen for undervisningens start. Det er de ikke spurgt om. Man kan derimod sige, at flertallet af forældre mener, der *under visse omstændigheder* kan foregå *nogen* undervisning allerede i børnehavealderen.

Det er i øvrigt karakteristisk, at der er en klar sammenhæng mellem forældrenes konkurrenceorientering og deres afstandtagen til tidlig undervisning. Jo mere vægt forældrene lægger på *konkurrence* som værdi i børneopdragelsen, jo mere villige er de til at acceptere undervisning allerede i børnehavealderen.

Der er endvidere en mindre, men dog signifikant sammenhæng mellem forældrenes holdning til ansvarlighed og tidlig undervisning. Jo mere vægt forældrene lægger på at opdrage deres børn til

Tabel 5.10.

Forældres holdning til udsagnet: "Hvis forældrene selv vil lære deres børn at læse, før de starter i skolen, er det i orden. Men det er ikke en opgave for børnehaven". Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mænd	52	27	6	13	3	0	101
Kvinder	67	20	4	7	3	0	101
Alle	60	23	5	9	3	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

ansvarlighed, jo mere villige er de til at acceptere tidlig undervisning.

Den forsigtige holdning til fordel for nogen undervisning allerede før skolestarten, som forældrene lagde for dagen i spørgsmålet oven for, understøttes af tilslutningen fra hele 80 pct. til det næste udsagn, hvor der lægges vægt på familiens ret til at handle, som den selv finder bedst, når det ikke involverer børnehaven: *Hvis forældrene selv vil lære deres børn at læse, før de starter i skolen, er det i orden. Men det er ikke en opgave for børnehaven* (tabel 5.10).

De multivariate analyser afslører ingen særlige sammenhænge med dette udsagn, når bortses fra køn. Kvinder udtrykker på dette punkt en lidt mere imødekommende holdning end mænd. Forældrenes ret til at gøre, hvad de finder er bedst for deres eget barn, ligger mødrene lidt mere på sinde, end det gør for fædrene.

Den form for undervisning, som efter forældrenes mening kan komme på tale inden for børnehavens rammer, udtrykkes nok bedst i det tredje og sidste udsagn, som forældrene skulle tage stilling til: *Hvis børnene er parate til det, er det kun godt, at de i børnehaven leger med bogstaver og små ord* (tabel 5.11). Det er en holdning, som 69 pct. af forældrene fuldt ud kan tilslutte sig. Yderligere 20 pct. er noget enige. Det vil sige, at ni ud af ti forældre tilkendegiver en eller anden grad af opbakning til synspunktet. Kun 4 pct. er imod.

Tabel 5.11.

Forældres holdning til udsagnet: "Hvis børnene er parate til det, er det kun godt, at de i børnehaven leger med bogstaver og små ord". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på konkurrence i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på konkurrence:	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	58	29	3	7	3	0	100
Mellem	67	23	6	4	0	0	100
Mest	86	9	4	0	0	0	99
Alle	70	21	5	3	1	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

Til trods for den generelt brede opbakning til synspunktet er de multivariate analyser dog i stand til at afsløre signifikante forskelle i holdningen, når forældrene opdeles efter, hvor stor vægt de lægger på *konkurrence* i opdragelsen. De mest konkurrenceorientere-

de forældre er også dem, der giver stærkest tilslutning til, at børn, når de er parate til det, bør mødes med udfordringer i form af bogstaver og små ord.

En sammenfattende konklusion vedrørende forældres holdning til undervisning i årene før skolestart må være, at flertallet ikke er så bange for den slags aktiviteter, blot der tages individuelle hensyn. Man skal ikke hindre noget barn i komme i gang med indlæring, hvis det ellers er parat til det, men omvendt skal børnehavens dagligdag heller ikke plages af nogen form for "tvang" til indlæring.

De tre udsagn sigter imod at belyse det samme tema: indlæring i førskolealderen af en sådan art, som normalt forbindes med skoleundervisning. Det er nuancer, som adskiller de tre udsagn. Derfor kunne man have formodet, at de samme (baggrunds)variable ville give udslag i alle tre tilfælde. Det er, som vi har set, stort set ikke tilfældet. Mest fremtrædende synes forældrenes konkurrenceorientering at være, idet denne holdning gør sig stærkt gældende i forhold til to af udsagnene.

5.6. Børn og kultur

Børneopdragelse er ikke blot et spørgsmål om god opførelse, det drejer sig også om at introducere børnene til den kultur, som omgiver dem. Dele af kulturen har børnene gennem tv-mediet let og rigelig adgang til. For let vil nogle forældre og fagfolk mene. Børn bør i højere grad, end det faktisk sker i dag, beskyttes mod at se udsendelser, hvis indhold de ikke kan forstå og bearbejde. Andre dele af det samlede kulturudbud er ikke så tilgængelige. Det skal opsøges aktivt ved at gå på biblioteket, tage en tur på museet, gå i teatret etc. Det spørgsmål, man her kan stille, er, hvilken rolle det offentlige pasningssystem skal spille i den forbindelse? Skal børnehaven holde sig til sin kerneydelse (selve pasningen), eller skal den også tage ansvar for børnenes møde med kulturen?

Forældrene skulle tage stilling til nogle udsagn, der belyser dette emne. Mere end 60 pct. af de forældre, som for tiden har børn i

Tabel 5.12.

Forældres holdning til udsagnet: "Daginstitutioner mv. bør sørge for, at børnene oplever det levende børneteater". Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mænd	70	20	9	1	0	0	100
Kvinder	60	20	11	7	2	0	100
Alle	64	20	10	4	1	0	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

børnehavealderen, var meget enige i, at *daginstitutioner mv. bør sørge for, at børnene oplever det levende børneteater* (tabel 5.12).

Yderligere en femtedel var noget enige. Det vil sige, at der er en massiv tilslutning til, at dette er et område, som institutionerne må tage ansvar for. Ikke nødvendigvis et eneansvar, for det er der ikke spurgt til, men dog et (med)ansvar. Tabellen viser, at opbakningen til synspunktet er lidt kraftigere (signifikant på 5 pct.-niveau) blandt fædre end blandt mødre. Det er til gengæld også den eneste af de inddragne variable, som slår ud i de multivariate analyser.

For at opleve det levende børneteater må institutionen sædvanligvis foretage en udflugt. Man må gøre et afbræk i dagligdagen og tage et sted hen for at få denne oplevelse. Så er det nemmere med de ting, som kan opleves hjemme i børnehaven, fx kontakten med bøger. Om det er denne lettere tilgængelighed, der gør udslaget, kan vi ikke vide, men det er i hvert fald en kendsgerning, at tilslutningen til udsagnet: "daginstitutioner mv. bør – ved højt læs-

Tabel 5.13.

Forældres holdning til udsagnet: "Daginstitutioner mv. bør - ved højtlesning og lignende – sørge for, at børnene kommer i kontakt med bøger". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på ærlighed i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på ærlighed:	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	71	22	4	3	0	0	100
Mellem	83	14	3	0	0	0	100
Mest	86	10	3	1	1	0	101
Alle	81	14	3	1	0	0	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehavealderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

ning og lignende – sørge for, at børnene kommer i kontakt med bøger" er endnu større end den, vi registrerer i forhold til børnetatret. Hele 93 pct. af forældrene er enige i, at det er en opgave, børnehaven bør varetage.

Som følge af den massive tilslutning til synspunktet må eventuelle holdningsforskelle alene vedrøre, om forældrene er "meget" eller kun "noget" enige i udsagnet. Det spiller her en rolle, om forældrene lægger større eller mindre vægt på at opdrage deres børn til ærlighed og solidaritet.

Stærkest er den statistiske sammenhæng med *ærlighed*. Forældre, der lægger relativt meget vægt på ærlighed i opdragelsen, er samtidig de mest entusiastiske tilhængere af, at børn i daginstitutioner mv. skal bringes i kontakt med bøger. Nogen nærmere tolkning af dette resultat synes dog vanskelig at give.

Tabel 5.14.

Forældres holdning til udsagnet: "Forældrene bør kun lade deres børn i børnehaveklasssealderen se tv og video, når de selv er med og kan tale med børnene om det, de ser".
Opdelt efter køn. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mænd	11	24	11	36	19	0	101
Kvinder	18	24	15	31	13	0	101
Alle	15	24	13	33	15	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Tabellens samlede procentgrundlag er de 498 forældre, som har mindst ét barn i børnehaveralderen (dvs. børn på 3 år eller mere, som endnu ikke er startet i skole/børnehaveklasse).

Det sidste kulturudsagn, forældrene skulle tage stilling til, gælder forældrenes egen måde at håndtere børnenes tv-kiggeri på. Da holdningen til en sådan aktivitet må antages at kunne variere med barnets alder, blev det i udsagnet præciseret, at der tænkes på ca. 6-årige børn (i børnehaveklassealderen).

Forældre bør kun lade deres børn i børnehaveklassealderen se tv og video, når de selv er med og kan tale med børnene om det de ser, lød udsagnet. Det er et emne, der er stærkt delte meninger om. 15 pct. erklærer sig for meget enige, men lige så mange er stærkt uenige. 23 pct. er noget enige, men endnu flere (33 pct.) er noget uenige.

Mange forældre vil sikkert mene, at det kan være et udmærket ideal, som imidlertid er vanskeligt – for ikke at sige umuligt – at leve op til i praksis. Om det er en sådan resignation over for virkeligheden, der får relativt mange til at erklære sig uenige i synspunktet, kan vi ikke vide. Det er i hvert fald en mulighed, at de

interviewede vælger at give udtryk for holdninger, de anser det for realistisk at føre ud i praksis.

5.7. Resume

Vi har i dette kapitel belyst forældrenes holdninger til ansvarets placering, når det gælder spørgsmål om sundhed og udvikling for børn i førskolealderen, dels har vi på udvalgte områder konfronteret de udtrykte holdninger med forælderenes faktiske adfærd. Analyserne viste følgende:

- Forældrenes gennemgående holdning til ansvaret for at børn får foretaget de *forebyggende sundhedsundersøgelser*, som tilbydes, er, at det (fortsat) bør ligge hos forældrene selv. Denne holdning ses hyppigere og i stærkere form blandt mødre end blandt fædre. Hovedparten af småbørnsforældrene er endvidere af den klare opfattelse, at de selv skal tage ansvar for børnenes *vaccinationer*. Også her er der forskel på fædres og mødres holdninger. Fædrene synes hyppigere end mødrene villige til at lade det offentlige påtage sig et (med)ansvar. Tilbuddet om gratis vaccinationer er faktisk blevet modtaget af langt de fleste (92 pct.) småbørnsforældre. Blandt de relativt få (ca. 35 personer), som ikke (fuldt ud) havde fulgt vaccinationsprogrammet, gav omkring hver tredje som begrundelse, at de ikke ville udsætte barnet for den risiko, man løber ved vaccinationen. Nogle få mente, at det var bedre at opnå immunitet på naturlig måde. Endvidere havde en lille tredjedel helt specielle, individuelle begrundelser for fravalget: fx medfødte lidelser eller handicap, som gjorde vaccination særlig risikabel.
- Skal daginstitutionernes personale blande sig, hvis der er noget unormalt i et barns udvikling? Moderne forældre er principielt åbne for vejledning og kritik (forventer det måske ligefrem) fra det personale, som har fået betroet børnene i dagtimerne. Netop i kraft af personalets faglighed forventer forældrene at have en ressource til rådighed, som forbedrer deres mulighed for at leve op til deres forældreansvar. Grundlæggende udtrykker forældrene en *samarbejdsholdning*. De er indstil-

let på at bakke deres institution op og deltage mest muligt i de fælles arrangementer; mødrene i lidt stærkere udtalt grad end fædrene. Men selv blandt fædrene mener 9 ud af 10, at forældrene bør deltage mest muligt i de fælles arrangementer. Et af de fælles arrangementer, som forældre kan deltage i, er institutionens forældremøder. Der er stor forskel på hyppigheden af fædres og mødres deltagelse. Hvor tre fjerdedele af mødrene kommer hver gang, der indkaldes til forældremøde i børnehaven, svarer kun halvdelen af fædrene, at de møder op hver gang. Det er også blandt fædrene, de helt fraværende hyppigst skal findes. *Fædrene har et problem*. Deres fremmøde til den slags aktiviteter står helt klart ikke mål med den holdning, de lægger for dagen. En femtedel af de fædre, som er "meget enige" i, at de bør deltage mest muligt, angiver samtidig, at de kun sjældent eller aldrig møder op, når børnehaven indbyder til forældremøde. Den tilsvarende andel af mødrene er blot 3 pct.

- I det store og hele er forældrene godt tilfredse med deres barns dagligdag i børnehaven. Det udelukker dog ikke, at der hen ad vejen kan være opstået *konflikter med personalet*, som forældrene helst havde været foruden. Hver tredje forælder har været i den situation. Det er hyppigere forældre med en mellem-lang eller lang videregående uddannelse og mindre hyppigt forældre uden erhvervsuddannelse, som angiver at have haft kontroverser med personalet. Lidt under halvdelen af disse forældre havde fået løst problemet på en tilfredsstillende måde: personalet var blevet mere lydhørt over for forældrenes ønsker. Hver ottende mente derimod, at deres henvendelse til institutionen havde været resultatløs. Og en femtedel havde draget den vidtgående konsekvens at flytte deres barn til en anden institution.
- Når det gælder *konflikter i forhold til andre børn*, mente halvdelen af forældrene ikke, at deres barn kom ud for den slags problemer, mens den anden halvdel svarede bekræftende på spørgsmålet. Over halvdelen af disse forældre havde håndteret problemet ved at tale med deres barn om det, og næsten lige så mange havde talt med personalet. Påfaldende få (8 pct.)

havde taget problemet op med forældre til de børn, deres eget barn havde været i konflikt med. Hvorfor det forholder sig sådan, kan undersøgelsen ikke sige noget om, men det tyder på, at daginstitutionen her står med et problem, som forældrene ikke kan eller vil tage ansvaret for.

- Et flertal af forældrene vedkender sig et hovedansvar for, at deres børn får, hvad man kunne kalde: almindelig opdragelse, men de forventer samtidig, at institutionen yder et aktivt medspil i denne proces.
- Afhængigt af, hvad der mere præcist skal forstås ved *undervisning i førskolealderen*, giver et flertal af forældrene udtryk for, at de ikke er så bange for den slags aktiviteter, når blot der tages individuelle hensyn. Der må ikke være tale om obligatorisk undervisning, men gerne en træning af de børn, som er parate til det, en leg med bogstaver og små ord. Den positive holdning til at lade børnene lære noget, endnu inden de starter i skolen, er mest fremtrædende blandt forældre, som i opdragelsen lægger relativt stor vægt på konkurrence.
- Forældrene giver endelig massiv tilslutning til, at institutionerne tager et medansvar for børnenes møde med kulturen, hvad enten det drejer sig om det levende teater eller bøger.

Ansvar for børn i skolealderen

6.1. Indledning

Forrige kapitel var helliget familiernes opfattelse af ansvarsdelingen med offentlige institutioner vedrørende de 3-6-årige børn. Vi vil i dette kapitel sætte fokus på de lidt ældre børn, dem i skolealderen fra 7 til 15 år. I denne alder kommer alle børn i berøring med undervisningssystemet, og langt de fleste kommer yderligere for en periode i kontakt med en pasningsordning efter skoletid: skolefritidsordning (SFO) eller fritidshjem. Det er disse typer af institutioner (skole og pasningsordning), som skal fremdrages i dette kapitels ansvarsdiskussion. Langt de fleste skolebørn prægnes endvidere af deres skiftende deltagelse i en lang række fritidsaktiviteter, først og fremmest inden for sport, spejder og musikalske aktiviteter. Organisationer, som står for sådanne aktiviteter, vil imidlertid ikke blive inddraget i dette kapitels ansvarsdiskussion.

En del af analyserne i denne rapport er foretaget på *familieniveau*. Det betyder, at undersøgelsens resultater knytter sig til familier og viser, hvordan familier med børn i alderen fra 3-15 år fordeler sig med hensyn til forældrenes baggrund og holdninger til forskellige spørgsmål. For eksempel er analyserne i de foregående kapitler, 3-5, foretaget på *familieniveau*. Andre af undersøgelsens analyser er derimod foretaget på *børneniveau*, dvs. med familiernes børn som tællingsenhed. De 10-15-årige er selv blevet interviewet til undersøgelsen, og data fra disse interview knytter sig naturligvis til det interviewede barn. Når det gælder forældrenes svar på spørgsmål vedrørende disse børn, har den interviewede forælder skullet besvare det samme spørgsmål flere gange: en gang for hvert af familiens børn i alderen 10-15 år.

Proceduren vedrørende familiens yngre skolebørn, de såkaldte børn i SFO-alderen (7-9 år), var lidt anderledes. Disse børn blev ikke interviewet, dvs. deres forhold er alene belyst gennem forældreinterviewet. I de forholdsvis få familier, hvor flere børn be-

fandt sig inden for aldersgruppen 7-9 år, blev der alene spurgt til *det ældste SFO-barn*. Når der i dette og andre kapitler henvises til svarfordelingen blandt forældre til børn i SFO-alderen, skal det således erindres, at disse børn ikke fuldt ud er repræsentative for alle børn i aldersgruppen. I og med, at de repræsentativt udvalgte forældre har svaret for det ældste af deres evt. flere børn i aldersgruppen 7-9 år, bliver de 9-årige lidt overrepræsenterede og de 7-årige lidt underrepræsenterede. Af denne grund vil svarene fra forældre til børn i SFO-alderen ikke blive "lagt sammen med" de tilsvarende svar fra forældre til større skolebørn (de 10-15-årige). Læseren vil – når det drejer sig om analyser på børneniveau – kigge forgæves efter tal for hele aldersgruppen 7-15 år under ét.

Hvad betyder det i øvrigt, om analyserne foretages på familie- eller børne-niveau? Det ses bedst, hvis man betragter to familier; den ene har ét barn, den anden har to børn. Lad os antage, at et barns-familien har været på sommerferie, mens den anden ikke har været det. Analyseret på familie-niveau har halvdelen (50 pct.) af de to familier været på ferie. Men foretages analysen på børne-niveau, kommer vi frem til, at kun hvert tredje barn (33 pct.) har været på ferie.

6.2. Forældre og SFO/fritidshjem

De fleste børn i SFO-alderen (7-9 år) er brugere af et pasningstilbud efter skoletid. 83 pct. er aktuelle brugere, og 7 pct. har tidligere gjort brug af en sådan ordning. Kun 10 pct. af børnene har aldrig gået i SFO/fritidshjem. Den høje dækningsgrad er noget relativt nyt og afspejler en dramatisk udbygning af kapaciteten på SFO/fritidshjemsområdet. Ifølge Danmarks Statistik er indskrivningsprocenten for 7-9-årige på ca. 10 år steget fra 27 pct. i 1987 over 67 pct. i januar 1997 til 73 pct. i januar 1998.¹⁾

---

1) Se Statistiske Efterretninger, afd. for Sociale forhold og retsvæsen 1988/ tabel 5 samt Statistiske Efterretninger, afd. for Sociale forhold, sundhed og retsvæsen 1999/2 tabel 6.

Det er i dag normen, at de yngste skolebørn efter skoletid passes i et kommunalt tilbud. Når man ser på, hvilke forhold der får forældre til at *fravælge* pasning efter skoletid, falder to ting i øjnene; begge har noget med det reelle pasningsbehov at gøre. De mindste skolebørns behov for et pasningstilbud efter skoletid er størst, hvis deres forældre på grund af erhvervsarbejde er borte fra hjemmet, og hvis der heller ikke er ældre søskende hjemme.

Som man kunne forvente, finder vi, at SFO/fritidshjem hyppigere er fravalgt i familier, hvor kun faderen har erhvervsarbejde. Brugerandelen i disse familier er på 62 pct. Hvis begge forældre derimod er fuldtidsbeskæftigede, ligger andelen, som går i SFO/fritidshjem, oppe på 85-90 pct.

Blandt børn i SFO-alderen, som ikke har ældre søskende, er det 7 ud af 8 (88 pct.), der gør brug af det kommunale tilbud efter skoletid. Er der ældre søskende i familien, er brugerandelen derimod lavere. Således gør blot 2 ud af 3 (68 pct.) brug af SFO, hvis familiens ældste barn er født før 1986 (dvs. 12 år eller ældre).

I gennemsnit tilbringer børnene 3 timer 22 minutter daglig i deres SFO/fritidshjem. Halvdelen (51 pct.) er der i højst 3 timer om dagen, en god tredjedel (36 pct.) i højst 4 timer, og 13 pct. tilbringer mere end 4 timer i institutionen.²⁾

Det er også her de faktorer, hvorved vi måler det reelle pasningsbehov (forældrenes kombinerede arbejdstid samt eksistensen af ældre søskende i familien), som bestemmer, hvor lang tid børnene faktisk bliver passet. I familier, hvor moderen enten ikke har arbejde eller kun har deltidsbeskæftigelse, kan en fjerdedel af børnene nøjes med at være i SFO højst 2 timer daglig, og blot 5-10 pct. er det i mere end 4 timer daglig. I familier, hvor begge forældre har fuldtidsjob, er det derimod de færreste børn (ca. 5 pct.), som

2) I 1987 tilbragte børnene ifølge deres egne svar gennemsnitlig mellem 2½ og godt 3 timer daglig i SFO/fritidshjem. Da der er forskel på indsamlingsmåden, må sammenligninger af tallene tages med forbehold. Siden 1987 er der antagelig sket en lille stigning i den tid, der tilbringes i SFO/fritidshjem.

er kort tid (højst 2 timer daglig) i SFO. I disse familier, som udgør det store flertal af børnefamilier, må 15-20 pct. af børnene tilbringe mere end 4 timer daglig i SFO/fritidshjem.

Vi kan konkludere, at de 7-9-årige bruger en væsentlig del af deres fritid i dagtimerne henne i det kommunale pasningstilbud. Hvordan skal forældrene på den baggrund leve op til deres ansvar over for børnene? En første forudsætning er vel, at de interesserer sig for og følger med i, hvad der sker henne i SFO'en eller fritidshjemmet. Deltager i forældremøder og tager affære, når noget går dem eller deres barn imod.

Forældrene blev spurgt om deres *tilfredshed med institutionen*. Det gennemgående træk er en udbredt tilfredshed. Således har halvdelen (50 pct.) benyttet den mest positive kategori, meget tilfreds, og yderligere en tredjedel (32 pct.) har svaret: tilfreds. Blot 5 pct. udtrykker en eller anden grad af utilfredshed. Det er ikke muligt at udpege særlige karakteristika ved de forældre, som enten er meget tilfredse eller slet ikke er det. Graden af tilfredshed synes med andre ord at bero på helt individuelle forhold.

Forældrene blev endvidere spurgt, hvor ofte de deltager i *forældremøder* og lignende aktiviteter i barnets institution. Godt halvdelen (57 pct.) svarer, at de deltager hver gang, en god fjerdedel (29 pct.) møder op ca. hver anden gang, mens de resterende 13 pct. gør det sjældnere eller aldrig. Der er imidlertid en klar forskel på mødres og fædres fremmøde. Hvor 67 pct. af mødrene svarer, at de deltager, hver gang, institutionen indbyder dem, er den tilsvarende andel blandt fædrene noget lavere: 42 pct. Fædrenes forholdsvist beskedne engagement ses også af, at hver femte far angiver, at han kun sjældent eller aldrig deltager i den slags arrangementer, hvorimod det er mindre end hver tiende mor, der tilkendegiver en sådan adfærd.

Tilfredsheden med barnets institution kan også belyses ved at spørge til eventuelle uoverensstemmelser mellem forældre og personale om institutionens pædagogik og aktiviteter. Langt de fleste

forældre (81 pct.) giver udtryk for, at der "i det væsentlige" er overensstemmelse mellem deres ønsker hertil og det, der faktisk foregår i SFO'en. Men en ud af syv forældre er på den anden side "af og til" ikke tilfredse. Yderligere 5 pct. er endog "ret tit" utilredse. Ikke overraskende er disse forældre i vid udstrækning de samme, som tilkendegav utilfredshed med institutionen.

Hvordan reagerer forældre, som oplever, at deres barn behandles på en måde, som de ikke bryder sig om? Det blev forældrene også spurgt om. I første omgang kunne hver sjette (17 pct.) svare ja til spørgsmålet: "Har du eksempler på, at dit barn i nuværende eller tidligere SFO/fritidshjem er blevet behandlet på en måde, som du ikke bryder dig om?" De 17 pct. (svarende til knap 100 interviewpersoner), som havde registreret problemer af den nævnte karakter, blev herefter spurgt om, hvad de havde gjort ved det. Hovedparten (64 pct.) angiver, at de forelagde problemet for personalet, som lovede at tage hensyn til forældrenes ønsker. Yderligere 15 pct. svarer, at de – uden nævneværdigt resultat – tog problemet op over for personalet. Alt i alt forsøgte således ca. 80 pct. af forældrene sig med den konstruktive løsningsmodel: at tale sig til rette med personalet. Godt 10 pct. gjorde derimod ikke noget, nogle fordi det trods alt kun var en lille ting. Endelig valgte 5 pct. at flytte deres barn til en anden institution.

Sammenfattende må det konkluderes, at forældrene i det store og hele har levet op til deres forældreansvar og handlet på børnenes vegne, i langt de fleste tilfælde med det konstruktive sigte at få en løsning med personalet. Sådan ser det i hvert fald ud, når forældrene selv skal beskrive situationen. Som nævnt er der ikke foretaget interview med institutionernes personale. Set fra forældrenes synspunkt har personalet i langt de fleste tilfælde udvist den ønskede fleksibilitet ved at bidrage til problemets løsning, men der er altså også eksempler (15 pct.) på, at forældrene oplever en mangel på respons og samarbejde fra personalets side.

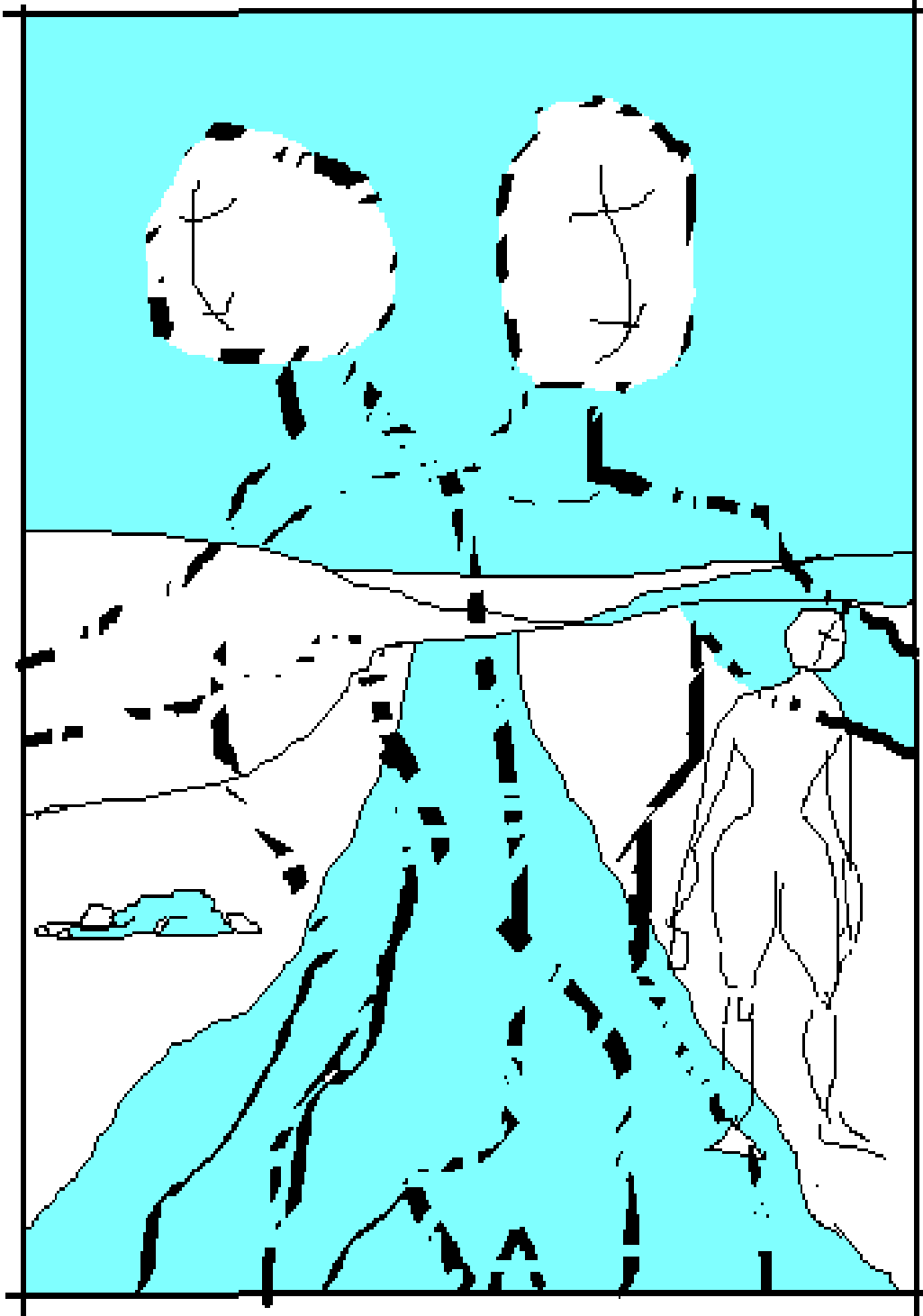
Et er problemer i forholdet mellem det enkelte barn/familien og personale i barnets institution, noget andet er *konflikter børnene*

imellem. De ca. 550 forældre med et barn i SFO/fritidshjem blev spurgt: "Sker det, at der opstår konflikter mellem dit barn og et eller flere andre børn i nuværende SFO/fritidshjem?" Lidt under halvdelen (42 pct.) svarede nej. Flertallet af forældre mener altså, at deres barn med større eller mindre hyppighed har en konflikt kørende med andre børn. Ret få (3 pct.) angiver, at det sker "ofte", en fjerdedel (26 pct.) svarer, at det sker "af og til", mens 29 pct. mener, at det kun sker "sjældent".

Fædre og mødre har tilsyneladende en forskellig oplevelse af deres barns situation. I hvert fald angiver fædre ikke så hyppigt som mødre, at barnet har konflikter, og hvis der er konflikter, mener fædre ikke, at de optræder så hyppigt, som mødre gør. I betragtning af, at fædre generelt er mindre synlige i forhold til deres barns institution (deltager ikke så ofte i forældremøder mv.) end mødre, forekommer det nærliggende at slutte, at fædre ser færre konflikter omkring deres egne børn, fordi de i det hele taget er mindre godt informeret om deres børns dagligdag, end mødrene er. En anden mulighed (som ikke behøver være i konflikt med den førstnævnte) er, at mænds tærskel for, hvornår noget anses for at være en konflikt, ligger højere end kvinders.

Hvad gør forældrene så, når de opdager en konflikt henne i SFO'en mellem deres eget barn og et eller flere andre? En fjerdedel (27 pct.) af disse forældre oplyser, at de ikke gjorde noget ved det; resten foretog sig en eller flere ting. Flest (60 pct.) angiver, at de har talt med deres barn om det. Lidt færre (46 pct.) har talt med personalet. Derimod har kun hver ottende (13 pct.) talt med forældre til de børn, det drejer sig om. Ikke overraskende er fædre mere tilbøjelige (37 pct.) end mødrene (22 pct.) til ikke at foretage sig noget.

Det billede, som her er tegnet, af hvordan forældre til børn i SFO-alderen forvalter deres ansvar i relation til problemer mellem eget barn og institutionen eller andre børn, adskiller sig ikke nævneværdigt fra den tilsvarende beskrivelse i forrige kapitel af forældre til børn i børnehvealderen. Det er formentlig udtryk for, at for-

ældrene opfatter disse tilbud som værende af samme type og derfor har de samme forventninger til dem. I begge tilfælde kan man sige, at forældrene (især mødre) gerne samarbejder med institutionen, men det er et samarbejde på individuelt plan mellem det enkelte forældrepar og institutionen. Man kan rejse det spørgsmål, om det forholdsvis ringe omfang af kontakter forældreparrene imellem, når der er problemer børnene imellem, kan tolkes på den måde, at forældrene ikke er parate til som gruppe at påtage sig et kollektivt forældreansvar i samarbejdet med deres barns institution?

6.3. Skole og hjem

6.3.1. Skolens ansvarsområde

Hvad er (folke)skolens opgaver? Dette enkle spørgsmål giver ofte anledning til debat, fordi grundskolen har en central placering i samfundet. Alle har erfaringer fra deres skoletid, og som forældre berøres vi af vore børns skolegang. Den del af befolkningen, som for tiden ikke har børn i skolealderen, holdes gennem medierne orienteret om udviklingen på området. De fleste har derfor en mening om skolen og dens virke. Folkeskolen diskuteres ikke bare i lyset af dens formålsparagraf, men i lige så høj grad ud fra forestillinger om, hvad skolen burde tage sig af.

Ud fra en traditionel tankegang kan skolens opgave beskrives som snævert rettet mod kundskabsformidling. I en af sine samfundskritiske viser fra 1930'erne beskrev Poul Henningsen det daværende skolesystem med disse ord: "Gab, så passer lære'n kundskabspumpen". Skolen blev set som et sted, hvor den opvoksende generation blev tilført viden og kundskaber. Og ikke ret meget andet. Det var, hvad undervisning drejede sig om, at give eleverne en faglig ballast, ofte baseret på paratviden og udenadslære. En sådan beskrivelse er i dag helt utilstrækkelig. Folkeskolelovens formålsparagraf taler om i samarbejde med forældrene at fremme elevernes tilegnelse af kundskaber, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, der medvirker til den enkelte elevs personlige udvikling. Derfor har folkeskolen som mål at udvikle elevernes erkendelse, fantasi og lyst til at lære, således at de opnår tillid til

egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle. Skolen skal forberede eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter.

Der kan uden tvivl argumenteres for, at den danske folkeskole i dag ikke fuldt ud lever op til sin målsætning, ligesom PH's beskrivelse ikke ydede det daværende skolesystem fuld retfærdighed. Spørgsmålet, man må forholde sig til, er dog fortsat: Hvor skal grundskolen lægge sine hovedkræfter? Skal den holde sig til sin historiske kerneydelse, gennem læring at formidle kundskaber, eller skal den i lige så høj grad fokusere på de udviklende og personlighedsdannende elementer? Jo mere vægten forskydes i retning af sidstnævnte, jo mere kommer skolen til at "blande sig" i opgaver, forældrene traditionelt har varetaget. Begrundelsen for et stadig bredere virkefelt tager dels afsæt i krav, som med stigende styrke stilles til de unge på arbejdsmarkedet om nye typer af kvalifikationer, dels tages ofte afsæt i påpegning af et forældresvigt. Argumentationen vil typisk have følgende form: for at sikre *alle børn* lige vilkår, ønskes et ansvarsområde, hvor *nogle forældre* svigter, omplaceret til folkeskolens regi. Fra forskellig side rejses krav om et nyt fag eller modul i folkeskolen, således at det problem, som er kommet i fokus, kan blive løst af skolen, og løsningen dermed komme alle elever - især de forsømte, til gode. Det store flertal af forældre, som ikke kan genkende problemstillingen fra deres egen hverdag, oplever måske, at folkeskolen maser sig ind på områder, de betragter som familiens domæne.

Omverdenens trang til at parkere ethvert problem, som familien hidtil selv har skullet løse, i skolen, møder nu også stigende modstand fra lærerside. Herfra efterlyses et større forældreengagement, således at skolen kan koncentrere sig om det, lærerne anser for deres primære opgave, det pædagogisk faglige.

Forholdet mellem forældre og skole er i nogle tilfælde et spørgsmål om at etablere en hensigtsmæssig arbejdsdeling, men det er i tiltagende grad også et spørgsmål om samarbejde, at støtte hinanden. Hvordan ser moderne forældre på disse spørgsmål? Hvor

mener de, grænserne bør gå for, hvad skolen skal beskæftige sig med?

6.3.2. Forældrene om ansvarets placering

Langt hovedparten (85 pct.) af de familier, som har ladet sig interviewe til undersøgelsen, har et eller flere skolesøgende børn. Disse forældre blev præsenteret for en række udsagn om ansvarsfordelingen mellem skole og hjem. Det drejer sig ikke om ansvaret for skolens kerneydelse, den rent faglige kundskabsformidling, men derimod om de socialt betonedede aspekter af skolens dagligdag, der hvor man kan overveje, om det er forældrene, lærerne eller begge parter i fællesskab, der skal på banen. På de følgende sider vises, hvordan forældrene har forholdt sig til disse udsagn. Forældrene er opdelt i undergrupper, som varierer fra tabel til tabel. De statistiske analyser (logistisk regression) har nemlig vist, at der er store forskelle fra udsagn til udsagn på, hvilke baggrundsvariable, der bedst forklarer svarenes fordeling. I den enkelte tabel er forældrene derfor opdelt efter det eller de kendetegn, som yder de største (og signifikante) forklaringsbidrag.

Kerneydelsen

Spredt skolen sig over for meget? Og kommer den derved til at nedprioritere det element, som mange vil anse for skolens kerneydelse, læringsprocessens faglige side? Resultaterne fra internationale undersøgelser af elevers læse- og regnefærdigheder på forskellige klassetrin har set med danske øjne været skuffende. Offentlighedens reaktion har da også været usædvanlig klar: der må gøres noget. Man kunne på den baggrund vente, at forældrene til skolens nuværende brugere ville tilslutte sig en påstand, der udtrykker et ret konservativt eller traditionelt skolesyn, nemlig at *skolen i høj grad er tilbøjelig til at påtage sig opgaver, som forældrene selv burde løse*. Som det fremgår af tabel 6.1, er det imidlertid ikke tilfældet. Ganske vist kan godt og vel en fjerdedel af forældrene (11 + 17 pct.) tilslutte sig det noget konservative synspunkt, men dobbelt så mange (25 + 32 pct.) tager i større eller mindre grad afstand fra udsagnet. Svarfordelingen er ens for fædre og mødre. Den største variation i forskellige forældregrupper holdning til

Tabel 6.1.

Forældres holdning til udsagnet: "Skolen er i for høj grad tilbøjelig til at påtage sig opgaver, som forældrene selv burde løse". Opdelt efter familiens arbejdstid i parfamilier. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Far på fuld tid og mor uden arb.	16	11	14	34	24	1	100
Far på fuld tid og mor på deltid	9	22	15	27	25	3	101
Begge forældre på fuld tid	9	20	14	32	25	1	101
En på fuld tid, og én på mertid	7	10	13	42	29	0	101
Alle (inkl. enlige forældre)	11	17	14	32	25	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere, og som går i skole). Beskæftigelsesomfanget er på deltid: højst 30 timer om ugen - på fuld tid: 31-40 timer om ugen - og på mertid: 41 timer eller mere om ugen.

udsagnet finder vi, når forældrene opdeles efter familietype. Således er den stærkeste tilslutning at finde blandt familier, hvor moderen (for tiden) er hjemmegående, hvorimod familier med to fuldtidsbeskæftigede ægtefæller, den ene endog på mere end fuld tid, hyppigst lægger afstand til udsagnet.

Det næste udsagn, forældrene skulle tage stilling til, lød: *Skolens opgave er at lære børnene noget, ikke at opdrage dem*. Det synspunkt kan, som det ses af tabel 6.2, næsten to tredjedele (63 pct.) af forældrene tilslutte sig i større eller mindre grad. Synspunktet kan si-

ges at afspejle en traditionel eller konservativ skoleopfattelse, hvorimod en mere moderne synsmåde vil være at betone undervisningens sociale og karakterdannende aspekter, hvilket her betyder at erklære sin uenighed i synspunktet. Det er karakteristisk, at forældre med en kort skolegang i bagagen i langt højere grad end forældre med en studentereksamen giver udtryk for en traditionel holdning ved at erklære sig enige i synspunktet, samt at de forældre, som lægger forholdsvis størst vægt på ansvarlighed i børneopdragelsen, også er dem, der hyppigst tilslutter sig den traditionelle skoleopfattelse.

Tabel 6.2.

Forældres holdning til udsagnet: "Skolens opgave er at lære børnene noget; ikke at opdrage dem". Opdelt efter skoleuddannelse. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hver- ken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/ uoplyst	I alt
<i>Skoleuddannelse:</i>							
Højst 9. klasse	48	25	8	14	3	2	100
10. klasse	38	27	13	18	3	1	100
Studentereksamen el. lign.	23	31	14	26	6	1	101
<i>Relativ vægt på ansvarlighed:</i>							
Mindst	23	31	14	26	5	2	101
Mellem	30	30	14	22	5	0	101
Mest	44	25	11	15	4	1	100
Alle	36	27	12	19	4	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

Man kan sammenfatte svarfordelingerne på de to udsagn sådan, at et klart flertal af forældrene er enige i, at skolens primære opgave er den faglige indlæring, og at det endvidere er indtrykket, at skolens dagligdag rent indholdsmæssigt lever op til dette grundsynspunkt. Skolen opleves af flertallet ikke at sprede sig ud over flere opgaver, end forældrene finder rimeligt.

Alene med ansvaret?

Når døren til klasseværelset går i bag læreren, lukkes omverdenen ude. Hun er helt alene med eleverne, og vel også med ansvaret kunne man mene. Eller har forældrene et medansvar for, hvad der foregår i klasserummet? Har forældrene andel i, at klassen som en social enhed fungerer hensigtsmæssigt, således at læreren kan komme i gang med sit hovedprojekt at lære eleverne noget? To udsagn skulle belyse forældrenes holdning til dette spørgsmål. Det ene tager udgangspunkt i en samarbejdsopfattelse, hvor forældrene i overført forstand går med helt ind i undervisningslokalet og vedkender sig, at *elever, som forstyrrer undervisningen, er et problem, de som forældre må tage ansvaret for.*

Som det fremgår af tabel 6.3 er flertallet af forældre enige i dette synspunkt. 57 pct. er enten noget – eller meget enige. Men der er også en del (28 pct.), som vender sig imod denne holdning. De nærmere analyser af svarfordelingen viser, at det er svært at udpege enkelte baggrundsfaktorer, som har særlig sammenhæng med, hvordan spørgsmålet er blevet besvaret. Det forelagte udsagn, som afspejler forældrenes vilje til at påtage sig et ansvar (eller i negativ forstand: at smyge ansvaret af sig), viser sig først og fremmest at have sammenhæng med holdningen til *ansvarlighed* i børneopdragelsen. Forældre, som lægger relativt stor vægt på at videregive værdien: ansvarlighed, til deres børn, er den gruppe, som hyppigst mener, at de har et ansvar for deres børns opførsel i skolen.

Det andet udsagn tager udgangspunkt i en opfattelse, der bygger på arbejdsdeling. Forældrene fralægger sig ansvaret for, hvad der sker i klassen, når de tilslutter sig synspunktet: *uro i klassen er et problem, læreren må løse - ikke forældrene.* Det er der stærkt delte

Tabel 6.3.

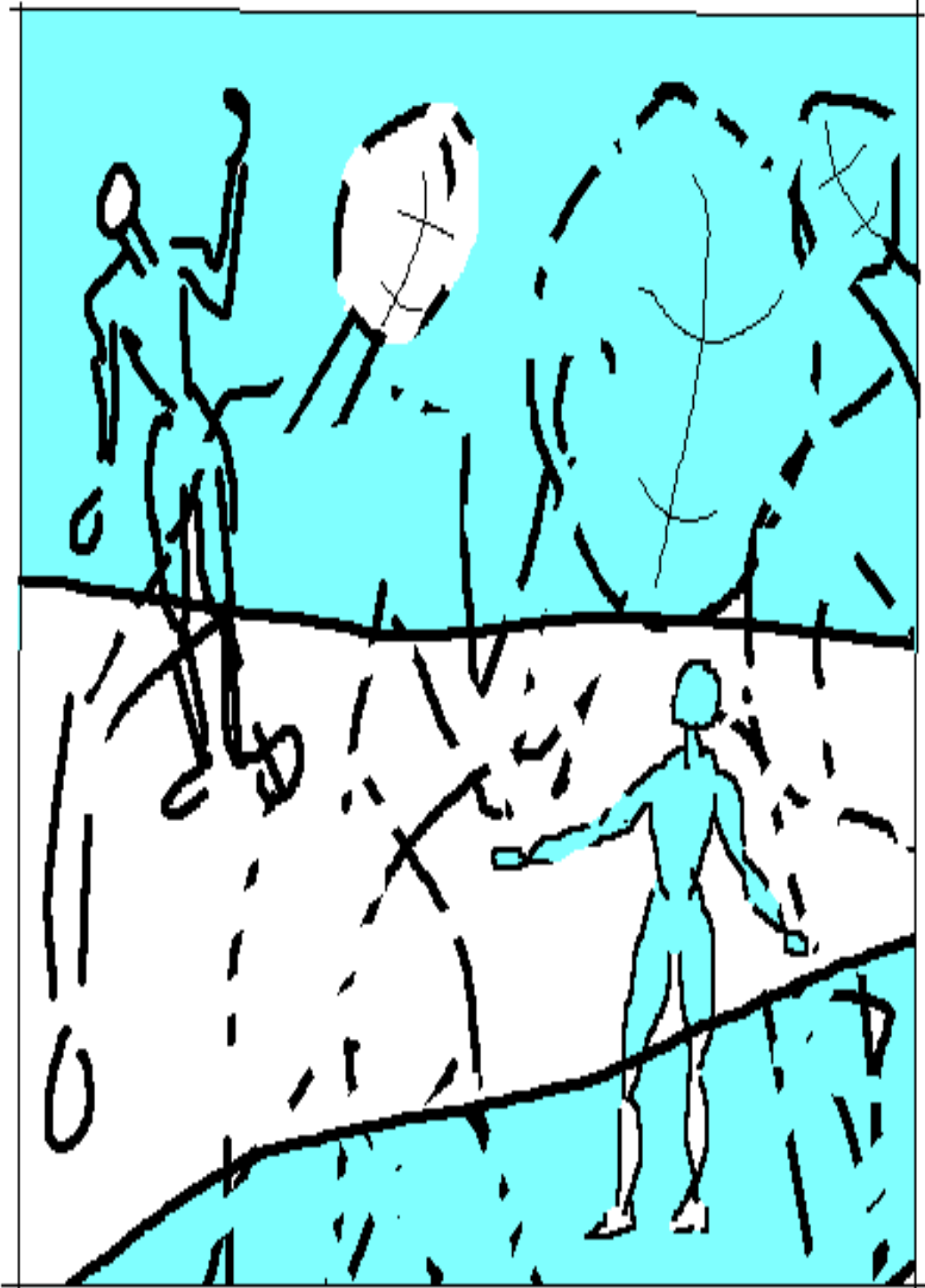
Forældres holdning til udsagnet: "Det er forældrenes ansvar, at deres børn ikke forstyrrer undervisningen". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på ansvarlighed i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på ansvarlighed	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	16	35	17	26	5	2	101
Mellem	16	39	14	22	9	0	100
Mest	29	33	12	17	9	1	101
Alle	23	34	13	20	8	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

meninger om. Flest (44 pct.) er mere eller mindre enige i udsagnet, mens 35 pct. på den anden side er uenige. Endelig har en femtedel fundet det svært at tage stilling, idet de erklærer sig hverken enige eller uenige. På baggrund af forældrenes temmelig klare tilkendegivelse vedrørende deres medansvar for, at undervisningen ikke forstyrres, kan det forekomme en smule overraskende, at der ikke er en tilsvarende klar tilkendegivelse, når det gælder uro i klassen. En mulig forklaring herpå kan være, at det første udsagn er opfattet mere generelt, det andet udsagn mere konkret. Det skulle så betyde, at forældrene på det generelle plan er enige i, at det er forældrenes ansvar at give deres børn "en ordentlig opdragelse", så de er i stand til at følge undervisningen uden at forstyrre den. Men kommer det mere konkret til uro i klassen, oplever de det ikke i samme grad som deres ansvar. Hvad skal de gøre? De er jo ikke til stede og har ikke set, hvad der foregår? Det må læreren selv klare.

Tabel 6.4.

Forældres holdning til udsagnet: "Uro i klassen, er et problem læreren må løse – ikke forældrene". Opdelt efter ---. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Skoleuddannelse:</i>							
Højst 9. klasse	32	24	18	18	5	2	99
10. klasse	20	25	22	24	8	0	99
Studentereksamen el. lign.	10	19	20	34	16	1	100
<i>Arbejdsstilling:</i>							
Selvstændig/medhj. ægtef.	14	33	24	17	12	0	100
Funktionær m/underordnede	13	20	21	32	14	0	100
Funktionær u/underordnede	17	20	21	31	11	1	101
Arbejder, faglært	31	29	13	18	8	2	101
Arbejder, ikke faglært	37	24	17	18	3	1	100
For tiden uden arbejde	26	24	22	19	6	3	100
<i>Erhvervsuddannelse:</i>							
Ingen uddannelse	30	22	21	18	8	2	101
Lærlingeuddannelse	26	25	19	23	6	1	100
Kort uddannelse (< 3 år)	19	24	24	26	7	1	101
Mellemlang/lang videreg. udd.	9	20	20	33	17	1	100
Alle	21	23	20	25	10	2	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.420 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

Der er en klar forskel på, hvordan forældre med varierende uddannelsesmæssig baggrund ser på dette udsagn. Jo mere uddannelse, jo hyppigere lægger de afstand til udsagnet om, at uro i klassen må løses af læreren selv. Det er først og fremmest forældre med kort *skoleuddannelse* og ingen *erhvervsuddannelse*, som fralægger sig ansvaret for, at der er uro i klassen. 52 pct. af restgruppens forældre (dem uden erhvervsuddannelse) er enige i det afvisende udsagn, hvorimod kun 29 pct. af forældrene med mellemlang eller lang videregående uddannelse har erklæret sig enige. I denne forældregruppe er der til gengæld 50 pct., som i større eller mindre grad er uenige, dvs. villige til at tage medansvar. Den tredje faktor, som viser signifikant sammenhæng med spørgsmålet, er den udspurgte forælders *arbejdsstilling*. Blandt arbejdere (såvel faglærte som ikke-faglærte) finder vi hyppigere tilslutning til udsagnet, dvs. til at uro i klassen er skolens eget problem, hvorimod funktionærer og selvstændige er mere tilbøjelige til at afvise udsagnet.

Det er velkendt, at der i gruppen af personer uden erhvervsuddannelse findes relativt mange, som forlod skolen allerede efter 9. klasse, og at disse personer i vid udstrækning er samlet i gruppen af ikke-faglærte arbejdere. Man kunne derfor tro, at det var denne overlapning, som gør, at de tre nævnte faktorer gør sig gældende samtidig. Det er det imidlertid ikke. Det skal understreges, at det netop er styrken ved den gennemførte, multivariate analyse (logistisk regression), at den udpeger de variable, som yder *selvstændige bidrag* til forklaring af variationen i responsvariablen. De tre faktorer forklaringsbidrag kan også udtrykkes på denne måde: Det er i sig selv betydningsfuldt, om en person har kort eller lang skolegang. Men dernæst har det også betydning, om personen senere har brugt kortere eller længere tid på en erhvervsuddannelse. Forældre, som dels har forladt skolen allerede efter 9. klasse, dels ingen erhvervsuddannelse har fået, og dels har en position på arbejdsmarkedet som arbejder, er på samme tid påvirket i samme retning af tre faktorer og vil derfor hyppigt være enige i udsagnet, hvorimod forældre, som godt nok forlod skolen straks efter 9. klasse, men derefter gennemførte en erhvervsuddannelse og blev

placeret i en funktion som funktionær, vil have modtaget modsatte påvirkninger, hvorfor nettovirkningen heraf vil være mindre entydig, dvs. sådanne forældre vil ikke så hyppigt være enige i udsagnet.

I forbindelse med holdningstilkendegivelser af denne art løber man let ind i det problem, at der findes "rigtige" holdninger, dvs. meninger som man bør have, hvis man vil regnes for en del af det gode selskab. Forskelle, som vi her registrerer dem, mellem forskellige befolkningsgrupper kan enten være udtryk for, at grupperne har en afvigende kultur på området. Der er ikke enighed mellem grupperne om, hvad den "rigtige" holdning til spørgsmålet er. Eller der kan være tale om, at nogle grupper er mere opmærksomme på, hvad der er god tone, og derfor bedre kender det "rigtige" svar. Vi er ikke i stand til at afgøre, hvad den dybere årsag til gruppernes afvigende besvarelse er, men kan dog notere os, at forskellene eksisterer.

Et er, hvad forældrene siger, noget andet er, hvad de gør, når situationen faktisk opstår. Det spørgsmål vil vi tage op senere i dette kapitel.

Mobberi

Uro og forstyrrelse af undervisningen kan ses både som et forhold mellem eleverne indbyrdes og som et forhold mellem lærer og elever. Det er noget, som kan ødelægge lærerens arbejde. Grovkornet drilleri eller mobning er derimod helt klart et forhold eleverne imellem. Og her er det overvældende flertal af forældre ikke i tvivl. Tanken om, at *mobberi i skolen er noget skolen selv må løse; det skal forældrene ikke blande sig i*, afvises med stor styrke af forældrene. 46 pct. er meget uenige og yderligere 30 pct. er noget uenige. Se tabel 6.5. De multivariate analyser viser, at forældrenes egen skoleuddannelse og holdning til solidaritet i børneopdragelsen er de to forhold, som betyder mest for svarenes fordeling. Vi møder hyppigst en afvisende holdning til synspunktet, at skolen selv må løse problemet med mobning, blandt forældre med lang skoleuddannelse og blandt forældre, som lægger relativt stor vægt på so-

Tabel 6.5.

Forældres holdning til udsagnet: "Mobberi i skolen er et problem, som skolen selv må løse. Det skal forældrene ikke blande sig i." Opdelt efter skoleuddannelse samt hvilken vægt forældrene lægger på solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Skoleuddannelse:</i>							
Højst 9. klasse	7	11	13	31	36	2	100
10. klasse	4	9	9	32	46	0	100
Studentereksamen el.lign.	2	6	8	27	57	1	101
<i>Relativ vægt på solidaritet:</i>							
Mindst	4	11	13	36	35	0	99
Mellem	4	7	12	29	46	1	99
Mest	4	8	6	27	54	1	100
Alle	4	9	10	30	46	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.420 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

lidaritet. Det er disse grupper, som er mest tilbøjelige til at vedkende sig et medansvar for, hvad der sker i skolen mellem børnene imellem.

Grundlæggende er der i alle forældregrupper en udtalt vilje til at tage medansvar for at hindre eller stoppe mobberi, men der kan dog konstateres forskelle i hyppigheden, hvormed denne vilje udtrykkes. Således er det "kun" 67 pct. af forældrene med højst 9 års skolegang, som er uenige i det forelagte udsagn, hvorimod hele 84

pct. af forældre med studentereksamen eller tilsvarende er uenige i synspunktet.

En mere direkte mulighed for at tilkendegive vilje til medansvar fik forældrene forelagt med udsagnet: *hvis nogen i klassen udsættes for mobning, bør forældrene i fællesskab tage problemet op*. I fuld overensstemmelse med deres tilkendegivelse vedrørende det forudgående udsagn, svarede et massivt flertal af forældrene, at de var (meget) enige i dette synspunkt. Der var her ingen afvigelser på basis af uddannelsesmæssige forskelle, men nok i nogen grad på baggrund af holdningen til solidaritet. Forskellene er imidlertid begrænsede, idet spørgsmålet er, om der er svaret "meget" eller blot "noget" enig. De forældre, som lægger mest vægt på solidaritet, er også dem, der hyppigst vælger den stærke formulering: "meget enig".

Tabel 6.6.

Forældres holdning til udsagnet: "Hvis nogen i klassen udsættes for mobning, bør forældrene i fællesskab tage problemet op". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på solidaritet	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	50	33	9	6	1	0	99
Mellem	65	23	5	2	3	2	100
Mest	73	18	4	3	2	1	101
Alle	64	24	6	4	2	1	101

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

Endelig skal der peges på en overvældende tilslutning til udsagnet: *forældrene bør støtte op omkring deres barns klasse og deltage mest muligt i de fælles aktiviteter*. Hele 82 pct. erklærer sig meget enige, og yderligere 13 pct. for noget enige. Der er praktisk taget slet ingen, som afviser dette grundsyn på skole-hjem-samarbejdet. Begge køn slutter op omkring støtten til klassens aktiviteter, men der er dog en statistisk signifikant forskel, som går ud på, at fædre er lidt mere forsigtige eller forbeholdne i deres støtte, idet andelen, som benytter den stærkeste grad af tilslutning, er mindre blandt fædre end blandt mødre. Vi ser ligeledes af tabel 6.7, at holdningen til solidaritet igen slår ud som en af de faktorer, der øver en selvstændig indflydelse på svarfordelingen.

Tabel 6.7.

Forældres holdning til udsagnet: "Forældrene bør støtte op omkring deres barns klasse og deltage mest muligt i de fælles aktiviteter". Opdelt efter køn samt hvilken vægt forældrene lægger på solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hver- ken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/ uoplyst	I alt
<i>Køn:</i>							
Mænd	75	19	3	1	0	2	100
Kvinder	86	9	2	1	0	1	99
<i>Relativ vægt på solidaritet:</i>							
Mindst	73	22	4	1	1	0	101
Mellem	83	12	2	2	0	1	100
Mest	88	8	2	1	0	1	100
Alle	82	13	3	1	0	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.420 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

Mad på skolen

I dag forudsættes danske skoleelever at have en madpakke med hjemmefra. Sådan har det ikke altid været. For at sikre alle børn et ordentligt og nærende måltid i løbet af skoledagen havde mange kommuner tidligere en ordning med skolebespisning. Med den øgede velstand i årtierne efter 2. verdenskrig svandt behovet herfor væk, og ordningerne blev afskaffet. Undersøgelser har imidlertid vist, at en del (navnlig større) børn ikke får noget at spise i løbet af skoledagen³⁾. Det skyldes, hævdes det undertiden, at de tidspressede forældre ikke kan overkomme at smøre en madpakke til børnene. Derfor må skolen tage over og gennem kantinedrift eller lignende tilbyde en mulighed for bespisning af eleverne, når de er i skole.

Der er her tale om en typisk velfærdsydelse, som i sin kerne ikke har noget med skolens primære faglige formidlingsformål at gøre. Det er et socialt eller måske snarere velfærdsmæssigt behov for at opnå en lettelse i dagligdagen, der er på dagsordenen. Det skal da også bemærkes, at udsagnet om, at *alle skoler burde sørge for, at børnene kan købe frokost på skolen*, netop indeholder ordet: *købe*. Der var ikke tale om, at kommunen skulle stille en ny gratis serviceydelse på benene.

Meningerne om dette emne er, som det fremgår af tabel 6.8, stærkt delte. Halvdelen af forældrene synes, det ville være en god idé, men 30 pct. er på den anden side uenige. I betragtning af at det navnlig er de større børn, som springer frokosten over i skoletiden, er det bemærkelsesværdigt, at det ikke specielt er forældre med større børn, som går ind for tanken.

Geografien indgår systematisk i analyserne, som en mulig forklaring på forskelle i forældrenes holdning, men i de fleste tilfælde viser det sig, at denne faktor ingen rolle spiller. Det gør den imidlertid her. Forældre i Hovedstadsregionen og det andet storbyområde: Århus Amt er hyppigere af den mening, at det ville være en god ide. Endvidere gør holdningen til solidaritet sig gældende på

---

3) Se Andersen (1995), p. 56

Tabel 6.8.

Forældres holdning til udsagnet: "Alle skoler burde sørge for, at børnene kan købe frokost på skolen". Opdelt efter geografisk region samt hvilken vægt, forældrene lægger på solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Geografisk region:</i>							
Hovedstadsregionen	41	15	18	12	12	2	100
Øerne i øvrigt	26	23	17	20	13	1	100
Århus Amt	41	20	14	11	14	1	101
Jylland i øvrigt	26	18	16	21	17	1	99
<i>Relativ vægt på solidaritet:</i>							
Mindst	24	19	18	21	17	0	99
Mellem	40	17	16	14	12	1	100
Mest	34	19	16	15	15	1	100
Alle	33	18	16	16	15	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

den måde, at de forældre, som lægger mindst vægt på denne værdi, også er dem, der lægger mindst vægt på ideen om, at børnene skal kunne købe et måltid på skolen.

Hvor der kan være nogen uenighed om, hvorvidt skolerne mod betaling burde tilbyde en service på frokostområdet, er der til gengæld ingen slinger i valsen, når ansvaret for, at børnene får noget

Tabel 6.9.

Forældres holdning til udsagnet: "Forældrene bør selv sørge for, at deres børn har en madpakke med i skole". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

Relativ vægt på solidaritet:	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
Mindst	68	19	6	5	2	0	100
Mellem	71	16	7	1	3	1	99
Mest	77	13	4	4	2	1	101
Alle	72	16	5	3	2	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

at spise i skoletiden, skal placeres. Det påhviler forældrene. Hele 72 pct. af de adspurgte forældre er meget enige i udsagnet: *forældrene bør selv sørge for, at deres børn har madpakke med i skole*. Yderligere 15 pct. er noget enige. Kun 5 pct. er uenige og giver således udtryk for, at børnenes frokost er noget andre (end forældrene) må tage ansvar for. Endnu en gang finder vi, at forældrenes holdning til solidaritet i børneopdragelsen bedst forklarer forskelle i svarafgivelsen. De mest solidariske forældre er hyppigst meget enige i, at det er forældrenes eget ansvar, at børnene har en madpakke med i skole og således får noget at spise i skoletiden.

At færdes i trafikken

Færdselslære er sammen med sundheds- og seksualundervisning, uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering et af de obligatoriske emner i grundskolen. Det er altså hævet over diskussion, at der skal undervises i færdselslære. Men det forhindrer på

Tabel 6.10.

Forældres holdning til udsagnet: "Det er forældrenes ansvar at lære deres barn at færdes sikkert i trafikken. Det behøver skolen ikke tage sig af". Opdelt efter køn samt hvilken vægt forældrene lægger på ansvarlighed i børneopdragelsen. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Køn:</i>							
Mænd	22	26	18	25	8	2	101
Kvinder	27	26	17	22	6	1	99
<i>Relativ vægt på solidaritet:</i>							
Mindst	18	26	18	29	8	2	101
Mellem	27	26	17	25	5	0	100
Mest	28	27	17	20	7	1	100
Alle	25	26	17	23	7	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

den anden side ikke, at forældrene kan have en mening om det betimelige heri. Man kommer jo ikke uden om, at når der skal være plads til ét emne på undervisningsplanen, så må det alt andet lige nødvendigvis ske på bekostning af tid til andre emner. Og er det virkelig en opgave for skolen, at lære børnene at færdes sikkert i trafikken? Hvor er forældrene henne i så vitalt et spørgsmål for børnenes sikkerhed, kunne man spørge.

Forelagt udsagnet: *det er forældrenes ansvar at lære deres børn at færdes sikkert i trafikken. Det behøver skolen ikke tage sig af* svarer

halvdelen, at det er de i større eller mindre grad enige i. Men 30 pct. er (fortrinsvis: noget) uenige. De divergerende holdninger til spørgsmålet afspejler kun i mindre grad forældrenes forskellige gruppetilhørsforhold. Kvinder giver lidt hyppigere end mænd udtryk for en stærk tilslutning til forældreansvaret på dette felt, og de forældre, som lægger mest vægt på solidaritet, er ligeledes hyppigst tilhængere af, at dette er en opgave for forældrene selv.

At møde til tiden

Forældrene blev endelig præsenteret for to udsagn, der skulle afsløre hvordan de ser på begrebet mødedisciplin. Er det godt nok at være fremme ved skoleporten, når klokken ringer, med de konsekvenser for undervisningens senere påbegyndelse, det måtte have, eller skal man forlange, at børnene ikke alene er mødt til tiden, men også er fremme ved klassen, har fået overtøjet af og bøgerne frem, og således parate til at begynde undervisningen, så snart klokken har ringet?

Der er blandt forældrene en fuldstændig udelt tilslutning til udsagnet om, at børnene bør lære den sidstnævnte udgave at kende. Måske har udsagnet fået en så "indlysende rigtig" formulering, at ingen har kunnet erklære sig uenige i det. Det er nemlig påfaldende, at hele 40 pct. af de samme forældre umiddelbart efter kan svare, at de er enige i, *at møde til tiden vil sige, at man er fremme ved skolen, når klokken ringer.*

Selv om det kun er et fåtal af forældrene, der vælger et svagere svar end "meget enig" på udsagnet om at være parat til at modtage undervisning, når klokken har ringet, kan vi dog pege på, at denne afvigelse hyppigst forekommer blandt forældre, som lægger relativt ringe vægt på værdierne ansvarlighed og solidaritet. Eller sagt med andre ord: hvis forældrene lægger stor vægt på ansvarlighed og solidaritet, så er det også mere sandsynligt, at de hylder den opfattelse, at det er i barnets egen interesse at få så meget som muligt ud af undervisningen, og at man derfor bør møde frem i tide og være klar til undervisningen straks fra timens start.

Tabel 6.11.

Forældres holdning til udsagnet: "Forældre bør lære deres børn at møde i skolen i så god tid, at de er klar til at begynde undervisningen, når klokken har ringet". Opdelt efter hvilken vægt forældrene lægger på hhv. ansvarlighed og solidaritet i børneopdragelsen. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Relativ vægt på ansvarlighed:</i>							
Mindst	83	13	1	1	1	2	101
Mellem	93	6	0	0	0	0	99
Mest	95	3	1	0	0	0	99
<i>Relativ vægt på solidaritet:</i>							
Mindst	90	8	2	0	0	0	100
Mellem	89	8	1	0	1	1	100
Mest	95	3	0	0	0	1	99
Alle	91	6	1	0	0	1	99

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

Den anden opfattelse af begrebet mødedisciplin finder vi udtrykt i udsagnet om, at det er tilstrækkeligt at være fremme ved skoleporten, når klokken ringer. Man kan sige, at det afspejler en klassisk lønarbejderholdning, hvorefter det at være kommet inden for fabriksporten i tide er det minimum, som skal til for ikke at blive "straffet" (trukket i løn). Lønarbejderen sælger sin arbejdskraft i et bestemt tidsrum, men er helt uden ansvar for og indflydelse på,

Tabel 6.12.

Forældres holdning til udsagnet: "At møde til tiden vil sige, at man er fremme ved skolen, når klokken ringer". Opdelt efter geografisk region og skoleuddannelse. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Hverken enig eller uenig	Noget uenig	Meget uenig	Ved ikke/uoplyst	I alt
<i>Geografisk region:</i>							
Hovedstadsregionen	28	7	1	11	50	2	99
Øerne i øvrigt	30	6	3	21	40	1	101
Århus Amt	40	8	1	24	26	1	100
Jylland i øvrigt	40	5	2	15	36	1	99
<i>Skoleuddannelse:</i>							
Højst 9. klasse	44	5	2	12	34	3	100
10. klasse	34	6	1	18	41	0	100
Studentereksamen eller lign.	26	8	2	16	47	1	100
<i>Alle</i>	34	6	2	17	40	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens samlede procentgrundlag er de 1.347 forældre, som har mindst ét barn i skolealderen (dvs. børn født i 1983 eller senere og som går i skole).

hvordan hans arbejdskraft bliver sat i arbejde. Det er arbejdsgiverens ansvar. I en undervisningsmæssig sammenhæng betyder det, at den enkelte elev er helt uden ansvar for sin egen læring. Sagt lidt firkantet er det ikke hans, men lærerens opgave at sikre, at der kommer noget ud af undervisningen. "Gab, så passer lære'n kundskabspumpen".

Et flertal på 57 pct. af forældrene tager afstand fra denne traditionelle tankegang med inspiration i et lønarbejderunivers, men 40 pct. er på den anden side enige. To forhold – skoleuddannelse og geografi – spiller ind, når vi ser på, hvad der afgør, om forældrene er mere eller mindre tilbøjelige til at tilslutte sig udsagnet. Forældre i Jylland er klart mere tilbøjelige end forældre på øerne til at erklære sig enige i udsagnet, ligesom det gælder for forældre med en kort skolegang i bagagen, at de hyppigere end dem med en studentereksamen synes, det er godt nok blot at nå frem til skolen, inden klokken ringer. Man kunne have forventet, at forældre med de stærkeste træk af lønarbejderlivsformen ville have skilt sig ud i denne analyse, men det gjorde de altså ikke.

6.3.3. Forældrenes erfaringer med skolen

Forældre til dem af undersøgelsens børn, som går i skole, er blevet spurgt om en række ting i forbindelse med deres barns skolegang. De fleste børn går, som det ses af tabel 6.13, i den nærmeste folkeskole, men jo ældre børnene er, jo flere går dog på en anden skole, som så enten kan være en anden folkeskole end distriktets, eller det kan være en privat skole⁴). Specielt hvad angår den med alderen stigende andel, som går på en anden folkeskole end den nærmeste, skal det bemærkes, at dette både kan skyldes familiens boligskift (uden at barnet har foretaget et tilsvarende skift til den nye distriktsskole), og at barnet har skiftet skole (fx som følge af utilfredshed med folkeskolen i det distrikt familien hører til). Endelig gælder det i navnlig tyndt befolkede områder af landet, at nogle skoler kun tilbyder undervisning op til et vist klassetrin (fødeskoler), hvorefter eleverne skal skifte til en mere centralt beliggende skole. Man kan således ikke uden videre på det foreliggende grundlag slutte, at den med alderen faldende andel, som går på den nærmeste folkeskole, giver et korrekt talmæssigt udtryk for forældrenes utilfredshed med folkeskolen.

---

4) Ifølge tal fra Danmarks Statistik er andelen, som går på en privat skole, steget gennem de senere år. I skoleåret 1997/98 udgjorde elever ved private skoler på 1.-7. klassetrin således 11,0 pct. og på 8.-10. klassetrin 14,6 pct. af grundskolens elevbestand.

Tabel 6.13.

Nuværende skole blandt børn i forskellig alder. Procent.

	Nærme- ste fol- keskole	Anden folke- skole	Privat skole	Andet/ uoplyst	I alt	Antal
7-9-årige	79	8	11	2	100	667
10-12-årige	76	10	13	2	101	598
13-15-årige	67	14	15	4	100	523

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Når børnene skal starte i børnehaveklassen, vil det at vælge den nærmeste folkeskole i mange tilfælde være et traditionsbundet valg, som ikke afspejler særlige refleksioner. Sådan gør man bare. Derimod må valget af en anden skole i langt højere grad antages at være sket på basis af bevidste overvejelser herom. I nogle tilfælde fører det blot til valg af en anden skole inden for folkeskolens rammer, men det fører lige så hyppigt til valg af en privat skole. 11 pct. af de yngste skolebørn går på privat skole.

Uanset den valgte skole er der, som det fremgår af tabel 6.14, blandt forældrene en udbredt *tilfredshed* med skolen. Med alderen falder tilfredsheden dog noget. Specielt blandt forældre til børn i grundskolens ældste klasser (de 13-15-årige) gør en større skepsis sig gældende.

Nærmere analyser af forældrenes tilfredshed viser, at denne først og fremmest hænger sammen med to forhold: deres valg af skole og deres erfaringer med denne. Således er forældre, som har fra-valgt distriktets folkeskole og i stedet har deres barn gående i en anden folkeskole eller i en privat skole, mere tilfredse med den nuværende skole, end forældre, hvis barn går i distriktsskolen. Forældrenes billede af skolen er endvidere identisk med deres billede af klassen. Det er dens elever, lærere og samspillet mellem

Tabel 6.14.

Tilfredshed med nuværende skole blandt forældre til børn i forskellig alder.

	Meget tilfreds	Tilfreds	Både tilfreds og utilfreds	Utilfreds/meget utilfreds	I alt	Antal
<i>Barn i alderen 7-9 år</i>						
Går i nærmeste folkeskole	51	38	9	2	100	529
Går i anden skole	68	24	6	2	100	127
<i>Barn i alderen 10-12 år</i>						
Går i nærmeste folkeskole	51	33	12	4	100	455
Går i anden skole	67	25	7	1	100	133
<i>Barn i alderen 13-15 år</i>						
Går i nærmeste folkeskole	37	39	18	6	100	349
Går i anden skole	58	26	13	2	100	153

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

disse, der tegner skolen. Hvis forældrene har dårlige erfaringer med barnets klasse (uro i klassen, mobning eller klikedannelse), så er det mere sandsynligt, at tilfredsheden med skolen er mindre god. Det skal bemærkes, at forældrenes stillingtagen ikke er påvirket af deres placering i samfundet eller generelle moralske værdier. Forældrene synes med andre ord ikke at tage ideologisk stilling til skolen. De baserer derimod deres stillingtagen på egne konkrete erfaringer fra barnets klasse. I starten af skoleforløbet er de endog meget tilfredse med skolen, men efterhånden som børnene bliver ældre, og nogle forældre får negative oplevelser, falder tilfredsheden til et noget mere behersket leje. Selv blandt de ældste børns forældre er det overvældende flertal dog tilfredse med barnets nuværende skole. En sådan konklusion passer godt med, at flere undersøgelser af folkeskolens omdømme har vist, at dette er mest

positivt blandt de voksne, som for tiden selv har børn i folkeskolen.⁵⁾

6.3.3.1. Deltagelse i forældremøder

Vi har ovenfor påvist, at de fleste forældre på det holdningsmæssige plan er stærkt ansvarsbevidste over for deres barns skole. De vil godt tage deres del af ansvaret for, at børnene ikke forstyrrer undervisningen; de afviser, at uro i klassen er et problem, som læreren alene må løse, og de anser det nærmest for en selvfølge, at forældrene bør støtte aktivt op omkring deres barns klasse og deltage mest muligt i de fælles aktiviteter. Hvordan forholder det sig så i praksis med forældrenes engagement og ansvarlighed? En af de mest oplagte lejligheder, forældrene har for at vise deres gode vilje til samarbejde med skolen, er forældremøderne. Derfor spurgte vi forældrene: *Hvor ofte deltager du i forældremøder og andre arrangementer på (dit barns) skole?* Bedømt ud fra forældrenes egne angivelser er deltagelsesfrekvensen usvækket op gennem skoleforløbet. Tre ud af fire forældre svarer, at de deltager hver gang, skolen har bud efter dem. Hver femte forælder angiver at deltage omtrent hver anden gang (hvilket fx kan være udtryk for, at forældrene gør det på skift. Man skal være opmærksom på, at der normalt er tale om aftenmøder, hvorfor der i de fleste familier må være en forælder hjemme hos børnene). Endelig angiver omkring 5 pct. af forældrene, at de kun sjældent eller ligefrem aldrig møder frem til den slags arrangementer.

Undersøger vi nærmere, hvad der karakteriserer de forældre, som møder flittigt op, og de forældre, der ikke gør det, finder vi en markant forskel på fædres og mødres adfærd. Billedet er præcis det samme, som vi tidligere har set i forbindelse med forældremøder i børnehave og SFO. Det er primært moderen, som ved at deltage i de fælles arrangementer står for familiens kontakt med skolen. Hermed være ikke sagt, at fædrene er usynlige; faktisk angiver mere end halvdelen af fædrene, at de deltager hver gang, men det er blandt fædrene, vi skal finde de fleste af dem, der (næ-

---

5) Se Finansministeriets årlige undersøgelser af borgernes syn på den offentlige sektor. Seneste udgave fra 1998.

Tabel 6.15.

Deltagelse i forældremøder blandt forældre til børn i alderen 10-15 år. Opdelt efter køn og erhvervsuddannelse. Procent.

	Hver gang	Hver 2. gang	Sjældent /aldrig	I alt	Antal
<i>Køn:</i>					
Fædre	60	30	10	100	436
Mødre	86	11	3	100	651
<i>Erhvervsuddannelse:</i>					
Uden uddannelse	66	20	14	100	216
Med uddannelse	78	19	4	101	870
<i>Alle</i>	76	19	6	101	1087

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

Spm.: "Hvor ofte deltager du i forældremøder og andre arrangementer på (dit barns) skole?"

sten) aldrig møder op, når skolen indbyder til samtale og samarbejde.

Analyserne af deltagelsen i forældremøder blandt forældre til 10-15-årige skolebørn viser endvidere, at forældrenes uddannelsesmæssige baggrund spiller en rolle. Forældre uden erhvervsuddannelse angiver hyppigere end forældre med en uddannelse, at de sjældent deltager i forældremøder. Det skal her bemærkes, at netop den uddannelsesmæssige baggrund (enten målt ved skole- eller erhvervsuddannelse) er en af de faktorer, som ovenfor viste sig at bidrage til forklaring af forskelle i forældrenes holdning til ansvarsdelingen med skolen. Forældre med ringe uddannelsesmæssig bagage synes hyppigere end andre at stille sig afvisende over for et samarbejde med skolen; der er blandt disse forældre hyppigere tilslutning til at kaste ansvaret fra sig og overlade det til skolen. Igen må der advares mod at skære alle over en kam. Det, vi kan påvise, er tendenser, forskelle i hyppigheder. Selv blandt

forældre uden uddannelse er det et pænt flertal, som angiver, at de deltager i forældremøder, hver gang der er lejlighed til det.

De multivariate analyser har endvidere vist, at der er stærke sammenhænge mellem forældrenes deltagelse i forældremøder og deres tilfredshed med skolen samt forskellige indikatorer vedrørende problemer i klassen. Det er navnlig blandt forældre, som ikke er helt tilfredse med skolen, og forældre, som har registreret uro i klassen eller mobning af eget barn, vi skal finde den gruppe, som ikke deltager i forældremøderne. Vi har ikke tilstrækkeligt grundlag for endegyldigt at afgøre, hvad der er årsag og virkning i denne forbindelse, men en antagelse vil være, at i hvert fald nogle forældre reagerer på problemer i forhold til klassen ved at trække sig tilbage og undgå at diskutere dem i det forum, som måske kunne bidrage med løsningsforslag på et kollektivt plan.

6.3.3.2. Mobning

Det sker, at børn i skolen bliver udsat for drillerier af grovere karakter, det vi kalder mobning. 14 pct. af forældrene med et barn på skolens mindste klassetrin svarer ja til, at deres barn i en periode har været udsat for noget sådant. Blandt forældre med ældre skolebørn er det imidlertid en noget større andel, som bekræfter, at deres barn har været udsat for mobning. Som det ses af tabel 6.16 angiver således hele 28 pct. af forældrene med 13-15-årige børn, at det er sket.

Umiddelbart kan det se ud, som om mobning er et problem, der tiltager med alderen. Det svarer ikke til, hvad vi tidligere har fundet i en undersøgelse blandt 7-15-årige skolebørn, som selv blev interviewet. Resultatet var her, at andelen, som blev drillet i skolen, aftog med alderen⁶⁾.

Senere i denne rapport behandles de 10-15-årige børns egen oplevelse af dagligdagen, herunder af problemer med mobning. Ifølge deres egne udsagn er mobning et problem, der i omfang aftager med alderen. 17 pct. af de 10-12-årige og 11 pct. af de 13-15-åri-

---

6) Se Andersen (1995), p. 69 ff.

Tabel 6.16.

Forældres oplevelse af mobning af eget barn. Opdelt efter barnets alder. Procent.

	Ja	Nej	Ved ikke/ uoplyst	I alt	Antal
7-9 år	14	84	2	100	670
10-12 år	23	75	2	100	588
13-15 år	28	70	2	100	503

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Spm.: "Er det sket, at (dit barn) på skolen i en periode har været udsat for grovere drillerier (mobning)?"

ge svarer på spørgsmålet, om de selv er blevet mobbet af klassekammerater, "ja, ofte" eller "ja, af og til".

En nærliggende grund til, at forældrene tilsyneladende har en anden opfattelse af mobningsproblemet kan være spørgsmålets formulering, idet dette lægger op til, at forælderen skal svare tilbage-skuende. Set i det lys er det ikke så mærkeligt, at flere af de ældre end af de yngre skolebørn – efter forældrenes udsagn – har oplevet mobning. Forældrene husker også, hvad der skete for flere år siden. Børnene er mere nutidige i deres besvarelse; de angiver, hvordan de oplever situationen nu – og i den nærmeste fortid.

Ud over det forhold, at forældre hyppigere rapporterer mobning af eget barn, jo ældre barnet er, kan vi også pege på en sammenhæng med skoleskift. Børn med flere skoleskift bag sig er hyppigere end andre børn blevet mobbet. Her må vi dog antage, at det er mobningen, som (i en række tilfælde) er årsag til skoleskiftet – og ikke omvendt. Ligeledes vil vi formode, at mobning af ens barn er årsag til, at forældre, som har haft den slags oplevelser, tilkendegiver mindre tilfredshed med skolen, end forældre, der ikke har oplevet mobning.

Endelig finder vi en klar sammenhæng med spørgsmålet, om forældrene har kendskab til mobning af andre børn i klassen. Langt

Tabel 6.17.

Oplevelse blandt forældre til 10-15-årige skolebørn af mobning af eget barn og af andre børn i klassen. Procent.

	Mobning af andre børn i klassen:		I alt
	Ja	Nej	
<i>Mobning af eget barn:</i>			
Ja	20	6	26
Nej	40	34	74
I alt	60	40	100

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm: Tabellens procentgrundlag er forældre til 1.091 børn i 10-15-års alderen.

Spm.: "Er det sket, at (dit barn) på skolen i en periode har været udsat for grovere drillerier (mobning)?" og "Er det sket, at andre børn i klassen er blevet mobbet?"

de fleste forældre til 10-15-årige skolebørn, som angiver, at deres eget barn er blevet mobbet, mener samtidig (jf. tabel 6.17), at andre børn i klassen er blevet mobbet. Man kan også sige det på denne måde: mobning er sjældent et problem, der kun angår en enkelt elev i klassen. Det berører sædvanligvis flere af klassens elever. Det peger på sin side frem mod, at den slags problemer kunne være et mål for forældregruppens kollektive handlen.

Af tabellen ses endvidere, at det – ifølge forældrenes besvarelser – kun er en tredjedel af de 10-15-årige, som går i en klasse, der ikke er eller har været kendt med mobning.

Vi har tidligere (tabel 6.5 og 6.6) set, at forældrene vedkender sig et ansvar for at gøre noget ved mobningsproblemet, hvis det optræder i deres barns klasse. Spørgsmålet er nu, hvad de forældre, som angiver, at deres eget barn er blevet mobbet, gjorde ved det.

Ud over at tale med barnet om det, der er sket, vælger de fleste forældre, som det fremgår af tabel 6.18, at tage en snak med læ-

Tabel 6.18.

Forældres angivelse af, hvad de gjorde i anledning af, at deres eget barn blev mobbet. Opdelt efter barnets alder. Procent.

	7-9 år	10-12 år	13-15 år
Talte med <i>mit barn</i> om det	72	73	59
Talte med <i>lærerne</i> om det	88	75	80
Talte med nogle af <i>de børn, som drillede</i>	14	13	12
Talte med nogle af <i>forældrene</i> til de børn, som drillede	20	25	21
Tog problemet op på et <i>forældremøde</i> i klassen	8	21	16
Andet	10	13	15
Gjorde <i>ikke noget</i> ved det	4	7	9
Pct. grundlag	96	168	125

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

terne om det. Det er også en mulighed at tage kontakt til de børn, som drillede ens barn, eller til deres forældre. Men det sker ikke så hyppigt. Mellem 20 og 25 pct. har snakket med forældrene og lidt færre (12-14 pct.) med de mobbende børn. Endelig kan forældrene tage problemet op på et forældremøde. Blandt de yngste skolebørns forældre er der ikke ret mange, som har gjort noget sådant. Måske fordi det er svært at stille sig op over for hele forældrekredsen, navnlig hvis man har indtryk af, at mobning ikke er et problem for andre end ens eget barn. Lidt længere fremme i skoleforløbet synes det mere brugt at drøfte mobningsproblemer på et forældremøde. En mulig forklaring kan være, at problemet er tiltaget og derfor synliggjort for en større kreds af forældre. Det kan også hænge sammen med, at forældrene med årene har lært hinanden og børnene bedre at kende og derfor finder det mere naturligt at drøfte et sådant emne i fællesskab. Måske også tilskyn-

det dertil af lærerne. Gennem hele skoleforløbet er det dog først og fremmest barnets lærere, forældrene tager kontakt til, når de vil gøre noget ved mobning.

Svarene kan fortolkes på den måde, at lærerne betragtes som ansvarlige for det, der sker i skolens regi, og derfor går forældrene primært til lærerne, når børnenes opførsel giver problemer på skolens område. Betragtningen er i hvert fald korrekt så langt, at det er lærerne, der er til stede i skolen og derfor umiddelbart har muligheden for at handle i situationen. Lægges derimod vægt på en mere formel ansvarsplacering samt på handlinger i forlængelse heraf, er det mere relevant at rette sig imod de mobbende børns forældre.

Det skal endvidere erindres, at forældrene kender deres barns lærere og ved, hvor de kan komme i kontakt med dem. Noget tilsvarende behøver ikke være tilfældet i forhold til klassekammeraternes forældre.

Vi spurgte også forældrene om, hvad lærerne havde foretaget sig i anledning af mobningsproblemet. Svarene fremgår af tabel 6.19, som viser, at næsten hver fjerde forælder til et stort skolebarn i 13-15-års alderen mener, at læreren ikke gjorde noget ved problemet. Nu behøver det ikke være sandt, men det er dog det indtryk, forældrene til de mobbede børn sidder tilbage med. I bedste fald kan vi konkludere, at der eksisterer et kommunikationsproblem mellem skole og hjem. Tabellen bekræfter i øvrigt, at det i mange tilfælde vil være på lærerens foranledning, at tingene tages op til drøftelse på et forældremøde.

Som det fremgik af tabel 6.17 kunne hver fjerde forælder til et skolebarn i 10-15-års alderen bekræfte, at deres eget barn på et eller andet tidspunkt har været udsat for mobning i skolen. Men langt flere forældre (60 pct.) kendte til mobning i skolen. Selv om det typisk vil være flere af klassens elever, der (på skift) udsættes for mobning, så er der altså også en del, som går fri. Men hvem er det så, der mobber? Når vi udspørger et tilfældigt udsnit af foræl-

Tabel 6.19.

Forældres angivelse af, hvad lærerne gjorde i anledning af, at deres eget barn blev mobbet. Opdelt efter barnets alder. Procent

	7-9 år	10-12 år	13-15 år
Talte med <i>mit barn</i> om det	22	27	18
Talte med <i>de børn, som drillede</i>	41	42	36
Tog det op i klassen	53	57	45
Talte med nogle af <i>forældrene</i> til de børn, som drillede	13	17	13
Tog problemet op på et <i>forældremøde</i>	7	14	16
Andet	6	5	6
Gjorde <i>ikke noget</i> ved det	12	19	23
Pct. grundlag	96	168	125

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

dre, må der vel også være nogle iblandt, som har børn, der selv har deltaget i mobning af en fra klassen. Muligvis er det en side af barnets adfærd, som forældrene vil have en tilbøjelighed til at lukke det ene øje overfor. Vi forventer altså ikke at få alle de mobbende børn trukket frem i dagens lys, når vi spørger forældrene herom.

Uanset barnets alder vedgår omkring en fjerdedel af de forældre, som har kendskab til mobning i deres barns klasse, at deres eget barn har været med til at mobbe en eller flere klassekammerater. Da forældrene, som tidligere nævnt, rapporterer et stigende (akkumuleret?) mobningsomfang, jo ældre børnene er, betyder det, at forældrene også hyppigere har kendskab til deres eget barns medvirken, jo ældre barnet er. Fra 8 pct. af de 7-9-åriges forældre til 15 pct. af de 13-15-åriges angiver, at deres eget barn har delta-

Tabel 6.20.

Forældres angivelse af, hvad de gjorde i anledning af, at deres eget barn *deltog i mobning af andre børn i klassen*. Opdelt efter barnets alder. Procent

	7-9 år	10-12 år	13-15 år
Talte med <i>mit barn</i> om det	90	85	83
Talte med <i>lærerne</i> om det	41	33	38
Talte med nogle af <i>de andre børn, som drillede</i>	6	8	14
Talte med nogle af <i>forældrene</i> til de børn, som drillede	28	21	19
Tog problemet op på et <i>forældremøde</i> i klassen	20	16	23
Andet	7	5	6
Gjorde <i>ikke noget</i> ved det	5	11	12
Pct. grundlag	56	78	73
Egne børn, som deltog i mobning, i procent af samtlige børn i aldersgruppen	8	13	15

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

get i mobning. Omkring halvdelen af disse børn er i øvrigt selv blevet mobbet.

Vi ved ikke, hvordan forældrene har fået kendskab til mobberiet, men alle de forældre, som har reageret på dette, oplyser, at de har talt med deres barn om det. Halvt så mange har talt med lærerne på skolen.

Der er, som det ses af tabel 6.20, også nogen kommunikation mellem de mobbende børns forældre og ved forældremøder. Derimod er der ikke så hyppigt talt med de andre børn, som var med til at mobbe. Det kunne være et udtryk for, at forældre er tilbageholdende med at blande sig i opdragelsen af andres børn.

6.4. Resume

Vi har i dette kapitel rettet blikket mod børn i skolealderen, de 7-15-årige, og på udvalgte felter undersøgt, hvordan forældre samarbejder med de institutioner, som børn tilbringer mange af dagens timer i: skole og pasningsordning. Hvilke holdninger har forældrene til ansvarsdeling med institutionerne, og hvad har forældrene selv gjort for at leve op til deres del af ansvaret? Analyserne viser følgende:

- Det er på relativt få år blevet normen, at børn i 7-9-års alderen efter skoletid tilbringer nogle timer dagligt i et kommunalt pasningstilbud: skolefritidsordning (SFO) eller fritidshjem. De relativt få, som fravælger tilbuddet, gør det, når deres reelle pasningsbehov ikke er så stort, dvs. når forældrenes erhvervsarbejde har et mindre omfang eller, når der er ældre søskende hjemme om eftermiddagen. Ved at deltage i *forældremøder* mv. kan forældrene vise deres engagement i, hvad der sker henne i SFO'en. Det gør lidt over halvdelen hver gang. På den anden side ses hver ottende forælder næsten aldrig til den slags arrangementer. Mødrene er klart flittigere end fædrene til at møde op; hver femte far gør det næsten aldrig.
- Forældrene er i det store og hele *tilfredse* med deres barns institution, og langt de fleste giver udtryk for, at der "i det væsentlige" er overensstemmelse mellem personale og forældre om institutionens pædagogik og aktiviteter. Men hos hver femte forælder gør en vis utilfredshed sig dog gældende. En sjettedel af forældrene mente at have eksempler på, at deres barn var blevet behandlet på en måde, som de ikke bryder sig om. Blandt forældre med den slags oplevelser havde ca. 80 pct. forsøgt sig med den konstruktive løsningsmodel: at tale sig til rette med personalet. I de fleste tilfælde – men ikke i alle – med et positivt resultat. Omkring 5 pct. havde draget den mest vidtgående konsekvens og flyttet deres barn til en anden institution.
- I kølvandet på børnefamiliens ændrede situation (mors udearbejde) er grundskolen blevet inddraget i løsning af stadig flere opgaver af social og opdragelsesmæssig karakter. Er det for-

ældrenes ønske, at skolen skal tage ansvar for den slags opgaver, eller skal den i højere grad koncentrere sig om kerneydel- sen: læringsprocessens faglige side? Næsten to ud af tre forældre kunne tilslutte sig det noget konservativt formulerede ud- sagn: *skolens opgave er at lære børnene noget, ikke at opdrage dem*. Stærkest var tilslutningen blandt de forældre, som har en kort skolegang og lægger mest vægt på opdragelsesværdien an- svarlighed. Mens forældrene således vægter den faglige indlæ- ring højt, er det samtidig deres indtryk, at skolens dagligdag rent indholdsmæssigt lever op til dette grundsynspunkt. For- ældrene er også næsten enstemmigt af den opfattelse, at de *bør støtte op omkring deres barns klasse og deltage mest muligt i de fælles aktiviteter*.

- Når elever *forstyrrer undervisningen*, og der er *uro i klassen*, er det umiddelbart et problem mellem lærer og elever. Men er det ikke forældrenes ansvar, at deres børn har fået en opdra- gelse, så de ikke forstyrrer i timerne, og der er ro i klassen? El- ler er det lærerens eget problem at holde ro og orden? Det er der langt fra enighed om, når forældrene spørges. Det er først og fremmest hos de forældre, som lægger størst vægt på an- svarlighed i opdragelsen, viljen til at tage medansvar for, at deres barn ikke forstyrrer undervisningen, kommer til udtryk. Endvidere er det hyppigst de kortuddannede forældre (kort skoleuddannelse og ingen erhvervsuddannelse), der fralægger sig ansvaret for, at der er uro i klassen.
- Grundlæggende er der i alle forældregrupper en udtalt vilje til at tage medansvar for at hindre eller stoppe mobberi. Tan- ken om, at *mobberi i skolen er noget, skolen selv må løse, det skal forældrene ikke blande sig i*, afvises med stor styrke af for- ældrene. Det er især forældrenes egen skoleuddannelse og de- res holdning til solidaritet i børneopdragelsen, som har betyd- ning for svarenes fordeling. Det er forældre med en lang skole- uddannelse og forældre, der lægger relativt stor vægt på vær- dien, solidaritet, som er mest tilbøjelige til at vedkende sig et medansvar for, hvad der henne i skolen sker børnene imellem.
- Tidligere var skolebespisning en ordning med et klart socialt sigte. I vore dage er spørgsmålet om kantinedrift på skolen

snarere et spørgsmål om at tilbyde en lettelse i dagligdagen. Forældrenes holdninger til, om *skolen burde sørge for, at børnene kan købe frokost på skolen*, er delte. Derimod er der næsten fuld tilslutning til, at det er forældrenes eget ansvar, at deres børn har en madpakke med i skole. Endnu en gang finder vi, at det er forældrenes holdning til solidaritet i opdragelsen, der bedst forklarer forskelle i svarafgivelsen. De mest solidariske er hyppigst meget enige i, at det er forældrenes eget ansvar.

- Forældrenes holdning til mødedisciplin viser endelig, at 40 pct. kan tilslutte sig en klassisk lønarbejders tankegang, idet de er enige i *at møde til tiden vil sige, at man er fremme ved skolen, når klokken ringer*. Synspunktet støttes hyppigst af forældre i Jylland og af forældre med en kort skolegang. Imidlertid er der samtidig en næsten udelt tilslutning til, at børnene bør lære den mere krævende norm at kende, som den er formuleret i udsagnet: *forældre bør lære deres børn at møde i skolen i så god tid, at de er klar til at begynde undervisningen, når klokken har ringet*.
- Forældrenes erfaringer med skolen er generelt gode. Uanset om det er en privat- eller folkeskole, er tilfredsheden med denne udbredt. Med alderen falder tilfredsheden dog noget. Specielt blandt forældre til børn i grundskolens ældste klasser (de 13-15-årige) gør en vis skepsis sig gældende. Forældre, som har fravalgt distriktets folkeskole og i stedet har deres barn gående på en anden folkeskole eller i en privat skole, er mere tilfredse med den nuværende skole end forældre, hvis barn går på distriktets folkeskole. Forældrenes billede af skolen er endvidere identisk med billedet af klassen. Det er dens elever, lærere og samspillet mellem disse, der tegner skolen. Hvis forældrene har dårlige erfaringer med barnets klasse (uro i klassen, mobning eller klikedannelse), så er det mere sandsynligt, at tilfredsheden med skolen er mindre god.
- En af de mest oplagte lejligheder, forældrene har til at vise deres gode vilje til samarbejde med skolen, er forældremøderne. Tre ud af fire forældre angiver, at de deltager, hver gang skolen har bud efter dem, og fremmødet er usvækket op gennem

skoleforløbet. Som det er tilfældet med den slags møder i børnehave og SFO, er det også i skolen fortrinsvis mødrene, der deltager og således står for familiens kontakt med skolen. Fædre er langt fra usynlige i denne forbindelse, men eksempelvis er de fleste af den lille gruppe på ca. 5 pct., som aldrig møder op til forældremøder, fædre. Det viser sig også, at forældre uden erhvervsuddannelse hyppigere end forældre med en uddannelse angiver, at de sjældent deltager i forældremøder. Endelig er det de forældre, hvis børn har problemer i forhold til klassen, som hyppigst undlader at deltage i forældremøderne.

- Mobning er et problem, hvis udbredelse er vanskelig at fastslå præcist. Det afhænger af, hvordan der spørges, og tilsyneladende også af hvem der spørges. Denne undersøgelse antyder, at mellem 17 og 28 pct. af danske børn har været udsat for mobning. Det betyder, at omkring 60 pct. går i en klasse, der kender til mobning. Det er i øvrigt sjældent kun en enkelt elev i klassen, der udsættes for mobning. Forældre, hvis eget barn er blevet mobbet, kender også til andre børn i klassen, som har været udsat for den slags.
- Forældrenes holdning til mobningsproblemet er klar: det har de selv et ansvar for at gøre noget ved. Det, de gør, er først og fremmest at tale med deres eget barn og med lærerne om det, der er sket. Drejer det sig om større børn, kan det også ske, at problemerne tages op på et forældremøde, men der tages ikke så hyppigt kontakt til modparten: de kammerater som driller eller deres forældre. Man må således konkludere, at forældre-kredsen som en kollektiv størrelse ikke spiller nogen fremtrædende rolle, når mobningsproblemet skal angribes. Den fælles behandling af problemet er til gengæld mere fremtrædende i lærerens håndtering af situationen, idet det mest benyttede værktøj her er at tage problemet op i klassen samt at tage en direkte snak med de elever, som mobber.
- 10-15 pct. af de interviewede forældre vedgår, at deres eget barn har været med til at mobbe andre børn. Omkring halvdelen af disse børn er selv blevet mobbet. Forældrenes reaktion er primært at tale med deres barn om det, i nogen grad med lærerne og i mindre grad er det blevet drøftet på et forældremøde.

At klare sig og trives i skolen

Skolen er sammen med familie og kammerater en af de vigtigste socialiseringsarenaer for de 10-15-årige. Alene af den grund er det utrolig betydningsfuldt for det enkelte barn, at det trives i skolen. Men hvad er trivsel? Due & Holstein (1997) skriver i den danske afrapportering fra WHO's internationale sundheds- og trivselsundersøgelse,¹⁾ at trivsel dels handler om balancen mellem det, man forventer, og det man opnår, dels handler om en almen følelse af velvære. Schultz Jørgensen & Ertmann (1997), som også afrapporterer på WHO-undersøgelsens data, skriver bl.a. om skoletrivsel, at det handler om at befinde sig godt i skolen og at kunne lide at gå i skole, hvilket tilsammen siger noget om barnets grundlæggende identifikation med det at gå i skole – eller mangel på samme. Skoletrivsel er også en følelse af lyst til at lære og en oplevelse af, at man lever op til de krav, der stilles.

Vi ved fra tidligere forskning, at god trivsel i skolen spiller positivt ind på senere uddannelsesforløb, mens dårlig skoletrivsel kan føre til, at den unge søger væk fra uddannelsessystemet så hurtigt som muligt. I en undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse fandt Andersen (1997), at de elever, der var glade for at gå i skole og fagligt dygtige, hyppigere end de andre elever valgte at fortsætte i gymnasiet. I bredere forstand kan gode skoleerfaringer medvirke til, at barnet udvikler en psykisk modstandskraft, som det kan trække på i forbindelse med kriser, belastninger i familien etc. (Schultz Jørgensen & Ertmann, 1997).

En række forhold omkring danske børn og unges skoletrivsel er tidligere blevet belyst. Dels har Socialforskningsinstituttet i 1987 og 1993 spurgt en repræsentativ stikprøve af 7-15-årige om deres skoleliv og fritidsliv. Dels har man i WHO-undersøgelsen (begge op.cit.) stillet 11-, 13- og 15-årige skoleelever spørgsmål om bl.a. skoletrivsel. Due & Holstein (1997) påpeger blandt andet, at der

---

1) Health Behaviour in School-aged Children.

er en tydelig sammenhæng mellem skoletrivsel på den ene side og helbred og sundhedsvaner på den anden side. De elever, der ikke trives i folkeskolen, har flere symptomer og større alkoholforbrug end andre børn og unge. Schultz Jørgensen & Ertmann (1997) finder bl.a., at det ikke er de traditionelle, socio-økonomiske baggrundsvARIABLE (fx forældrenes socialgruppe, uddannelsesbaggrund og samlivsstatus), der synes at påvirke barnets skoletrivsel. Det er snarere *relationerne* til forældre og kammerater, der er vigtige for skoletrivslen. Dvs. hvorvidt barnet eller den unge er socialt integreret med omgivelserne, har en grundlæggende tro på sig selv, føler selvtillid og føler sig accepteret, som hun/han er.

I den foreliggende undersøgelse spørger vi dels til, om barnet/den unge er glad for at gå i skole, og hvordan hun eller han klarer sig i skolen. Dels om børnene har brug for lektiehjælp, hvem der hjælper dem, om deres mor og far tager ansvar for lektielæsningen ved at spørge dertil, og om forældrene blander sig for meget i lektier, eller om de tværtimod gerne vil have mere lektiehjælp. Vi spørger også, hvorvidt børnene taler med deres forældre om, hvad de kunne tænke sig at lave, når folkeskolen er slut. Der ses desuden på sammenhængen mellem skoletrivsel og relationerne til forældre og kammerater, og kapitlet afsluttes med de 10-15-åriges svar om mobning i skolen. Kapitlet beskriver således i stor udstrækning børns og unges praksis i skolelivet og deres opfattelse heraf (– og i mindre udstrækning deres værdier i forhold til skolen). Hvor det er relevant, inddrager vi naturligvis forældrenes værdier og tagen ansvar i forståelsen af børnenes opfattelse og adfærd.

Der ligger en række hypoteser til grund for analyserne af skoletrivsel. For det første forventer vi på baggrund af tidligere undersøgelser, at barnets skoletrivsel på både lyst-dimensionen og at klare sig-dimensionen statistisk set hænger sammen med barnets køn og alder. Vi forventer, at drenge trives mindre godt end piger i skolen, og at skoletrivslen falder med alderen. Og vi forventer,²⁾ at børn af højtuddannede forældre har en bedre skoletrivsel. Dette

---

2) Selv om Schultz Jørgensen & Ertmann (1997) ikke kan finde direkte belæg herfor.

kan potentielt begrundes i, at højtuddannede forældre i større udstrækning må forventes at være opmærksomme på barnets skoletrivsel, og at forældrene – især hvad angår det faglige – har relativt gode betingelser for at støtte barnet. Endelig har vi en hypotese om, at børn af enlige forsørgere har ringere skoletrivsel på de to dimensioner. Det er vanskeligere for den enlige at støtte barnets skolegang i lige så stor udstrækning som parfamilier, og barnet kan være følelsesmæssigt berørt eller belastet af en evt. skilsmisse.

7.1. Trivsel i skolen

Vi har forsøgt at indfange barnets trivsel i skolen ved helt banalt at stille spørgsmålet: *“Kan du lide at gå i skole?”* Hermed tilstræber vi at få et øjebliksbillede af, om barnet er glad for at gå i skole.

Hele 90 pct. af børnene og de unge svarer enten “ja, meget” (41 pct.) eller “ja, noget” (49 pct.). 7 pct. svarer, at de ikke så godt kan lide at gå i skole, mens 2 pct. siger “afgjort nej”. Eleverne i den foreliggende undersøgelse angiver dermed at være noget gladere for at gå i skolen end eleverne i WHO-undersøgelsen (Due & Holstein, 1997).³⁾ Her svarede 25 pct., at de meget godt kan lide at gå i skole i øjeblikket, mens 53 pct. sagde, at de synes det er nogenlunde for øjeblikket. 16 pct. brød sig ikke om det, og 5 pct. kunne slet ikke lide det.⁴⁾ Det er vanskeligt umiddelbart at forklare forskellen på disse resultater. Et mindre bidrag til forklaring kan være, at ca. 15 pct. af børnene i den foreliggende undersøgelse er 10 år, mens den internationale undersøgelse først starter med de 11-årige. Da skoletrivslen, som vi skal se senere, falder systematisk med alderen, bidrager den lidt lavere gennemsnitsalder blandt de deltagende børn og unge i den foreliggende undersøgelse til en mere positiv opfattelse.

-
- 3) Man må være opmærksom på, at der er store metodiske forskelle mellem WHO-undersøgelsen og den foreliggende undersøgelse, som meget vel kan spille ind på forskellene i resultater.
  - 4) Det er i øvrigt interessant, at Due & Holstein (1997) finder endog meget store forskelle i skoletrivsel mellem forskellige skoler, hvilket dog ikke er muligt at opgøre i den foreliggende undersøgelse, hvor børnene og de unge er tilfældigt udvalgt blandt alle 10-15-årige i hele Danmark.

Således kan 9 ud af 10 børn i denne undersøgelse i en vis udstrækning lide at gå i skole. Det er i virkeligheden de to grupper af ikke-tilfredse (der i alt udgør 10 pct. af alle 10-15-årige), der er værd at ofre opmærksomhed. For den manglende tilfredshed med at gå i skole er en indikator på, at barnet i en eller andet udstrækning mistrives. En mistrivsel, som barnet risikerer at bære med sig op i ungdomsårene eller endnu videre.

Spørgsmålet, om hvorvidt den enkelte er glad for at gå i skole, er blevet sammenholdt med en række forskellige baggrundsfaktorer, fx barnets køn, alder, forældrenes samlivsstatus, uddannelsesbaggrund og stilling på arbejdsmarkedet, forældrenes ugentlige arbejdstid m.v. i en multivariat analyse (hvilket der redegøres nærmere for i data- og metodebilaget). Analysen viser, at det primært er 3 variabler, der bidrager til at forklare variationer i skoletrivsel:

- Barnets køn
- Farens erhvervsuddannelse
- Oplevelsen af at klare sig godt i skolen eller ej.

Der er signifikant forskel på pigers og drenges trivsel i skolen. 47 pct. af pigerne er endog meget glade for at gå i skole, mens det gælder 36 pct. af drengene (tabel 7.1). I alt 8 pct. af pigerne og 11 pct. af drengene ligger i gruppen af elever, der ikke er glade for at gå i skole. Det tyder således på, at piger trives lidt bedre end drenge i skolen jf. også Due & Holstein (1997). Dette er en ganske plausibel hypotese, da det tilbagevendende debatteres, om folkeskolen i for stor udstrækning lægger vægt på dyder og succeskriterier (fx at sidde pænt og stille, skrive ordentligt, være pligtopfyldende og passe sine lektier etc.), som især passer med mange pigers socialisering (jf. også Schultz Jørgensen & Ertmann, 1997).⁵⁾ I den forbindelse debatteres også betydningen, af at de kvindelige lærere er i overtal, for drengenes trivsel i skolen.

5) Hermed være ikke sagt, at alle piger er glade for at gå i skole. En ny undersøgelse foretaget i Fyns Amt (CBCL-screening ved Niels Bilenberg og Kirsten Hørdér) peger på, at en fjerdedel af alle piger i 11-16-års alderen føler sig ulykkelige, angste og oversete, men beholder disse følelser inden i sig selv (jf. Peters, 1999).

Tabel 7.1.

Kan du lide at gå i skole?, særskilt for køn, fars uddannelse og at klare sig i skolen.
Procent.

	Ja, meget	Ja, noget	Ikke så godt	Afgjort ikke	I alt
I alt	41	49	7	2	99
Dreng	36	52	8	3	99
Piger	47	46	6	2	101
Far ingen uddannelse	38	46	13	3	100
Far faglig uddannelse	42	49	7	2	100
Far videregående uddannelse	44	49	4	2	99
Klarer sig ikke så godt eller nogenlunde	20	60	16	5	101
Klarer meget godt/godt	47	47	5	2	101

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for køn = 1.092 10-15-årige, for fars uddannelse = 916, for at klare sig = 1.087.

Også farens uddannelsesbaggrund korrelerer med, om barnet kan lide at gå i skole. Groft skitseret består forskellen i, at børn af fædre uden uddannelse oftere end andre ikke er glade for at gå i skole. Og omvendt kan man se, at børn af fædre med en eller anden form for uddannelse relativt ofte er glade for at gå i skole.

Den sidste faktor af betydning for skoletrivlsen er, hvordan den 10-15-årige oplever at klare sig i skolen, hvilket behandles mere udførligt i det næste afsnit.

Kort fortalt kan 6 pct. af dem, der klarer sig godt, ikke lide skolen, mens 20 pct. af dem, der ikke klarer sig så godt, ikke kan lide at gå i skole.

Forældrenes stilling på arbejdsmarkedet og deres ugentlige arbejdstid spiller således ikke nogen rolle for skoletrivlsen som ellers forventet. Der ses heller ikke nogen sammenhæng med, hvorvidt barnet bor sammen med to voksne eller med en enlig forsøger. Også Andersen (1995) afkræftede denne hypotese i Socialforskningsinstituttets undersøgelse af de 7-15-årige. Dermed kan man måske afkræfte en myte om, at børn af enlige forsørgere pr. definition har sværere ved at trives i skolen. Undersøgelsen kan heller ikke bekræfte resultatet fra WHO-undersøgelsen om, at børn i byerne er mere glade for at gå i skole end børn fra landet (Schultz Jørgensen & Ertmann, 1997). Endelig slår de 10-15-åriges relationer til forældre og kammerater heller ikke igennem som betydningsfulde faktorer i denne undersøgelse, sådan som de gør det hos Schultz Jørgensen & Ertmann, op.cit.

7.2. At klare sig i skolen

En anden dimension af skoletrivsel er, i hvilken udstrækning det enkelte barn føler, det lever op til skolens faglige krav. Vi har stillet spørgsmålet: *“Hvordan synes du selv, du klarer dig i skolen rent fagligt?”* Det er således det enkelte barns vurdering af sin egen formåen, der er i centrum. Spørgsmålet om at klare sig i skolen rummer (mindst) to dimensioner. Dels hvordan barnets synes, det faktisk klarer sig aktuelt i forhold til de øvrige elever i klassen. Dels om barnet basalt føler, at det *kan* klare sig – en dimension knyttet til følelsen selvtillid. Andersen (1997) fandt i en undersøgelse af unges uddannelsesvalg efter 9. klasse, at der var en høj grad af overensstemmelse mellem elevens vurdering af sig selv og lærerens vurdering heraf. For de mindste aldersgrupper i undersøgelsen ved vi ikke præcis, om det samme er tilfældet. Det er således elevens egen oplevelse af sin faglige formåen, der ses på her, ikke skolesystemets vurdering.

Alt i alt svarer 44 pct. af børnene, at de klarer sig godt og 35 pct., at de klarer sig endog meget godt (tabel 7.2). Dvs. at i alt 79 pct. har en decideret positiv oplevelse af at klare sig. 19 pct. klarer sig nogenlunde, mens kun 1 pct. har svaret, at de ikke klarer sig så godt. Disse resultater er nærmest fuldstændigt overensstemmende

Tabel 7.2.

Hvordan klarer du dig i skolen?, særskilt for alder, fars erhvervsuddannelse samt hvorvidt den 10-15-årige er glad for at gå i skole. Procent.

	Meget godt	Godt	Nogenlunde	Ikke så godt
I alt	35	44	19	1
10-11 år	40	42	17	1
12-13 år	39	43	18	1
14-15 år	25	48	25	2
Far ingen uddannelse	32	43	24	2
Far faglig uddannelse	33	45	21	2
Far videregående uddannelse	42	44	14	0
Meget glad/glad for skolen	37	45	18	1
Ikke så glad/ afgjort ikke glad for skolen	18	37	37	9
Forældre aktive	37	45	17	1
Forældre ikke aktive	33	41	24	2

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget for "i alt" er 1.087 børn og unge, for aldersfordelingen samt for glad/ikke glad for skolen er det 1.086, for fars uddannelse 911, for forældreaktivitet 1.083.

med Andersens (1995) undersøgelse af de 7-15-åriges fritid, som har de samme svarkategorier på samme spørgsmål.

Vi har foretaget en multivariat analyse af, hvilke af en række baggrundsfaktorer der bidrager til forskelle i oplevelsen af at klare sig i skolen. Det viser sig, at

- barnets alder
- farens erhvervsuddannelse

- hvorvidt forældrene er aktive på barnets arenaer
- om man kan lide at gå i skole

er udslagsgivende for oplevelsen af at klare sig. Jo ældre børnene er, jo flere oplever ikke at klare sig helt så godt i skolen. Mens 82 procent af de 10-11-årige synes, de klarer sig godt eller nogenlunde godt, synes kun 73 pct. af de 14-15-årige det samme. Omvendt synes relativt flere af de 14-15-årige, at de klarer sig nogenlunde eller ikke så godt. Forklaringen på, at færre og færre oplever at klare sig godt med stigende alder, kan have mange facetter. Det kan for det første være, at de faglige krav skrues op i folkeskolens sidste år. For det andet starter den egentlige karaktergivning efter 13-skalaen i folkeskolens ældste klasser. Eleverne har måske ikke tidligere været genstand for en lige så indgående og "skrap" vurdering før 14-15-årsalderen. Endelig kan det være, at der i teenagealderen rokkes ved den grundlæggende selvtillidsfølelse som et led i den almindelige udviklingsproces fra barn til ung, fra en sikker og kendt position til en mere usikker og søgende position.

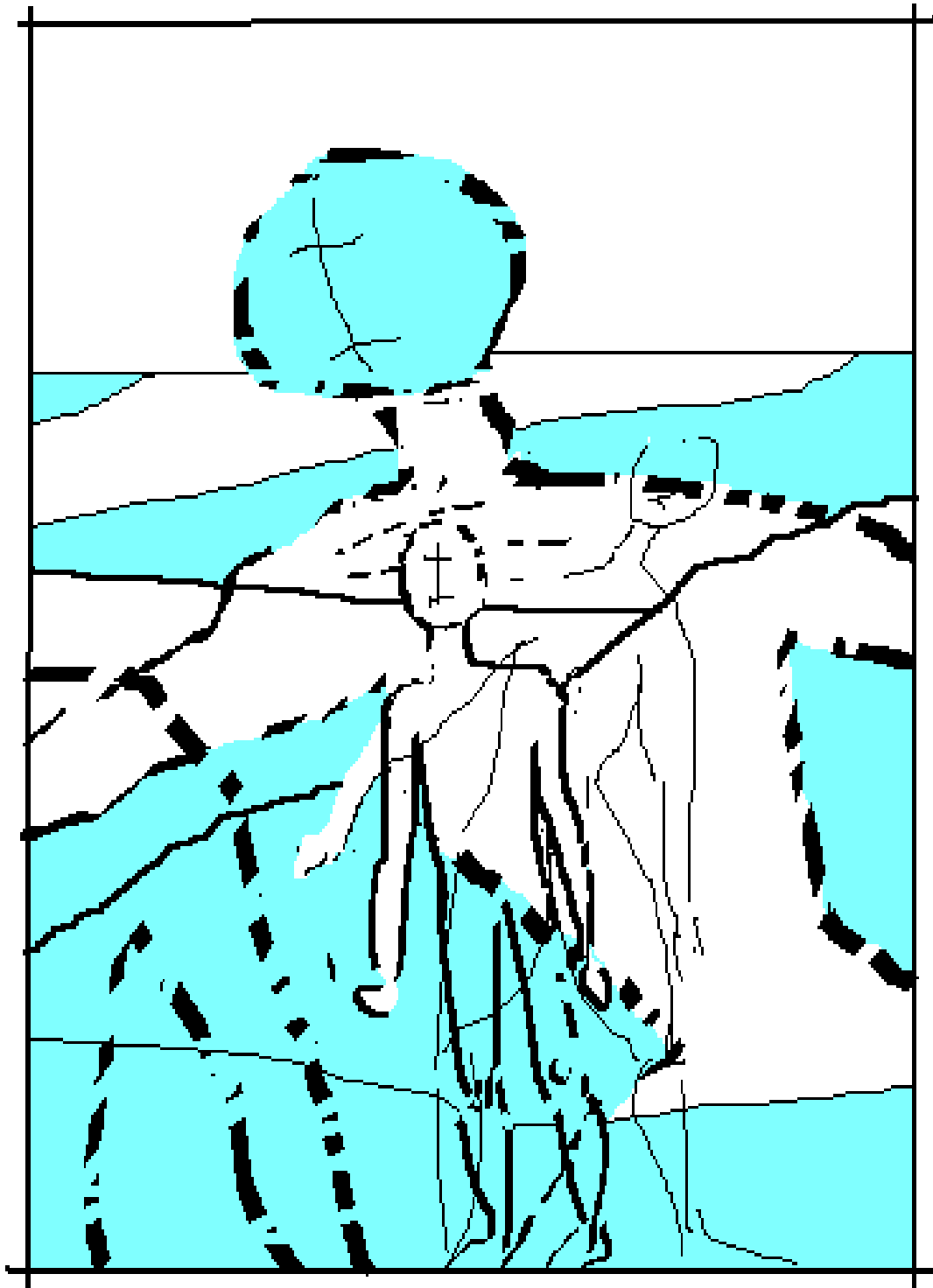
Børn af fædre med videregående uddannelser oplever relativt ofte, at de klarer sig endog meget godt, mens børn af fædre, der er ufaglærte eller har en faglig uddannelse, oftere føler, at de ikke klarer sig så godt eller klarer sig nogenlunde.

Som man kan forestille sig, er der en positiv sammenhæng mellem oplevelsen af at klare sig i skolen, og om man kan lide at gå i skole,⁶⁾ samme resultat er fundet i en nyere undersøgelse af 9. klasser, jf. Andersen (1997). 82 pct. af de 10-15-årige, der er meget eller noget glade for at gå i skole, klarer sig godt eller meget godt. Ser man i stedet på dem, der ikke eller afgjort ikke er glade for at gå i skole, klarer 55 pct. sig godt eller meget godt. Næsten hver 10. elev (9 pct.), der ikke er glad for at gå i skole, oplever decideret

---

6) I og med at de multivariate analyser viser, at skoletrivsel og følelsen af at klare sig i skolen spiller gensidigt ind på hinanden, er det nærliggende at antage, at der er en mere overordnet eller bagvedliggende faktor, der kan forklare fordelingen på begge variabler.

ikke at klare sig godt, mens det gælder 1 pct. af de elever, der er glade for at gå i skole.

Endelig er der den sammenhæng, at de børn og unge, hvis forældre er aktive i forhold til børnenes hverdagslivsarenaer (fx som forældrerepræsentanter i skole eller institution), oplever at klare sig bedre end de børn og unge, hvis forældre ikke er aktive.

Når det drejer sig om at klare sig i skolen, ses der ikke nogen sammenhæng med familiestatus. Børn i eneforsørgerfamilier synes i lige så stor udstrækning som børn i parfamilier, at de klarer sig godt (jf. også Andersen, 1995).

7.3. Lektiehjælp

De fleste børn har med jævne mellemrum lektier for. Socialforskningsinstituttets undersøgelse af de 7-15-åriges fritid (Andersen, 1995) viste ganske forventeligt, at omfanget af den tid, der medgår til lektielæsning, stiger med stigende klassetrin. Mens elever i 4. klasse i gennemsnit bruger ca. ½ time om dagen på lektier, bruger elever i 7. klasse ¾ time, og eleverne i 9. klasse ca. 1 ¼ time. For nogen er lektier en positiv udfordring. For andre en pestilens, der forfølger dem gennem hele deres skolegang. Vi har i denne undersøgelse sat fokus på børnenes oplevelse af behovet for lektiehjælp, hvem de går til for at få hjælp, og hvordan de oplever forældrenes interesse for deres lektier mv.

Mange har behov for lektiehjælp

76 pct. af børnene svarer, at de af og til har brug for hjælp til lektierne, mens 24 pct. svarer nej. Gennemsnitligt har de yngste mere brug for hjælp. 81 pct. af de 10-11-årige svarer, at de har brug for hjælp til lektierne af og til. Det gælder henholdsvis 75 pct. af de 12-13-årige og 69 pct. af de 14-15-årige.

Schultz Jørgensen & Ertmann (1997) mener, at forældrene i de mindre klasser er en ubetinget støtte i forhold til lektielæsning. I de større klasser fungerer forældrene ikke i lige så stor udstrækning som direkte lektiehjælp, men mere som en indirekte støtte.

Vi har også spurgt de 10-15-årige, hvem de først spørger til råds, når de har brug for hjælp til lektierne. 43 pct. af børnene går først til mor, og 21 pct. går først til far. 10 pct. spørger en tilfældig af forældrene, mens 14 pct. spørger forældrene på skift afhængigt af problemets karakter. Endelig er der 6 pct., der går til andre familiemedlemmer, fx søskende, 3 pct. spørger klassekammerater og 3 pct. svarer, at det afhænger af, hvor de er, når de laver lektier. Der er nogle små, men dog signifikante forskelle i, hvem man spørger om hjælp til lektier, afhængigt af barnets alder. De 10-11-årige går relativt oftest til deres mor først, mens børn og unge på 12 år og derover lidt oftere end de yngre går til deres far. Endelig kan man se, at lektiehjælp fra kammerater spiller en relativt større rolle for de ældste børn i undersøgelsen (8 pct. af de 14-15-årige går først til kammerater), mens næsten ingen af de yngre elever går til kammerater først. En sammenstilling, af hvem barnet går til for at få lektiehjælp med oplysninger om barnets familiebaggrund, viser, at børn, der bor hos enlige mødre eller enlige fædre i større udstrækning end børn med to forældre i hjemmet, går til klassekammerater for at få hjælp.

De børn og unge, der af og til har brug for lektiehjælp, har vi spurgt, om de gerne ville bruge mere eller mindre tid på lektier sammen med deres forældre, eller om det er tilpas, som det er nu. 11 pct. ville faktisk gerne bruge mere tid på lektielæsning sammen med deres forældre, mens 86 pct. finder det tilpas. 1 pct. synes, de bruger for meget tid på lektielæsning sammen med forældrene, og 2 pct. har svaret "ved ikke" på spørgsmålet. Der er et tydeligt mønster, hvor relativt mange af de yngste elever, nemlig 16 pct. af de 10-11-årige, gerne ville bruge mere tid på at lave lektier sammen med deres forældre (mod 10 pct. af de 12-13-årige og 7 pct. af de 14-16-årige). Omvendt er der relativt mange af de ældste, der synes, det er tilpas, som det er nu, mens der alt i alt kun er yderst få, der har et ønske om at bruge mindre tid. Det kan ses som et interessant input til debatten, om hvorvidt børn har for mange lektier for, at kun 1 pct. synes, de bruger for meget tid på lektier – sammen med forældrene vel at mærke. En pæn andel af

børnene efterlyser derimod, at forældrene udviser et større ansvar for deres børns skolegang i form af mere tid til lektielæsning.

Spørger forældrene til lektier?

Et andet spørgsmål drejer sig om, hvor ofte forældrene spørger til, hvordan det går med lektierne, hvilket kan betragtes som en måde, hvorpå forældrene kan tage medansvar for deres barns skolegang. Hertil svarer to tredjedele (64 pct.), at forældrene ofte spørger til lektier, mens 22 pct. spørger af og til. 5 pct. spørger sjældent, mens 9 pct. af forældrene ifølge barnet aldrig spørger til lektier. En hypotese kan være, at forældrene spørger mindre og mindre til lektierne i takt med, at de faglige krav til hjemmearbejdet stiger – og måske tilmed overstiger forældrenes formåen. Det er ydermere spændende at undersøge, om der er en sammenhæng mellem forældrenes uddannelsesbaggrund (jo mere uddannelse, jo mere spørger de til lektier).

Vi har foretaget en multivariat analyse (jf. data- og metodebilaget) af, hvilke af en række faktorer der påvirker, i hvilken udstrækning forældrene spørger til, om deres børn har lavet lektier. Følgende tre faktorer viser sig at spille ind:

- de 10-15-åriges alder
- de 10-15-åriges køn
- forældrenes opfattelse af ansvar

Sammenholdt med *alder* er det tydeligt, at forældrene spørger mest til de yngste. 72 pct. af de 10-11-årige synes, at de bliver spurgt ofte, mens 8 pct. sjældent eller aldrig bliver spurgt. Ser man i stedet på de ældste elever, bliver 50 pct. af de 14-15-årige ofte spurgt, mens 10 pct. sjældent og 13 pct. aldrig bliver spurgt om lektier af deres forældre.

Kønns betydning ses i, at forældre oftere spørger drengene, om de har lavet deres lektier. 68 pct. af drengene bliver ofte spurgt herom, mens det gælder for 59 pct. af pigerne. Endelig ses det, at de forældre, der lægger mest vægt på *værdien ansvar*, ifølge de 10-15-

årige også er dem, der oftest spørger deres børn, om de har lavet lektier. På dette område omsætter forældrene således deres værdier til praksis.

Der viser sig mod forventning *ingen* sammenhæng mellem forældrenes egen uddannelsesbaggrund, og i hvilken udstrækning de spørger til, om deres børn har lavet lektier.

Efter folkeskolen – hvad så?

Det sidste undervisningsrelaterede tema er, hvorvidt de 10-15-årige taler med forældrene om, hvad de kunne tænke sig at lave efter 9. eller 10. klasse. Andersen (1997) har tidligere fundet, at unge i 9. klasse alt i alt taler mest med deres mødre om deres evt. uddannelsesvalg. Han finder dog den ganske forventelige kønsforskel, at relativt flere drenge end piger taler med deres far, mens relativt flere piger end drenge taler med deres mor. Også i den foreliggende undersøgelse forventer vi at finde forskelle betinget af alder og køn, men også af forældrenes uddannelsesbaggrund.

19 pct. af børnene i denne undersøgelse taler ofte med forældrene om, hvad der skal ske efter 9. klasse, 48 pct. gør det af og til, mens 32 pct. aldrig taler med forældrene om det.

At så stor en andel ikke taler med forældrene herom, er ikke så mærkeligt. De mindste børn i undersøgelsen går i 4. og 5. klasse, og man må antage, at spørgsmålet, om hvad der skal ske efter folkeskolens afslutning, ligger langt ude i fremtiden for denne gruppe.

Vi har foretaget en multivariat analyse af, hvilke af en række baggrundsfaktorer der influerer på, om forældre taler med deres børn om tiden efter 9.-10.-klasse. Analysen viser, at følgende faktorer er udslagsgivende:

- de 10-15-åriges alder
- de 10-15-åriges køn
- fars skoleuddannelse.

Der viser sig for det første en tydelig sammenhæng med *alder*. 50 pct. af de 10-11-årige taler ofte eller af og til med deres forældre herom, mens det gælder 90 pct. af de 14-15-årige. Der er dog samtidig 10 pct. af de 14-15-årige, der aldrig taler med deres forældre om, hvad der skal ske efter 9.-10. klasse. Der er i samfundsdebatten stærkt fokus på betydningen af uddannelse og det, at mange unge har svært ved at vælge, hvad de skal lave efter folkeskolen, fx om de skal gå en boglig eller en faglig vej. Derfor kunne man fristes til at tro, at alle forældre af sig selv ville tage den tråd op med den unge, hvilket altså ikke altid er tilfældet. (Undersøgelsen kan dog ikke sige noget om, i hvilken udstrækning de 14-15-årige har tilkendegivet over for forældrene, at de ikke ønsker at tale med dem om uddannelse).

Hvad angår *køn*, taler forældrene i større udstrækning med pigerne herom. Og endelig ses det, at forældre i familier, hvor farens *skoleuddannelse* er sluttet med højst 9. klasse, i langt større udstrækning end forældre med fx studentereksamen eller hf bag sig taler med deres børn om, hvad der skal ske efter folkeskolen. Det er den modsatte sammenhæng af, hvad vi havde forventet. En reformuleret hypotese kan være, at i de familier, hvor den 10-15-årige har besluttet sig for at gå i gymnasiet/på hf, er behovet for at snakke om, hvad der skal ske, ikke så stort. De unge, der derimod ikke skal denne vej, har måske et større behov for at snakke med forældrene om, hvad der i givet fald så skal ske.

Hypotesen om, at forældre uden erhvervsuddannelse og/eller uden arbejde i mindre udstrækning end andre forældre har fokus på skole og det at uddanne sig, får ikke støtte.

7.4. De sociale relationer og skoletrivsel

For at udvide trivselsperspektivet vil vi sammenholde oplysningerne om skoletrivsel med oplysninger om børnenes relation til forældre og kammerater med henblik på at se, hvorvidt der er en sammenhæng. Schultz Jørgensen & Ertmann (1997) finder i deres analyse, at antallet af kammerater ikke er af betydning for skoletrivslen. Derimod finder de, at den kvalitative dimension af det

at være socialt integreret er af stor betydning for børnenes trivsel i skolen. De benytter dimensioner som ensomhedsfølelse, mobning, muligheden for støtte fra forældrene ved problemer, samt i hvilken udstrækning børnene har let ved at tale med mindst en voksen og/eller mindst en ven. I den foreliggende undersøgelse vil vi dels se på, om børnene oplever, at de har let ved at finde sig en fortrolig i klassen, og om de føler, at de kan tale godt med henholdsvis deres mor og far. Desuden behandles mobning i et særskilt afsnit (7.5).

Relationen til forældrene

De 10-15-årige er blevet spurgt, hvorvidt de synes, henholdsvis deres mor og far er god at snakke med, hvis de har problemer med nogle af kammeraterne. Selv om vi specifikt nævner problemer med kammeraterne, er det vores antagelse, at hvis barnet eller den unge oplever, at det er svært at snakke med forældrene om problemer med kammeraterne, er der en vis sandsynlighed for, at de også kan have svært ved at tale med forældrene om andre, lignende problemer. Men naturligvis kan der være meget stor forskel på, om man kan tale med forældrene om kammerater, mobning og fx kærestesorger.

83 pct. af de 10-15-årige synes, at deres mor for det meste eller nogle gange er god at snakke med. 3 pct. finder, at hun ikke er god at snakke med, mens 11 pct. har oplyst, at de ikke har problemer med kammerater (der er 2 pct. 'ved-ikke'-svar). Ser man på fædrene, oplever en lidt lavere andel (68 pct.), at faren er god at snakke med, og en noget højere andel (15 pct.), at han decideret ikke er god at snakke med.

De børn og unge, der synes deres mor for det meste er god at snakke med, er relativt mest glade for at gå i skole. 92 pct. af dem, der synes, at mor for det meste er god at snakke med, er glade for at gå i skole. Kun 8 pct. er ikke så glade eller afgjort ikke glade for at gå i skole. Anderledes forholder det sig med den gruppe, der har svaret, at moren ikke er god at snakke med. Her er 75 pct. noget eller meget glade for at gå i skole, mens 25 pct. ikke så godt

Tabel 7.3.

De 10-15-åriges skoletrivsel, særskilt for om mor er god at snakke med i tilfælde af problemer med kammeraterne. Procent.

	Meget/ noget glad for skolen	Ikke særlig/ afgjort ikke glad for skolen
Mor altid god at snakke med	92	8
Mor nogle gange god at snakke med	89	11
Mor slet ikke god at snakke med	75	25

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 1.033 børn og unge.

eller afgjort ikke bryder sig om at gå i skole. Den tilsvarende sammenhæng finder vi ikke, når det drejer sig om at snakke med far om problemer.

Når det drejer sig om at klare sig i skolen, er der en tilsvarende sammenhæng som ovenfor; her gælder den imidlertid for relationen til både fædre og mødre. De børn, der klarer sig dårligst i skolen, er også dem, der oplever, at deres mor og/eller deres far ikke er gode at tale med om problemer med kammeraterne. Der synes således at være en lille gruppe børn, der er udsatte på flere fronter i den forstand, at de ikke trives i skolen og har svært ved at snakke med deres mor og/eller far om problemer med kammeraterne. Det er muligt, at det er den samme bagvedliggende årsag, der medvirker både til, at den 10-15-årige ikke trives, og at vedkommende ikke kan snakke med forældrene. Det er meget sandsynligt, at det er en gruppe børn og unge, der bør ofres opmærksomhed, fordi de har dårlige odds for at klare sig tåleligt igennem skolen; dermed står de senere med et relativt dårligt fundament for at klare sig som voksne.

De 10-15-årige er blevet spurgt om, hvorvidt de synes, forældrene interesserer sig for meget, tilpas meget eller for lidt for, hvordan

barnet har det i hverdagen. Mens langt den største del (91 pct.) finder forældrenes interesse tilpas, er der 2 pct., der synes de interesserer sig for lidt og 7 pct., der synes de interesserer sig for meget for deres hverdagsliv. Det er de yngste elever (10-11-årige), der oftest finder forældreinteressen for lav, og de ældste elever (de 12-15-årige), der oftest finder forældreinteressen for stærk – altså den aldersgruppe, hvor man helt naturligt begynder at adskille sig mere og mere fra forældrene.

Også børn, der bliver mobbet, synes at forældrene interesserer sig for lidt for dem (jf. afsnit 7.5). Men uanset aldersforskellene kan de foreliggende data ikke bære ved til myten om de mange forsømte børn, som følge af at forældrene fx har for travlt med at realisere sig selv.

Der er den interessante sammenhæng, at jo mindre glad barnet er for at gå i skole, eller jo dårligere barnet synes, det klarer sig i skolen, jo mere tilbøjelig er barnet til at synes, at forældrene blander sig for meget.

Denne konstatering *kan* være en støtte til eller supplerende af hypotesen ovenfor om de udsatte børn, der ikke har det godt med skolen, men heller ikke kan snakke med forældrene om det, og som måske oplever forældrenes interesse som en uønsket indblanding, de har svært ved at tackle eller drage nytte af.

Relationen til kammeratskabsgruppen

Ud over forældrene skal vi se på de 10-15-åriges relation til kammeratskabsgrupper. Vi har spurgt til, om de hovedsagelig er sammen med kammerater fra klassen eller uden for klassen. 71 pct. svarer, at de fleste kammerater, de er sammen med i fritiden, er fra klassen. 10 pct. svarer omvendt, at de fleste ikke er fra klassen, mens 19 pct. har en forankring i kammeratskaber til begge sider efter skoletid. Fordelt på aldersgrupper ser man den helt tydelige udvikling, at med stigende alder forankrer børnene og de unge sig i stigende omfang uden for "stamklassen" (tabel 7.4).

Tabel 7.4.

Kammeratskabsrelationer i fritiden og deres forankring i og uden for skoleklassen, særskilt for alder. Procent.

	Flest fra klassen/ parallelklassen	Lige mange andre steder fra	Flest er ikke fra klassen
10-11 år	80	14	6
12-13 år	70	19	11
14-15 år	61	26	13
I alt	71	19	10

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.
Anm.: Procentgrundlag = 1.090 børn og unge.

De fleste har en fortrolig

Endelig har vi spurgt de 10-15-årige, hvorvidt det er nemt eller svært at finde én i klassen at snakke fortroligt med, hvis de har problemer. 68 pct. finder, at det altid er nemt at finde en fortrolig i klassen, 16 pct. at det er forskelligt og nogle gange svært, mens 9 pct. synes, det altid er svært (7 pct. har svaret "ved ikke", eller at de ikke har brug for en fortrolig).⁷⁾ Sammenholdt med skoletrivlsen er mønstret i tråd med resultaterne ovenfor. Blandt dem, der ikke kan lide at gå i skole, har 20 pct. altid svært ved at finde en fortrolig. Af de børn, der godt kan lide at gå i skole, har 8 pct., altså mindre end halvt så stor en andel, altid svært ved at finde en fortrolig. Samme tendens ses, når det drejer sig om at klare sig i skolen. De elever, der ikke klarer sig så godt, har i signifikant større udstrækning svært ved at finde fortrolige i klassen.

Afslutningsvis skal det nævnes, at selv i forbindelse med børn, der ikke klarer sig så godt, ikke er glade for at gå i skole, synes at have svært ved at finde fortrolige i klassen og ikke kan tale så godt med deres mor og/eller far, kan vi ikke finde en forskel, når det drejer

7) Her skal man være opmærksom på, at 10 pct. hovedsageligt har deres kammerater uden for klassen.

sig om, i hvilken udstrækning de har kammerater med hjem og går med andre kammerater hjem. De har lige så hyppigt relationer med kammeraterne. Det afgørende er dog deres egen oplevelse af at være dårligt socialt integreret med forældre og kammerater.

7.5. Mobning

Mobning udgør en særlig trivselsdimension. Tidligere undersøgelser har vist, at det er særdeles belastende for den enkelte elevs trivsel at blive mobbet. I internationale undersøgelser scorer Danmark relativt højt på forekomsten af mobning, og der er derfor stor opmærksomhed rettet mod mobningsproblemet i disse år. Både Due, Holstein & Schultz Jørgensen (1999) samt Svensson (1999) læner sig op ad Olweus' (1991a) definition af mobning: "...när en eller flera individer upprepade gånger och över en vis tid, blir utsatta för negativa handlingar från en eller flera individer" (Olweus (1991a), her citeret fra Svensson (1999) p. 43).

I den foreliggende undersøgelse har vi valgt at spørge de 10-15-årige, i hvilken udstrækning der forekommer mobning i klassen, om de selv er blevet mobbet, om de har deltaget i mobning af klassekammerater, om deres forældre har fået dette at vide, og hvad man evt. har gjort for at løse mobningsproblemet.⁸⁾

Mobning i klassen

På spørgsmålet om det sker, at nogen i klassen er udsat for mobning, deler svarene sig i to nogenlunde lige store klumper af ja-sigere og nej-sigere. 16 pct. svarer, at det ofte forekommer, og 32 pct., at det forekommer af og til, i alt 48 pct. Her overfor oplyser 18 pct., at det forekommer, men sjældent, og 34 pct. siger, at det ikke forekommer, eller at det i al fald er længe siden, i alt 52 pct. (1 pct. har svaret "ved ikke").

---

8) Due & Holstein (1997) konstaterer i øvrigt som resultat af en lille, metodologisk orienteret pilotundersøgelse, at skoleeleverne sagtens kan skelne mellem det almindelige dagligdags drilleri og det mere alvorlige og belastende mobberi.

Tabel 7.5.

Omfanget af mobning i skoleklassen, særskilt for alder. Procent.

	Forekommer ofte/ af og til	Forekommer sjældent/ aldrig
I alt	48	52
9-11 år	53	47
12-13 år	50	50
14-15 år	39	61

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag er 1.081 børn og unge.

Sammenholdt med *alder* er det interessant, at jo ældre børnene og de unge er, i jo mindre udstrækning rapporterer de om hyppig mobning i skoleklassen. Mens 53 pct. af de 9-11-årige rapporterer om mobning ofte eller af og til, gælder det 50 pct. af de 12-13-årige og 39 pct. af de 14-15-årige (tabel 7.5). Det ser således ud til, at problemer med mobning aftager med stigende alder og klasse-trin. Svensson (1999) anfører, at forskning har peget på en aldersbetinget forskel i mobberollerne. Andelen, som bliver mobbet, falder med stigende alder. Der er til gengæld ikke nogen aldersforskel, hvad angår tendensen til at mobbe andre.

Der skal i den sammenhæng peges på det interessante fænomen, jf. kap. 6, at forældrene modsat de 10-15-årige i stigende udstrækning rapporterer om mobning, jo ældre barnet er. Her må man dog være opmærksom på, at mens de 10-15-årige er spurgt, om der forekommer mobning i klassen, hvilket typisk vil referere til den aktuelle situation, er forældrene blevet spurgt, om det er sket, at deres barn eller andre i klassen er blevet mobbet.

Bortset fra alder viser ingen af de socio-økonomiske baggrundsfaktorer (fx forældrenes uddannelse, arbejde eller samlivsstatus) en sammenhæng med omfanget af mobning. Spørgsmålet er, om

mobningens aftagende med stigende alder skyldes, at de unge bliver mere psykisk modstandsdygtige, sådan at det, der tidligere føltes som mobning, nu "blot" kategoriseres som drilleri. Eller kan det skyldes, at de unge bliver bedre og bedre til at tackle konflikter, også verbalt, sådan at de undgår, at det udarter sig til egentlig mobning?

Er selv blevet mobbet

I de klasser, hvor der blev rapporteret om mobning, er 9 pct. af de 10-15-årige selv blevet mobbet ofte, mens 19 pct. er blevet mobbet af og til, svarende til at i alt 15 pct. af alle 10-15-årige er blevet mobbet. Godt halvdelen (51 pct.) er ikke selv blevet mobbet, selv om der er forekommet mobning i klassen. Det svarer til, at i alt 70 pct. ikke eller kun sjældent har været udsat for mobning. Forekomsten af mobning er således noget lavere i denne undersøgelse end i Due, Holstein & Schultz Jørgensen (1999) samt Børnerådets (1999) undersøgelser. Børn af faglærte og ufaglærte fædre bliver relativt oftere mobbet end børn af selvstændige og funktionærer. Dette er i tråd med Due, Holstein & Schultz Jørgensen (op.cit.), der påpeger, at ofrene for mobning ofte er de underprivilegerede børn.

Mobningen influerer på ofrenes relation til klassekammeraterne (og kan nærmest betragtes som en del heraf). Ofrene synes, det er relativt svært at finde en fortrolig, og de har i større udstrækning end andre deres kammerater uden for stam- og parallelklassen.

Mange af de variabler, der beskriver relationen til forældrene, slår signifikant ud på mobbeoffer-variablen. Ofrene for mobning synes, de taler dårligere med deres mor og far om problemer, at mor arbejder for meget, og at de har for lidt tid med hende, og at forældrene interesserer sig for lidt for dem.

Har været med til at mobbe

Due, Holstein & Schultz Jørgensen (1999) finder, at der blandt mobberne ud over en overvægt af drenge også er en overvægt af børn og unge med helbreds- og trivselsproblemer. Blandt mob-

berne er der relativt mange, der klarer sig dårligt i skolen, som ikke kan lide at gå i skole og føler sig presset af lektierne, er nedtrykte, som ryger og drikker alkohol, og som pjækker fra skole. Svenssons undersøgelse af svenske forhold (1999) peger på lignende symptomer hos mobberne. Han finder desuden, at de har en særlig aggressiv attitude over for kammerater, lærere og forældre, og at de i større udstrækning er positive over for voldsanvendelse.

De 2/3, der i den foreliggende undersøgelse svarede, at der faktisk forekom mobning af elever i klassen, blev spurgt, om de havde deltaget i mobning af klassekammerater. 43 pct. af disse (svarende til 28 pct. af samtlige børn og unge) angiver, at de selv har været med til at mobbe kammerater uden nogen mere præcis angivelse af omfanget. 57 pct. – svarende til 38 pct. af samtlige 10-15-årige – har ikke deltaget i mobning af klassekammerater, selvom der har forekommet mobning i klassen. Hvis man til disse 38 pct. lægger de 34 pct., der har svaret, at mobning ikke forekommer af klassekammerater, er det således 72 pct. af alle 10-15-årige, der *ikke* har været med til at mobbe i klasseregi.

I Due, Holstein & Schultz Jørgensens (1999) undersøgelse er omfanget, der har deltaget i mobning inden for det aktuelle skoleår, meget højere, end det her rapporterede. De finder, at 64 pct. har været med til at mobbe mindst 1-2 gange inden for det seneste år. De definerer 33 pct. af samtlige 11-15-årige som mobbere, idet de i indeværende skoleår har mobbet fra 3 gange i alt og op til en til flere gange om ugen. Den foreliggende undersøgelses omfang af mobbere i klasseregi på 28 % af samtlige 10-15-årige ligger således under WHO-undersøgelsens tal, især hvis man i definitionen af mobbere inkluderer såvel de 33 pct. systematiske mobbere i WHO-undersøgelsen som de 35 pct., der har mobbet 1-2 gange inden for det aktuelle skoleår.

En af årsagerne til forskellen mellem WHO-undersøgelsen og den foreliggende undersøgelse kan være, at vi i den foreliggende undersøgelse kun har spurgt dem, der har fortalt, at mobning er forekommet, hvorvidt de selv har været med til at mobbe.

Dette kan være med til at begrænse omfanget af selvrapporterede mobbere lidt. Desuden har vi specifikt søgt at indfange mobning i klasseregi, hvilket kan bidrage til at mindske omfanget.

Herudover er der store metodiske forskelle i dataindsamlingen. Begge sæt data er indsamlet ved brug af et standardiseret spørgeskema. Mens der i den foreliggende undersøgelse er tale om en repræsentativ stikprøve af forældre, hvor deres børn også er interviewet ved besøg i hjemmet, er der i WHO-undersøgelsen tale om selvudfyldt spørgeskema blandt 11-, 13- og 15-årige elever på 55 tilfældigt udvalgte skoler.

Med stigende alder er der flere og flere børn og unge, der i løbet af skoletiden har prøvet at være med til mobning, selv om de måske ikke mobber længere (tabel 7.6).

Det er nærliggende at opstille en hypotese på baggrund af anden nyere forskning (Due, Holstein & Schultz Jørgensen, 1999; Svensson, 1999), om at flere drenge end piger har været med til at mobbe, samt at det selv at blive mobbet spiller ind. En multivariat analyse viser da også, at

- den 10-15-åriges køn
- det at kunne snakke med mor om problemer med kammerater
- hvorvidt man selv er blevet mobbet

bidrager til at forklare variationer i tendensen til at mobbe. Således oplyser 51 pct. af drengene og 34 pct. af pigerne, at de har deltaget i mobning.

Som det fremgår af tabel 7.6., er tendensen til at mobbe langt mere udbredt hos dem, der selv er blevet mobbet, end hos dem, der ikke selv er blevet mobbet. Og endelig er der flere mobbere blandt dem, der ikke kan snakke med deres mor om problemer (7 pct. over for 2 pct. af de børn, som kan snakke med deres mor).

Tabel 7.6.

Har været med til at mobbe klassekammerater, særskilt for køn, om man selv er blevet mobbet, samt hvorvidt man kan tale med sin mor om problemer. Procent.

	Har selv mobbet andre	Har ikke mobbet andre
I alt	43	57
Drenge	51	49
Piger	34	66
Er selv blevet mobbet	41	59
Er ikke blevet mobbet	25	75
Kan tale problemer med mor	2	98
Kan ikke tale problemer med mor	7	93

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 713 for kønsfordelingen, 575 for selv at være blevet mobbet og 620 for at kunne tale problemer med.

Kender forældrene til mobningen?

Med fænomener som mobning er det interessant at vide, om det er noget, der foregår udelukkende på børnenes og de unges arenaer, eller om man er vidende om det hjemme i familien.

Svensson (1999) spurgte i sin undersøgelse de unge, om forældrene ved, hvem de er sammen med om aftenen, og hvor de går hen, når de går ud om aftenen, under ét betegnet som "forældre-monitoring", dvs. forældreovervågning. Han får det interessante resultat, at en svækket forældre-overvågning har positiv sammenhæng med en øget tendens til at mobbe. Vi spurgte derfor de børn og unge, der selv har været med til at mobbe, om forældrene har fået det at vide. Det svarer 57 pct. ja til. 27 pct. svarer nej, mens 16 pct. har svaret "ved ikke", hvilket må tolkes således, at barnets eller den unges deltagelse i mobning ikke har været genstand for dyberegående samtaler mellem forældrene og den pågældende.

Ikke en eneste baggrundsfaktor viser en signifikant sammenhæng med, om forældrene har fået at vide, at deres barn har været med til at mobbe. Hypoteser om, at piger er mere ærlige over for deres forældre omkring problemer som fx mobning, at mindre børn har sværere ved at skjule problemer såsom deltagelse i mobning end større børn og unge, eller at børn af forældre med meget lang arbejdstid i mindre udstrækning end andre børn snakker med deres forældre om fx mobning, får således ikke næring her.

Samme mønster ses på besvarelsen af spørgsmålet om, hvorvidt forældrene skældte ud, da de fik at vide, at barnet eller den unge havde været med til at mobbe. 11 pct. svarer, at de fik skældud, mens 69 pct. svarer, at forældrene snakkede med dem om det. For 18 pct.'s vedkommende er svaret et klart nej. 3 pct. svarer ved ikke. Heller ikke her ses en statistisk sammenhæng med nogen af de anvendte baggrundsfaktorer.

Mobning søges ofte stoppet

Ifølge Due, Holstein & Schultz Jørgensen (1999) viser tidligere undersøgelser, at mobning kan give betydelige og langvarige problemer for ofrene, hvad angår trivsel og selvbillede. Samtidig er mobberi en faktor, der peger på en øget sandsynlighed for dårlige levevilkår senere hen. I Olweus' undersøgelse (1991b) var 60 pct. af dem, der tidligere havde mobbet, blevet idømt en dom for mindst én kriminel handling som 24-årige (jf. Svensson, 1999).

Vi har spurgt, hvad man har gjort i klassen for at stoppe eventuel mobning (også elever, der har svaret, at der ikke er mobning i klassen, eller at det er længe siden, har fået stillet dette spørgsmål). Som det ses (tabel 7.7), er den hyppigst forekommende "indsats" mod mobning i klassen, at lærerne tager problemet op i timerne, hvilket er sket i godt 2/3 af tilfældene. Derudover taler eleverne selv om problemerne uden for timerne (22 pct.), mens lærerne i 18 pct. af tilfældene har haft såkaldte lærer-elev-samtaler med børnene og de unge. 13 pct. af børnene og de unge fortæller, at forældrene har talt sammen om det på et møde, mens 6 pct. oplyser, at der ikke er blevet gjort noget for at løse mobningsproblemerne.

Tabel 7.7.

Hvad har man gjort i klassen for at stoppe eventuel mobning? Procent.

Vores lærer har taget det op i timerne	64
Vi har selv snakket om det (uden for timerne)	22
Vi har haft lærer-elev-samtaler	18
Forældrene har talt om det på et møde	13
Andet	5
Ingenting	6
Har ikke været nødvendigt/relevant at gøre noget	15

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag er 1.092 10-15-årige. Tabellen summerer til mere end 100 pct., da der kunne angives flere svar.

15 pct. af eleverne oplyser, at det ikke har været nødvendigt eller relevant at gøre noget.

Som det fremgår af kap. 6, tager forældrene aktivt et ansvar, både når deres eget barn er i offerrollen, og når deres eget barn er med til at mobbe. Hyppigst taler de med barnet og læreren om det, mens de i ringere udstrækning tager direkte kontakt med de mobbende børn og unge eller deres forældre.

7.6. Madpakker

Det sidste tema i dette kapitel vedrører den kostmæssige side af skoledagen. Det er en tilbagevendende diskussion, om skolebørn får en tilstrækkelig ernæringsrig kost, og hvorvidt det er forældrenes eller skolens ansvar at stille ordentlig kost til rådighed. Man ved, at det at få en god kost i løbet af skoledagen spiller en positiv rolle for evnen til at koncentrere sig i timerne og dermed til at profitere af undervisningen (Sundhedsstyrelsen, jf. Theilgaard, 1999). I WHO-undersøgelsen (Due & Holstein, 1997) finder man, at færre og færre af de 11-15-årige dagligt spiser sunde ko-

stemmer (fx frugt, grøntsager, groft brød) med stigende alder. Tidligere undersøgelser har imidlertid også peget på, at visse grupper af elever kommer i skole uden at have spist morgenmad og/eller ikke får noget at spise i løbet af skoledagen. Disse undersøgelser har også peget på den sociale slagside i problemet, idet det er børn og unge fra de mest ressourcetsvage hjem, der oftest ikke har madpakke med eller ikke får en ernæringsrigtig kost i løbet af skoledagen.

Forældrene om madpakker

Vi har spurgt forældrene, om de mener, at skolen burde sørge for, at børnene kan købe frokost på skolen (jf. kap. 6). I alt 51 pct. af forældrene erklærer sig noget eller meget enige heri, mens 16 pct. svarer hverken eller, og 30 pct. er noget eller meget uenige.

Vi har ligeledes spurgt, om de mener, forældrene selv bør sørge for, at deres børn har en madpakke med i skole. En overvældende andel af forældrene (87 pct.) er meget eller noget enige i dette, mens 5 pct. hverken er enige eller uenige, og ligeledes 5 pct. er noget eller meget uenige. En meget stor del af forældrene mener således utvetydigt, at forældre har et stort ansvar for børnenes kost i løbet af skoledagen, mens halvdelen samtidig mener, at det ville være ønskeligt, at børnene havde mulighed for at købe mad på skolen. Ser man på, om børnene så faktisk har madpakke med, viser der sig en pæn overensstemmelse mellem forældrenes holdning og deres praksis. Jo mere enige forældrene er, jo større en andel af børnene har madpakke med og omvendt.

De 10-15-årige om madpakker

Vi har spurgt de 10-15-årige selv, om de plejer at have madpakke med i skole. 79 pct. plejer at have madpakke med, mens 21 pct. svarer nej. Mens der ikke er nogen forskel på drenge og piger, er der den entydige sammenhæng, at andelen, der plejer at have madpakke med, daler år for år med stigende alder (tabel 7.8).

Forældrenes socioøkonomiske status viser nogen sammenhæng med, hvorvidt den 10-15-årige har madpakke med og med den forventede sociale slagside som nævnt. Ser man på farens uddan-

Tabel 7.8.

Andelen, der plejer at have madpakke med i skole, særskilt for alder. Procent.

	Har madpakke med i skole
I alt	79
10-årige	95
11-årige	93
12-årige	83
13-årige	76
14-årige	63
15-årige	51

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 1.090 børn og unge.

nesesbaggrund, plejer 74 pct. af de ufaglærtes børn at have madpakke med, mens det gælder over 80 pct. af de børn, hvis far har en erhvervsuddannelse. Morens uddannelsesbaggrund spiller ikke nogen rolle. Ser man på forældrenes relation til arbejdsmarkedet, har børn af forældre, der står uden for arbejdsmarkedet, sjældnere madpakke med end gennemsnittet, mens børn af faglærte arbejdere og af funktionærer med underordnede oftere end gennemsnittet har madpakke med. Ligeledes ses det, at børn af enlige i større udstrækning end andre børn ikke har madpakke med.⁹⁾

9) Enlige mødre og fædre har i gennemsnit mindre uddannelse bag sig end befolkningen som helhed. Da uddannelse som nævnt viser sig at spille en rolle, er det oplagt at kontrollere for uddannelsens betydning her. Det viser sig, at for mødre uden uddannelse gør det ingen forskel, om barnet kommer fra en eneforsørger- eller par-familie. Blandt de familier, hvor moren har en uddannelse, har børn af enlige mødre med uddannelse sjældnere madpakke med i skole. Blandt de familier, hvor faren har en uddannelse, har børn af enlige fædre uden uddannelse eller med en faglig uddannelse sjældnere madpakke med.

En af forklaringerne på at omfanget af elever med madpakke falder med alderen, er formentlig, at med stigende alder får skolebørnene på mange skoler mulighed for at købe mad på skolen, ligesom de får større mulighed for at købe frokost uden for skolens område.

Hvorfor ikke madpakke?

Vi har spurgt de 21 pct. nej-svarere, hvorfor de ikke plejer at have madpakke med. Som det fremgår (tabel 7.9), er den væsentligste årsag til ikke at have madpakke med, at man får mad (6 pct.) eller køber mad på eller ved skolen (29 pct.). Dvs. at over en tredjedel (35 pct.) af dem, der ikke har mad med, får frokost på anden måde end via en madpakke.

Tabel 7.9.

Hvorfor har du ikke madpakke med i skole? Procent.

I alt	101
Køber mad på eller ved skolen	29
Kan ikke lide madpakker	25
Er ikke sulten til frokost	21
Gider ikke/har ikke tid til selv at smøre madpakke om morgenen	18
Får mad på skolen	6
Mine forældre smører ikke madpakke	2
Vil gerne slanke mig	-

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 227 10-15-årige.

En fjerdedel af de 10-15-årige kan ikke lide madpakker, mens godt en femtedel (21 pct.) ikke er sultne til frokost. 18 pct. siger,

at de ikke gider eller ikke har tid til at smøre madpakke om morgenen, mens en ganske lille del (2 pct.) lægger skylden på forældrene.

Der er ikke nogen forskelle på de årsager, som henholdsvis drenge og piger har oplyst. Undersøgelsen kan således ikke støtte hypoteser, fx om at piger i særlig udstrækning gerne vil slanke sig og derfor ikke har madpakke med eller ikke er sultne til frokost, eller om drenge, der ikke gider smøre madpakke. Ligeledes er der heller ikke nogen signifikante forskelle mellem forskellige aldersgrupper, når det drejer sig om årsagen til ikke at have madpakke med.

7.7. Resume

- Den overvejende del af de 10-15-årige – nemlig 90 pct. – er noget eller meget glade for at gå i skole. En multivariat analyse viser, at tre faktorer påvirker skoletrivlsen. Barnets *køn* spiller en rolle, idet piger trives bedre med skolen end drenge. Børn af fædre uden *uddannelse* er mindre glade for at gå i skole. Og endelig er der blandt dem, der ikke klarer sig så godt fagligt i skolen, relativt mange, der *ikke er glade* for at gå i skole.
- Knap 4 ud af 5 10-15-årige føler, at de klarer sig godt eller endog meget godt i skolen. Kun 1 pct. oplever, at de decideret ikke klarer sig godt. Barnets *alder*, farens *erhvervsuddannelse*, hvorvidt forældrene er *aktive* på deres børns arenaer, samt om man kan *lide at gå i skole* er udslagsgivende for, om den enkelte oplever at kunne klare sig eller ej. Af de traditionelle socio-økonomiske variabler er det således kun farens erhvervsuddannelse, der påvirker oplevelsen af at trives og klare sig i skolen, mens fx forældrenes skoleuddannelse samt tilknytning til arbejdsmarkedet ikke viser nogen betydning for en tidlig sociale sortering i skolen (jf. også Schultz Jørgensen & Ertmann, 1997). Det betyder ikke, at barnets sociale og kulturelle baggrund er uden betydning, men at betydningen heraf måske også er mere indirekte.
- Tre fjerdedele af de 10-15-årige har af og til brug for hjælp til lektierne. De yngste har i størst udstrækning brug for hjælp.

Flest går først til deres mor for at få hjælp. Blandt dem, der har brug for lektiehjælp, siger 11 pct., at de gerne ville have, at forældrene brugte mere tid på lektier sammen med dem.

- 2/3 af forældrene spørger ofte deres børn, om de har lavet lektier. En multivariat analyse viser, at forældrene mest spørger de yngste børn, om de har lavet lektier, og oftere drengene end pigerne. Endelig spørger de forældre, der lægger mest vægt på ansvar i deres opdragelsesværdier, oftere deres børn, om de har lavet lektier end andre forældre. Mod forventning var der ingen sammenhæng med forældrenes uddannelsesbaggrund.
- 2/3 taler ofte eller af og til med forældrene om, hvad der skal ske efter 9. klasse. Knap 1/3 taler aldrig med forældrene om det (– ganske naturligt for de yngste børn i 4.-6. klasse). En multivariat analyse viser, at *alder*, *køn* samt *fars skoleuddannelse* er udslagsgivende for, i hvilket omfang de snakker om fremtiden. Jo ældre barnet er, i jo større udstrækning taler man om, hvad der skal ske efter folkeskolen. Dog er der 10 pct. af de 14-15-årige, der aldrig taler med forældrene om det. Piger taler mest med deres forældre herom. Og mod forventning er det især børn af forældre med kort skoleuddannelse bag sig, som diskuterer fremtiden med deres forældre.
- Over 80 pct. af de 10-15-årige synes, at deres mor for det meste eller nogle gange er god at snakke med. Kun 3 pct. finder, at hun ikke er god at snakke med. Børn, der synes deres mor for det meste er god at snakke med, er relativt mest glade for at gå i skole.
- De fleste (godt 70 pct.) er mest sammen med kammerater fra klassen i fritiden. Hver tiende svarer omvendt, at de fleste ikke er fra klassen, mens hver femte har en forankring i kammeratskaber til begge sider. Med stigende alder forankrer børnene og de unge sig i stigende omfang uden for “stamklassen”.
- Over 2/3 har nemt ved at finde én i klassen at snakke fortroligt med, hvis de har problemer. En fjerdedel mener, at det nogle gange eller altid er svært. Blandt dem, der ikke så godt eller afgjort ikke kan lide at gå i skole, er der relativt mange, der altid har svært ved at finde en fortrolig.

- Mobning forekommer ofte eller af og til ifølge knap halvdelen af de 10-15-årige. Heroverfor oplyser knap hver femte, at det forekommer sjældent og hver tredje, at det ikke forekommer, eller at det er længe siden. Med stigende alder meldes der i faldende udstrækning om mobning. 15 pct. er selv blevet mobbet ofte eller af og til, mens 70 pct. ikke selv er blevet mobbet. De, der bliver mobbet, har relativt dårligere relationer til både forældre og kammerater end andre 10-15-årige. Knap 30 pct. hører til i gruppen af mobbere.
- Bl.a. køn har betydning for forskelle i tendensen til at mobbe. Således oplyser over halvdelen af drengene og godt 1/3 af pigerne, at de har deltaget i mobning. Mobberne synes relativt oftere end andre jævnaldrende, at de har svært ved at snakke med deres mor om problemer med kammerater. Og blandt mobberne er der relativt mange, der selv er blevet mobbet.
- Den hyppigst forekommende indsats mod mobning i klassen er, at lærerne tager problemet op i timerne, hvilket er sket i knap 2/3 af tilfældene. Derudover har eleverne selv talt om problemerne uden for timerne ifølge hver femte 10-15-årige. 13 pct. fortæller, at forældrene har talt sammen om det på et møde.
- Hvad angår de 10-15-åriges kost i løbet af skoledagen, plejer fire ud af fem at have madpakke med. Mens der ikke er forskel på drenge og piger, daler andelen med madpakke med stigende alder. Børn af enlige forsørgere, af fædre uden uddannelse samt af forældre, der står uden for arbejdsmarkedet, har relativt sjældent madpakke med.

Efter skoletid

Når man retter opmærksomheden mod de 10-15-årige, knytter der sig en særlig interesse til, hvad de laver efter skoletid. Det er i 10-11-årsalderen, at de fleste kommuners dagtilbud i form af skolefritidsordninger og fritidshjem ophører. Det betyder, at mange børn på det alderstrin overgår fra en eftermiddag med kontrolleret pasning til en eftermiddag, som de selv og forældrene har ansvaret for at udforme. Overgangen fra offentligt dagtilbud til selvorganiseret fritid er ofte forbundet med blandede følelser, især hos de forældre der som følge af fx arbejde ikke har mulighed for at være hjemme, når barnet får fri fra skole. Forældrene til de yngre bekymrer sig, bl.a. om hvorvidt barnet er modent nok til at tage ansvaret for sig selv i eftermiddagstimerne, om det kan orientere sig ordentligt i trafikken på vej hjem fra skole etc. Forældrene til teenagerne bekymrer sig måske mere om, hvorvidt barnet kommer "i dårligt selskab".

Vi har stillet de 10-15-årige en række spørgsmål, der skal afdække deres faktiske færden efter skoletid. Det beskrives, i hvilken udstrækning børnene går lige hjem, når timerne slutter, om de har kammerater med hjem, samt hvor ofte forældrene eller andre fx søskende er hjemme efter skoletid. Desuden har vi spurgt, hvor de 10-15-årige går hen de dage, hvor de ikke går direkte hjem fra skole. Går de fx hjem til kammerater eller til familiemedlemmer, går de i fritidshjem, klub eller måske til en fritidsinteresse? Endelig ser vi på, hvor ofte de 10-15-årige er alene hjemme.

8.1. Lige hjem fra skole?

Vi har spurgt de 10-15-årige, hvor ofte de tager lige hjem fra skole,¹⁾ når skoledagen er slut, uden at gå i dagtilbud, klub, til sport eller lignende. 61 pct. går lige hjem mindst 4 gange om ugen, og 26 pct. går lige hjem 2-3 gange om ugen (tabel 8.1). Alt i alt går

1) Vi har bevidst anvendt formuleringen "Hvor tit går du lige hjem, når du får fri fra skole" i betydningen, når skoletimerne er slut.

Tabel 8.1.

Hvor ofte går de 10-15-årige lige hjem fra skole, og hvor ofte har de kammerater med hjem? Procent.

	Mindst 4 dage om ugen	2-3 gange om ugen	1 gang om ugen	Sjældnere/ aldrig
Går lige hjem fra skole	61	26	5	8
Har kammerater med hjem efter skole	6	27	23	44

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget er hhv. 1.093 og 1.094 10-15-årige. 1 "ved-ikke"-besvarelse er udeladt.

således langt størstedelen (87 pct.) af de 10-15-årige lige hjem fra skole og til deres eget hjem mindst hver anden dag. 13 pct. går lige hjem fra skole én gang om ugen eller sjældnere. Kombineret med alder viser det sig meget forventeligt, at jo ældre man er, i jo større udstrækning går man lige hjem fra skole.

Sammenholder man med oplysninger om mors og fars *erhvervsuddannelse* ses det, at børn af forældre med mest uddannelse bag sig (videregående uddannelser) sjældnere går lige hjem fra skole end børn af forældre med en lærlingeuddannelse eller uden uddannelse. Også forældrenes *samlivsstatus* viser en sammenhæng. Børn, der bor sammen med to voksne, går oftere lige hjem fra skole end børn, der bor med en enlig forælder. Det er ikke så vanskeligt at forestille sig, at parfamilier lettere end eneforsørger-familier kan organisere, at en af forældrene er hjemme efter skoletid.

Samvær med kammeraterne efter skole

På spørgsmålet, om hvor ofte de har kammerater med hjem efter skole, svarer 33 pct. af de 10-15-årige, at de har kammerater med hjem 2-3 gange om ugen eller mere. 23 pct. har kammerater med hjem ca. 1 gang om ugen, mens de resterende 44 pct. har kammerater med hjem sjældnere end en gang om ugen (tabel 8.1). Der er imidlertid en *kønsmessig skævhed*. 37 pct. af pigerne har en kam-

merat med hjem mindst 2-3 gange om ugen, mens dette gælder 30 pct. af drengene. Omvendt er der 19 pct. af pigerne, der sjældent eller aldrig har kammerater med hjem, mens det gælder 29 pct. af drengene.

Det samme mønster ses, når man spørger, hvor de fx går hen, hvis de ikke går lige hjem fra skole; relativt flere piger end drenge går hjem til kammerater (jf. afsnit 8.4). Muligvis er det en forskel på drengekultur og pigekultur, der slår igennem her; piger søger relativt oftere de tætte veninderelationer på hinandens værelser, mens drengene relativt oftere også dyrker deres kammeratskaber på andre arenaer (uden at vi her har data om omfang og indhold af forskelle på drenges og pigers kammeratskabsrelationer).

8.2. Der er ofte nogen hjemme

Vi har spurgt de 10-15-årige, om far eller mor er hjemme, når de får fri fra skole.²⁾ 38 pct. svarer, at en forælder er hjemme mindst 4 dage om ugen og 22 pct., at der er en hjemme 2-3 gange om ugen. Det vil sige, at i gennemsnit 60 pct. af alle 10-15-årige har en mor/far, der mindst 2-3 gange om ugen er hjemme, når de får fri fra skole (tabel 8.2). Det kan synes som en stor andel, når vi samtidig ved, at 63 pct. af alle børn i parfamilier, hvor mindst én forælder er i arbejde, bor med to fuldtidsarbejdende forældre, mens 89 pct. af alle børn hos enlige forældre i arbejde bor med en fuldtidsarbejdende forælder (Kampmann & von Nordheim Nielsen, 1995). 11 pct. har en forælder hjemme en gang om ugen, mens forældrene i de 29 pct. af familierne er hjemme efter skoletid sjældnere end en gang om ugen.

Ud over forældrene kan der også være andre i hjemmet efter skoletid, som på den måde kan have en supplerende eller kompenserende funktion i forhold til forældrene. For 29 pct. af de 10-15-årige sker det min. 2-3 gange om ugen, at der er andre voksne

---

2) Vi har bevidst anvendt formuleringen "...når du får fri fra skole". Vi vil gerne vide, om forældrene er i hjemmet, når barnet eller den unge får fri, fordi forældrenes tilstedeværelse især for de yngste grupper må antages at påvirke, hvorvidt de går lige hjem efter skole.

Tabel 8.2.

Hvem er hjemme efter skoletid? Procent.

	Mindst 4 dage om ugen	2-3 gange om ugen	1 gang om ugen	Sjældnere/ aldrig
Mor/far hjemme efter skole	38	22	11	29
Andre voksne/ældre søskende hjemme efter skole	15	14	9	62

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse om Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget er hhv. 1.092 og 1.093 10-15-årige. Hhv. 2 og 1 "ved-ikke" besvarelse er udeladt af tabellen. De 62 pct., der angiver, at andre voksne eller ældre søskende er hjemme sjældnere end en gang om ugen eller aldrig, er sammensat af 16 pct., hvor det sker sjældnere end 1 gang om ugen, og 46 pct., hvor det aldrig forekommer.

eller ældre søskende hjemme, når de får fri fra skole (tabel 8.2).

Knap halvdelen (46 pct.) har aldrig andre voksne eller større søskende i hjemmet at trække på efter skoletid.

En multivariat analyse viser, at følgende faktorer alle er udslagsgivende for, om forældrene er hjemme efter skoletid eller ej:

- Mors og fars erhvervsuddannelse
- Forældrenes samlede ugentlige arbejdstid
- Hvorvidt det er en parfamilie eller eneforsørger-familie
- Hvorvidt familien bor i by- eller landområder

Jo mere uddannelse forældre har, jo sjældnere er de hjemme efter skoletid. Forældre uden uddannelse er oftest hjemme. Forældre i landområder er markant oftere hjemme efter skole end forældre i byområder, ligesom at eneforsørgere relativt sjældent er hjemme.

Endelig spiller forældrenes arbejdstid en rolle, men ikke som entydig, som de øvrige faktorer i analysen. I parfamilier er forældrene blevet spurgt om deres egen og den anden forælders faktiske

Tabel 8.3.

Forældrenes tilstedeværelse i hjemmet efter skoletid, særskilt for deres samlede ugentlige arbejdstid. Procent.

Forældrenes samlede ugentlige arbejdstid	Mindst 4 dage ugentlig	2-3 gange ugentlig	1 gang ugentlig	Sjældnere/ aldrig
Mindre end 60 timer	47	39	6	8
60-79 timer	23	26	13	38
80-99 timer	32	19	14	35
100 timer eller mere	63	14	1	22
I alt	29	23	12	35

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: I tabellen indgår kun familier med to forældre, der begge er i arbejde, hvor begge har svaret på spørgsmålet om den ugentlige arbejdstid. Procentgrundlag = 691 10-15-årige.

arbejdstid. En oplagt hypotese er, at jo højere ugentlig arbejdstid forældrene har tilsammen, jo sjældnere vil de være hjemme efter skoletid. Også her ser man imidlertid nogle interessante forskelle, og hypotesen får derfor ikke ubetinget støtte.

Som forventet er de forældre, der arbejder mindst (dvs. under 60 timer om ugen tilsammen jf. tabel 8.3), oftest hjemme, når barnet får fri. 47 pct. af forældrene er hjemme mindst 4 dage om ugen. Til sammenligning er henholdsvis 23 pct. af forældrene med en samlet ugentlig arbejdstid på 60-79 timer og 32 pct. af forældrene med en ugentlig arbejdstid på 80-100 timer hjemme mindst 4 dage om ugen. Overraskelsen finder vi i familier med en meget stor ugentlig arbejdsbyrde (100 timer eller mere om ugen). Her er en eller begge forældre stik mod forventning hjemme mindst 4 dage om ugen i 63 pct. af familierne.³⁾ Hvorfor det forholder sig sådan, giver dataene ikke nogen forklaring på. Det er nærliggende

3) Sammenhængen er signifikant, når der kontrolleres for barnets eller den unges alder.

at antage, at arbejdsbyrden i disse familier er fordelt på én meget arbejdende voksen – typisk faren – og en med kort arbejdstid.⁴⁾

44 pct. af eneforsørgerne med erhvervsarbejde er hjemme efter skoletid mindst 2-3 gange om ugen. 16 pct. er hjemme en gang om ugen, mens 41 pct. sjældnere eller aldrig er hjemme efter skoletid. Der er ikke nogen signifikant sammenhæng mellem den enlige forsørgers arbejdstid, og hvor ofte vedkommende er hjemme, når barnet eller den unge får fri fra skole.⁵⁾

8.3. Skulle mor og far være mere hjemme?

I offentligheden kører der en til tider ophedet debat, om hvorvidt mange forældre svigter deres børn ved at arbejde så meget, som de gør, og dermed er for lidt til rådighed i hjemmet. Det er imidlertid ikke så ofte, vi hører børnenes mening om dette emne.

Vi har spurgt de 10-15-årige: *“Hvis du kunne bestemme, skulle din far eller mor så oftere være hjemme, når du kommer hjem fra skole?”*. Det er i sig selv interessant at konstatere, at 66 pct., altså 2/3 af de 10-15-årige, er tilfredse med status quo. Men knap en fjerdedel (24 pct.) af alle 10-15-årige ville gerne have deres mor og far hjemme efter skoletid noget oftere, end hvad faktisk er tilfældet. Dette harmonerer ganske godt med analysen i kap. 13 af unges værdier om arbejdsliv. Relativt mange 10-15-årige har et ideal, om at en eller begge forældre har deltidsarbejde eller er hjemme. 10 pct. har svaret “ved ikke” på spørgsmålet, om de gerne ville have forældrene hjemme noget oftere.

En multivariat analyse viser, at følgende variabler har betydning:

- 4) Der er grund til at antage en sammenhæng mellem det resultat, at de selvstændigt erhvervsdrivende oftest er hjemme efter skoletid samt det, at forældrepar med længst ugentlig arbejdstid ligeledes oftest er hjemme efter skoletid. Nogle selvstændigt erhvervsdrivende har mulighed for at arbejde hjemmefra, ligesom de ofte har en lang, ugentlig arbejdstid.
- 5) Mønstret er det samme som i parfamilier, idet enlige forældre med henholdsvis kortest arbejdstid og længst arbejdstid relativt oftest er hjemme, når barnet får fri fra skole – dog uden at være signifikant.

- Barnets alder
- Hvorvidt den 10-15-årige ønsker sig mere tid med mor
- Hvorvidt den 10-15-årige ønsker sig mere tid med far

Som det er naturligt at forvente, er der en tydelig sammenhæng, hvor de yngste børn i størst udstrækning gerne ville have deres mor eller far hjemme noget oftere. 37 pct. af de 10-11-årige ville gerne have forældrene hjemme oftere, mens det "kun" gælder 23 pct. af de 12-13-årige og 10 pct. af de 14-15 årige.

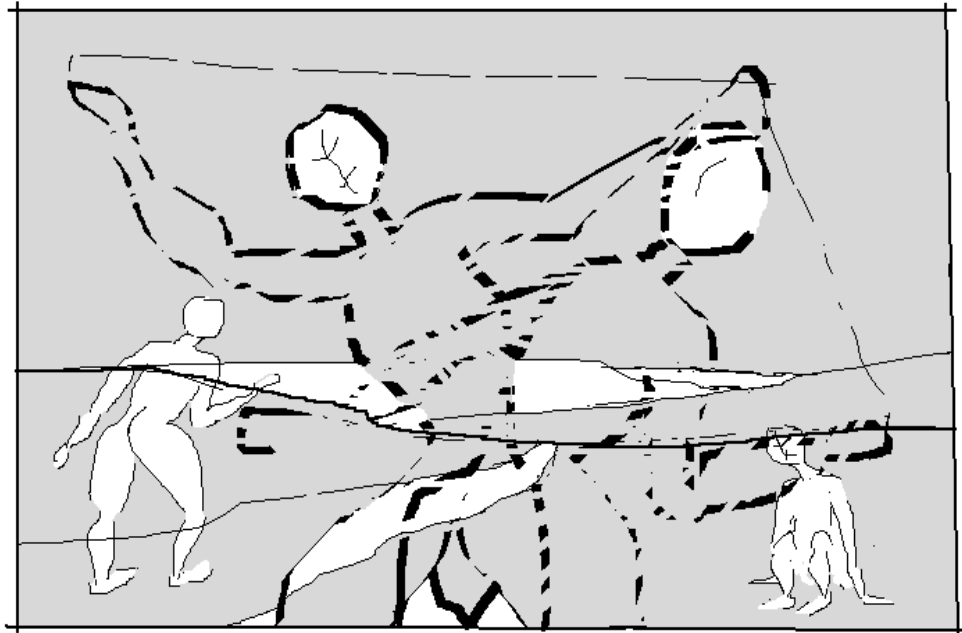
De to andre baggrundsfaktorer viser, at blandt de børn eller unge, der gerne ville have mere tid sammen med mor eller far, er der relativt mange, hvor forældrene heller ikke er hjemme efter skole.⁶⁾ Der er således konsistens i svarene (selv om spørgsmålene har befundet sig i forskellige dele af spørgeskemaet).

Det bør bemærkes, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem den faktiske arbejdstid, forældrene har oplyst, og børnenes ønske om at forældrene er mere hjemme.⁷⁾

8.4. Hvor går de hen, når de ikke går hjem?

Som det fremgår, går den overvejende del af de 10-15-årige ofte lige hjem, når de får fri fra skole. Alle går dog ikke lige hjem hver dag, og en mindre andel går meget sjældent hjem. I dette afsnit vil vi se på, hvor de går hen efter skoletid, når de ikke går hjem, og om der er en sammenhæng med alder og køn. (Det skal bemærkes, at tabellen summerer til mere end 100 pct., da der kunne gives flere ja-svar).

-
- 6) Denne sammenhæng er ganske forventelig, da spørgsmålene kan siges at belyse to sider af samme sag, men den er samtidig en test på, at de 10-15-årige faktisk er konsekvente i deres svar.
- 7) Jo mere forældrene arbejder, jo større er den andel, der ønsker forældrene mere hjemme. 21 pct. af dem, hvis forældre arbejder under 60 t./ugl., svarer ja, mens det fx gælder 27 pct. af dem, hvis forældre arbejder 80-99 t./ugl. og 30 pct. af dem, hvis forældre arbejder 100 t./ugl. eller mere. Forskellene er dog ikke større, end at de blot kan være udtryk for tilfældigheder i materialet.

Går man ikke hjem, er det altovervejende samværet med kammerater, der trækker efter skoletid. 74 pct. af de 10-15-årige går af og til hjem til kammerater efter skoletid (tabel 8.4). Vi har ikke spurgt detaljeret om, hvor ofte det forekommer, men som nævnt ovenfor har 56 pct. kammerater med hjem mindst én gang om ugen. 20 pct. går i en eller anden form for fx fritidsklub eller fritidshjem, 12 pct. går til fritidsaktiviteter lige efter skoletid, mens 6 pct. går hjem til andre familiemedlemmer og 6 pct. skal på deres fritidsjob (fritidsjob behandles særskilt i kap. 10). Herudover går 11 pct. af børnene andre steder hen efter skole end de nævnte. Når "kun" 6 pct. går hjem til familiemedlemmer, er der ikke meget, der tyder på, at familienetværket i stort omfang tager sig af børnene, mens forældrene er på arbejde. Det er primært de yngste aldersgrupper, der benytter denne mulighed (jf. tabel 8.4).

Hvad angår køn, er der kun signifikant forskel, når det drejer sig om at gå hjem til kammerater, hvad 71 pct. af drengene og 77 pct. af pigerne gør. Resten af forskellene på drenge og pigers adfærd efter skoletid er ikke større end, at der kan være tale om tilfældigheder i materialet.

Tabel 8.4.

“Hvor går de 10-15-årige hen efter skole, når de ikke går hjem til sig selv?”, særskilt for køn og alder. Procent.

	Hjem til kammerater	Fritidsklub/ fritidshjem	Fritidsaktivitet	Andre familie-medlemmer	Fritidsjob	Andetsteds
I alt	74	20	12	6	6	11
Drenge	71	21	10	6	7	12
Piger	77	18	14	7	5	11
10-11 år	69	38	11	7	0	7
12-13 år	78	14	12	8	4	12
14-15 år	74	2	13	4	15	18

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998

Anm.: Rækkerne summerer til mere end 100 pct., da børnene kunne angive flere steder, de går hen efter skoletid. Procentgrundlag for “i alt”-rækken samt køn er 1.092 børn i alderen 10-15 år, for alder 1.090. Kun kønsforskellen mht. at gå hjem til kammerater er signifikant. Kun aldersforskellene hvad angår, hvor ofte drenge og piger går hjem til kammerater, om de går i fritidshjem/-klub, om de går på job eller går andetsteds hen er signifikante. De andre forskelle mellem aldersgrupper er så små, at de kan være udtryk for tilfældigheder i materialet.

Der er signifikante forskelle på flere områder, som synes at være betinget af alder. De yngste børn går sjældnere med kammerater hjem end de ældre børn, hvilket er ganske forventeligt. Den selvstændige aktionsradius uden voksne er endnu ikke så stor. De 10-11-årige går relativt mest i fritidshjem eller fritidsklub (i alt 38 pct.), mens kun 14 pct. af de 12-13-årige og 2 pct. af de 14-15-årige går i fritidsklub.

Som forventet er der langt flere 14-15-årige, der har fritidsjob end blandt de yngre aldersgrupper, ligesom der er markant flere 14-15-årige, der går andre steder hen, end det der var muligt at angive i de første fem kategorier (jf. tabel 8.4). Man kan tage det som et udtryk for, at i kraft af den stigende alder og modenhed udvides de unges aktionsmuligheder og -radius efter skoletid.

8.5. Alene hjemme

I perioden fra det 10. til det 15. år overgår barnet gradvist til teenage- og ungdomsstatus. Perioden er bl.a kendetegnet ved en selvstændiggørelse fra forældrene på en række områder og et hverdagsliv, der for de flestes vedkommende bliver mindre og mindre overvåget af voksne.

Ud fra dette synspunkt er det at (kunne) være alene hjemme udtryk for en naturlig udvikling. For mange børn er det forbundet med stor spænding de første gange, de får lov til at være alene hjemme. Men spørgsmålet kan også ses i et mere kritisk lys, hvor problemstillingen er, om for mange børn for ofte er alene hjemme på grund af forældrenes arbejde eller andre gøremål uden for hjemmet.

I dette afsnit vil vi specifikt undersøge, hvor ofte de 10-15-årige er alene hjemme efter skoletid, og om der er særlige kendetegn ved de børn og familier, hvor børnene særlig ofte er alene hjemme.

Alene hjemme om eftermiddagen

Vi har spurgt, hvor ofte de 10-15-årige er alene hjemme mindst en time om eftermiddagen (forstået som tiden efter skoletid, men inden aftensmaden). 39 pct. er sjældent eller aldrig alene hjemme, de resterende 61 pct. er af og til. Jo ældre barnet er, i jo større udstrækning er det alene hjemme (tabel 8.5). Mens 12 pct. af de 10-11-årige er alene hjemme om eftermiddagen mindst 4 gange om ugen, gælder det 21 pct. af de 12-13-årige og 22 pct. af de 14-15-årige. Disse tal afspejler måske, at når barnet bliver omkring 11-12 år gammelt, er det ikke længere et problem – heller ikke for forældrene – at barnet er alene hjemme.

I store træk er de 10-15-årige oftere alene hjemme om eftermiddagen, jo mere deres forældre arbejder. 6 pct. af de børn, hvis forældre tilsammen arbejder under 60 timer om ugen, er alene hjemme om eftermiddagen mindst 4 gange om ugen. Det gælder godt 20 pct. af de børn, hvis forældre arbejder 60-99 timer ugentligt.

Tabel 8.5.

“Hvor ofte er de 10-15-årige alene hjemme mindst 1 time?”, særskilt for alder. Procent.

	Min. 4 gange ugentlig	2-3 gange ugentlig	1 gang ugentlig	Sjældnere/ aldrig
Alene om eftermiddagen i alt	18	26	17	39
10-11 år	12	22	18	48
12-13 år	21	27	19	33
14-15 år	22	30	14	34
Alene om aftenen i alt	0	4	9	86

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for i alt-rækkerne er hhv. 1.088 og 1.092 10-15-årige. For den aldersfordelte opgørelse er procentgrundlaget 1.087. Mellem 2 og 7 'ved-ikke'-besvarelser er udeladt.

Der er dog igen en undtagelse. De børn, hvis forældre tilsammen arbejder mest (min. 100 timer om ugen), er sjældnest alene hjemme. Dette resultat er muligvis parallelt til den overraskende konstatering af, at forældre med min. 100 timers arbejde ugentligt relativt oftere er hjemme efter skoletid end forældre med 60-99 timers arbejde ugentligt. Ligeledes er mange børn af selvstændigt erhvervsdrivende forældre sjældent eller aldrig alene hjemme.

Alene hjemme om aftenen

Vi har spurgt de 10-15-årige, der er alene hjemme i mindst 1 time om aftenen (forstået som tiden efter aftensmaden). Kun så få, at det knap kan registreres (under ½ pct.), er alene hjemme 1 time eller mere mindst 4 aftener om ugen, og 86 pct. er sjældnere (end 1 gang om ugen) eller aldrig alene hjemme (tabel 8.5).

10-15-årige, der bor med en enlig mor, er oftere alene hjemme end andre børn (56 pct. er alene hjemme 1 time om aftenen mindst 2-3 gange om ugen). Børn, der bor med en enlig far, er derimod sjældnere alene hjemme om aftenen end gennemsnittet

(32 pct. er alene hjemme om aftenen min. 2-3 gange om ugen mod et gennemsnit på 44 pct.)⁸⁾.

Afslutningsvis har vi undersøgt, hvorvidt de børn, der relativt ofte er alene om eftermiddagen, også relativt ofte er alene om aftenen. Denne hypotese får støtte; knap hvert 10. af de børn og unge, der er alene hjemme om eftermiddagen min. 2-3 gange om ugen, er også alene hjemme om aftenen min. 2-3 gange om ugen. Af de børn, der sjældnere er alene hjemme om eftermiddagen, er det 2 pct., der er alene hjemme om aftenen min. 2-3 gange om ugen. Dvs. at det at være alene hjemme gælder en særlig gruppe 10-15-årige, uanset tidspunktet. (Den statistiske sammenhæng forsvinder ikke, når der kontrolleres for barnets alder).

8.6. Efter skoletid i byen og på landet

Der er nogle mindre men dog signifikante forskelle på hverdagslivet for de 10-15-årige, alt efter om de bor i by- eller landområder (her defineret som egentlige landboliger eller små byområder med under 200 husstande). Fx har 10-15-årige i byen signifikant oftere kammerater med hjem efter skole end børn på landet. Forældre på landet er relativt oftere hjemme efter skoletid. 60 pct. af de 10-15-årige i landdistrikter, oplyser, at forældrene er hjemme min. 4 gange om ugen, mens det gælder 31 pct., dvs. halvt så stor en andel af bybørnene, hvilket er en markant forskel.

Andelen af børn i landdistrikter, der går i fritidsklub eller fritidshjem efter skoletid, er væsentlig mindre end andelen af bybørn (12 pct. over for 21 pct.). Dette afspejler antageligt ikke, at man i landdistrikterne aktivt fravælger fritidsklub/-hjem. Snarere er det et spørgsmål om, at der i mange områder uden for byerne er et *mindre udbud af tilbud* til børn og unge, i særdeleshed børn over indskolingsalderen som i denne undersøgelse.

Endelig er der den forskel, at 10-15-årige der bor på landet, sjældnere end bybørn er alene hjemme. 59 pct. af børnene i landdistrik-

---

8) Her skal igen erindres om det relativt lille antal enlige fædre i undersøgelsen.

ter er kun sjældent alene hjemme om eftermiddagen (et par gange om måneden/sjældnere/aldrig), mens 10 pct. er alene hjemme mindst 4 dage om ugen.

For bybørnenes vedkommende er det 35 pct., der sjældent er alene hjemme, mens 20 pct., altså dobbelt så stor en andel som børn i landdistrikter, er alene hjemme mindst 4 eftermiddage om ugen.

Bybørn er også oftere alene hjemme om aftenen. 48 pct. af bybørnene er alene hjemme om aftenen min. 2-3 gange om ugen, mens det gælder for 26 pct. af børnene i landdistrikter.

8.7. Resume

I dette kapitel har vi afdækket dele af de 10-15-åriges adfærd om eftermiddagen efter skoletid.

- Størstedelen af de 10-15-årige (87 pct.) går mindst hver anden dag lige hjem, når skoletimerne er slut. Med stigende alder går en større og større andel lige hjem fra skole. Over halvdelen har kammerater med hjem mindst en gang om ugen, pigerne oftere end drengene, ligesom pigerne oftere går hjem til kammerater efter skoletid.
- 60 pct. af de 10-15-årige har en forælder hjemme efter skoletid mindst 2-3 gange om ugen. Det er en relativt høj andel i lyset af, at fuldtidsarbejde til begge forældre er så udbredt. Jo mere uddannelse forældrene har bag sig, jo sjældnere er de hjemme efter skoletid. Eneforsørgere samt forældre i byområder er sjældnest hjemme.
- En mindre del af de 10-15-årige har andre voksne eller ældre søskende hjemme efter skoletid.
- De forældre, der arbejder mindst, er oftest hjemme efter skoletid, som vi forventede. Overraskelsen finder vi i familier med en meget stor arbejdsbyrde (100 timer eller mere om ugen), idet de har den største andel af forældre, der er hjemme mindst 4 dage om ugen. En forklaring kan være, at arbejdsbyrden i disse familier er fordelt på én meget arbejdende voksen – typisk faren – og en voksen med kort arbejdstid.

- Mens to ud af tre 10-15-årige er tilfredse med forældrenes tilstedeværelse i hjemmet, ønsker hver fjerde, at de oftere var hjemme efter skoletid. Ønsket er størst hos de yngste elever, og hos dem, der synes, at de ikke har tid nok sammen med deres mor eller far.
- For dem, der ikke går lige hjem efter skoletid, trækker det især at komme hjem til kammerater, hvad tre ud af fire gør i en eller anden udstrækning. Hver femte går i fritidshjem/-klub og mere end hver tiende går direkte til fritidsaktiviteter.
- Knap 3/4 er af og til alene hjemme i løbet af eftermiddagen. Jo ældre de er, i jo større udstrækning er de alene hjemme. Tallene viser, at fra 12-års alderen er ca. halvdelen alene hjemme 2-3 gange om ugen. I store træk er børn og unge oftere alene hjemme, jo mere deres forældre arbejder, dog med den undtagelse, at børn i parfamilier med den længste arbejdstid (min. 100 t./ugl.) *sjældnest* er alene hjemme.
- Langt færre 10-15-årige er alene hjemme om aftenen end om eftermiddagen. Der er en mindre gruppe, som relativt ofte er alene hjemme, både i løbet af eftermiddagen og i løbet af aftenen. Hver 10. af de 10-15-årige, der er alene hjemme 2-3 eftermiddage om ugen, er også alene 2-3 aftener om ugen.
- Der viser sig nogle forskelle på hverdagslivet efter skoletid, alt efter om man bor i by- eller landområder. 10-15-årige i byområder har signifikant oftere kammerater med hjem efter skole end børn og unge på landet. De, der bor på landet, har relativt oftere en forælder hjemme efter skoletid. Andelen, der går i fritidsklub eller fritidshjem efter skoletid, er væsentlig mindre i landdistrikter. Dette afspejler antageligt, at der i mange områder uden for byerne er et *mindre udbud af tilbud* til børn og unge. Endelig er 10-15-årige på landet sjældnere end bybørn alene hjemme, både hvad angår eftermiddag og aften.

Fritidsaktiviteter

De organiserede aktiviteter i fritiden er interessante, bl.a. fordi det er i 10-11-års alderen, at de offentlige pasningstilbud ophører, og barnet overgår til en mindre grad af offentlig overvågning efter skoletid. Tidligere undersøgelser fra Socialforskningsinstituttet har behandlet omfanget af fritidsinteresser og tidsforbruget hertil (Andersen, 1989 & 1995). De viser, at de 11-12-årige er den mest aktive gruppe fritidsudøvere med ca. 85 pct. aktive. Derefter falder deltagelsen systematisk, således at ca. 60 pct. af de 17-årige dyrker en fritidsinteresse. Dette fald forventer vi således også at finde i nærværende undersøgelse. Desuden vil vi undersøge, hvorvidt der er kønsforskelle i, hvilke aktiviteter der dyrkes.

Sidst i kapitlet ses på de 10-15-åriges læsevaner, der ikke kan betragtes som en del af de organiserede fritidsaktiviteter. I hvilken udstrækning læser de 10-15-årige bøger uden for skoletiden, og hvor får de i givet fald bøger fra? En af de hypoteser, vi undersøger, er, hvorvidt et stigende uddannelsesniveau hos forældrene afspejler sig i en øget læseaktivitet hos den enkelte 10-15-årige.

9.1. Faste fritidsinteresser

Vi har stillet børnene og de unge spørgsmålet, om de har en fast fritidsinteresse, som de går til på bestemte ugedage eller bestemte tidspunkter. Hensigten er at indfange de organiserede fritidsaktiviteter. Dette spørgsmål er også blevet stillet i tidligere undersøgelser af børn og unges fritid, hvorfor der er gode sammenligningsmuligheder.

81 pct. af de 10-15-årige svarer bekræftende, mens 19 pct. for tiden ikke har en fritidsinteresse, de dyrker.

En multivariat analyse (logistisk regression jf. data og metodebilaget bag i rapporten) viser, at tre faktorer forklarer variationerne i, hvem der er aktive og ikke aktive:

- alder
- mors erhvervsuddannelse
- forældrenes holdninger til konkurrence i børneopdragelsen.

Der er således *ingen kønsforskel* i det samlede omfang af aktive – de 81 pct. gælder både piger og drenge (tabel 9.1).¹⁾ Som antaget viser fritidsaktiviteterne imidlertid store udsving fordelt på *alder*. Mens 86 pct. af de 10-11-årige dyrker mindst én fritidsinteresse, gælder det 80 pct. af de 12-13-årige og 76 pct. af de 14-15-årige. Undersøgelsen indikerer således en fuldstændig lineær sammenhæng mellem alder og aktiviteter, hvor der er et stigende frafald fra fritidsaktiviteter med stigende alder. (I nærværende undersøgelse er de 11-årige mest aktive med 88 pct., der dyrker en interesse).

Ser man særligt på barnets familiebaggrund, er det udelukkende mors *erhvervsuddannelse*, der spiller en rolle. 70 pct. af de ufaglærte mødres børn går til fritidsaktiviteter, mens det gælder 82 pct. af de børn, hvis mor har en faglig uddannelse og 87 pct. af de børn, hvis mor har en videregående uddannelse. Stigende uddannelsesniveau hos moren afspejles således i en stigende andel aktive 10-15-årige.

Endelig er de børn og unge, hvis forældre er medium og mest konkurrenceorienterede, også mest aktive her (84-85 pct. mod 70 pct. af dem, hvis forældre er mindst konkurrenceorienterede.

I det følgende vil vi udelukkende se på de 81 pct. af børnene og de unge, der dyrker en fritidsinteresse.

Sport og motion

84 pct. af de aktive 10-15-årige dyrker *sport og motion* (tabel 9.1). Sport og motion er dermed den absolutte topscorer blandt de organiserede fritidsaktiviteter for børn og unge. Her må man imid-

1) Der er stort flow i, hvem der dyrker hvilke aktiviteter fra år til år. En tidligere undersøgelse viste, at der over en periode på 2 år kun var 5% af alle 11-12-årige, der ikke gik til noget to år i træk (Andersen, 1994).

lertid være opmærksom på, at efterspørgslen efter fritidsaktiviteter til dels også bestemmes af udbuddet. I alle kommuner landet over er det muligt at dyrke sport og motion, mens der derimod er mange kommuner, hvor der ikke er mulighed for at gå til musik, billedkunst, video etc.

Sammenlignet med tidligere undersøgelser (Andersen, 1995) er omfanget af børn og unge, der dyrker sport og motion, fuldstændig det samme som i 1993, nemlig 4/5 af de aktive (svarende til godt 2/3 af alle børn og unge). Relativt flere drenge end piger har sport og motion som fritidsaktivitet, hvilket – når der kontrolleres for alder – dog kun gælder de 10-13-årige.²⁾ Aldersmæssigt er der signifikante forskelle. 87 pct. af de 10-11-årige dyrker sport, 86 pct. af de 12-13-årige og 77 pct. af de 14-15-årige (tabel 9.1). Der er således et markant frafald fra sportsaktiviteterne, når man kommer op i teenagealderen.

Sang og musik, teater og film, tegning og maling

I alt 22 pct. af de børn og de unge, der dyrker en fritidsinteresse, går til *sang og musik* eller lignende (svarende til Andersens resultater (1995)). Mens der er relativt flere piger end drenge, der går til musik, er der ikke signifikante forskelle, hvad angår alder.

Ser vi i stedet på de 3 pct. af de aktive, som går til *teater, film og video*, er der hverken alders- eller kønsforskelle i omfanget af aktive.³⁾ Også Andersen (1995) fandt 3 pct. af de aktive, der udfoldede sig med teater, film og video. Der er både køns- og aldersforskelle, når det drejer sig om *tegnning og maling*. De 2 pct. aktive dækker over 1 pct. drenge og 4 pct. piger. Ligeledes kan man se, at det er en fritidsaktivitet, der tiltrækker få, men dog en stigende andel unge med stigende alder (tabel 9.1).⁴⁾ Her er en forskel til

- 2) I Andersens undersøgelse (1995) er der ingen forskel på omfanget af drenge og piger, der dyrker sport og motion.
- 3) Man må være opmærksom på, at antallet af børn og unge i undersøgelsen, der går til teater, film og video, er så lille (29), at man knap kan procentfordele på alder og køn.
- 4) Der er i alt kun 21 af de deltagende børn og unge, der går til tegning og maling, hvilket giver en række begrænsninger jf. foregående note.

Tabel 9.1.

Fritidsinteresser hos de aktive 10-15-årige, særskilt for alder og køn. Procent.

	Har en fritidsinteresse	Sport og motion	Sang og musik	Teater, film, video	Tegning, maling	Fritidsundervisning	Spejder	Ungdomsklub
I alt	81	84	22	3	2	5	12	14
10-11 år	86	87	23	2	1	2	18	8
12-13 år	80	86	24	3	3	4	11	17
14-15 år	76	77	20	4	4	11	5	20
Drenge	81	88	17	3	1	4	12	13
Piger	81	80	28	4	4	7	13	15

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget varierer mellem 877 og 883 aktive 10-15-årige, dog ikke for kolonnen "Har en fritidsinteresse", der er baseret på 1.092 besvarelser. For aldersfordelingen er følgende sammenhænge signifikante: At have en fritidsinteresse, sport og motion, fritidsundervisning, spejder samt ungdomsklub. For kønsfordelingen er følgende sammenhænge signifikante: Sport og motion for de 10-13-åriges vedkommende, sang og musik, tegning og maling samt fritidsundervisning.

Andersen (1995), som fandt over dobbelt så stor en andel, der deltog i tegning og maling, selv om vi snakker små størrelser.

Fritidsundervisning og spejder

Fritidsundervisning (fx sprog på ungdomsskolen, førstehjælp, elektronik, håndarbejde mv.) tiltrækker relativt få børn og unge, nemlig 5 pct. fordelt på 7 pct. piger og 4 pct. drenge. Som det er forventeligt, stiger omfanget af børn og unge, der går til undervisning i fritiden, stærkt med alder. 2 pct. af de 10-11-årige går til fritidsundervisning, mens det gælder 4 pct. af de 12-13-årige og 11 pct. af de 14-15-årige.

Med *spejder* forholder det sig stik modsat; i gennemsnit går 12 pct. af de aktive til spejder, men det er især de yngste med 18 pct.

Blandt de 12-13-årige er det 11 pct., mens 5 pct. af de unge på 14-15 år går til spejder. Der er altså et markant aldersbetinget fald fra det at gå til spejder, hvilket tidligere undersøgelser også har peget på (Andersen, 1995). Kun en enkelt baggrundsfaktor ud over alder – land-by-dimensionen – korrelerer med at gå til spejder. Mens 11 pct. af de aktive bybørn går til spejder, gælder det 17 pct. af børn og unge i landdistrikterne.

Ungdomsklub

I alt går 14 pct. i *ungdomsklub*.⁵⁾ Mens der ikke er nogen betydningsfuld kønsforskel, går flere i ungdomsklub med stigende alder (8 pct. af de 10-11-årige, 17 pct. af de 12-13-årige og 20 pct. af de 14-15-årige).⁶⁾

Afslutningsvis går 6 pct. af de 10-15-årige til andre aktiviteter end de allerede nævnte, hvilket ikke fremgår af tabel 9.1.

Stor stabilitet

Alt i alt må man konkludere, at ændringerne i børns og unges brug af forskellige fritidsinteresser frem til 1998 i forhold til de undersøgelser, der bygger på data om børns og unges fritidsaktiviteter i 1987 og 1993 (Andersen, 1989, 1994 og 1995), er ganske små og grænsende til det ubetydelige eller tilfældige.

9.2. Tidsforbrug til fritidsaktiviteter

Vi har spurgt børnene og de unge, *hvor ofte* de går til en fritidsaktivitet i løbet af en uge. De deler sig i fire nogenlunde lige store klumper. 20 pct. går til noget en gang om ugen, 27 pct. to gange om ugen, 29 pct. tre gange om ugen og 24 pct. fire gange om ugen (tabel 9.2).

---

5) Vi har i spørgsmålet brugt udtrykket "ungdomsklub" vel vidende, at det i de 10-15-åriges forståelse også kan rumme en række tilbud af meget forskellig karakter, og såvel offentlige som private tilbud (fx menighedernes ungdomsarbejde).

6) Ungdomsklub er den eneste fritidsaktivitet, der udviser en statistisk sammenhæng med forældrenes samlede arbejdstid, dog kun når det gælder unge på 13-15 år. Jo længere forældrenes ugentlige arbejdstid er, i jo større udstrækning frekventerer de 13-15-årige ungdomsklubben.

Tabel 9.2.

Omfanget af fritidsaktiviteter hos de aktive 10-15-årige, særskilt for alder. Procent.

	1 gang ugentlig	2 gange ugentlig	3 gange ugentlig	4 gange ugentlig
I alt	20	27	29	24
10-11 år	23	30	28	19
12-13 år	18	28	31	23
14-15 år	19	23	26	32

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for i alt er 891 aktive, for alder 882 aktive 10-15-årige.

Fordelt på aldersgrupper ser man, at aktiviteten stiger med alderen. Mens 19 pct. af de 10-11-årige går til noget 4 gange om ugen, gælder det 32 pct. af de 14-15-årige. Derimod er der ingen signifikante forskelle mellem drenge og pigers aktivitetsniveau.

9.3. Hvem bestemmer fritidsaktiviteterne?

Vi har spurgt, hvem der har bestemt, hvad barnet eller den unge skal gå til af fritidsaktiviteter. Vi forventer, at bl.a. barnets alder samt forældrenes uddannelsesbaggrund hænger sammen med, hvorvidt det er far eller mor eller begge, eller om barnet/den unge selv, eller begge parter i forening har taget beslutningen.

86 pct. af børnene og de unge har fuldt ud selv bestemt, hvad de aktuelt vil gå til. De øvrige 14 pct. fordeler sig på så få tilfælde, hvor mor eller far har bestemt, at det ikke summer til én procent, samt på 13 pct, hvor barnet/den unge og forældrene har besluttet det i fællesskab og endelig 1 procent, hvor barnet/den unge har bestemt én aktivitet og forældrene en anden.

Det spiller ikke nogen rolle, hvorvidt der er tale om piger eller drenge, mens alder derimod har en statistisk sammenhæng med, hvem der bestemmer. Ikke overraskende kan man konkludere, at jo ældre børnene/de unge er, i jo større udstrækning tager de selv

beslutningen om fritidsaktiviteter fuldt ud (80 pct. af de 10-11-årige bestemmer helt selv mod 88 pct. af de 12-13-årige og 91 pct. af de 14-15-årige). Samtidig falder omfanget af beslutninger taget i fællesskab mellem forældre og børn med stigende alder. For de 10-11-åriges vedkommende tages 17 pct. af beslutningerne i fællesskab, for de 12-14-åriges vedkommende i 11 pct. og endelig for de 14-15-åriges vedkommende i 8 pct. af familierne.

De børn og unge, der ikke selv fuldt ud har bestemt fritidsaktiviteten, blev spurgt, hvorvidt de synes, de får lov til at bestemme nok over, hvad de vil gå til i fritiden. Hertil svarer 79 pct. ubetinget ja, mens 15 pct. svarer "nogenlunde", og 5 pct. svarer nej. Da de 15 pct. "nogenlunde"-svar samt de 5 pct. nej-svar i alt kun udgør 3 pct. af samtlige 10-15-årige med en fritidsinteresse, må man konkludere, at langt hovedparten af de 10-15-årige finder, at de får lov til at bestemme nok på dette område.

Det er oplagt, at man kan diskutere, hvilket meningsindhold der gemmer sig bag de 15 pct. "nogenlunde"-besvarelser. Betyder nogenlunde, at de er relativt tilfredse? Eller er nogenlunde det svar, barnet eller den unge brød sig om at give i interviewsituationen, hvis de følte en utilfredshed med selvbestemmelsen, men forældrene var i nærheden under interviewet? Disse metodespørgsmål kan vi desværre ikke få svar på. Man bør have dem i baghovedet, når man fortolker undersøgelsens resultater, men som sagt er der tale om en meget lille gruppe alt i alt.

9.4. Fælles fritid for børn og forældre

Vi har spurgt børnene og de unge, om de går til noget sammen med deres forældre. 15 pct. dyrker en fritidsaktivitet sammen med forældrene, 85 pct. gør ikke. De 15 pct. fordeler sig på 6 pct., der dyrker noget sammen med begge forældre, 4 pct., der går til noget med far, og 5 pct., der går til noget sammen med mor.

Vi har foretaget en multivariat analyse (logistisk regression) af, hvilke faktorer der påvirker, om forældre og børn dyrker en fritidsinteresse i fællesskab. Analysen viser, at to faktorer spiller ind:

- Forældrenes livsform
- Hvor mange gange om ugen, barnet/den unge er aktiv.

Forældre med karrierelivsformen er markant oftere end gennemsnittet (19 pct.) dyrkere af en fritidsinteresse sammen med deres børn, mens lønarbejderorienterede gør det i ringere udstrækning (10 pct.).

De 10-15-årige, som er aktive 4 gange om ugen eller mere, dyrker i større udstrækning en interesse sammen med deres forældre, end andre børn og unge (21 pct. over for 9-15 pct.).

Vi har også spurgt, hvorvidt forældrene yder praktisk hjælp i forbindelse med fritidsaktiviteter, hvilket 56 pct. af de 10-15-årige svarer ja til. En multivariat analyse viser, at følgende faktorer bidrager til at forklare variationerne i, om forældrene hjælper:

- Mors skoleuddannelse
- Mors stilling på arbejdsmarkedet
- Forældrenes holdning til konkurrence
- Om der er tale om eneforsørgere eller parfamilier.

Ved *mors skoleuddannelse* ser man, at mødre med stigende skoleuddannelse bag sig i stigende udstrækning yder praktisk hjælp. Ser man i stedet på *mors stilling på arbejdsmarkedet*, er tendensen ikke helt så entydig. Faglærte mødre er mest aktive (76 pct.), mens mødre, der ikke er i arbejde, er mindst aktive (46 pct.).

De forældre, der er mindst *konkurrenceorienterede*, er også de mindst aktive og omvendt. Endelig viser der sig en markant forskel alt efter *samlivsstatus*. Mens 59 pct. af børnene i parfamilier oplyser, at forældrene hjælper til, gælder det 40 pct. af børn med enlige mødre og 26 pct. af børn med enlige fædre⁷⁾. Formentlig er en del af forklaringen, at overskuddet til at hjælpe ofte ikke er lige så stort i eneforsørger-familier som i parfamilier.

---

7) Det skal bemærkes, at der kun indgår 30 enlige fædre i undersøgelsen.

9.5. Flere fritidsaktiviteter?

Afslutningsvis har vi spurgt, om de 10-15-årige (også de, der ikke går til noget aktuelt) gerne vil gå til flere fritidsaktiviteter, end de gør for nuværende. 29 pct. svarer ja, mens 36 pct. finder omfanget passende, og 35 pct. svarer decideret nej. Der er ikke nogen kønsforskel, men til gengæld synes alder at spille ind. Mens 38 pct. af de 10-11-årige gerne ville gå til mere, gælder det 24 pct. af de 12-13-årige og 23 pct. af de 14-15-årige.

Jo ældre de er, i jo mindre udstrækning har de altså et ønske om at gå til flere aktiviteter. Men – som det blev vist ovenfor i tabel 9.2 – dyrker de 14-15-årige også deres fritidsaktiviteter hyppigere end de yngre børn og realiserer måske derved ønskerne fra 10-13-års-alderen om mere aktivitet i fritiden.⁸⁾ Som vi også så, er spørgsmålet om, hvor mange eller hvilke aktiviteter man må gå til, i større udstrækning genstand for en forhandling med forældrene, jo yngre man er. Det er nærliggende at antage, at forældrene til nogle af de 10-13-årige sætter grænser for, hvor mange aktiviteter børnene må gå til, eller hvor ofte de må gå.

Afslutningsvis er der markante forskelle mellem børn i parfamilier og børn i eneforsørger-familier, især når det gælder teenagerne. 20 pct. af de 13-15-årige i toforsørger-familier vil gerne gå til flere fritidsaktiviteter, mens det gælder 32 pct. af dem, der bor med en enlig mor og 58 pct. af dem, der bor med en enlig far. Dette stemmer ganske godt overens med, at børn af enlige forsørgere i mindre udstrækning end børn fra parfamilier går til fritidsaktiviteter som fundet.

9.6. At læse bøger

Vi vil gerne vide, hvor ofte de 10-15-årige læser bøger i deres fritid, og hvor de kommer i kontakt med bøger. Tager forældrene fx et ansvar for, at der er bøger i hjemmet, eller er det primært i sko-

---

8) Andersen (1994 og 1995) har fundet, at de ældste bruger mest tid på deres aktiviteter ved at dyrke dem flere gange om ugen. De spreder sig imidlertid ikke over flere forskellige aktiviteter.

len eller derimod på kommunebiblioteket eller ved bogbussen (dvs. via det offentlige), de 10-15-årige skaffer sig bøger?

Vi har spurgt de 10-15-årige, hvor tit de læser bøger i fritiden uden at skelne mellem skønlitteratur eller faglitteratur. Lidt under halvdelen læser bøger ofte, forstået som mindst et par gange om ugen. 24 pct. svarer, at de dagligt læser bøger, 21 pct. gør det et par gange om ugen, mens 13 pct. læser bøger ca. én gang om ugen. I den anden ende af spektret læser 33 pct. bøger sjældnere end en gang om ugen. 11 pct. læser aldrig bøger.⁹⁾

Forældrenes uddannelses- og erhvervsmæssige baggrund spiller mod forventet ikke nogen rolle for, hvor ofte de 10-15-årige læser bøger (heller ikke Fridberg (1999) finder en sådan sammenhæng, når det gælder den tid, der bruges på at læse bøger). Af en lang række faktorer, er det kun tre, der spiller en rolle:

- Barnets køn
- Om den 10-15-årige kan lide at gå i skole
- Om den 10-15-årige har fritidsjob eller ej.

Der viser sig en entydig sammenhæng mellem boglæsning og køn samt alder. Piger læser oftere bøger, end drenge gør. Fridberg (1999) finder desuden, at piger i gennemsnit også bruger mere tid pr. dag til at læse bøger). 28 pct. af pigerne læser bøger dagligt mod 17 pct. af drengene. Og mens 14 pct. af drengene aldrig læser bøger, gælder dette 8 pct. af pigerne (tabel 9.3).¹⁰⁾

Skoletrivslen betyder tilsyneladende vældig meget for, om man læser eller ej. Blandt de elever, der meget godt kan lide at gå i skole, er der næsten dobbelt så mange, der læser bøger mindst en gang om ugen, i forhold til dem der afgjort ikke kan lide at gå i skole.

---

9) Vi har ikke spurgt, hvorvidt de faktisk kan læse. Blandt dem, der aldrig læser bøger, kan der således gemme sig en gruppe, som ikke kan læse.

10) Fridberg (1999) finder samme tendens, når det gælder bøger. Til gengæld læser drenge ifølge Fridberg oftere tegneserier, hvad der ikke er spurgt specifikt til i den foreliggende undersøgelse, samt blade og bøger om særlige emner.

Tabel 9.3.

Omfanget af boglæsning, særskilt for køn og alder. Procent.

	Dagligt	Et par gange om ugen	Ca. 1 gang om ugen	Sjældnere	Aldrig
I alt	22	20	13	33	11
Piger	28	23	14	27	8
Drenge	17	17	13	39	14
Kan lide at gå i skole	23	20	14	33	10
Kan ikke lide at gå i skole	20	20	10	38	19
Har fritidsjob	16	16	10	43	15
Ikke fritidsjob	25	21	14	30	10

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilierne. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for alle fordelinger er 1.092 børn og unge.

Og endelig spiller det en selvstændig rolle, hvorvidt barnet eller den unge har et fritidsjob. De, der har job, læser i langt mindre udstrækning end dem uden job.

Hvor får de bøger fra?

De børn, der har oplyst, at de læser bøger, er blevet spurgt, hvor de får bøger fra. 76 pct. låner bøger på skolebiblioteket (tabel 9.4). En forklaring på den relativt høje andel kan være, at selv om vi i spørgeskemaet har skilt det at låne bøger til sig selv på skolebiblioteket og det at låne bøger i forbindelse med lektier/arbejdet i skoleklassen ud fra hinanden, er der formentlig nogle børn og unge, der har blandet de to muligheder sammen.

Det er således tænkeligt, at der blandt de 76 pct., der får bøger fra skolebiblioteket, ikke kun er tale om bøger til lystlæsning men også til pligtlæsning.

Tabel 9.4.
Hvor får de 10-15-årige bøger fra? Procent.

Skolebiblioteket	76
Kommunebibliotek/bogbus	50
Der er bøger i hjemmet	33
Skoleklassen/lektie	25
Køber selv bøger	15
Andre steder	9
Forældrene låner med hjem fra biblioteket	4

*Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.
Anm.: Procentgrundlag er de 978 10-15-årige, der læser bøger.*

Piger benytter i større udstrækning end drenge skolebiblioteket til at skaffe sig bøger fra (80 pct. af pigerne over for 69 pct. af drengene). Det er i størst udstrækning de yngste børn, der låner bøger på skolebiblioteket (81 pct. af de 10-11-årige, 76 pct. af de 12-13-årige og 63 pct. af de 14-15-årige). Endelig låner børn i landdistrikter i relativt større udstrækning bøger på skolebiblioteket end børn i byområder (80 pct. over for 67 pct. af bybørnene).

50 pct. af børnene og de unge låner bøger på kommunebiblioteket eller ved bogbussen. Børn i landdistrikter låner markant oftere bøger på denne måde, end børn i byområder gør, men der er ikke nogen forskel mellem de forskellige aldersgrupper. Det er der til gengæld, når det drejer sig om farens uddannelsesbaggrund. Børn af fædre med videregående uddannelser går i større udstrækning på kommunebiblioteket og låner bøger end børn af fædre uden uddannelse eller med faglige uddannelser bag sig.

33 pct. af de 10-15-årige oplyser, at der er bøger i hjemmet. Også her slår den socio-kulturelle baggrund tilsyneladende stærkt igennem. Der er i omtrent dobbelt så stor udstrækning bøger i de

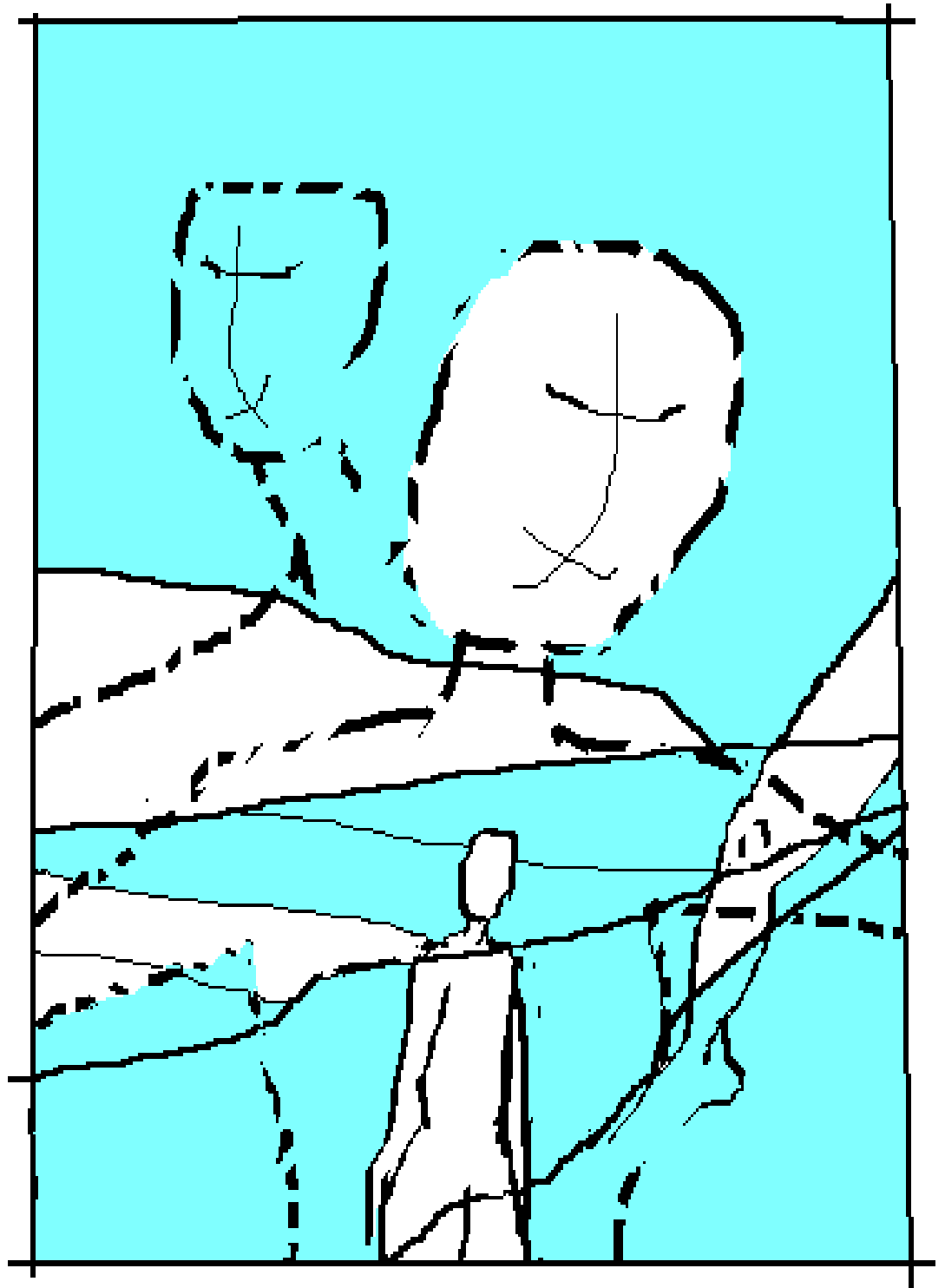
hjem, hvor forældrene har en studentereksamen eller hf som i de hjem, hvor forældrene har 9. klasse bag sig. Det tilsvarende mønster finder man med hensyn til forældrenes erhvervsuddannelse. Jo mere (bogligt orienteret) uddannelse, forældrene har bag sig, i jo større udstrækning er der bøger i hjemmet, som børnene og de unge læser.

25 pct. får bøger via skoleklassen, som de fx læser som en del af deres lektier; det gælder alle aldersklasser i lige stor udstrækning. Der er 15 pct., der selv køber bøger af og til, mens forældrene for 4 pct.s vedkommende låner bøger med hjem.

9.7. Resume

- Fire ud af fem 10-15-årige har aktuelt en fritidsinteresse. En multivariat analyse viser, at fire faktorer, nemlig alder, mors uddannelsesbaggrund, hvorvidt forældrene er aktive på børnenes og de unges arenaer samt forældrenes holdning til konkurrence er bestemmende for forskelle i, om de 10-15-årige er aktive eller ej.
- Der er et stigende frafald fra fritidsaktiviteter med stigende alder. Således dyrker 86 pct. af de 10-11-årige mindst én fritidsinteresse mod 80 pct. af de 12-13-årige og 76 pct. af de 14-15-årige. Med stigende uddannelsesniveau hos moren er der forholdsvis flere aktive blandt børnene. Aktive forældre er befordrende for aktive børn og unge. Er forældrene aktive på deres børns hverdagslivsarenaer, er knap 90 pct. af de 10-15-årige aktive i de organiserede fritidsaktiviteter, mod godt 60 pct. hos de ikke-aktive forældres børn. Endelig er de børn og unge, hvis forældre er mest konkurrenceorienterede, også mest aktive.
- Sport og motion er absolutte topscorere blandt fritidsaktiviteterne med tilslutning fra knap 85 pct. af de aktive. Når sport og motion scorer højest, skal man huske, at muligheden for at dyrke dette er til stede i alle kommuner, mens der er mange kommuner, hvor der ikke findes tilbud om musik, billedkunst, video etc. Det er en plausibel antagelse, at et større udbud af fritidsaktiviteter både ville sprede de aktive, men måske også føre til en stigning i omfanget af aktive.

- Langt de fleste bestemmer selv, hvad de vil gå til. En mindre andel (15 pct.) går til noget sammen med forældrene. Pigerne går relativt ofte sammen med mødre, drengene sammen med fædre. En multivariat analyse viser, at de forældre, der også er aktive i forhold til deres børns hverdag på andre områder, også er dem, der i størst udstrækning går til noget sammen med børnene.
- Over halvdelen af forældrene yder praktisk bistand i forbindelse med barnets fritidsaktiviteter, fx vask af sportstøj, transport til kampe etc. Jo længere uddannelse moren har, jo højere deltagelse. Faglærte mødre deltager mest, ufaglærte mødre mindst. Forældre, der er mest konkurrenceorienterede, deltager mest. Endelig hjælper parfamilierne i størst udstrækning til.
- Godt fire ud af ti 10-15-årige læser bøger mindst et par gange om ugen, mens det i den anden ende af spektret er mere end hver tiende, der aldrig læser bøger. Piger læser hyppigere bøger end drenge. Skoletrivslen betyder meget for, om man læser eller ej. Blandt de elever, der meget godt kan lide at gå i skole, er der næsten dobbelt så mange, der læser bøger mindst en gang om ugen, i forhold til dem der afgjort ikke kan lide at gå i skole. Og endelig spiller det en selvstændig rolle, hvorvidt barnet eller den unge har et fritidsjob. De, der har job, læser i langt mindre udstrækning end dem uden job.
- Skolebiblioteket er den største leverandør af bøger til de 10-15-årige. Tre ud af fire boglæsere låner bøger her. Halvdelen låner bøger på kommunebiblioteket eller ved bogbussen, og hos en tredjedel er der bøger i hjemmet.

Lommepenge og lønindkomst

I dette kapitel ses der på, hvilke indkomster de 10-15-årige har til disposition i form af lommepenge og indtægter fra et fritidsjob. Der ses også på, hvilke dele af deres forbrug de selv skal betale ud af indtægten, fx tøj, udgifter til fritidsinteresser, biografture etc.

10.1. Lommepenge

Vi har spurgt de 10-15-årige, om de får lommepenge af deres mor og/eller far. Gennemsnitligt får 74 pct. lommepenge af deres forældre¹⁾. Der er ikke nogen forskel betinget af køn. Derimod spiller alderen en rolle, idet de ældste af de 10-15-årige i mindst udstrækning får lommepenge. Mens 76 pct. af de 10-11-årige og 77 pct. af de 12-13-årige får lommepenge, gælder det 67 pct. af de 14-15-årige. Samme tendens fandt man for 10 år siden, hvor andelen med lommepenge toppede i 12-13-års alderen, mens de under 10-årige samt de 15-årige i mindst udstrækning fik lommepenge (Andersen, 1989). Formentlig er der tale om, at omfanget af børn og unge, der får lommepenge, daler i takt med, at de får fritidsjob og dermed en egen indtægt. Man ser da også, at størstedelen af de 10-15-årige (79 pct.), der ikke har fritidsjob, får lommepenge af forældrene, mens det gælder 60 pct. af dem, der har fritidsjob.²⁾ Ligeledes er det sådan, at de, der tjener relativt mest i deres fritidsjob, får relativt mindst i lommepenge.

Der viser sig en sammenhæng mellem lommepenge og farens socio-økonomiske status; morens status spiller ikke nogen rolle. Ser vi først på skolebaggrund, får børn af fædre med studentereksamen, hf eller anden skoleuddannelse relativt oftere lommepenge end børn af fædre med 9. eller 10. klasse bag sig. Ligeledes ses det, at jo længere erhvervsuddannelse, i jo større udstrækning får

-
- 1) Stort set samme andel, som Fridberg finder (1999) samt som i de foregående SFI-undersøgelser (jf. Andersen (1989 og 1995).
  - 2) Denne sammenhæng opretholder signifikans ($p=***$), når der kontrolleres for alder.

børnene lommepenge. Ser man på stilling, får "funktionærbørn" i størst udstrækning lommepenge (80 pct.) – hvilket ikke er så underligt, da funktionærgrupperne typisk er de højest lønnede. 72 pct. af de faglærtes børn og 64 pct. af de ufaglærtes børn får lommepenge af forældrene.

I den foreliggende undersøgelse har vi ikke spurgt til forældrenes indkomst. En tidligere undersøgelse har imidlertid vist, at børn fra familier med de allerlaveste indtægter i ringere udstrækning end andre børn fik lommepenge (Andersen, 1989).

De børn og unge, der får lommepenge af forældrene, får i gennemsnit 160 kr. om måneden (varierende fra 10-1.400 kr. pr. måned). 17 pct. af alle (svarende til 23 pct. af dem der får lommepenge) får mellem 10 og 99 kr. om måneden (tabel 10.1). 29 pct. (svarende til 40 pct. af alle med lommepenge) får 100-199 kr. pr. måned og resten (28 pct. svarende til 38 pct. af samtlige med lommepenge) får 200 kr. om måneden eller mere.

Som forventet er der relativt flest af de yngste, der får mellem 10 og 100 kr. pr. måned, mens der er relativt flest af de ældste, der får 200 kr. eller mere om måneden i lommepenge af forældrene (tabel 10.1). Forældrenes stilling på arbejdsmarkedet spiller ikke ind på størrelsen af lommepengene (men som nævnt på, om de overhovedet får lommepenge).

Børn af eneforsørgere er relativt dårligere stillet end børn fra parfamilier, når det drejer sig om at få lommepenge. 66 pct. af de børn, der p.t. bor hos en enlig forsørger, får lommepenge af forælderen, mens det gælder 76 pct. af dem, der bor med to voksne (samme tendens fandt Andersen (1989) for ca. ti år siden). Til gengæld har samlivsstatus ikke betydning for, hvor store beløb der gives i lommepenge, når man ser på de grupper, der overhovedet får lommepenge af forældrene; her er således sket en forandring i forhold til den nævnte undersøgelse (Andersen, op.cit.). Blandt dem, der får lommepenge, får børn af enlige og børn i parfamilier således lige meget i lommepenge.

Tabel 10.1.

Andel, der får lommepenge af forældrene i hjemmet, og blandt dem lommepenge i kr. pr. måned, særskilt for alder. Procent.

	Andel der får lommepenge	10-99 kr. mdl.	100-199 kr. mdl.	200 kr. mdl. og derover	Får ikke lommepenge
10-11 år	76	31	33	12	24
12-13 år	77	13	32	31	23
14-15 år	67	5	18	44	34
I alt	73	17	29	28	27

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for andelen der får lommepenge eller ej er 1.090 børn og unge.

Når man ser på tabel 10.1 over omfanget af lommepenge må man notere sig, at den kun viser et partielt billede af børnenes indkomster. Dels har mange af de 10-15-årige en lønindkomst jf. afsnit 10.2, dels har vi ikke oplysninger om, hvor mange penge børnene evt. får ud over deres lommepenge fx i forbindelse med ferier, fødselsdage, konfirmation etc. Endelig er de ovenstående oplysninger ikke koblet med, i hvilken udstrækning de 10-15-årige selv skal afholde forskellige udgifter.

17 pct. af de 10-15-årige får lommepenge af andre end den/de forældre, der bor i hjemmet. Det kan fx være en fraskilt forælder, der ikke bor i hjemmet, eller bedsteforældre. Der er forholdsvis lige mange drenge og piger, samt lige mange af de yngste som af de ældste, der får lommepenge fra andre end forældrene. Der er den forventelige sammenhæng, at langt flere børn i eneforsørger-familier (27 pct.) end i parfamilier (15 pct.) får lommepenge af andre.

Halvdelen, af dem der får lommepenge fra andre, får 50 kr. om måneden eller derover, mens den anden halvdel får under 50 kr. pr. måned (i gennemsnit er beløbet knap 100 kr. pr. måned varierende fra 10-850 kr.).

Ser man på den samlede lommepengeindkomst blandt dem, der får lommepenge, uanset hvem lommepengene kommer fra, får 92 pct. af de 10-15-årige 200,- kr. eller mere pr. måned. Der er ikke nogen signifikant forskel efter alder og køn.

Hvem fastsætter lommepengenes størrelse?

Vi har spurgt, hvem der bestemmer, hvor meget den enkelte skal have i lommepenge (gælder kun familier med to voksne). Er det mor, far, begge forældre, er det barnet/den unge selv, eller diskuterer de det i fællesskab? I 18 pct. af familierne er det mødrene og i 5 pct. fædrene, der bestemmer lommepengenes størrelse. I 52 pct. af familierne bestemmer forældrene det i fællesskab og i 1 pct. af familierne den 10-15-årige selv. Endelig er der 24 pct. af familierne, hvor forældre og børn sammen diskuterer lommepengenes størrelse (tabel 10.2). I fortolkningen af dette må man dog være opmærksom på den uligevægt i magtbalancen, der er mellem forældre og deres børn, som lægger nogle begrænsninger for, i hvilken udstrækning man kan tale om en forhandling mellem ligeværdige parter. Vi må antage, at forældrene i sidste instans har suveræniteten til at fastsætte lommepengebeløbet.

Vi havde på forhånd forventet, at der med stigende alder ville være en større andel af de 10-15-årige, som sammen med forældrene var med til at fastlægge lommepengebeløbet. Det er imidlertid interessant at konstatere, at alder *ikke* spiller nogen systematisk rolle i denne sammenhæng, hvad køn heller ikke gør.

Måden, familien fastsætter lommepengenes størrelse på, samvarierer derimod med farens skoleuddannelse. Hvis far har studentereksamen eller hf, forhandler langt flere familier end gennemsnittet (35 pct.) om beløbet (tabel 10.2). Hvis far derimod har højst 9. klasse bag sig, er der langt færre familier, hvor man forhandler (18 pct.). Et parallelt mønster ses, når man benytter forældrenes erhvervstilknytning som baggrundsvariabel. Der forhandles mest i familier, hvor mor eller far er funktionærer (og ofte har studentereksamen eller hf bag sig) og mindst i de familier, hvor mor eller far står uden for arbejdsmarkedet.

Tabel 10.2.

Hvem bestemmer lommepengenes størrelse i parfamilier, særskilt for farens uddannelse? Procent.

	Mor	Far	Begge forældre	Den 10-15-årige	Forældre og børn sammen
I alt	18	5	51	1	24
Far højst 9. klasse	23	4	54	1	18
Far studenter-/hf-eksamen	14	8	42	1	35

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Spørgsmålet er stillet til dem, der får lommepenge. Procentgrundlag er 667 børn og unge. Fædre med 10. klasse samt anden skolebaggrund fremgår ikke af tabellen.

10.2. Fritidsjob

Vi ved fra Socialforskningsinstituttets tidligere undersøgelser (Andersen, 1989, 1995), at mange børn og unge erhverver sig en indtægt gennem fritidsjob efter skoletid.

Efter at Danmark som et led i EU-samarbejdet har tilsluttet sig en bestemmelse om, at børn under 13 år kun med bestemte undtagelser må have egentligt erhvervsarbejde, er der imidlertid sket nogle forandringer, siden de tidligere undersøgelser blev lavet.

I den foreliggende undersøgelse har hvert fjerde barn (26 pct.) i alderen 10-15 år et fritidsjob. Dette svarer nogenlunde til resultatet fra forrige undersøgelse, hvor 28 pct. af de 7-15-årige havde arbejde (Andersen, 1995).

En multivariat analyse viser, at to faktorer er udslagsgivende for, om barnet eller den unge har et fritidsjob:

- Barnets/den unges alder
- Kønsfordelingen på børnene i familien.

Som det er nærliggende at forvente, er der den sammenhæng, at jo ældre børnene er, jo større en andel har et fritidsjob (se tabel 10.3).³⁾ I alt 9 pct. af de 10-12-årige oplyser at de har et fritidsjob. Vi må antage, at det for denne aldersgruppe hovedsageligt drejer sig om fx at købe ind for en ældre nabo, lufte hund, passe børn e.l. mere uformelle tjenesteydelser. I 1995 havde 22 pct. af de 10-12-årige arbejde. Det markante fald fra 22 pct. til 9 pct. må antages at hænge sammen med de ændrede regler for mindstealder på arbejdsmarkedet.

Tabel 10.3.
Omfanget af 10-15-årige med fritidsjob. Procent.

	Har fritidsjob	Har ikke fritidsjob
I alt	26	74
10-12 år	9	91
13-15 år	46	54
Kun drenge i familien	30	70
Børn af begge køn	23	77
Kun piger i familien	24	76

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget for aldersfordelingen er 1.092 børn og unge, for kønsfordelingen 1.088.

For de 13-15-årige er der også sket et fald i "erhvervsfrekvensen" – dog af mindre størrelse. 46 pct. af de 13-15-årige har et fritidsjob mod tidligere 54 pct.⁴⁾ Der er ingen signifikant forskel mellem

3) Fordelt på årgange har 7 pct. af de 10-årige fritidsjob, 6 pct. af de 11-årige, 15 pct. af de 12-årige, 32 pct. af de 13-årige, 49 pct. af de 14-årige og 66 pct. af de 15-årige.

4) Fridberg (1999) finder, modsat den foreliggende undersøgelse, at der er tale om en stigning i omfanget af 13-15-årige med erhvervsarbejde til i alt 62 pct. Det er således en markant større andel med fritidsjob, end nærværende undersøgelse finder. Fridberg (op.cit.) finder ligesom den

hvor mange drenge og piger, der har fritidsjob; for pigernes vedkommende er det 24 pct., for drengenes vedkommende 28 pct.

Med hensyn til kønsfordelingen af familiens børn viser det sig, at i familier udelukkende med drenge er der en signifikant større sandsynlighed for, at den unge har et fritidsjob (30 pct. over for 23 pct. og 24 pct. af den kønsblandede og de rene pigefamilier.

Med stigende alder finder vi et stigende antal arbejdstimer. Mens 2 pct. af de 10-12-årige arbejder 10 timer om ugen eller mere, gælder det 20 pct. af de 13-15-årige. Selv om næsten dobbelt så stor en andel drenge som piger arbejder mere end 10 timer om ugen (21 pct. over for 12 pct. jf. tabel 10.4), er denne forskel ikke signifikant. Alligevel tjener drengene tydeligvis mere end pigerne. 55 pct. af drengene har en indkomst på over 750 kr. om måneden, det gælder 37 pct. af pigerne.

Tidligere undersøgelser (Andersen, 1989, 1995) har vist det samme mønster samt fundet, at det beror på, at drengene arbejder flere timer om ugen, hvilket imidlertid ikke er tilfældet i den foreliggende undersøgelse. En mulig forklaring på indkomstforskellen kan være, at relativt mange af drengene har officielt lønnet arbejde som avisbude, flaskedrenge med mere. Relativt mange piger har fritidsjob, hvor de passer børn, går med hund og lignende private ydelser. Her er timelønnen ikke lige så høj som i de typiske drengejob.

Sammenholder man børnenes svar om skoletrivsel med oplysninger om deres ugentlige arbejdstid i fritidsjobbet, viser der sig en interessant sammenhæng. De børn, der arbejder 10 timer om ugen eller mere, er signifikant mindre glade for at gå i skole. 18 pct. kan ikke så godt eller afgjort ikke lide at gå i skole, mens det gælder 11 pct. af dem, der arbejder mindre end 10 timer ugentlig.

---

foreliggende undersøgelse, at der ikke er forskel på omfanget af drenge og piger med fritidsjob.

Samme tendens ses også, når man kobler antallet af arbejdstimer med børnenes svar på, hvordan de klarer sig i skolen. De, der arbejder mest, synes selv, at de klarer sig relativt dårligst i skolen.⁵⁾ Spørgsmålet er, om det er de mange timers erhvervsarbejde, der gør det svært at finde godt fodfæste i skolen. Eller er det omvendt elever, som ikke har det helt godt med skolen, der i større udstrækning opprioriterer fritidsjobbet? Man kan videre spørge, om dette i givet fald har en positiv effekt, hvis den unge i sit fritidsjob får en oplevelse af at kunne varetage dette godt? Eller om det har en negativ effekt, hvis den unge får endnu dårligere betingelser for at følge med i skolen og være sammen med kammeraterne i fritiden?

Tabel 10.4.

Omfanget af arbejdstimer samt lønindkomst i forbindelse med de 10-15-åriges fritidsjob, særskilt for alder og køn. Procent.

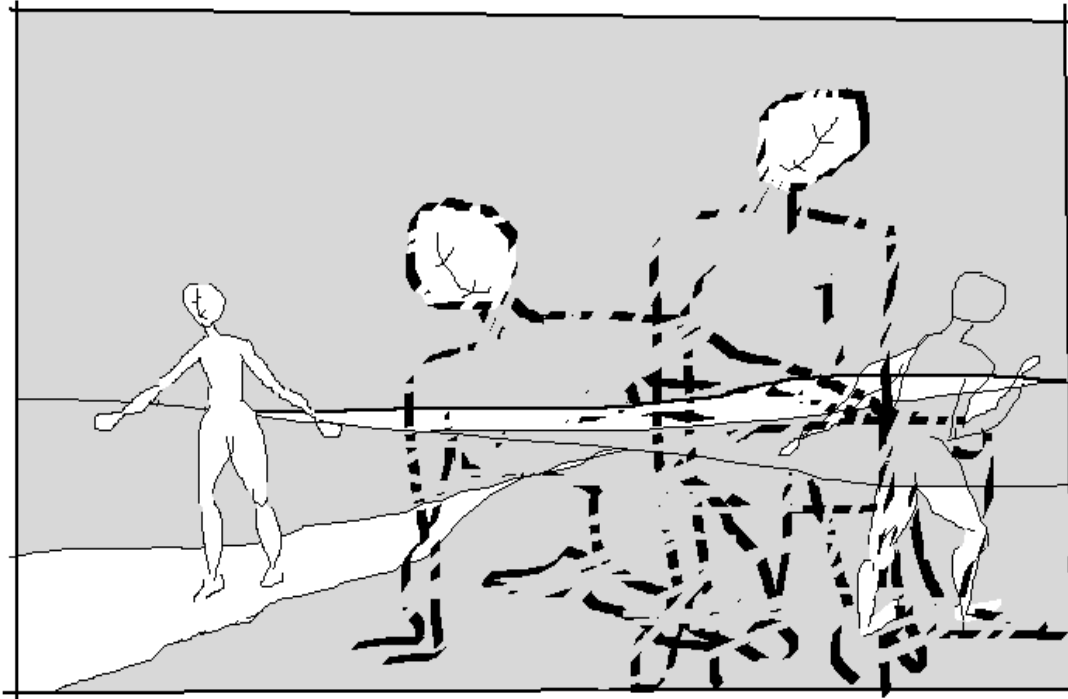
	Arbejder 10 timer om ugen el. mere	Tjener mere end 750 kr. pr. md.
I alt	17	47
10-12 år	2	7
13-15 år	20	55
Drenge	21	55
Piger	12	37

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for antal arbejdstimer er 262 10-15-årige, for løn er den 276. Sammenhængen mellem køn og arbejdstimer er ikke signifikant (selv om næsten dobbelt så stor en andel drenge som piger arbejder 10 timer om ugen eller mere).

Endelig kan det konstateres, at der er en signifikant større andel af de børn, der bor i byen, der har fritidsjob (27 pct. af bybørnene over for 20 pct. af børnene på landet).

5) Det skal bemærkes, at der i alt kun er 45 børn, der arbejder mere end 10 timer om ugen. Det lægger nogle begrænsninger på, hvor avancerede beregninger der kan foretages på et så spinkelt materiale.

10.3. Betaling af eget forbrug

I tilknytning til spørgsmålene om lommepenge har vi spurgt de 10-15-årige i hvilken udstrækning, de selv skal betale udgifterne til bestemte ting af de penge, de tjener eller får i lommepenge. Som det ses (tabel 10.5) går løn og lommepenge især til at dække "luksusvarer" som cd'er, bånd og plader, som 59 pct. selv skal betale fuldt ud, bøger og blade som 39 pct. betaler fuldt ud, samt spil og legetøj som 40 pct. selv betaler. Omvendt betaler kun 5 pct. selv deres tøj fuldt ud, 3 pct. skal selv betale udgifter til fritidsinteresser, og 85 pct. skal slet ikke selv være med til at betale til fritidsinteresser; det skal tilsyneladende ikke være pengene, der afholder de 10-15-årige fra at dyrke noget, signalerer forældrene.

20 pct. af de 10-15-årige har selv ønsket den anførte medfinansieringsordning. For 26 pct.s vedkommende har forældrene bestemt det, mens man i 46 pct. af tilfældene har fundet ud af det i fællesskab. 8 pct. oplyser, at forældrene har fastsat noget, mens barnet eller den unge selv har bestemt noget andet. Som vi også så

Tabel 10.5.

De 10-15-åriges finansiering af egne forbrugsgoder. Procent.

Skal du selv helt eller delvis betale:	Betaler fuldt ud	Delvis/ nogle gange	Skal ikke betale
Dit tøj	5	29	66
Udgifter til fritidsinteresser (udstyr, kontingent)	3	13	85
Biografdure, koncerter, teater, fester	23	33	45
CD-er, bånd, plader etc.	59	25	16
Bøger, blade	39	22	39
Spil, legetøj	40	26	35

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag er 935-941 børn og unge med løn/lommepenge.

det mht. fastlæggelse af lommepengenes størrelse, er der mod forventning heller ikke her, nogen sammenhæng med alder. De 10-11-årige har i lige så stor udstrækning som de 14-15-årige selv bestemt eller været med til at bestemme i hvilken udstrækning, de skal betale selv. Fordelt på køn viser det sig til gengæld, at drengene oftere end pigerne synes, at forældrene har bestemt.

10.4. Resume

- 3 ud af 4 10-15-årige får lommepenge af deres forældre. Der er ikke nogen forskel betinget af køn. Alderen spiller en rolle, idet de ældste i mindst udstrækning får lommepenge. Forældrenes socio-økonomiske status hænger sammen med, hvorvidt barnet eller den unge får lommepenge. Børn af forældre med kortest uddannelse får i mindre udstrækning lommepenge end børn af forældre med længere uddannelser.
- I 3 ud af 4 familier fastlægger forældrene lommepengebeløbet. I hver fjerde familie forhandler forældre og børn om det i fæl-

lesskab. Der er ikke nogen forskel afhængig af alder. Drengene og piger er uanset alder i lige stor udstrækning inddraget i forhandlinger herom. Der forhandles mest i de familier, hvor faren har en lang skoleuddannelse bag sig og i familier, hvor moren eller faren er funktionærer (og mindst i familier, hvor moren eller faren står uden for arbejdsmarkedet).

- 17 pct. får lommepenge af andre end den/de forældre, der bor i hjemmet – heraf relativt flest børn fra enebørnsfamilier, som antageligt ofte får lommepenge af den fraflyttede forælder. Ser man på det samlede lommepengebeløb, uanset om det kommer fra forældrene i hjemmet eller andre steder fra, har ni ud af ti 200 kr. eller mere til rådighed om måneden.
- For mange bliver lommepengene på et tidspunkt erstattet af en lønindkomst. De, der tjener relativt mest i deres fritidsjob, får relativt mindst i lommepenge.
- Godt hver fjerde har et fritidsjob. To faktorer er udslagsgivende for, om barnet eller den unge har et fritidsjob, nemlig barnets/den unges alder samt kønsfordelingen på børnene i familien. Hver 10. af de 10-12-årige og knap halvdelen af de 13-15-årige har således et fritidsjob. Der er relativt flest med fritidsjob, hvis der er tale om en familie udelukkende med drenge. Drengene har i øvrigt en noget højere indkomst fra deres fritidsjob end pigerne.
- De børn og unge, der arbejder mere end 10 timer om ugen (primært 13-15-årige), er relativt mindre glade for at gå i skole og synes selv, de klarer sig relativt dårligt i skolen. Det er naturligvis interessant at overveje, hvilken vej sammenhængen går mellem disse to faktorer: Gør meget erhvervsarbejde det vanskeligt at følge med i skolen, eller kaster de børn og unge, der ikke er glade for skolen, sig hellere over et fritidsjob for at få gode oplevelser der?
- De 10-15-åriges indkomster bruges især til at (med-)finansiere "luksusvarer" som fx cd'er, bånd og plader og bøger og blade. Kun få betaler selv deres tøj fuldt ud, samt udgifter til fritidsinteresser. Det skal tilsyneladende ikke være pengene, der afholder de 10-15-årige fra at dyrke noget i deres fritid.

- Hver femte har selv ønsket den oplyste medfinansieringsordning af deres eget forbrug. For godt hver fjerdes vedkommende har forældrene bestemt det, mens man i knap halvdelen af tilfældene har fundet ud af det i fællesskab. Fordelt på køn viser det sig, at drengene oftere end pigerne synes, at forældrene har bestemt, hvad de skal bidrage til økonomisk.

Ansvar og pligter i hjemmet

En typisk måde at organisere husholdningen på i det senmoderne samfund er, at begge forældre har erhvervsarbejde – gerne fuld tid eller mere (jf. også kap. 3). Mange køber sig derfor til ydelser og produkter, der tidligere blev udført eller fremstillet i hjemmet. Færdigretter, frosne grøntsager, industrielt fremstillet tøj samt rengøringshjælp i hjemmet er typiske eksempler herpå. I takt med denne udvikling har også børn og unges rolle i familien ændret sig bl.a. i retning af, at de fleste forældre ikke længere er direkte afhængige af børnenes bidrag i husholdningen.

Tidligere undersøgelser har vist, at det for mange børn og unge stadig er en del af dagligdagen at hjælpe til derhjemme (Andersen, 1989, 1995). I nogle familier er det ikke til diskussion, at børnene skal hjælpe til. I andre familier er børnenes ansvar noget, forældre og børn forhandler om indbyrdes. Børns stigende selvstændighed har bidraget til, at børn i dag i mindre udstrækning har en nødvendig, praktisk funktion i hjemmet og i større udstrækning et eget, selvstændigt liv uden for familien. Alt i alt er der tale om en beskeden indsats fra børnenes side i forhold til det samlede omfang af husholdningsarbejde, der udføres i hjemmet. I parfamilier bidrager børnene i gennemsnit med 6 pct. af husholdningsarbejdet, mens det i enemor- og enefar-familier andrager henholdsvis 14 pct. og 12 pct. (Bonke, 1998).

I dette kapitel vil vi undersøge, i hvilken udstrækning de 10-15-årige har ansvar for at udføre bestemte dagligdags opgaver i husholdningen, fx at vaske op, lave mad, ordne eget værelse etc. Vi forventer, at bl.a. alder spiller en vigtig rolle i forklaringen af, hvem der gør hvad og hvor ofte. Jo ældre, i jo større udstrækning forventes de 10-15-årige at få udvidet såvel rettigheder som pligter og dermed også at have et (med-)ansvar for opgaverne i husholdningen. Ligeledes forventer vi med basis i anden ny forskning (Bonke, 1998) at finde tydelige forskelle på omfanget af drenge og

pigers opgavevaretagelse. Endelig ønsker vi at undersøge, om forældrenes uddannelsesmæssige eller erhvervsmæssige status samt deres livsform og holdninger til børneopdragelse spiller en rolle for fordelingen af ansvaret for husholdningsopgaverne mellem forældre og børn.

11.1. Omfanget af opgaver i hjemmet

Vi har spurgt de 10-15-årige, hvor ofte de udfører ti bestemte opgaver i hjemmet. For hver opgavetype kunne de svare: altid, mindst 3 gange om ugen, mindst én gang om ugen, sjældnere end én gang om ugen eller aldrig.

Et kort blik ned over tabel 11.1. viser, at det hovedsageligt er mindre andele af de 10-15-årige, der altid har ansvaret for at udføre bestemte opgaver i hjemmet. At lægge sit eget tøj på plads topper, idet 37 pct. af de 10-15-årige altid selv gør dette, mens 35 pct. altid gør rent eller rydder op på eget værelse. Omvendt er der visse opgaver, som relativt store andele aldrig udfører. Fx vasker 70 pct. aldrig tøj eller hænger tøj til tørre, 63 pct. smører aldrig deres egen madpakke, og 56 pct. køber aldrig ind til aftensmad.

Imellem disse to poler af opgaver, som de 10-15-årige altid eller aldrig udfører, ligger nogle opgavetyper, som de jævnligt har ansvaret for. Fx dækker 82 pct. bord eller tager ud mindst en gang om ugen, 46 pct. vasker op mindst en gang om ugen, og 51 pct. passer dyr mindst en gang om ugen.

En faktoranalyse resulterer i en opdeling af de nævnte husholdningsopgaver i 3 grupper af opgaver.

For det første at smøre sin egen madpakke, at lægge eget tøj på plads samt gøre rent på eget værelse – opgaver, der kan betragtes som værende tæt på den enkelte 10-15-årige. For det andet at dække bord/tage ud og vaske op, som formentlig oftest sker i forbindelse med aftensmåltider i hjemmet, hvori den 10-15-årige deltager. Og endelig for det tredje at købe ind til aftensmad, lave aftensmad, vaske tøj/hænge tøj til tørre og gøre rent i huset gene-

Tabel 11.1.

Omfanget af de 10-15-åriges pligter i hjemmet. Procent.

	Altid	Mindst 3 gange om ugen	Mindst én gang om ugen	Sjæld- nere	Aldrig
Køber ind til aftensmad	0	3	11	29	56
Laver aftensmad	0	2	18	42	38
Smører egen madpakke	11	4	6	16	63
Dækker bord/tager ud	22	36	24	13	5
Vasker op	10	18	18	17	36
Vasker tøj/hænger tøj til tørre	1	3	9	17	70
Lægger eget tøj på plads	37	9	14	15	25
Gør rent/rydder op på eget værelse	35	6	26	29	4
Gør rent i hjemmet i øvrigt	1	3	16	36	44
Passer dyr (fx gå tur med hund)	24	17	10	10	39

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag varierer mellem 1.086 og 1.091 10-15-årige.

relt. Denne sidste gruppe af opgaver kan ses som værende fjernere fra den enkelte og for nogles vedkommende også større og vanskeligere at overskue.

11.2. Flittige piger og dovne drenge?

En nyere undersøgelse af børns deltagelse i husholdningsarbejdet i hjemmet viser, at der er endog meget store forskelle på den tid, piger og drenge bruger på dette. Således bruger piger i alderen 7-15 år i enebarns-familier 2 t. og 17 min. om ugen på husholdningsarbejde, mens drenge i enebarns-familier bruger 28 min. om ugen (Bonke, 1998). I den foreliggende undersøgelse har vi ikke

bedt de 10-15-årige specificere, hvor meget tid de bruger på at udføre bestemte opgaver, men simpelthen spurgt, hvor ofte de udfører de pågældende opgaver. Man kan derfor ikke sammenligne Bonkes resultater direkte med denne undersøgelses resultater.¹⁾

Tabel 11.2.

Omfanget af 10-15-åriges opgaver i hjemmet, der udføres mindst én gang ugentlig, særskilt for køn. Procent.

Udføres mindst 1 gang ugentlig:	Piger	Drenge	Alle
Laver aftensmad	23	16	20
Smører egen madpakke	26	16	21
Vasker op	53	40	46
Vasker tøj/hænger tøj til tørre	20	7	14
Lægger eget tøj på plads	70	51	60
Gør rent/rydder op på eget værelse	75	61	67
Gør rent i hjemmet i øvrigt	25	16	21
Passer dyr (fx gå tur med hund)	57	46	52

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag varierer mellem 1.088 og 1.091 børn og unge.

Som det ses (tabel 11.2), deltager de 10-15-årige piger med hensyn til otte ud af ti opgavetyper signifikant oftere i husholdningsarbejde i hjemmet. Fx lægger 70 pct. af pigerne deres eget tøj på plads mindst én gang om ugen mod 51 pct. af drengene. 53 pct. af pigerne vasker op mindst én gang om ugen mod 40 pct. af

1) Desuden er der den afgørende forskel, at Bonke har spurgt *forældrene* om børnenes deltagelse i husholdningsarbejdet, mens vi har fået interviewet *børnene* selv herom. Desuden er der den forskel, at Bonkes resultater også rummer typisk "maskuline" former for husholdningsarbejde, mens vi kun har spurgt til opgaver, hvor kvinder/ piger traditionelt har domineret.

drengene. Kun når det drejer sig om at købe ind til aftensmad samt at dække bord/tage ud, er der ikke nogen kønsforskel. Der er *ingen* af de ti typer husholdningsopgaver, hvor drenge oftere har ansvaret end piger.

Vi har kontrolleret deltagelsen i husholdningsarbejdet for, hvorvidt det betyder noget, om de dyrker fritidsaktiviteter, og i givet fald hvor ofte de går til noget (vel vidende, at lige mange piger og drenge er aktive, og i lige stor udstrækning jf. kap. 9). Resultatet af denne analyse er imidlertid, at det *ikke* har nogen betydning, om de er aktive eller ej. Fritidsaktiviteternes omfang synes heller ikke at være af særlig betydning. Dog deltager de allermest aktive drenge og piger (de, der dyrker en interesse fire gange om ugen eller oftere) i lige stor udstrækning i husholdningsarbejdet.

Der viser sig en forskel på, hvor ofte de 10-15-årige udfører bestemte opgaver, alt efter om der kun er piger i familien, kun drenge eller børn af begge køn. I familier med udelukkende drenge laver fx 16 pct. af drengene aftensmad mindst en gang om ugen, mens det gælder 24 pct. af pigerne i de familier, hvor der kun er piger. I 'blandede børn'-familier er det 18 pct, der laver aftensmad, uanset køn. Det samme mønster ses for alle øvrige opgavetyper på nær at købe ind til aftensmad. Det tyder altså på, at tilstedeværelsen af en pige i børneflokkene øger omfanget af børnenes husholdningsarbejde.

Resultaterne er således fuldstændig i tråd med Bonkes resultater (1998). Også i den foreliggende undersøgelse kan det konkluderes, at prognoserne for en lige deling af husholdningsarbejdet blandt fremtidens unge familier ikke synes at være særlig gode. Allerede i barndommen lægges de første kim til – eller måske ligefrem cementeres – tilsyneladende den kønsspecifikke arbejdsdeling, der er fremherskende også blandt nutidens forældre.²⁾ Det kan på den ene side synes mærkværdigt i og med, at kvindernes

---

2) Her er der kun spurgt til drenge og pigers deltagelse i husholdningsopgaver. Vi kan principielt ikke vide, om drengene kaster en masse energi i andre opgaver, fx bilvask, havearbejde, vedligeholdelse af hus etc.

erhvervsfrekvens har været relativt høj siden 1970'erne, og at kønsarbejdsdelingen i hjemmet i den grad har været genstand for debat. På den anden side kan vi i allehånde forskningsrapporter konstatere, at det stadig er kvinderne, som har ansvaret for broderparten (sic!) af husholdningsarbejdet. Det er altså den model nutidens 10-15-årige ser omkring sig, og dermed også den model der er nemmest at indoptage. I den forbindelse er det interessant at overveje, om man senere hen, når disse børn og unge bliver voksne, stadig kan finde de forskelle, vi så i barndommen, alt efter om vi så på rene drengefamilier, pigefamilier eller blandede familier. Vil fx drenge, der er vokset op i kønsblandede søskendeflokke i større udstrækning deltage i husholdningsarbejdet som voksne?

Alderens betydning

Som forventet har alderen en stærkt signifikant sammenhæng med varetagelsen af næsten alle typer opgaver.

Tabel 11.3.

Udvalgte pligter der udføres mindst én gang ugentlig, særskilt for alder. Procent.

Udføres mindst 1 gang ugentlig:	10-11 år	12-13 år	14-15 år	Alle
Køber ind til aftensmad	12	13	19	14
Laver aftensmad	15	23	21	20
Dækker bord	78	84	85	82
Vasker op	39	50	51	46
Vasker tøj/hænger tøj til tørre	8	16	18	14
Lægger eget tøj på plads	45	66	73	60
Gør rent/rydder op på eget værelse	60	72	71	67
Gør rent i hjemmet i øvrigt	16	24	23	21

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget varierer mellem 1.086 og 1.091 10-15-årige.

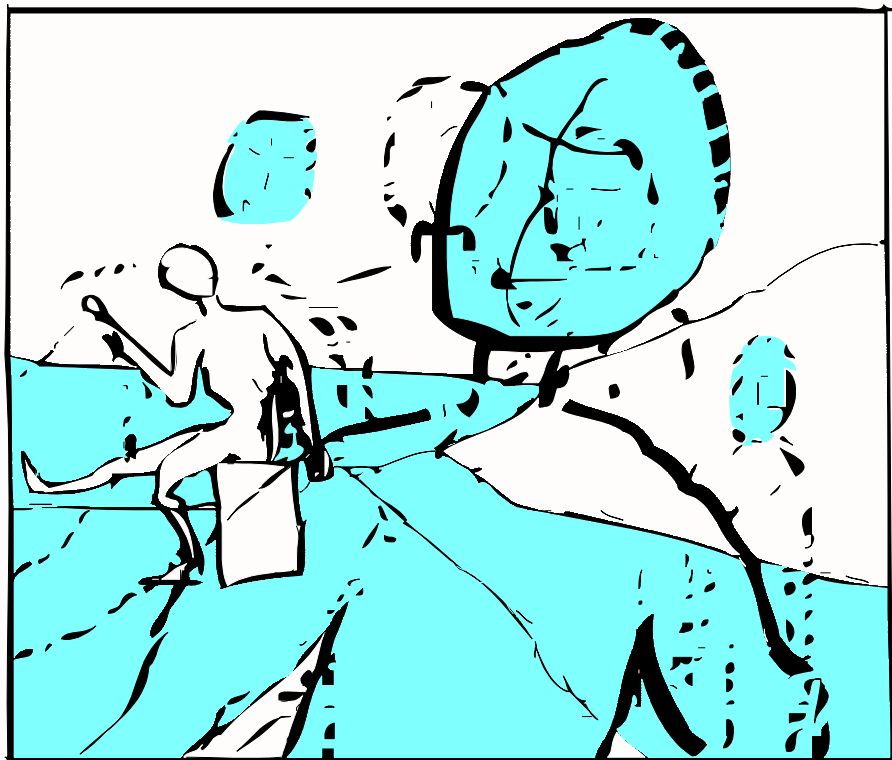
Hovedtrenden er, at de 10-15-årige oftere har ansvaret for bestemte opgaver med stigende alder. Kun to ansvarsområder, at smøre sin egen madpakke samt passe dyr, varetages i nogenlunde lige stor udstrækning på tværs af aldersgrupper. Som det fremgår (tabel 11.3) køber fx 12 pct. af de 10-11-årige ind til aftensmad mindst én gang om ugen, mens det gælder 19 pct. af de 14-15-årige. Og 45 pct. af de 10-11-årige lægger deres eget tøj på plads mindst én gang om ugen, mens 73 pct. af de 14-15-årige gør det.

11.3. Forældrenes baggrund

Bonke (1998) finder, at hvis moren har en lang uddannelse, er der 20 pct. større sandsynlighed for, at børnene ikke deltager i husholdningsarbejdet sammenlignet med børn af kortere uddannede mødre. Vores undersøgelse kan imidlertid ikke støtte denne antagelse, idet der kun er ganske få signifikante sammenhænge mellem fædres og mødres uddannelse på den ene side og de 10-15-åriges deltagelse på den anden side, og med modsatrettet tendens (og kontrolleret for livsformens betydning mister disse sammenhænge signifikans). Her må man erindre, at der er store metodiske forskelle på de to undersøgelser. Mens vi her har spurgt de 10-15-årige selv om, hvor ofte de deltager i husholdningsarbejdet, er det i Bonkes undersøgelse (op.cit.) forældrene, der er blevet spurgt om deltagelsen.

Livsform

Ser man på forældrenes livsform, er der kun signifikante forskelle for to af de ti ansvarsområder. Børn af karriereorienterede forældre lægger i relativt større udstrækning selv deres tøj på plads end børn af lønarbejderorienterede forældre. Og de skal i større udstrækning ordne deres eget værelse. Der er således et mildt fingerpeg i retning af, at børn af karriereorienterede forældre i større udstrækning har pligter i hjemmet end børn af lønmodtagerorienterede forældre, dog kun på få områder. En forklaring kan være, at disse familier har et travlere hverdagsliv som følge af et karriereorienteret job. Derfor har de et relativt større behov for, at børnene hjælper til. En anden forklaring kan være, at de karriereorienterede forældre – som ofte er veluddannede – lægger en positiv

værdi i at inddrage børnene og at give dem ansvar i hverdagslivet (parallelt til Bonkes resultat (1998) om, at jo større familiens bruttoindkomst er, jo mere deltager børnene i husholdningsarbejdet). Som det ses, drejer det sig om at gøre rent på eget værelse samt at lægge eget tøj på plads – to af de opgavetyper, som vi ovenfor rubricerede som værende tættere på det enkelte barn end fx at gøre rent i huset eller at købe ind til aftensmad, og hvor det derfor er mere oplagt at lægge ansvaret ud.

Forældreværdier og pligter i husholdningen

Det er nærliggende at antage, at forældrenes holdninger til, hvorvidt der skal sættes grænser for børns frie udfoldelse, til solidaritet samt til ansvarlighed kan afspejle sig i den udstrækning, de pålægger eller forhandler med deres børn om at indgå i husholdningsarbejde. Vi forventer, at børn af forældre, der lægger vægt på en relativt lav grad af *individuel frihed* for barnet, på en høj grad af *so-*

lidaritet (fx det at hensynet til fælleskabet nogle gange må veje tungere end hensynet til egne interesser) samt vægt på en høj grad af *ansvarlighed* fra barnets side, i større udstrækning indgår i husholdningsarbejdet. Det kræver imidlertid ikke meget plads at konstatere, at de nævnte hypoteser ikke får nogen som helst støtte i datamaterialet. På dette område synes forældrenes holdninger således *ikke* at slå igennem i børnenes praksis.

Pligter i eneforsørgerfamilien

På en række områder skiller de 10-15-årige, der bor med en enlig forsørger, sig ud fra dem, der bor med to voksne. 10-15-årige i eneforsørger-familier har i signifikant større udstrækning ansvaret for at varetage bestemte opgaver i hjemmet end børn i parfamilier. 23 pct. af børnene i eneforsørger-familier køber ind til aftensmad mindst 1 gang om ugen, mens det gælder 12 pct. af børnene i parfamilier (tabel 11.4). 52 pct. af eneforsørger-børnene vasker op mindst en gang ugentligt, mens det gælder 45 pct. af børnene i parfamilier. Og endelig vasker 20 pct. af børnene i eneforsørger-familier tøj mindst én gang ugentligt, mens det gælder 12 pct. af børnene i parfamilier. Kun på ét område har børn i parfamilier oftere en tjans, nemlig når det gælder om at passe dyr.

Man får således en indikator på, at børn i eneforsørgerfamilier i gennemsnit har et lidt større ansvar for opgaver i hjemmet, uden at der gennemsnitligt synes at være tale om urimelige byrder for

Tabel 11.4.

Omfanget af opgaver for de 10-15-årige, der udføres mindst en gang om ugen, særskilt for familietype. Procent.

Udføres mindst 1 gang ugl.	Eneforsørger-familier	Parfamilier
Købe ind til aftensmad	23 pct.	12 pct.
Vaske op	52 pct.	45 pct.
Vaske tøj/hænge tøj til tørre	20 pct.	12 pct.

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

de pågældende børn og unge. Bonkes undersøgelse (1998) viser, at forskellen mellem parfamilier og eneforsørger-familier især vedrører, hvor stor en andel børn og unge, der overhovedet deltager i husholdningsarbejdet. Ifølge Bonke deltager 56 pct. af børnene i enemor-familier i husholdningsarbejdet mod 41 pct. af børnene i parfamilier. Blandt de deltagende børn er der imidlertid kun en mindre forskel i den tid, der medgår til husholdningsarbejdet.

At hjælpe til i byen og på landet

Undersøgelsen viser, at der på nogle områder er signifikant forskel i omfanget af husholdningsarbejde hos børn i henholdsvis byområder og landdistrikter. Fx passer 63 pct. af de 10-15-årige i landdistrikterne dyr mindst én gang om ugen mod 52 pct. af de 10-15-årige i byerne (hvilket ikke er så overraskende). Børn og unge i landdistrikter er oftere med til at dække bord eller tage af bordet, de lægger i større udstrækning deres eget tøj på plads, og de er oftere med til at gøre rent i hjemmet. Kun på et område varetager børn i byområderne oftere en opgave end børn i landdistrikter. 16 pct. af de 10-15-årige i byerne køber ind til aftensmad mindst én gang om ugen mod 9 pct. i landdistrikterne.

11.4. Pålagte og aftalebaserede opgaver

Vi har spurgt de 10-15-årige, hvorvidt de er blevet pålagt at udføre de nævnte opgaver, eller om det er noget, de har forhandlet med forældrene i den forstand, at det er aftalt i fællesskab. 24 pct. har fået opgaverne pålagt, mens 45 pct. har aftalt opgavernes omfang med forældrene. Endelig har 32 pct. af de 10-15-årige oplyst, at nogle opgaver er pålagt, mens andre opgaver er aftalt i fællesskab med forældrene.

Vi havde en antagelse om, at der ville være nogle forskelle i graden af med- og selvbestemmelse knyttet til forældrenes baggrund (fx at lang uddannelse var befordrende for en forhandlingskultur) samt børnenes og de unges køn og alder. Det er imidlertid interessant at konstatere, at der *ikke* er nogen som helst sammenhæng mellem de anvendte baggrundsfaktorer, og hvorvidt pligterne er forhandlet eller pålagt.

Tilfredshed med omfanget af pligter

Vi har spurgt de 10-15-årige, om de er tilfredse med omfanget af pligter i husholdningen. Den altovervejende del (89 pct.) er tilfredse, mens 8 pct. ikke er helt tilfredse, og 3 pct. er decideret utilfredse med omfanget af opgaverne i husholdningen og synes, at de har for mange pligter. Også her har morens arbejde en betydning. Børn af ufaglærte mødre og mødre, der står uden for arbejdsmarkedet, er mere utilfredse med omfanget af pligter derhjemme (hhv. 21 pct. og 14 pct. mod et gennemsnit på 11 pct.).

Kobler man med oplysninger om, hvorvidt de synes, de får lov til mere, til mindre eller til det samme som deres jævnaldrende kammerater, er der blandt dem, der får lov til mindre end kammeraterne, en stor overvægt af 10-15-årige, der er decideret utilfredse med deres opgaver. Det tyder således på, at de, der må mindre, samtidig oplever, at de har flere pligter indadtil i familien.

På samme vis er den gruppe, der synes, at forældrene blander sig for meget i deres hverdag, relativt mindre tilfreds med omfanget af opgaver. Og blandt den lille gruppe (2 pct.), der oplever, at deres forældre interesserer sig for lidt for dem, er der en signifikant overhyppighed af 10-15-årige, der synes, de har for mange pligter.

11.5. Resume

- Omfanget af pligter er meget forskelligt afhængigt af typen af opgave. De 10-15-åriges største indsats ligger på to af de tre ansvarsområder, som er relativt tæt på dem selv. Fx lægger 37 pct. altid deres eget tøj på plads, og 35 pct. gør altid rent på deres eget værelse. Omvendt er der næsten ingen, der altid har ansvaret for at købe ind til aftensmad, lave mad, vaske tøj eller gøre rent i hjemmet i øvrigt. Mange deltager dog i en eller anden udstrækning i de nævnte opgaver.
- Piger deltager signifikant mere i husholdningsarbejdet end drenge på næsten alle områder. Kønnen på børnene i flerbørnsfamilierne spiller en rolle her. Hvis der er tale om rene drengefamilier, er de 10-15-åriges indsats relativt lav, mens

den er relativt stor i rene pigefamilier. Er der børn af begge køn, er arbejdsdelingen mellem drenge og piger mere lige. Allerede i barndommen ser man altså en ganske traditionel kønsarbejdsdeling i hjemmet.

- Børn i eneforsørgerfamilier har på nogle områder oftere pligter/ansvar end børn i parfamilier. Og børn i landdistrikter udfører oftere husholdningsarbejde end børn i byområder.
- Børn af forældre med prægnante træk af karrierelivsformen har på et par områder signifikant oftere ansvaret for bestemte opgaver end børn af forældre med lønarbejderlivsformen. Der er ikke nogle husholdningsopgaver, hvor sammenhængen går den anden vej.
- Mod forventning er der ingen sammenhæng mellem de 10-15-åriges deltagelse og forældrenes opdragelsesværdier. Det er altså *ikke* sådan, at en stor vægt hos forældrene på solidaritet og ansvarlighed kommer til udtryk i en højere deltagelse hos deres børn. Omvendt viser et forældreønske om større individuel frihed til barnet sig heller ikke i mindre deltagelse.
- Den helt overvejende del af de 10-15-årige er tilfreds med omfanget af pligter. Godt hver tiende er mindre tilfreds eller decideret utilfreds. Blandt de mere eller mindre utilfredse finder vi en overhyppighed af børn og unge, der synes, at de får lov til mindre end kammeraterne, og at forældrene blander sig for meget i deres hverdag.
- Knap halvdelen har forhandlet med forældrene om omfanget af pligter, mens hver fjerde føler, at forældrene har pålagt dem pligterne. Drenge føler oftere end pigerne, at forældrene pålægger dem pligter, mens alder til gengæld ikke spiller en rolle. De 10-15-årige, hvis forældre har træk af lønarbejderlivsformen, føler oftere, at de har fået opgaverne pålagt, end de, hvis forældre har træk af karrierelivsformen.
- Afslutningsvis kan det konstateres, at det især er baggrundsvariablerne køn og alder, forældrenes samlivsstatus samt bylanddimensionen, der har givet udslag i analysen. Skole-, erhvervsuddannelses- samt arbejdsvariablerne giver kun sporadisk signifikante udslag, som det ikke synes meningsfuldt at fortolke yderligere på.

Medindflydelse og ansvar

Et af omdrejningspunkterne i denne undersøgelse er, hvem der bestemmer i de 10-15-åriges liv. Med udviklingen af de senmoderne vilkår for børns opvækst har vi set en bevægelse væk fra idealet om lydige børn i retning af mere antiautoritære eller autonome opdragelsesmønstre, hvor børn også tillægges medansvar og medbestemmelse (jf. også kap. 4). I dag er det forventeligt, at forældre og børn sammen diskuterer, hvordan de skal udforme deres hverdagsliv: Hvad skal familien lave i sommerferien, hvad skal weekenden gå med, hvilken videofilm skal de leje, hvad de skal have til aftensmad, hvad for noget tøj skal der købes til børnene etc.¹⁾ Man kan sige, at børnene og de unge indgår i en *forhandling* med forældrene om udformningen af hverdagslivet. Jo ældre barnet eller den unge er, i jo større udstrækning forventer vi, at spillerummet for såvel rettigheder som pligter og ansvar udvides.

Normalt vil man sige, at en forhandling forudsætter (mindst) to parter, der indgår i en dialog med henblik på at nå til konsensus om, i hvilken udstrækning og på hvilken måde man kan tilgodesee parternes respektive interesser. Hvis magten ikke er ligeligt fordelt mellem parterne, er fundamentet for forhandlingerne asymmetrisk. Det vil formentlig ofte være tilfældet for forhandlinger mellem forældre og deres børn. Børn og unge har på mange områder ikke en formel magtbasis som afsæt for at indgå i forhandlinger. Er der ikke en formel magtbase, er der til gengæld en meget tydelig trend i det danske samfund i retning af at demokratisere de relationer, børn og unge indgår i. Både formelt, fx medbestemmelse i skolen, forsøg med børnebyråd i nogle kommuner samt børn som medborgere-projekterne. Og uformelt fx i familierne som antydet indledningsvis. Også Danmarks tilslutning til FN's Børnekonvention og etableringen af Børnerådet som permanent insti-

---

1) Alene størrelsen af den børnerettede marketingsindustri giver et solidt fingerpeg om, i hvilken udstrækning detailhandlen forventer, at forældre imødekommer deres børns forbrugsønsker.

tution har bidraget til at synliggøre og inddrage børns synspunkter i forskellige diskussioner. Og der er i store dele af befolkningen konsensus om, at børn og unge skal motiveres til at sige deres mening og tage del i beslutninger (jf. kap. 4).

Ligesom på andre områder i denne rapport er der også her grund til at forvente, at det at forhandle og give sine børn medbestemmelse ikke er ligeligt fordelt blandt børnefamilierne. Tværtimod er det plausibelt at antage, at der knytter sig nogle forskelle i selv- og medbestemmelse, dels til de 10-15-åriges køn og alder, dels til forældrenes baggrund. Som vi så det i kap. 4, mente forældre med lange uddannelser oftere end andre forældre, at der ikke skal sættes grænser for børns frie udfoldelse, samt at børn skal opmuntres til at sige deres mening og tage del i beslutninger. Det er interessant at undersøge, om dette også manifesterer sig i praksis, således at disse 10-15-årige selv oplever, at de har større med- og/eller selvbestemmelse.

12.1. Hvem bestemmer i dagligdagen?

Vi har spurgt de 10-15-årige, hvem der bestemmer i 12 udvalgte hverdagssituationer: *'Om lidt nævner jeg en række situationer. Bestemmer du selv, bestemmer dine forældre eller bestemmer I i fællesskab, hvad du må i forskellige situationer?'* For hver situation kunne de 10-15-årige svare: 'jeg bestemmer selv' (selvbestemmelse), 'mine forældre bestemmer' (forældrebestemmelse), 'det er en fælles beslutning' (medbestemmelse) eller 'ved ikke'.

En faktoranalyse baseret på besvarelsene af spørgsmålene om, hvem der bestemmer på de 12 områder viser, at indflydelses- og ansvarsmønstrene ikke varierer som vinden blæser inden for familierne. Tværtimod er der nogle rimeligt faste beslutningsstrukturer inden for visse områder. De 10-15-årige, der selv må bestemme, hvorvidt de må drikke alkohol, må også selv bestemme, om de vil ryge (og omvendt). Tilsvarende er der rimeligt overensstemmende besvarelser, når det drejer sig om at være væk hjemmefra (hjemkomsttider på hverdage og i weekender samt at sove hos kammerater eller ej). Endelig er der overensstemmende mønstre i, hvem

Tabel 12.1.

Hvem bestemmer i typiske dagligdagssituationer i de 10-15-åriges hverdagsliv? Procent.

Hvem bestemmer:	Bestemmer selv	Forældre bestemmer	Fælles beslutning	Ved ikke
<i>Brug af stimulanser:</i>				
Om du må ryge?	21	57	10	12
Om du må drikke noget med alkohol i?	12	60	19	9
<i>At være væk fra hjemmet:</i>				
Hvornår du skal være hjemme om aftenen på hverdage?	5	66	28	2
Hvornår du skal være hjemme om aftenen i weekenden?	9	52	38	1
Om du må blive og sove hos en kammerat (fx efter en fest)?	9	46	43	1
<i>Påklædning:</i>				
Hvilket tøj, du skal købe til daglig brug?	44	12	43	0
Hvilket tøj, du må tage på i skole?	82	7	11	0
<i>Fjernsynskiggeri:</i>				
Hvor meget tid du må bruge på at se fjernsyn og video?	65	17	16	2
Hvilke film og tv-udsendelser du må se?	60	18	21	1
<i>Øvrige områder:</i>				
Hvor tit der skal ordnes/gøres rent på dit værelse?	27	49	22	1
Hvor meget tid du skal bruge på lektier?	73	11	14	2
Hvilke kammerater du må være sammen med i fritiden?	89	3	7	0

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 1.089-1.091 10-15-årige.

der bestemmer, når det gælder påklædning (hvad de vil købe af tøj, hvilket tøj de vil have på i skole) og fjernsynskiggeri (hvor meget fjernsyn samt hvilke udsendelser de vil se).

Som det fremgår af tabel 12.1, varierer det stærkt fra område til område, hvem der bestemmer. Langt hovedparten af de 10-15-årige bestemmer selv, hvilket tøj de vil have på i skole (82 pct.) og hvilke kammerater de vil være sammen med i fritiden (89 pct.).²⁾ 73 pct. bestemmer selv, hvor meget tid de vil bruge på lektier. I den anden ende af spektret finder vi de felter, hvor forældrebestemmelsen er stærkest. Det gælder fx, hvornår de 10-15-årige skal være hjemme om aftenen på hverdage og i weekender, som hhv. 5 pct. og 9 pct. selv bestemmer, mens forældrene suverænt bestemmer dette i hhv. 66 pct. og 52 pct. af familierne.

Når det drejer sig om at tage beslutninger børn og voksne i fællesskab (medbestemmelse) scorer områderne tøj køb til daglig brug, om man må sove hos kammerater, samt hvornår man skal være hjemme i weekenden højest med hhv. 43 pct., 43 pct. og 38 pct.

Med hensyn til at drikke alkohol viser det sig, at 12 pct. af de 10-15-årige selv må bestemme, om de vil drikke noget med alkohol i. Forældrene bestemmer i 60 pct. af familierne, og spørgsmålet om alkohol er genstand for en forhandling i 19 pct. af familierne. Når det drejer sig om rygning, er der næsten dobbelt så stor en andel (21 pct.), der bestemmer selv – og det gælder hele 43 pct. af de 14-15-årige. Ud fra et sundhedsfagligt synspunkt er dette interessant, da såvel den relativt tidlige alkoholdebut blandt danske skolebørn (12 år, jf. Hardt, 1999) som omfanget af rygning blandt børn og unge på skolerne aktuelt er til debat, i al fald i professionelle kredse. Blandt besvarelserne om rygning og alkohol er der som de eneste steder relativt store 'ved ikke'-andele. Det er nærliggende at fortolke de hhv. 12 pct. og 9 pct. ved ikke-svar som ud-

---

2) Juul (1998) har i en repræsentativ undersøgelse spurgt forældre, bl.a. om hvorvidt de har forsøgt eller forsøger at bestemme, hvem deres børn leger med/omgås. Knap 3/4 svarer benægtende på spørgsmålet, hvilket således understøtter de 10-15-åriges svar her ganske fint.

tryk for, at problemstillingen ikke har været diskuteret særlig dybtgående i de pågældende familier.³⁾

12.2. Køn og medbestemmelse

På 5 af de 12 spørgsmål er der en signifikant og næsten entydig trend i kønsforskellene. Drengene oplever, at de har mindre selvbestemmelse, og de synes relativt oftere end pigerne, at forældrene bestemmer. Det gælder fx indkøb af tøj til dagligt brug, eller hvilket tøj man skal have på i skole, hvor 87 pct. af pigerne selv bestemmer mod 77 pct. af drengene (tabel 12.2). Samme mønster ses med hensyn til, hvor ofte man skal gøre rent på eller ordne sit værelse, samt hvor meget tid man skal bruge på at lave lektier.

Tabel 12.2.

Hvem bestemmer i udvalgte situationer, særskilt for køn. Procent.

Hvem bestemmer:	Bestemmer selv:		Forældre bestemmer:		Fælles beslutning:	
	Dreng	Piger	Dreng	Piger	Dreng	Piger
Hvilket tøj du skal købe til daglig brug?	43	50	14	8	43	42
Hvilket tøj du må tage på i skole?	77	87	10	4	13	10
Hvor tit, der skal ordnes og gøres rent på værelset?	22	34	57	41	21	25
Hvor meget tid du skal bruge på at lave lektier?	72	79	13	7	15	13

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 954-1.087 10-15-årige. 'Ved ikke'-svar indgår ikke i tabellen.

- 3) Ved-ikke-andelen i spørgsmålet om rygning er størst hos de 12-13-årige (15 pct.), mindst hos de 14-15-årige (8 pct.). Ved-ikke-andelen angående at måtte drikke alkohol er relativt stor hos de 10-11-årige (14 pct.) og lille hos de 14-15-årige (2 pct.). Dette kan tolkes som et udtryk for, at ikke alle forældre har snakket med de yngste om alkohol – formentlig fordi det ikke opleves relevant endnu – mens at man har snakket om det i næsten alle de 14-15-åriges familier.

På alle de øvrige områder, der ikke er nævnt i tabellen, fx hvilke kammerater man må se i fritiden, hvornår man skal være hjemme, om man må ryge eller drikke alkohol, er der ingen kønsforskelle.

12.3. Med- og selvbestemmelse stiger med alderen

For samtlige 12 hverdagssituationer på nær én er der som forventet den stærke og entydige sammenhæng, at jo ældre børnene bliver, i jo større udstrækning har de selv- eller medbestemmelse. Kun når det drejer sig om, hvilke kammerater man må være sammen med i fritiden, er der lige stor medbestemmelse og lige stor selvbestemmelse uanset alder. Det er altså ikke sådan, at forældre i større udstrækning blander sig i, hvem de yngste grupper af de 10-15-årige omgås i fritiden.

Som det ses (tabel 12.3), er mønstre i selvbestemmelsen, medbestemmelsen og forældrebestemmelsen ganske forskellige fra område til område.

Når det drejer sig om, hvilket tøj de må tage på i skole, er der selv for de yngste en relativt stor andel (68 pct.), der selv bestemmer dette. Næsten samtlige 14-15-årige bestemmer selv (94 pct.). En helt anden fordeling finder man med hensyn til, hvornår de skal være hjemme på hverdage. Det er kun 2 pct. af de yngste, stigende til 9 pct. af de ældste, der selv får lov til at tage ansvaret for dette. Der er til gengæld en meget stor grad af forældrebestemmelse her.

Det er interessant at konstatere, at 43 pct. af de 14-15-årige ifølge deres eget udsagn selv bestemmer, om de vil ryge. Der er således langt større selvbestemmelse omkring rygning, end når det fx drejer sig om at måtte sove hos en kammerat, eller om hvor sent man skal komme hjem på en weekendaften.

Forældrereguleringen af de 14-15-åriges liv er størst, når det gælder hvornår de skal være hjemme på hverdage (52 pct. af de 14-15 åriges forældre bestemmer dette), samt hvorvidt de må ryge (43 pct. af forældrene bestemmer).

Tabel 12.3.

Hvem bestemmer i typiske dagligdagssituationer, særskilt for alder. Procent.

Hvem bestemmer:	Bestemmer selv	Forældre bestemmer	Fælles beslutning
<i>Hvad for noget tøj, du må tage på i skole?</i>			
10-11-årige	68	13	19
12-13-årige	87	4	9
14-15-årige	94	2	4
<i>Hvor meget tid du skal bruge på lektier?</i>			
10-11-årige	65	16	19
12-13-årige	77	8	15
14-15-årige	88	4	8
<i>Hvornår du skal være hjemme om aftenen på hverdage?</i>			
10-11-årige	2	79	19
12-13-årige	4	61	35
14-15-årige	9	52	39
<i>Om du må ryge?</i>			
10-11-årige	14	75	11
12-13-årige	20	66	13
14-15-årige	43	43	14
<i>Om du må drikke noget med alkohol i?</i>			
10-11-årige	7	81	12
12-13-årige	6	72	23
14-15-årige	31	33	36

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget varierer mellem 955-1087 10-15-årige. Ved ikke-svar indgår ikke i tabellen.

12.4. Forældrenes baggrund

Når man kobler ansvarsfordelingen på de 12 udvalgte områder med oplysninger om forældrenes skoleuddannelse, erhvervsuddannelse og stilling på arbejdsmarkedet, viser der sig ikke noget entydigt mønster. Med hensyn til hvor meget tid de 10-15-årige må bruge på at se tv og video, hvilke udsendelser og film de må se, hvornår de skal være hjemme i weekenden, samt hvorvidt de må ryge, ses der *ingen* sammenhæng med forældrenes uddannelse

eller arbejde. På de øvrige områder (jf. tabel 12.1) er der imidlertid en række signifikante sammenhænge.

Med hensyn til at sove hos kammerater bestemmer 10-15-årige, hvis far har studentereksamen eller hf bag sig, signifikant oftere selv, om de vil sove hos en kammerat. En parallel tendens gør sig gældende, hvis man ser på fædres og mødres erhvervsuddannelse. De børn, hvis forældre ingen uddannelse har, bestemmer relativt sjældent, mens børn af forældre med en videregående uddannelse relativt ofte har indflydelse på, om de vil sove hos en kammerat (6 pct. over for 12 pct.). På dette område støttes altså antagelsen om, at der er en sammenhæng mellem længere uddannelse og relativt mere demokratiske opdragelsesformer, der levner rum for med- eller selvbestemmelse.

Et lignende mønster findes mellem farens erhvervsuddannelse, og hvorvidt de 10-15-årige selv må bestemme, hvilket tøj de har på i skole, samt hvilke kammerater de må se i fritiden. Børn af fædre uden uddannelse bestemmer i mindst udstrækning, hvad de må tage på, og hvem de må være sammen med. Børn af mødre med videregående uddannelser bestemmer relativt ofte selv, hvornår de skal være hjemme på hverdagsaftener.

Forældrenes arbejdsstilling spiller ind på nogle få områder. Børn af funktionærfædre bestemmer relativt oftere (52 pct.), hvilket tøj, de vil købe til dagligt brug. Børn af ufaglærte fædre bestemmer i mindst udstrækning selv (35 pct.). En parallel sammenhæng findes mellem mors arbejde og påklædning til skolebrug. Endelig bestemmer børn af selvstændigt erhvervsdrivende mødre samt funktionærmødre med underordnede i størst udstrækning selv, hvornår de vil være hjemme på hverdage.⁴⁾ Herudover er der stort set ikke tale om signifikante sammenhænge mellem uddannelse/erhverv samt beslutningsmønstre.⁵⁾

4) Gælder også, når der kontrolleres for uddannelsesbaggrund.

5) Det skal dog nævnes, at børn af fædre med lange, videregående uddannelser i større udstrækning (18 pct.) end børn af fædre uden uddannelse (7 pct.) selv må bestemme, om de vil drikke alkohol.

Alt i alt peger de nævnte sammenhænge i den retning, vi havde forventet, nemlig at forældre med stigende uddannelse (og dermed stigende position på arbejdsmarkedet socio-økonomisk set) giver deres børn et relativt stort rum for medindflydelse og selvregulering. Som nævnt er der dog ikke tale om signifikante sammenhænge på alle områder, men der er omvendt heller ikke resultater, der går i den modsatte retning.

Når det drejer sig om at vokse op i eneforsørger- og parfamilier, er der ingen nævneværdige forskelle i ansvarsmønstrene.

Livsformens betydning

Forældrenes livsform slår igennem på tre af de tolv hverdagslivs-områder og med stort set det samme mønster. Relativt flere børn af forældre med karriereorientering har selv ansvaret for at tage beslutning end børn af forældre med en lønarbejderorientering. Således bestemmer 53 pct. af de karriereorienterede forældres børn selv, hvilket tøj de vil købe til dagligt brug mod 39 pct. af de børn, hvis forældre har lønarbejderlivsformen (tabel 12.4). 88 pct. af de karriereorienteredes børn bestemmer selv, hvilket tøj de vil have på i skole mod 78 pct. af de lønarbejderorienteredes børn. Og endelig bestemmer 12 pct. af de karriereorienteredes børn selv, om de må blive og sove hos en kammerat fx efter en fest mod 6 pct. af de lønarbejderorienteredes børn. For alle tre områder gælder det, at børn af lønarbejderorienterede forældre i større udstrækning oplever, at forældrene bestemmer.

Forældreværdier og beslutningsmønstre

Som det fremgår af kap. 4, er forældrene blevet spurgt om deres værdier for børneopdragelse på en række felter: Børn og konkurrence, forholdet mellem frihed og grænser, ærlighed, solidaritet og ansvarlighed.

Det er et interessant spørgsmål, hvorvidt forældrenes værdier også afspejler sig i børnenes adfærd og holdninger. Når det drejer sig om beslutningsmønstre, er især værdierne om frihed/grænser samt ansvarlighed interessante.

Tabel 12.4.

Hvem bestemmer i visse dagligdagssituationer, særskilt for forældres livsform. Procent.

Forældres livsform	Bestemmer selv	Forældre bestemmer	Fælles beslutning
<i>Tøjkøb til dagligt brug:</i>			
Karrierelivsformen	53	10	37
Lønarbejderlivsformen	39	14	48
<i>Hvad for noget tøj, du må tage på i skole:</i>			
Karrierelivsformen	88	4	8
Lønarbejderlivsformen	78	9	13
<i>Om du må blive og sove hos en kammerat (fx efter en fest):</i>			
Karrierelivsformen	12	39	49
Lønarbejderlivsformen	6	49	46

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget varierer mellem 906 og 912 10-15-årige. Børn af forældre med karriere- og lønarbejderlivsformen er i tabellen opstillet som modpoler.

Analysen viser imidlertid, at der kun er ganske få sammenhænge mellem forældrenes værdier og de 10-15-åriges oplevelse af, hvem der bestemmer hvad. Børn og unge, hvis forældre lægger mindst vægt på ansvar, oplever, at de generelt får lov til mindre end deres kammerater. De, hvis forældre lægger mest vægt på, at børnene lærer ansvarlighed, synes i praksis, at de faktisk får ansvar, når vi specifikt ser på, hvornår de skal være hjemme på hverdage, og hvorvidt de må sove hos en kammerat. Der er altså kun en spinkel støtte til hypotesen om, at forældrenes værdier om ikke at sætte grænser for børns udfoldelse og om at tage del i beslutninger også afspejles i børnenes oplevelse.⁶⁾

6) Hermed kan man ikke konkludere, at forældrenes værdier ikke afspejles i de 10-15-åriges hverdagsliv, men blot at vi ikke har kunnet indfange det med den måde, vi har valgt at spørge på her. Som det fremgår andetsteds i kapitlet, er der derimod overensstemmelse mellem forældrenes værdier om frihed og de 10-15-åriges oplevelse af at måtte det samme, mere eller mindre end kammeraterne.

Endelig viser der sig en sammenhæng mellem forældrenes aktivitetsgrad og børns selvbestemmelse, som vi ikke havde forudiskonteret. De børn, hvis forældre er aktive på en af børnenes hverdagslivsarenaer, får i større udstrækning lov til selv at bestemme, hvornår de vil komme hjem på hverdage og i weekender. Man kan fortolke dette over i en hypotese om, at forældrenes øgede kendskab til børnenes arenaer måske gør dem mere fortrolige med disse og dermed mere trygge ved at overlade ansvaret til barnet.

12.5. Oplevelsen af medbestemmelse

i har stillet en række spørgsmål, der alle har til formål at afdække de 10-15-åriges opfattelse af deres egen medbestemmelse mere generelt. Blander forældrene sig for meget i hverdagen? Bestemmer de for meget? Må de selv bestemme deres sengetid, og må de i det hele taget det samme som kammeraterne?

På spørgsmålet om, hvorvidt de 10-15-årige oplever, at deres forældre blander sig for meget i, hvem de er sammen med i fritiden, svarer 3 pct. *'ja, for det meste'*, mens 11 pct. siger *'ja, nogle gange'*. 86 pct. svarer afkræftende.⁷⁾ De i alt 14 pct., som synes at forældrene i en eller anden udstrækning blander sig for meget, føler også i langt større udstrækning end gennemsnittet, at de må mindre end deres kammerater. Samme mønster finder vi, når vi kobler svarene på hvorvidt forældrene blander sig for meget i, hvem de er sammen med i fritiden med svarene på spørgsmålet *'Synes du, din mor og/eller far bestemmer for meget over dig?'* Alt i alt finder 21 pct. af de 10-15-årige, at forældrene bestemmer for meget over dem, langt flere drenge (24 pct.) end piger (17 pct.).

Hvem bestemmer sengetider?

Endelig har vi et konkret spørgsmål om sengetider: *'Bestemmer du for det meste selv, hvornår du vil gå i seng om aftenen, når du skal i*

---

7) Dette spørgsmål er af en sådan karakter, at man meget vel kan forestille sig, at forældrenes evt. tilstedeværelse under interviewet kan have påvirket den 10-15-åriges svar. Dette synes imidlertid ikke at være tilfældet, hvilket vi har mulighed for at kontrollere delvis, idet det blev registreret, hvorvidt den 10-15-årige var alene under hele eller dele af interviewet, og hvem der i givet fald var til stede.

skole næste dag? På dette spørgsmål svarer 30 pct., at det bestemmer de for det meste selv, mens 13 pct. selv bestemmer det ind imellem. 40 pct. synes, at forældrene mest bestemmer, mens 17 pct. oplyser, at de har lavet en aftale om bestemte sengetider. Piger og drenge adskiller sig ved, at 35 pct. af pigerne for det meste selv bestemmer sengetiderne, det gælder 26 pct. af drengene. Også alder spiller forventeligt en rolle. Blandt de 10-11-årige bestemmer 23 pct. selv sengetiderne enten for det meste eller ind imellem. Blandt de 14-15-årige er det 73 pct.

De fleste må det samme som kammeraterne

Vi har stillet de 10-15-årige følgende spørgsmål: *"Hvis du sammenligner dig med dine kammerater, synes du så, at du får lov til lige så meget som dem, eller får du lov til mere eller mindre end de fleste?"*. Mere end 2/3 - 70 pct. - får lov til det samme, 16 pct. får lov til mere, og 14 pct. får lov til mindre end kammeraterne.

Vi har foretaget en multivariat analyse (se data- og metodebilaget) af, hvilke af en række faktorer, der spiller ind på, hvorvidt den 10-15-årige får lov til mere, mindre eller det samme som kammeraterne. Af de mange variabler, der indgår i analysen, viser det sig, at kun fire variabler påvirker barnets oplevelse af, hvad det må relativt til kammeraterne:

- Forældrenes værdier omkring frihed
- Kønnen på børnene i familien
- Hvorvidt familien bor i by- eller landområder
- Samlivsstatus.

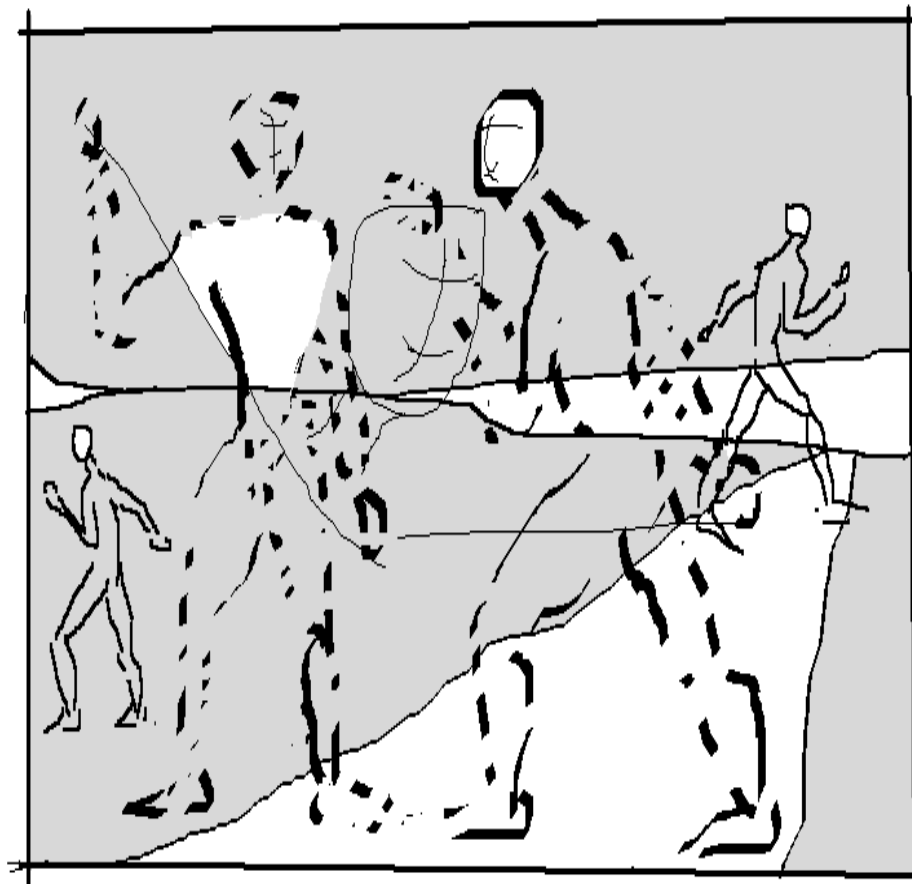
Der viser sig for det første en tydelig afspejling af *forældrenes frihedsværdier*. De 10-15-årige, hvis forældre lægger mest vægt på barnets personlige frihed, oplever i større udstrækning, at de får lov til mere end kammeraterne (20 pct. over 13 pct. af dem, hvis forældre lægger medium vægt på frihed og 15 pct. af dem, hvis forældre lægger mindst vægt på frihed) . De, hvis forældre lægger mindst vægt på barnets personlige frihed, oplever i signifikant større udstrækning, at de må mindre end kammeraterne.

Det giver ligeledes en forskel, om der kun er piger eller børn af begge *køn* i familien. I de familier, hvor der kun er piger, oplever signifikant flere 10-15-årige (piger) at måtte mere end kammeraterne. I de familier, hvor der er børn af begge køn, er der relativt færre, der føler de må mere. Drengefamilierne står neutralt i denne sammenhæng (man skal være opmærksom på, at det ikke er børnenes køn i sig selv, der skaber disse oplevelser; en bagvedliggende faktor kan være, at forældrenes holdninger til muligheder og grænser for børn kan være forskellige i pigefamilier og i familier med børn af begge køn).

By-landdimensionen viser, at børn på landet i signifikant større udstrækning føler at de må mere end kammeraterne. Og endelig er der en forskel betinget af *samlivsstatus*, idet børn i eneforsørgerfamilier oplever, at de må mere end kammeraterne (23 pct. mod 14 pct. af børnene i parfamilier).

12.6. Resume

- De 10-15-åriges indflydelse i hverdagslivet varierer meget afhængigt af området. Generelt er der stigende indflydelse med stigende alder. Drengene føler oftere end pigerne, at forældrene bestemmer suverænt, mens pigerne i størst udstrækning oplever at have selvbestemmelse.
- Hovedparten bestemmer selv, hvilket tøj de har på i skole, hvilke kammerater de er sammen med i fritiden, og hvor meget tid de bruger på lektier. Kun en lille andel bestemmer selv, hvornår de vil være hjemme om aftenen.
- Mens 6 ud af 10 har forældre, der bestemmer om de må ryge eller drikke alkohol, er der dog også en vis andel af forældrene, der lægger afgørelsen herom ud til børnene og de unge selv. Mere end hver 10. må selv bestemme, om de vil drikke alkohol, og mere end hver 5. må selv bestemme, om de vil ryge.
- Forældrebaggrunden spiller ind på udvalgte områder. Børn og unge af forældre med en videregående uddannelse samt børn af forældre med karriereorientering får i større udstrækning mulighed for selv at bestemme. Der er altså en tendens til, at

stigende uddannelsesniveau og/eller karriereorientering fremmer demokratiseringen i de 10-15-åriges hverdagsliv forstøet som øget ansvar og medindflydelse. Der er dog ikke tale om stærke, gennemgående tendenser i hele materialet.

- Der er en mindre gruppe af 10-15-årige, som føler sig begrænset på mange områder. De føler fx, at forældrene blander sig for meget i deres hverdagsliv, at de bestemmer for meget, at de må mindre end deres jævnaldrende kammerater, eller at forældrene i øvrigt blander sig for meget i deres kammeratskabskreds. Størstedelen af de 10-15-årige oplever dog, at deres forældre levner dem rum for indflydelse, og at forældrene indtager en passende position. Udefra set kan man forsigtigt fortolke dette således, at relationen mellem de fleste forældre og deres børn mere er præget af interesse og dialog end af konflikt og uvelkommen indblanding.

Værdier om arbejdsliv og opdragelse

I dette kapitel vil vi undersøge, hvordan der er svaret på en række holdningsorienterede spørgsmål. Det drejer sig dels om unges holdninger til forældrenes aktuelle arbejdsliv, dels om deres opdragelsesværdier.

I udgangspunktet ville vi gerne have haft, at samtlige udtrukne 10-15-årige havde besvaret disse spørgsmål om værdier. Vores pilotundersøgelse med afprøvning af spørgeskemaet på børn og unge viste imidlertid, at det spørgsmål, vi ønskede at stille om forældrenes arbejdsliv, var for komplekst at forstå og dermed at svare på for børn i 10-12-års alderen. Vi har derfor foretaget et metodisk begrundet fravalg, idet vi har sorteret børn i 4.-6. klasse fra, dvs. i store træk børn under 13 år. Det er således kun unge i 7.-9. klasse, der har besvaret spørgsmålene om arbejdslivsværdier og opdragelsesværdier.¹⁾

13.1. Værdier om arbejdsliv og familieliv

Forholdet mellem familieliv og arbejdsliv er i den grad genstand for debat i disse år. Socialforskningsinstituttet har publiceret adskillige undersøgelser om dette (blandt de seneste rapporter er Bonke, 1997; Hestbæk, 1995; Hjorth Andersen, 1991; Holt, 1994; Thaulow, 1993), hvilket bl.a. afspejler en stærk offentlig interesse for relationen mellem familieliv og arbejdsliv. Mange undersøgelser – også Socialforskningsinstituttets – har primært et voksenperspektiv. I den foreliggende undersøgelse har vi imidlertid søgt at indfange oplevelsen af, hvordan forældrenes arbejdsliv spiller ind på hverdagslivet hos unge i 7.-10. klasse. Synes de, at mor og/eller far arbejder for meget? Ville de gerne være mere

---

1) Vi har af interviewtekniske grunde taget udgangspunkt i (7.-10.) klasser i stedet for i aldersgrupper (13-15-årige). I praksis overlapper de to grupper i stor udstrækning hinanden.

sammen med forældrene? Hvis de 13-15-årige kunne bestemme, hvordan skulle forældrenes arbejdsliv så været skruet sammen?

Også her har vi taget et valg, nemlig kun at stille spørgsmålet om det ideelle arbejdsliv til unge, der aktuelt bor sammen med to voksne. Det gjorde vi, fordi vi ønskede, at de tog stilling til en idealmode for en *parfamilie*, og vi ville gerne have den unge til at sammenholde sit ideal med den måde, forældrene faktisk har indrettet arbejdslivet på, sådan at der ikke blot er tale om et ideal ud i den blå luft, men et ideal målt i forhold til, hvordan det aktuelt er i familien.

Det ideelle arbejdsliv

Vi vil gerne vide noget om, hvilket forhold mellem familieliv og arbejdsliv, børn og unge finder ideel. Ønsker de, at far skal være hjemmegående, mens mor er på arbejdsmarkedet? Eller er det i virkeligheden ideelt med to fuldtidsarbejdende forældre – eller er idealet snarere begge forældre på deltid eller hjemme?

Tabel 13.1.

Forældrenes erhvervstilknytning i parfamilier. Procent.

Andel af parfamilier med:	Pct.
Begge forældre på fuld tid (31-40 timer ugl.) eller mere	61
Far fuld tid - mor deltid	20
Far fuld tid - mor uden arbejde	16
Begge forældre uden arbejde	4
Mor fuld tid - far deltid eller hjemme	-
I alt	101

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 1.276 forældre i parfamilier. De 16 pct. (svarende til 209) familier med en far på fuld tid og en mor uden arbejde rummer kun få familier med en hjemmearbejdende mor (i alt 21 familier svarende til 1,6 pct. af alle parfamilier). I de øvrige 188 familier er kvinden arbejdsløs, langtidssygemeldt, under uddannelse, på midlertidig orlov eller pensionist.

I kap. 3 foretog vi en kategorisering af alle parfamilier i undersøgelsen baseret på deres erhvervstilknytning. Her kunne man se, at de 1.276 parfamilier, hvor vi kender begge forældres erhvervstilknytning, fordeler sig således (tabel 13.1):

Et interessant spørgsmål er naturligvis, om de unges ønsker til forældrenes arbejdsliv ligner den virkelighed, de aktuelt er en del af. Vi har derfor stillet spørgsmålet: *'Ens forældre kan have en kort eller en lang arbejdsdag. De kan også være uden arbejde. Her er et kort med forskellige arbejdstider for en far og en mor. Hvilken form vil du foretrække for din familie netop nu, hvis du kunne vælge frit?'* Herefter blev der læst otte svarmuligheder op, samtidig med at den unge fik udleveret et kort med disse svarmuligheder.

40 pct. af de unge finder det ideelt med begge forældre på fuld tid (tabel 13.2). 23 pct. foretrækker begge på deltid og 3 pct., at beg-

Tabel 13.2.
Det ideelle arbejdsliv i parfamilier. Procent.

Andel af unge i 7.-10. klasse, der foretrækker:	Pct.
Begge forældre på fuld tid	40
Begge på deltid	23
Far fuld tid - mor deltid	20
Far fuld tid - mor hjemme	6
Mor fuld tid - far deltid	4
Mor fuld tid - far hjemme	4
Begge forældre hjemme	3
I alt	100

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag = 409 unge i 7.-10. klasse. "Ved ikke"-besvarelserne (den 8. svarmulighed) indgår ikke i tabellen.

ge forældre hjemme. I alt 8 pct. prioriterer mor på fuldtid og far på deltid eller hjemme. Den omvendte arbejdsdeling med far på fuldtid og mor på deltid eller hjemme foretrækkes af 26 pct.

Umiddelbart synes det som om, de unge har en relativt traditionel opfattelse af, hvordan familiens arbejdsliv bør organiseres. Meget få taler om fædre på deltid eller hjemme (7 pct. i alt), mens godt hver fjerde har et ideal om mor på deltid eller hjemme.

På baggrund af kombinationerne i tabel 13.1. kan der etableres tre forskellige arbejdslivsidealer (tabel 13.3) knyttet til omfanget af forældrenes samlede tilknytning til arbejdsmarkedet. 40 pct. af de unge i parfamilier har et ideal om fuldtidsarbejde til begge forældre. En tredjedel (34 pct.) ønsker en arbejdsdeling med en forælder på fuld tid og en på deltid eller hjemme, og hver fjerde (26 pct.) ønsker, at begge forældre har deltid eller er hjemme.

Tabel 13.3.

Den ideelle arbejdsmarkedstilknytning i parfamilier blandt unge i 7.-10. klasse, særskilt for alder samt den faktiske praksis i parfamilier. Procent.

	Begge fuld tid	En fuld tid og en på deltid eller hjemme	Begge deltid eller hjemme
I alt - praksis	63	21	16
I alt - idealer	40	34	26
13-åriges ideal	32	33	34
14-åriges ideal	47	31	22
15-åriges ideal	48	32	20

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlag for idealer = 352 unge i alderen 13-15 år. Andelen af unge, der har svaret "ved ikke", indgår ikke i tabellen. Pct.-tallene for parfamiilers praksis er ekskl. de 4 pct., hvor begge forældre var uden arbejde jf. tabel 13.1.

Sammenholdt med forældrenes faktiske arbejdsmarkedstilknytning, hvor knap 2/3 bor med forældre, der begge har fuldtidsarbejde eller mere end fuldtidsarbejde, er der således ikke helt overensstemmelse mellem de unges idealer og forældrenes praksis. Tværtimod trækker tendensen i retning af, at de unge foretrækker, at forældrene har et noget mindre arbejdsomfang, end hvad der faktisk er tilfældet.

De interviewede består som nævnt af unge i 7.-10. klasse, som primært er 13-15 år. Opgjort på alder viser der sig inden for dette lille spænd af år nogle forskelle i idealer alt efter alder. De yngste (13-årige) foretrækker signifikant oftere begge forældre på deltid eller hjemme og har sjældnere end de 14-15-årige et ideal om fuldtidsarbejde til begge forældre. Gruppen af 14- og 15-årige svarer stort set overensstemmende.

De 13-årige piger har signifikant oftere end drengene et ideal om, at begge forældre er på deltid eller hjemme (41 pct. over for 29 pct.). Næsten dobbelt så stor en andel drenge som piger har to fuldtidsarbejdende forældre som ideal (42 pct. over for 22 pct.).²⁾

13.2. Forældrebaggrund og arbejdslivsideal

Ser man på forældrenes uddannelsesmæssige baggrund, viser der sig en sammenhæng med fars skoleuddannelse og mors erhvervsuddannelse. Jo længere skoleuddannelse faren har bag sig, i jo større udstrækning har den unge et ideal om to på fuld tid. Og jo kortere skoleuddannelse, i jo større udstrækning har de et ideal om én på fuld tid og én på deltid/hjemme. Jo længere erhvervsuddannelse moren har, i jo større udstrækning har den unge et ideal om fuldtidsarbejde til begge forældre – formentlig den arbejdslivsmode, som mange børn af mødre med videregående uddannelser kender. Omvendt har unge med mødre uden uddannelse et langt stærkere ideal om et arbejdsliv, hvor én eller begge forældre er på deltid eller hjemme – måske afspejlende den virkelighed, de kender fra hjemmet.

---

2) Mønstret er det samme for de 14-15-årige, men ikke så markant at der er tale om en signifikant forskel.

Ser man på forældrenes arbejdsstilling, såvel når det gælder fædres som mødres arbejde, viser der sig nogle ret klare sammenhænge med de 13-15-åriges ideal om forældrenes arbejdsliv. Under ét kan man sige, at børn af forældre, der er selvstændigt erhvervsdrivende, funktionærer og tjenestemænd samt faglærte i størst udstrækning er fortalere for familien med to fuldtidsarbejdende. Børn af forældre, der er ufaglærte eller står uden for arbejdsmarkedet, og som nok generelt har en mindre fasttømret position på arbejdsmarkedet, synes i ringere udstrækning om begge på fuldtid-modellen. De foretrækker et arbejdsliv, hvor forældrene har bedre muligheder for at være hjemme. Også her synes de unges idealer at være præget i retning af den virkelighed, de kender.

Også forældrenes samlede arbejdstid viser en sammenhæng med idealet om det gode arbejdsliv. De unge, hvis forældre arbejder mindst, er mere tilbøjelige til at vælge en model, hvor begge forældre har deltid eller er hjemme. De unge, hvis forældre arbejder mest, vælger i størst udstrækning et ideal, hvor begge forældre har fuldtidsarbejde. Der synes altså at være tale om en *kulturel afsmittning* fra forældre til børn, hvor mange ønsker, at forældrene fortsætter deres aktuelle arbejdslivsmode. Det er simpelthen den model, de anser for 'naturlig' i deres familie. Samme tendens finder man, hvis man i stedet kigger på, hvor ofte forældrene er hjemme, når de 13-15-årige har fri fra skole. Af de unge, hvis forældre som regel ikke er hjemme efter skoletid, peger 57 pct. på to fuldtidsarbejdende som ideal. I de familier, hvor forældrene er hjemme mindst 4 gange om ugen, er det kun 26 pct., der finder to fuldtidsarbejdende forældre ideelt.

Man skal dog være opmærksom på, at unge ikke blindt indoptager forældrenes mønstre som ideelle. Vi har spurgt dem, hvorvidt de synes, at deres mor arbejder for meget. 16 pct. svarer bekræftende herpå, mens 77 pct. finder morens arbejdstid passende (7 pct. svarer 'ved ikke'). De, der synes, at mor arbejder for meget, har i større udstrækning et ideal om, at en eller begge forældre skal være på deltid eller hjemme. De unge, der finder morens arbejdstid tilfredsstillende (uanset arbejdstidens faktiske længde),

eller at de generelt har tid nok sammen med deres mor, er i større udstrækning tilhængere af idealet om to fuldtidsarbejdende.

Det kan altså tyde på, at de, der får tilgodeset behovet for fx tid eller kontakt med deres mor, ikke er bekymrede ved at fastholde to fuldtids-forældre. De, der derimod føler sig berørt af morens arbejdstid og fx ikke har tid nok sammen med hende, er i større udstrækning tilbøjelige til at vælge et ideal, der indebærer kortere arbejdstid til forældrene. Mere generelt formuleret kan man sige, at de børn og unge, hvis forældre magter at etablere et godt hverdagsliv, hvad enten de arbejder meget eller lidt, er relativt tilfredse, uanset den konkrete udformning af relationen mellem familieviv og arbejdsliv.

Vi har koblet forældrenes livsform med de 13-15-åriges arbejdslivsideal, men uden at finde nogen sammenhæng. Vi kan altså ikke se, at fx børn af karriereorienterede eller selvstændigt erhvervsdrivende forældre i større udstrækning end andre har et ønske om en ændring af arbejdslivsidealet. Livsformen slår dog igennem på den måde, at børn af lønarbejderorienterede kvinder i mindre udstrækning end andre børn synes, at deres mor arbejder for meget.

Der er en signifikant forskel på idealerne for det gode arbejdsliv, alt efter om man bor i byen eller på landet. Mens 26 pct. af landbørnene har et ideal om to fuldtidsarbejdende forældre, gælder det 45 pct. af bybørnene. Det kan altså tyde på, at den arbejdslivsmodel, hvor begge forældre har fuldtidsarbejde eller mere, aktuelt er stærkere i bykulturerne. Omvendt har børn i landdistrikterne et stærkere ønske om en mere traditionspræget arbejdslivsmodel, hvor den ene forælder er på deltid eller hjemme, mens den anden arbejder fuldtid.

Endelig finder vi, at de unge, hvis forældre er mindst konkurrenceorienterede, i størst udstrækning har et ideal om deltid til begge, mens børn af meget konkurrenceorienterede forældre i størst udstrækning er fortalere for 2 på fuld tid-modellen. Kontrolleret for livsformens betydning, gælder sammenhængen kun for de unge,

hvor den interviewede forælder er bærer af lønarbejderlivsformen. Kontrolleret for farens og morens arbejde, gælder sammenhængen kun familier, hvor de har en faglig uddannelse.

13.3. Overensstemmelse mellem idealer og praksis

Som nævnt indledningsvis er vi interesseret i at få de unges egen vurdering af, i hvilken udstrækning deres idealer stemmer overens med deres virkelighed. Der viser sig en ganske interessant sammenhæng her. 96 pct. af de unge, der har to fuldtidsforsørgere som idealmode, oplyser, at denne model i nogen eller meget stor udstrækning ligner det, de lever med til hverdag. De ønsker altså at fortsætte forældrenes måde at indrette arbejdslivet på. Blandt de unge, der peger på én fuldtidsansat og én på deltid/hjemme, er der en noget mindre andel, der synes, det ligner deres forældres aktuelle arbejdslivsmodel (81 pct.). Endelig er der de unge, der har et ideal om et arbejdsliv, hvor begge forældre er på deltid eller hjemme. Af dem synes "kun" 44 pct., det ligner forældrenes nuværende model. Det er således i denne gruppe af unge, at vi finder relativt flest, der ønsker forandring i forhold til forældrenes faktiske liv, og en forandring i forhold til den måde, de fleste børnefamilier arbejder på.

Hvis disse unge om 15 år realiserer "begge på deltid"-modellen, har vi måske et kim til realiseringen af år 2000-familien, som er en både-og-familie, hvor begge forældre har tid til såvel familieliv som arbejdsliv. Man skal dog erindre, at idealet om deltid til begge forældre absolut ikke er nyt. Tidligere rapporter fra SFI har vist, at det er et udpræget ideal blandt forældre (fx Bertelsen, 1991; Hestbæk, 1995) – uden at særlig mange dog realiserer det.

Der er langt fra idealet – eller måske snarere ideologien? – om, at børneforældre skal være mindre pressede af deres arbejdsliv, til virkelighedens realiteter. Derfor må vi understrege, at der er tale om et hypotetisk *ideal*. Der er ikke noget, der aktuelt tyder på, at forældre vil vælge eller blive tilskyndet til at arbejde relativt mindre. Snarere tværtimod i lyset af det politiske ønske om at begrænse anvendelsen af orlovsmulighederne på arbejdsmarkedet samt

den forventede mangel på arbejdskraft, når de små ungdomsårgange kommer ud på arbejdsmarkedet.

13.4. Værdier for børneopdragelse

Vi har spurgt forældrene om deres værdier for opdragelsen af deres børn (jf. kap. 4). Tilsvarende har vi ønsket at afdække de 13-15-åriges opdragelsesidealer. Forældrene blev præsenteret for en række udsagn om opdragelse og skulle herefter angive, hvorvidt de var meget enige, noget enige, hverken eller, noget uenige eller meget uenige. Denne måde at spørge på var imidlertid for kompleks til de 13-15-årige. Vi har i stedet bedt dem prioritere tre opdragelsesværdier ud af otte mulige ud fra følgende spørgsmål: *“Forældre kan opdrage deres børn meget forskelligt. Hvilke tre ting af dem, du kan se på kortet her, synes du er vigtige for opdragelsen af børn/unge på din alder?”*

Nogle opdragelsesværdier betragter vi i denne undersøgelse som traditionsbundne (Hestbæk, 1995) eller konforme (Lindseth, 1999). Det er værdier, som var stærkere i det traditionelle samfund, men hvis betydning gradvis er dæmpet under det senmoderne samfunds fremvækst. Det gælder her værdier som lydighed (over for de 10-15-årige operationaliseret som at rette sig efter, hvad de voksne siger), sparsommelighed samt velopdragenhed (operationaliseret som at opføre sig ordentligt). Andre værdier vil vi betragte som karakteristiske i det senmoderne samfund. Det gælder fx tolerance (operationaliseret som at acceptere mennesker, der kommer fra andre lande), samt selvstændighed. Endelig er der et par mere generelle værdier, ærlighed og ansvarlighed.

Værdien ‘at have en god familie’ har en særlig status her. Det er ikke en almindeligt anvendt opdragelsesværdi på linie med de øvrige værdier i undersøgelsen. Familieværdien er medtaget på inspiration fra bl.a. de børn og unge, som deltog i de kvalitative pilot-interview. Man kan polemisk spørge, om denne værdi overhovedet hører hjemme her, og om den ikke er så generel i sit indhold, at den vil fange mange børn og unge i 13-15-års alderen. Vi har imidlertid valgt at medtage den og kan efterfølgende konsta-

tere, at relativt mange børn og unge har peget på netop denne værdi. Måske fordi den er så indlysende; eller måske fordi en god familie ikke længere er en selvfølge i det moderne samfund, men et refleksivt projekt som vi nøje overvejer. Det viser sig i øvrigt, at unge, der bor med en enlig mor, i signifikant mindre udstrækning prioriterer en god familie.

Ærlighed er vigtigst

Som det fremgår (tabel 13.4), er ærlighed den mest foretrukne opdragelsesværdi. Det gælder, både når man ser på, hvad de unge har som den allervigtigste værdi (27 pct. prioriterede denne værdi som den vigtigste), og når man konstaterer, at i alt 67 pct. har prioriteret ærlighed som en vigtig opdragelsesværdi. En anden ny undersøgelse fra SFI har ligeledes peget på, at ærlighed er den værdi, forældre hyppigst nævner som en vigtig værdi i opdragelsen af deres børn (Juul, 1998). Efter ærlighed følger i den samlede opgørelse ansvarlighed, som 53 pct. har prioriteret. Herefter er der et spring ned til de næste tre værdier, som ligger på nogenlunde samme niveau: At have en god familie med 46 pct., at rette sig efter hvad de voksne siger med 43 pct., og at opføre sig ordentligt med tilslutning fra i alt 42 pct.

Sparsommelighed, der i denne undersøgelse karakteriseres som en traditionsbunden opdragelsesværdi, rangerer meget lavt; kun i alt to unge har valgt sparsommelighed som den allervigtigste værdi – så få, at det ikke kan måles i tabellen. Herudover scorer selvstændighed lavt med i alt 19 pct. Det er interessant i lyset af, at det typisk er en værdi, som mange forældre prioriterer højt (Hestbæk, 1995). Også det at acceptere mennesker, der kommer fra andre lande, hvilket skal udtrykke værdien tolerance, scorer relativt lavt; 26 pct., dvs. godt hver fjerde ung, har placeret tolerance som en af de tre vigtigste opdragelsesværdier.

Ud over ærlighed, ansvarlighed og det at have en god familie tillægger de unge også nogle relativt traditionsbundne opdragelsesværdier betydning. Det er fx at rette sig efter, hvad de voksne siger, en form for lydighedsværdi, hvilket 43 pct. har prioriteret; og

Tabel 13.4.**Opdragelsesværdier hos unge i alderen 13-15 år. Procent.**

Det er vigtigt, at forældre lærer deres børn:	Vigtigst	Næstvigtigst	3. vigtigst	Prioriteret af i alt
a. at rette sig efter hvad de voksne siger	19	13	11	43
b. at være ærlige	27	25	15	67
c. at acceptere mennesker der kommer fra andre lande	4	8	14	26
d. at være sparsommelige	-	2	3	5
e. at være ansvarlige	15	20	18	53
f. at være selvstændige	6	5	8	19
g. at opføre sig ordentligt	10	15	17	42
h. at have en god familie	18	14	14	46

Kilde: Socialforskningsinstituttets undersøgelse af Ansvar og værdier i børnefamilien. Oktober 1998.

Anm.: Procentgrundlaget udgør 530, 530 og 529 13-15-årige. En 'ved-ikke' besvarelse er udeladt.

det er at opføre sig ordentligt, et ønske om velopdragenhed, som 42 pct. har prioriteret.

Unge, hvis forældre har stærke træk af karrierelivsformen, lægger mindst vægt på værdien at rette sig efter, hvad de voksne siger (lydighed). Og unge, hvis forældre har stærke træk af lønarbejderslivsformen, lægger relativt meget vægt på at have en god familie, og relativt lidt vægt på at børn skal lære at være ansvarlige. Sammenholder vi de unges opdragelsesidealer med forældrenes opdragelsesidealer, er der kun én signifikant sammenhæng, nemlig med forældrenes holdninger til konkurrence. De, hvis forældre lægger stærkest vægt på konkurrence, er markant oftere tilhængere af idealet om at rette sig efter, hvad de voksne siger, og sjældnere tilhængere af idealet om tolerance over for mennesker fra andre

lande. Der er ingen sammenhæng mellem forældrenes holdninger til frihed, solidaritet, ansvar og ærlighed og børnenes svar (forældrenes holdninger til fx ærlighed og ansvarlighed afspejler sig således ikke direkte i børnenes opdragelsesværdier).

Man må gøre sig klart, at de unges valg af opdragelsesværdier afspejler de bindinger, vi har lavet på svarmulighederne. De er blevet bedt om at prioritere de tre vigtigste værdier – men hermed ikke være sagt, at de ikke også finder fx selvstændighed, tolerance eller sparsommelighed vigtigt. Desuden har vi på forhånd udstukket valgmulighederne. Havde der været yderligere tre værdier at vælge imellem, havde prioriteringerne formentlig været meget anderledes. Den metode, man benytter til at måle opdragelsesværdier med, er således af afgørende betydning for måleresultatet.

13.5. Resume

- 4 ud af 10 unge i parfamilier har som ideal, at begge forældre har fuldtidsarbejde. I den modsatte ende af spektret foretrækker hver fjerde unge to forældre på deltid eller hjemme, mens midtergruppen med idealet om én på fuld tid og én på deltid eller hjemme udgør godt en tredjedel. Sammenholdt med forældrenes faktiske praksis, hvor 6 ud af 10 familier har to voksne på fuld tid eller mere, er der således ikke helt overensstemmelse mellem de 13-15-åriges idealer og den virkelighed, de er en del af. En del unge ville foretrække, at forældrene arbejder mindre, end de faktisk gør.
- Resultaterne peger på, at nogle forældre er rollemodeller for deres børn, hvad angår arbejdslivet – men kun i en vis udstrækning. Der er ikke tale om en bevidstløs overtagelse af forældrenes måde at indrette deres arbejdsliv på. Hvis de unge oplever, at forældrene arbejder for meget, er der relativt mange, der ønsker en anden arbejdslivsmodel end den, forældrene faktisk praktiserer i deres egen familie. Når de 13-15-årige derimod er tilfredse med forældrenes arbejdslivsmodel – uanset om forældrene arbejder meget eller ikke så meget – er børnene også tilfredse og har i større udstrækning dette som ideal. Ligesom tidligere forskning har vist, kan resultaterne her

indikere, at når forældrene magter at etablere et godt liv for familiens børn (uanset hvilken form for arbejdsmarkedstilknnytning, de har valgt), hvor børnene synes, der er tid nok til dem, indoptager de unge dette som en ideel model.

- Dette skal dog ikke helt overskygge, at der er en gruppe børn og unge, som tydeligvis oplever, at deres forældre er for lidt hjemme og har for lidt tid til dem, og som formentlig i kraft heraf har nogle andre idealer, end det arbejdsliv deres forældre praktiserer. Idealder, som indebærer, at en eller begge forældre har en kortere arbejdstid.
- Af en række opdragelsesværdier foretrækker de 13-15-årige ærlighed, ansvarlighed og at have en god familie i nævnte rækkefølge. Værdier som sparsommelighed samt selvstændighed vælges kun af forholdsvis få.
- Sammenlignet med unge, hvis forældre har karrierelivsformen, lægger unge fra lønarbejderfamilier forholdsvis meget vægt på at have en god familie samt lydighed, og forholdsvis lidt vægt på at børn skal opdrages til at være ansvarlige.
- Af de voksnes opdragelsesværdier er det kun holdningen til konkurrence, der udviser en signifikant sammenhæng med de unges opdragelsesværdier. De unge, hvis forældre lægger stærkest vægt på konkurrence, er markant oftere tilhængere af lydighedsidealet om at rette sig efter, hvad de voksne siger, og sjældnere tilhængere af idealet om tolerance over for mennesker fra andre lande.

Data og metode

1. Stikprøve

Undersøgelsen af ansvar og værdier i børnefamilien sigter bl.a. mod at beskrive og analysere den moderne børnefamilies ansvarsopfattelse. Til det formål er indsamlet et datamateriale ved hjælp af spørgeskemainterview med forældre og større børn. Det blev anset for vigtigt, at såvel fædre som mødre indgik i undersøgelsen, men af økonomiske grunde ønskede vi kun at interviewe den ene af forældrene. Det var tilfældigt, om faderen eller moderen blev udvalgt, men når først en forælder var udvalgt til et interview, blev det ikke accepteret, at den anden forælder - i tilfælde af at den oprindeligt udtrukne måtte melde forfald - kunne træde ind i stedet. Derfor skulle der i princippet blive lige mange interview med fædre og mødre. I hvert fald når vi alene ser på parfamilier. Hvis der kun var én forælder (i så fald typisk moderen), var der jo intet valg med hensyn til, hvem den voksne interviewperson skulle være.

Undersøgelsens *population* (dvs. den befolkningsgruppe som undersøges) blev som udgangspunkt afgrænset til familier med 3-15 årige børn (dvs. hjemmeboende børn født i 1983-1994). Begrundelsen for ikke også at medtage forældre med børn under 3 år er, at denne gruppes forhold belyses indgående i afrapporteringen fra 1. fase af Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse med deltagelse af mere end 5.000 småbørnsforældre (beskrevet i Hjorth Andersen, 1997, samt Nygaard Christoffersen, 1997), samt i afrapporteringen fra 2. fase, hvorfra resultaterne publiceres i løbet af år 2000.

Det lyder ikke så svært at afgøre, om man i et konkret tilfælde står over for en familie, der tilhører populationen (familier med hjemmeboende børn født i 1983-1994) eller falder udenfor. I praksis opstod imidlertid nogle problemer. Det skyldes karakteren af de oplysninger, som findes i det centrale personregister, hvorfra un-

dersøgelsens stikprøve er udtrukket tilfældigt. For at personer kan siges at høre til samme familie, skal de bo på samme adresse. Men der kan godt bo andre personer, som ikke hører til familien, på adressen. Ud over den fælles adresse må der således i registeret være en oplysning, som knytter personerne til hinanden. Det er først og fremmest det biologiske bånd (mellem forældre og børn). Men det kan også være et juridisk bånd (ægteskab).

Første trin i udvælgelsen af familier til undersøgelsen bestod i udvælgelse af børn født i årene 1983-94. Det skete simpelt tilfældigt fra CPR-registeret. Næste trin bestod i dannelse af de udvalgte børns familier. I de fleste tilfælde fandtes begge biologiske forældre på samme adresse som barnet, og hermed var familien dannet. Hvis kun den ene biologiske forælder boede sammen med barnet, kunne denne forælder enten være en reelt enlig forsørger eller være samlevende med en anden voksen, der så var barnets stedforælder.

Problemet i forhold til stedforældre består i at skelne mellem en voksen person, der som logerende bor på samme adresse som familien uden at tilhøre denne, og en voksen, der bor på samme adresse og tilhører familien. Hvis den anden voksne person var gift med den biologiske forælder, eller de to voksne havde et fælles barn, eksisterede der et biologisk/juridisk bånd, som knyttede det udvalgte barn og den anden voksne (stedforælderen) til hinanden. I så fald havde vi en parfamilie. Hvis derimod ingen juridiske eller biologiske bånd kunne knytte barnet sammen med en voksen person på samme adresse, blev denne person ikke anset for at tilhøre familien. I så fald var der tale om en enlig forsørger (selv om vi herved overser, at det kunne være en familie bestående af et barn, den biologiske mor og morens nye partner, som hun blot ikke er gift med). I parfamilier blev en af forældrene udvalgt simpelt tilfældigt til et interview. I eneforsørgerfamilier var den enlige forælder selvskreven som interviewperson.

Når familien var dannet, blev det undersøgt, om der i familien var andre børn af begge eller blot én af de to forældre. Alle de af fami-

liens børn, som var født i årene 1983-88 (dvs. stort set børn i alderen 10-15 år), skulle udtages til et interview. Begrundelsen for ikke at udtage børn yngre end 10 år er, at vi ønskede at få svar på relativt komplicerede problemstillinger. I og med at der var tale om en spørgeskemaundersøgelse, er der begrænsede muligheder for at udarbejde spørgsmål rettet mod bestemte aldersgrupper samt at give det enkelte barn individuel vejledning i besvarelse af spørgeskemaet. Det var derfor vores vurdering, at for at få besvaret de spørgsmål vi ønskede at stille, var det nødvendigt at sætte en nedre aldersgrænse. Vi har tilmed valgt at stille en række spørgsmål udelukkende til elever i 7.-9. klasse.

Data fra interview med de 10-15-årige børn skulle kunne kobles sammen med oplysninger fra interviewet med det pågældende barns forælder. Hvis der ikke forelå noget forælderinterview, ville det forringe værdien af børneinterviewet i en sådan grad, at vi slet ikke ønskede disse børn interviewet. Derimod kunne et forælderinterview godt accepteres, selv om et 10-15-årigt barn i familien ikke var blevet interviewet.

Der blev udtrukket en familiestikprøve med 2.425 forældre, samt en børnestikprøve bestående af samtlige 1.741 hjemmeboende børn i disse familier født i årene 1983-88.

2. Gennemførelse

Umiddelbart før den planlagte interviewing, der fandt sted i oktober 1998 og blev foretaget af SFI-SURVEY ved besøg i familiens hjem, modtog de udvalgte familier et brev med information om undersøgelsen. I alt lykkedes det at gennemføre 1.681 interview med en udvalgt forælder i de 2.425 familier, som var udtrukket til undersøgelsen. Det giver en samlet besvarelsesprocent på 69, hvilket er acceptabelt om end noget lavere end de oprindeligt kalkulerede ca. 80 pct.

Den væsentligste årsag til bortfaldet på ca. 30 pct. er, at hver fjerde respondent nægtede at medvirke i undersøgelsen. Det er en del mere end SFI har oplevet i forbindelse med andre undersøgelser af

børnefamilier inden for de seneste år. Det var på forhånd ventet, at bortfaldet ville være større blandt fædre end blandt mødre, fordi motivationen for deltagelse antoges at være lavest blandt fædre. Det viste sig imidlertid ikke at holde stik. Gennemførelsesgraden blev kun et halvt procentpoint lavere blandt mænd end blandt kvinder.

Det er sædvanligvis et krav til respondenter, at interviewet kan gennemføres på dansk. Det gjaldt også for denne undersøgelse. Den sproglige barriere er formentlig den vigtigste årsag til, at gennemførelsesgraden blev noget lavere (49 pct.) blandt respondenter, som ikke har dansk statsborgerskab. Nægterandelen er nemlig ikke større i denne gruppe end blandt de danske statsborgere. Derimod er der et bortfald på 31 pct. af "andre årsager" (herunder: sproglige problemer) blandt personer uden dansk statsborgerskab. Se bilagstabel 1.

Gennemførelsesgraden varierer noget mellem forskellige geografiske områder. Lavest er den i hovedstaden (63 pct.) og højest i Nord- og Østjylland (hhv. 74 og 73 pct.). Variationen skyldes, at nægterandelen er lidt lavere i Nord- og Østjylland, men også, at bortfald af andre grunde er lavt i denne del af landet. Således er det traditionelt noget sværere at træffe alle de udvalgte respondenter i hovedstadsområdet.

De udvalgte familier havde efter evt. korrektion, når familien blev kontaktet, i alt 1.741 børn, som var født i årene 1983-88. Heraf blev 1.121 eller 64 pct. interviewet. Også for børnenes vedkommende er den væsentligste årsag til bortfaldet på godt en tredjedel, at så mange (ca. 29 pct.) har nægtet at medvirke. Se bilagstabel 2. Et barn er både blevet regnet som nægter, hvis dets forælder har nægtet selv at medvirke (og dermed umuliggjort barnets medvirken), og hvis barnet selv har nægtet (uanset om forælderen har ladet sig interviewe).

Gennemførelsesgraden er nogle få procentpoint højere for drenge end for piger. Det skyldes både en lavere nægterandel og et min-

dre bortfald af andre årsager blandt drengene. For de store børn som for deres forældre gælder det, at en relativt lav deltagelse (45 pct.) blandt børn uden dansk statsborgerskab formentlig hænger sammen med sprogproblemer (hos forældre eller barnet selv). Nægterandelen er for børnenes vedkommende lavere blandt dem uden dansk statsborgerskab. Geografisk set varierer gennemførelsesgraden efter samme mønster som for de voksne. Lavest er den (59 pct.) i hovedstadsområdet og højest i Øst- og Nordjylland (hvv. 72 og 69 pct.).

Opdeles børnene efter alder, viser det sig, at gennemførelsesgraden falder lidt med stigende alder, fra 68 pct. for de 10-11-årige til 61 pct. blandt 14-årige og 53 pct. for 15-årige. Årsagen hertil er, at nægternes andel øges jo ældre børnene bliver. Specielt for de 15-åriges vedkommende er der dog også et betydeligt frafald (15 pct.) af andre årsager. Det drejer sig sandsynligvis om unge, der er midlertidigt fraflyttet familien for at gå på efterskole. I CPR forbliver disse unge registreret på hjemadressen.

Hvorfor der er dette store bortfald, er der ikke nogen entydig forklaring på. Én grund kan være, at mange børn og unge har mange aktiviteter og kammeratskabsrelationer efter skoletid (hvilket rapporten tydeligvis dokumenterer) og måske derfor ikke har kunnet eller villet være til stede, når interviewereren har besøgt familien. En anden mulig forklaring er, at det er forældrene, der er blevet kontaktet om interview til undersøgelsen. Børnene/de unge har ikke modtaget et særskilt brev stilet til dem, men er blevet introduceret til undersøgelsen gennem forældrene. En tredje mulighed er, at nogle børn og unge måske har haft svært ved at få mulighed for at blive interviewet, uden at forældrene har været til stede i samme rum, og derfor ikke har ønsket at deltage i et interview, der bl.a. indebærer en vurdering af forældrene på en række områder.

Vi ved ikke, hvor stor denne "forældreeffekt" er, hverken hvad angår bortfald eller de angivne svar. Vi ved fra spørgeskemaet, at forældrene eller andre var til stede under hele eller dele af interviewet i 60 pct. af børne-interviewene. I de få tilfælde, hvor vi har

koblet børnenes og de unges svar med oplysninger om forældrenes evt. tilstedeværelse, har der ikke været samvarians.

De store børn, der i rapporten omtales som "de 10-15-årige", er defineret som fødselsårgangene 1983-1988. På interviewdagen i oktober-november 1998 var de børn, som er født i årets sidste måneder i 1988, endnu ikke fyldt 10 år. Det ses der imidlertid bort fra i rapporten, hvor disse få 9-årige indgår som en del af aldersgruppen: 10-årige. De interviewede børn fordeler sig efter faktisk alder på interviewdagen som vist i bilagstabel 2.

3. Statistisk analyse

I rapporten afrapporterer vi en lang række data i form af tovejstabeller (som der oftest ligger en multivariat analyse bag). Den statistiske signifikans, som måler hvor stærk sammenhængen er mellem to variabler, er her målt ved en såkaldt chi-2 test. Chi-2-testen er et udtryk for, hvor meget den faktiske fordeling i tabellen afviger fra den forventede fordeling under den forudsætning, at der er statistisk uafhængighed mellem de undersøgte variabler – eller med andre ord hvor sikre forskellene er.

Ofte udtrykker man sandsynligheden for, at en afvigelse kan forekomme ved en statistisk tilfældighed ved hjælp af en størrelse kaldet P. Jo mindre P er, jo mindre er sandsynligheden for, at de forskelle, man har fundet, blot er udtryk for en statistisk tilfældighed. Hvis fx $P < 0,05$, betyder det, at sandsynligheden er mindre end 5/100 eller 5 pct. I rapporten benytter vi et mere visuelt udtryk som illustration af sammenhængenes styrke, jf. nedenstående. *** angiver den stærkeste/mest sikre sammenhæng, mens * angiver den svageste, men stadig statistisk signifikante sammenhæng.

Sandsynligheden for, at resultaterne er udtryk for statistisk tilfældighed, kan være:

---

*	$P < 0,05$	= 5/100	= 5 pct.
**	$P < 0,01$	= 1/100	= 1 pct.
***	$P < 0,001$	= 1/1000	= 1 promille

Medmindre andet er angivet, er samtlige de refererede statistiske sammenhænge såvel i tekst som i tabeller signifikante jf. ovenstående signifikansniveauer.

Herudover har vi benyttet såkaldt logistisk regression (programmet 'proc probit'). Dette er en multivariat analyse til at undersøge, hvilke af en række faktorer (uafhængige variabler) der hver især selvstændigt påvirker en given faktor (afhængig variabel). Man kan fx undersøge, hvilke af faktorerne alder, køn, fars uddannelse, mors uddannelse m.fl. der påvirker, hvorvidt forældrene pålægger deres børn opgaver i husholdningen eller diskuterer og forhandler opgavefordelingen med dem.

Baggrundsvariabler

I kap. 4 udarbejdes der med udgangspunkt i forældrenes holdninger til 16 værdiladede udsagn et analyseredskab bestående af 5 mere grundlæggende værdier om børns opdragelse: solidaritet, ærlighed, personlig frihed, konkurrence samt ansvarlighed. Disse 5 værdier indgår som baggrundsvariabler i de senere analyser af såvel forældres som børns besvarelser med følgende 3 værdier: mindst, medium og mest konkurrenceorientede/orienteret mod ærlighed osv.

Hvilke variabler, der indgår i de enkelte, multivariate analyser, varierer alt efter den analyserede problemstilling. Typisk har vi dog først undersøgt, om følgende basis-baggrundsvariabler har korreleret med den faktor, som vi har ønsket at undersøge:

- Mors og fars skoleuddannelse (højest 9. klasse, 10. klasse, student/hf eller anden grundskoleuddannelse)
- Mors og fars evt. erhvervsuddannelse (ingen uddannelse, faglig uddannelse, videregående uddannelse)

- Mors og fars relation til arbejdsmarkedet (selvstændig, funktionær/tjenestemand, faglært arbejder, ufaglært arbejder, ikke i arbejde)¹⁾
- Samlivsstatus (parfamilier eller eneforsørger-familie)
- Livsform (den selvstændige, den lønarbejderorienterede og den karrierebundne livsform)
- Geografisk placering (enten efter regioner i Danmark eller efter hvorvidt familien bor i byområde eller landområde).
- Barnets køn
- Barnets alder.

Herefter er der tilføjet de aktuelle baggrundsvariabler for den pågældende analyse, fx forældrenes holdninger til konkurrence og personlig frihed, forældrenes samlede arbejdstid etc.

---

1) Gruppen af personer, der ikke er i arbejde, er sammensat af ledige, hjemmearbejdende, personer på orlov, langtidssygmeldte samt pensionister.

Bilagstabel 1.

Resultat af interview med forældre. Opdelt efter køn, alder, statsborgerskab og geografi.

Procent.

	Gennem- ført	Nægter	Bortfald: Andre årsager	I alt	Antal	Andel af stikprøven
Køn:						
Mænd	67,9	25,3	6,8	100,0	978	40,3
Kvinder	70,3	23,2	6,5	100,0	1.447	59,7
Alder:						
Under 30 år	68,7	22,3	9,0	100,0	166	6,8
30-34 år	71,8	19,4	8,8	100,0	571	23,5
35-39 år	71,3	24,4	4,3	100,0	675	27,8
40-44 år	70,1	24,7	5,3	100,1	572	23,6
45-49 år	65,6	28,2	6,2	100,0	291	12,0
50 år og derover	56,7	31,3	12,0	100,0	150	6,2
Statsborgerskab:						
Dansk	70,9	24,3	4,8	100,0	2.257	93,1
Ikke dansk	48,8	20,2	31,0	100,0	168	6,9
Geografi:						
Hovedstaden	62,6	25,8	11,7	100,1	198	8,2
Hovedstadens forstæder	68,0	24,5	7,5	100,0	375	15,5
Øvrige Sjælland og øer						
øst for Storebælt	66,2	27,8	6,0	100,0	464	19,1
Fyn	70,6	24,6	4,8	100,0	228	9,4
Syddjylland	68,2	27,3	4,5	100,0	132	5,4
Vestjylland	69,3	23,4	7,3	100,0	244	10,1
Østjylland	73,2	20,0	6,8	100,0	455	18,8
Nordjylland	73,9	21,6	4,5	100,0	329	13,6
Alle	69,4	24,0	6,6	100,0	2.425	100,0

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

Bilagstabel 2.

Resultat af interview med store børn. Opdelt efter køn, alder, statsborgerskab og geografi.

Procent.

	Gennem- ført	<i>Bortfald:</i>		I alt	Antal	Andel af stikprøven
		Nægter	Andre årsager			
Køn:						
Drenge	65,9	28,0	6,1	100,0	879	50,5
Piger	62,9	29,3	7,8	100,0	862	49,5
Alder:						
9-10 år	68,8	25,6	5,6	100,0	375	21,6
11 år	68,7	25,3	6,0	100,0	300	17,2
12 år	66,1	29,2	4,7	100,0	274	15,7
13 år	63,7	31,2	5,1	100,0	295	16,9
14 år	61,6	30,8	7,5	99,9	292	16,8
15 år	52,5	31,9	15,7	100,1	204	11,7
Statsborgerskab:						
Dansk	65,6	29,2	5,1	99,9	1.637	94,0
Ikke dansk	45,2	20,2	34,6	100,0	104	6,0
Geografi:						
Hovedstaden	59,4	32,7	7,9	100,0	101	5,8
Hovedstadens forstæder	63,5	29,7	6,8	100,0	249	14,3
Øvrige Sjælland og øer øst for Storebælt	60,0	32,6	7,4	100,0	350	20,1
Fyn	64,8	30,3	4,8	99,9	165	9,5
Syddjylland	61,4	31,7	6,9	100,0	101	5,8
Vestjylland	59,4	32,0	8,6	100,0	197	11,3
Østjylland	71,9	19,4	8,8	100,1	320	18,4
Nordjylland	68,6	27,5	3,9	100,0	258	14,8
Alle	64,4	28,7	6,9	100,0	1.741	100,0

Kilde: SFI's undersøgelse af Ansvar i børnefamilien. Oktober 1998.

Litteratur

- Akker, P. v. d., Halman, L. & de Moor, R. (1994)**
Primary Relations in Western Societies, i: H. Ester, L. Halman & R. de Moor: The individualizing Society. Value Change in Europe and North America, p. 97-128. Tilburg: Tilburg University Press.
- Andersen, D. (1989)**
Skolebørns dagligdag. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:7.
- Andersen, D. (1994)**
Den skemalagte fritid. Samfundsøkonomen, 7, 25-30.
- Andersen, D. (1995)**
Skolebørns fritid. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:2.
- Andersen, D. (1997)**
Uddannelsesvalg efter 9. klasse. København: Socialforskningsinstituttet 97:3
- Bertelsen, O. (1991)**
Offentlig børnepasning. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:4.
- Bonke, J. (red.) 1997**
Dilemmaet arbejdsliv-familieliv i Norden. København: Socialforskningsinstituttet 97:5.
- Bonke, J. (1998)**
Børns husholdningsarbejde. Er der forskel mellem piger og drenge? København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport, august 1998.
- Børnerådet (1999)**
Mobning foregår også i klasseværelset - tal og tendenser fra Børnerådets mobberundersøgelse. København: Børnerådet.

Christensen, E. (1990)

Nye værdier - i politik og samfund- paradigmeskift og kulturbrydninger. Hovedland.

Dencik, L. (1994)

Børns tilegnelse af livskvalifikationer for den postmoderne tilværelse. Unge Pædagoger, 7, p. 15-28.

Dencik, L. (1998)

At forberede til forandring: Udfordring til fremtidens skole. Pædagogisk tidsskrift, 5, 25-32.

Due, P. & Holstein, B. (1997)

Sundhed og trivsel blandt børn og unge. Danmarks bidrag til en international undersøgelse. København: Århus : Odense: Foreningen af Danske Lægestuderendes Forlag.

Due, P., Holstein, B.E. & Schultz Jørgensen, P. (1999)

Mobning som sundhedstrussel blandt store skoleelever. Ugeskrift for Læger, 161, 15, 2201-2206.

Finansministeriet (1998)

Brugerne og den offentlige sektor. København: Finansministeriet.

Fridberg, T. (1994)

Kultur- og fritidsaktiviteter 1993. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 94:6.

Fridberg, T. (1999)

Skolebørns fritidsaktiviteter - Kultur- og fritidsundersøgelsen 1998. København: Socialforskningsinstituttet 99:11.

Giddens, A. (1990)

The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.

Gundelach, P. & Riis, (1992)

Danskernes værdier. København: Forlaget Sociologi.

Hardt, F. (1999)

Unge og alkohol. Ugeskrift for Læger, 161, 15, 2181-2182.

Hestbæk, A. (1995)

Forældreskab i 90'erne. København: Socialforskningsinstituttet.
Rapport 95:5.

Hestbæk, A. (1998)

Parenthood in the 1990s. Tradition and modernity in the parenthood of dual-earner couples with different lifemodes. *Childhood*, 4, 463-491.

Hjorth Andersen, B. (1991)

Børnefamiliernes dagligdag. København: Socialforskningsinstituttet.
Rapport 91:6.

Hjorth Andersen, B. (1993)

Kan man spørge om deres livsform? København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:4.

Hjorth Andersen, B. (1997)

Børns opvækstvilkår. En beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet.
Arbejdsrapport, februar 1997.

Holt, H. (1994)

Forældre på arbejdspladsen - En analyse af tilpasningsmulighederne mellem arbejdsliv og familieliv i kvinde- og mandefag. Licentiatafhandling. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 94:8, og Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Licentiatserien 1994/3.

Holt, H. & Thaulow, I. (1996)

Erfaringer fra et udviklingsprojekt om familievenlige arbejdspladser. København: Socialforskningsinstituttet 96:17.

Hoppe, M-T. (1999)

Citeret i dagbladet Politiken den 16. februar 1999.

Højrup, T. (1983)

Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering. Brede: Institut for Europæisk Folkelivsforskning.

Juul, S. (1998)

Fællesskab og solidaritet i Danmark. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport.

Kampmann, P. & von Nordheim Nielsen, F. (1995)

Tal om børn. København: Det Tværministerielle Børneudvalg.

Kühl, P-H, Koch-Nielsen, I. & Westergaard, K.(1966)

Fritidsvaner i Danmark. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 25.

Langsted, O. & Sommer, D. (1988)

Småbørns livsvilkår i Danmark. København: Hans Reitzels Forlag.

Lindseth, O. H. (1999)

Debatt: Barneoppdragelse. Samfunnsspeilet, 1, 43-44.

Mathiesen, A. (1992)

Unge uden uddannelse - om den "udvidede restgruppe". Samfundskøkonomen, 5, 29-35.

Nygaard Christoffersen, M. (1997)

Spædbarnsfamilier. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. København: Socialforskningsinstituttet 97:25.

Nygaard Christoffersen, M. (1998)

Har forældrenes erhvervsarbejde konsekvenser for deres børn? København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport.

Nygaard Christoffersen, M., Bertelsen, O. & Vestergaard, P. (1987)

Hvem passer vore børn? Dagpasning for de 0-6-årige. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 174.

Olweus, D. (1991a)

Rädd för att bli mobbad, i: Wiklund, G. (red.). Rädslan för brott. Brå-rapport 1991:2. Stockholm: Allmänna Förlaget. p. 81-99.

Olweus, D. (1991b)

Bully/Victim Problems Among Schoolchildren: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program, i: Pepler, D.J. & Rubin, K. H. (red.): Development and Treatment of Childhood Aggression. Hillsdale: Erlbaum. p. 411-448.

Peters, J. (1999)

De stille piger. Børn og unge, 7, p. 7-8.

Rahbek Christensen, L. (1987)

Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv. København: Etnologisk forum.

Schultz Jørgensen, P. & Ertmann, B. (1997)

Skoletrivsel blandt 11-15-årige børn i Danmark. Nordisk Psykologi, 49, 287-308.

Social- og Undervisningsministeriet (1998a)

Børns sproglige udvikling i dagtilbud. København: Socialministeriet og Undervisningsministeriet.

Social- og Undervisningsministeriet (1998b)

Samarbejde mellem dagtilbud og skole. København: Socialministeriet og Undervisningsministeriet.

Sommer, D. (1999)

Pædagogiske smuler - refleksioner over relationer mellem børn og voksne. Social kritik, 62, p. 26-40.

Sundhedsministeriet (1997)

Nøgletal om forebyggelse 1997. Sundhedsanalyser 1997:4. København: Sundhedsministeriet.

Statistiske Efterretninger

Danmarks Statistik (diverse numre)

Svensson, R. (1999)

Mobbare, offer och mobbare/offer: Deras relationer till familj, skola och kamrater. Nordisk Psykologi, 51, 1, 42-58.

Thaulow, I. (1993)

Børnefamiliernes arbejdstider. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:3.

Theilgaard, C.G. (1999)

Skolebørn får ikke mad nok. Nyhedsmagasinet Danske Kommuner, 10, p. 8 samt p. 26-28.

Wærness, K. (1998)

De fleste nordmenn vil ha selvstendige, ikke lydige barn. Samfunnspeilet, 6.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998

- 98:1** Holt, H.: En kortlægning af danske virksomheders sociale ansvar. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-583-3. Kr. 135,00.
- 98:2** Christensen, E.: Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-584-1. Kr. 135,00.
- 98:3** Leisner, E. & Rosdahl, A.: Merbeskæftigelseskravet i den offentlige sektor. Interview på 14 institutioner. 1998. 66 s. ISBN 87-7487-586-8. Kr. 75,00.
- 98:4** Hansen, H.: Elements of Social Security. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands, Canada. 1998. 208 s. ISBN 87-7487-587-6.
- 98:5** Just Jeppesen, K. & Nielsen, A.: Etniske minoritetsbørn i Danmark - det første leveår. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. 1998. 188 s. ISBN 87-7487-588-4. Kr. 185,00.
- 98:6** Bonfils, I.S.: Puljebordningen. Implementering af puljebordningen i kommuner og amter. 1998. 160 s. ISBN 87-7487-589-2. Kr. 120,00
- 98:7** Andersen, D.: FRIT VALG af dagpasningsordning. Evaluering af forsøgsordningen. 1998. 148 s. ISBN 87-7487-590-6. Kr. 100,00.
- 98:8** Hussain, M.A. & Pico Geerdsen, L.: Erhvervene og de langtidsledige. Marginalisering og integration på arbejdsmarkedet. 1998. 84 s. ISBN 87-7487-591-4. Kr. 85,00.
- 98:9** Bach, H.B., Aggergaard Larsen, J. & Rosdahl, A.: Langtidsledige i tre kommuner. Hovedresultater fra en spørgeskemaundersøgelse og kvalitative interview blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. 1998. 56 s. ISBN 87-7487-592-2. Kr. 65,00.
- Bach, H.B.: En spørgeskemaundersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation I til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 108 s. ISBN 87-7487-593-0. Kr. 100,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.
- Aggergaard Larsen, J.: En kvalitativ undersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation II til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 126 s. ISBN 87-7487-594-9. Kr. 125,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.

- 98:10** Hussain, M.A.: Marginalisering i regioner 1990 og 1994. 1998. 131 s. ISBN 87-7487-595-7. Kr. 125,00.
- 98:11** Anker, N.: Eleverne, virksomhederne og de nyudlærte. Private virksomheders beskæftigelse af elever og praktikvirksomhedernes betydning for nyudlærtes chancer på arbejdsmarkedet. 1998. 343 s. Udgivet af Handelshøjskolen i København, ph.d.-serie 7.98. ISBN 87-593-8091-8.
- 98:12** Andersen, D. & Bach, H.B.: Virksomhedernes brug af løntilskud – og langtidslediges senere jobsituation. 1998. 114 s. ISBN 87-7487- 598-1. Kr. 95,00.
- 98:13** Larsen, M. & Langager, K.: Arbejdsmarkedsreformen og arbejdsmarkedet. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen III. 1998. 219 s. ISBN 87-7487-600-7. Kr. 190,00.
- 98:14** Friis, H. & Petersen, K.: Socialforskningsinstituttets forhistorie og første år. Udgivet i anledning af 40-året for Socialforskningsinstituttets oprettelse. 1998. 45 s. ISBN 87-7487-601-5.
- 98:15** Hestbæk, A-D.: Tvangsanbringelser i Norden. En komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning. 1998. 264 s. ISBN 87-7487-602-3. Kr. 180,00.
- 98:16** Villadsen, K., Gruber, T. & Bengtsson, S.: Socialpolitiske strategier - på tværs af frivillige og offentlige institutioner. 1998. 180 s. ISBN 87-7487-603-1. Kr. 125,00.
- 98:17** Bonke, J. & Andersen, J.L.: Nordisk arbejdsmarkedsforskning 1995-97. København: Nordisk Ministerråd. Nord 1998:16. 1998. 182 s. ISBN 92-893-0259-3. Kr. 160,00. Købes hos Svensk-Norsk Bogimport, Esplanaden 8 B, 1263 København K Tlf. 33 14 26 66. Fax 33 14 35 88. E-mail snb@bog.dk.
- 98:18** Zeuner, L., Bunnage, D., Heide Ottosen, M. & Nygaard Christoffersen, M.: Sociologisk teori om social integration. Teorier af Talcott Parsons, David Lockwood, Jürgen Habermas og Anthony Giddens og disses perspektiver for det empiriske arbejde. 1998. 180 s. ISBN 87-7487-605-8. Kr. 125,00.
- 98:19** Rostgaard, T., Holm, T., Toftegaard Jensen, D. & Graff Byrgese, C.: Omsorg for børn og ældre - Kommunal praksis i Europa. Social tryghed i Europa 5. 1998. 237 s. ISBN 87-7487- 608-2. Kr. 150,00.
- 98:20** Rostgaard, T. & Fridberg, T.: Caring for Children and Older People – A Comparison of European Policies and Practices. Social Security in Europe 6. 1998. 597 s. ISBN 87-7487-611-2. Kr. 310,00.

- 99:1 Bengtsson, S.: Social service til alle - om organisering gennem 30 år. 1999. 192 s. ISBN 87-7487-606-6. Kr. 120,00.
- 99:2 Bunnage, D. & Bruhn, H.H.: De unge ældre i år 2010. 1999. 144 s. ISBN 87-7487-607-4. Kr. 100,00.
- 99:3 Under udgivelse.
- 99:4 Heide Ottosen, M.: Børnesagkyndig rådgivning. Evaluering af et forsøg i to statsamter. 1999. 196 s. ISBN 87-7487-609-0. Kr. 130,00.
- 99:5 Christensen, E.: Forældre i fængsel - en undersøgelse af børns og forældres erfaringer. 1999. 124 s. ISBN 87-7487-610-4. Kr. 95,00.
- 99:6 Gregersen, O. & Nygaard Christoffersen, M.: Langvarige sociale sager - klienternes holdninger. 1999. 195 s. ISBN 87-7487-612-0. Kr. 130,00.
- 99:7 Liebing, C.S., Pico Geerdsen, L., Munksgaard, M.B. & Pedersen, L.: SofiS - en strukturmodel. 1999. 99 s. ISBN 87-7487-613-9. Kr. 85,00.
- 99:8 Csonka, A.: Det fleksible arbejde. 1999. 107 s. ISBN 87-7487-614-7. Kr. 90,00.
- 99:9 Ekspertgruppen om social arv: Social arv - en oversigt over foreliggende viden. 1999. 164 s. ISBN 87-7487-617-1. Kr. 85,00.
- 99:10 Binder, M.: Aktiv arbejdsmarkedspolitik og økonomisk marginalisering - en teoretisk analyse af den aktive arbejdsmarkedspolitikens langsigtede virkninger på ledighedens størrelse og fordeling. 1999. 205 s.
- 99:11 Fridberg, T.: Skolebørns fritidsaktiviteter - Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998. 1999. 159 s. ISBN 87-7487-619-8. Kr. 110,00.
- 99:12 Bach, H.B.: Længerevarende ledighed - jobsøgning og beskæftigelseschancer. 1999. 111 s. ISBN 87-7487-620-1. Kr. 85,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.
 Tema-nummer af Social Forskning:
 Velfærd – for hvem? Oktober '98

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.